

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965:21

Kommunikationsdepartementet

SOU
1965:21 F

**RADIONS OCH TELEVISIONENS
FRAMTID I SVERIGE**

II

*Bildnings- och undervisningsverksamhet
Forskningsfrågor*

1960 ÅRS RADIOUTREDNING

Stockholm 1965

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Kronologisk förteckning

1. Sveriges sjöterritorium. Kihlström. 135 s. + 1 utviksblad. U.
2. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 188 s. Ju.
3. Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. Norstedt & Söner. 120 s. Ju.
4. Tandvårdsförsäkring. Kihlström. 186 s. S.
5. Måttenheter. Kihlström. 47 s. Fi.
6. Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. Esselte. 100 s. I.
7. Praktik- och feriearbetsförmedling. Esselte. 177 s. I.
8. Skånes och Hallands vattenförsörjning. Esselte. 513 s. + 5 st. kartbilagor. K.
9. Arbetsmarknadspolitik. Esselte. 567 s. I.
10. Antikvitetskollegiet. Esselte. 281 s. E.
11. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. Esselte. 280 s. E.
12. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. Esselte. 741 s. E.
13. Rättegångshjälp. Norstedt & Söner. 166 s. Ju.
14. Godtrosvärfvärv av lösöre. Norstedt & Söner. 241 s. Ju.
15. De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. Esselte. 129 s. E.
16. Ny jordförvärvslag. Heggström. 193 s. Jo.
17. Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. Beckman. 94 s. Ju.
18. Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispasch. Ansvarsbestämmelser m. m. Esselte. 221 s. Ju.
19. Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. Svenska Reproduktions AB. 384 s. K.
20. Radions och televisionens framtid i Sverige I. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. Heggström. 530 s. K.
21. Radions och televisionens framtid i Sverige II. Bildnings- och undervisningsverksamhet. Forskningsfrågor. Heggström. 227 s. K.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm.

RADIONS OCH TELEVISIONENS FRAMTID I SVERIGE

II

Bildnings- och undervisningsverksamhet Forskningsfrågor

1960 ÅRS RADIOUTREDNING

De avdelningar som ingår i denna del av radioutredningens betänkande har utarbetats av två särskilda arbetsgrupper, RUFUS (avdelning 8) och RAFF (avdelning 9).

RUFUS (radioutredningens delegation för frågor rörande folkbildningsarbetet, undervisningen på universitets- och högskolenivå samt den organiserade medborgerliga samhällsinformationen) har bestått av ledamoten av radioutredningen, numera landshövdingen Gunnar Helén (ordförande) samt programdirektören Nils-Olof Franzén och redaktören Ivar Ivre, båda från Sveriges Radio. Fr. o. m. den 12 maj 1964 ersattes Helén på egen begäran såsom ordförande av radioutredningens sekreterare, docenten Ingemar Lindblad. Såsom sekreterare har fungerat lektorn Gunnar Hallingberg samt fr. o. m. den 1 november 1963 dessutom avdelningschefen hos Arbetarnas bildningsförbund Bengt Hedlund.

RAFF (radioutredningens arbetsgrupp för frågor rörande behovet av forskning om radio och television) har bestått av radioutredningens sekreterare, docenten Ingemar Lindblad (ordförande) samt lektorn Gunnar Hallingberg och numera professorn Ulf Himmelstrand.

Innehållsförteckning

DEL I

Innehållsförteckning (båda delarna)	3
Tabellförteckning	9
Missivskrivelse	11
Sammanfattning av betänkandet (båda delarna)	16
Förkortningar och facktermer	22
Inledning (direktiv m. m.)	25
1 Allmän bakgrund	43
1.1 <i>Radion och televisionen i Sverige</i>	45
1.1.1 Ljudradion 45, 1.1.2 Televisionen 58	
1.2 <i>Radio och television i andra länder</i>	65
1.2.1 Förhållandet mellan staten och rundradion 66, 1.2.2 Radioföretagens styresformer 68, 1.2.3 Ekonomiska beslut och teknisk arbetsfördelning 71, 1.2.4 Spridningen av radio och TV: sändare och mottagare 73, 1.2.5 Flera televisionsprogram, regionala TV-program 76, 1.2.6 TV-produktionen: omfattning och källor 82, 1.2.7 Internationella överföringar: Eurovision och Nordvision 85, 1.2.8 Ljudradion 87, 1.2.9 Licensbelopp och licensregler 93, 1.2.10 Intäkter, kostnadsnivå och personal 95	
1.3 <i>Tekniska förutsättningar</i>	98
1.3.1 Radiovågor 98, 1.3.2 Sändningskanaler 101, 1.3.3 Trådradio 110, 1.3.4 Programförbindelser 112, 1.3.5 Radiostereofoni och delade FM-kanaler 116	
2 Programverksamhetens förutsättningar	119
2.1 <i>Publikens vanor och önskemål</i>	121
2.1.1 Levnadsvanor 121, 2.1.2 Publikens möjligheter att ta emot radio- och TV-program 124, 2.1.3 Televisionens publik 125, 2.1.4 Radiopubliken 128, 2.1.5 Publiken för regionala radioprogram 131, 2.1.6 Publiksmaken 132, 2.1.7 Den framtida utvecklingen 139	
2.2 <i>Rundfrågor till organisationer m. fl.</i>	143
2.2.1 Rundfråga rörande ljudradion 144, 2.2.2 Rundfråga rörande televisionen 150, 2.2.3 Kritikerkonferens rörande TV 155	

2.3	<i>Målsättningar, uppgifter, problem</i>	158
	2.3.1 Etermediernas unika ställning 158, 2.3.2 Radio och TV »i allmänhetens tjänst» 159, 2.3.3 Radions och televisionens uppgifter i förhållande till andra medier 161, 2.3.4 Några programpolitiska principer 167, 2.3.5 Programmen och publiken 175, 2.3.6 Påverkan på beteende, normer och värderingar 180, 2.3.7 Politik, samhälle, samtid 184, 2.3.8 Religion och livsåskådning 189, 2.3.9 Etermedierna och samhället 190	
2.4	<i>Inre konkurrens, decentralisering m. m.</i>	193
	2.4.1 Behovet av inre konkurrens 193, 2.4.2 Förhållandet mellan televisionens P 1 och P 2 196, 2.4.3 Decentralisering 206, 2.4.4 Fri produktion 208, 2.4.5 Sveriges Radios nyhetstjänst och TT 210	
3	Konstitutionella och organisatoriska frågor	213
3.1	<i>Förhållandet mellan staten och rundradioverksamheten</i>	215
	3.1.1 Huvudmannaskapet för rundradion 215, 3.1.2 Frågan om ett nytt organ, »radiofullmäktige» 217, 3.1.3 Budgetsystem för rundradioverksamheten 220, 3.1.4 Samordning av Sveriges Radios och televerkets verksamhet på det tekniska området 225, 3.1.5 Överflyttning av byggnadsärenden till Sveriges Radio 226, 3.1.6 Ekonomisk årsredogörelse för rundradioverksamheten 229, 3.1.7 Radionämnden 230	
3.2	<i>Sveriges Radios konstitutionella förhållanden</i>	233
	3.2.1 Skattskyldigheten för Sveriges Radio 233, 3.2.2 Förändring av Sveriges Radio till stiftelse 234, 3.2.3 Sveriges Radios styrelse 237, 3.2.4 Inrättande av ett programråd 239	
3.3	<i>Sveriges Radios inre organisation</i>	242
	3.3.1 Nuvarande förhållanden 242, 3.3.2 Konsekvenser av våra förslag 245, 3.3.3 Några särskilda organisationsfrågor 249	
3.4	<i>Personalfrågor</i>	255
	3.4.1 Anställningspolitik, arbetsmarknad 255, 3.4.2 Löne- och anställningspolitik 258, 3.4.3 Utbildningsfrågor 260	
3.5	<i>Särskild rundradio</i>	263
	3.5.1 Förutsättningar 263, 3.5.2 Skapande av särskild rundradio 265, 3.5.3 Formell organisation 269, 3.5.4 Tillståndsgivning och kontroll 272, 3.5.5 Löpande verksamhet 276, 3.5.6 Den särskilda rundradions ekonomi 278	
3.6	<i>Lagstiftning om begreppen radio och rundradio</i>	283
4	Televisionen	287
4.1	<i>Televisionens programverksamhet</i>	289
	4.1.1 Verksamheten intill 1964 289, 4.1.2 Programutvecklingen allmänt 291, 4.1.3 Program 2: programmaterial, start och utveckling 296, 4.1.4 Produktionskategorier 301, 4.1.5 Programinnehållet 308	

4.2	<i>Produktionsmetoder och lokalbehov</i>	310
	4.2.1 Studioproduktion 310, 4.2.2 OB-produktion 317, 4.2.3 Egen filmproduktion 319, 4.2.4 Vissa viktigare anläggningsfrågor 323, 4.2.5 Främmande produktion 328	
4.3	<i>Distributionsnätet</i>	331
4.4	<i>Färgtelevision</i>	338
	4.4.1 Valet av tekniskt system 338, 4.4.2 Färg-TV i andra länder 339, 4.4.3 Problem i Sverige 340, 4.4.4 Introduktionsfrågor, kostnader och allmän bedömning 342	
4.5	<i>Kostnadsberäkningar</i>	348
	4.5.1 Retrospektiva kostnadsundersökningar 348, 4.5.2 Faktorer som påverkar framtidsutvecklingen 355, 4.5.3 Kostnadsprognoser 364	
5	Ljudradion	377
5.1	<i>Radions riksprogram</i>	379
	5.1.1 Radions roll vid olika tider 379, 5.1.2 Ljudradions särskilda förutsättningar 380, 5.1.3 Systematiska förändringar av ljudradion i framtiden 382, 5.1.4 Programverksamheten 386	
5.2	<i>Den regionala radioverksamheten</i>	392
	5.2.1 Allmän bedömning 392, 5.2.2 Programverksamheten 395, 5.2.3 Förändringar av distriktsindelningen 398, 5.2.4 Inkoppling i riksprogrammen 400, 5.2.5 Förslagets ekonomiska konsekvenser 401	
5.3	<i>Stereofonisk radio</i>	403
5.4	<i>Lokalbehov och distributionsnät</i>	407
	5.4.1 Lokalbehov 407, 5.4.2 Distributionsnät 410	
5.5	<i>Kostnadsberäkningar</i>	415
6	Särskilda programfrågor	419
6.1	<i>Allmän samhällsinformation</i>	421
	6.1.1 Samhällsinformationen som uppgift 421, 6.1.2 Radio-TV direkt i samhällets tjänst 422, 6.1.3 Sverige och världen 425, 6.1.4 Samhället och medborgarna 427, 6.1.5 Sociala frågor 429, 6.1.6 Samhällsekonomi och näringsliv 429, 6.1.7 Arbetsmarknad, yrkesliv, utbildning 431, 6.1.8 Hälsovård 432, 6.1.9 Grupper och organisationer 433, 6.1.10 Miljöfrågor 434, 6.1.11 Kulturliv och massmedier 436, 6.1.12 Förutsättningar och programverksamhet 437	
6.2	<i>Program för syn- och hörselskadade m. fl.</i>	439
6.3	<i>Konsumentupplysning i televisionen</i>	444
6.4	<i>Den till utlandet riktade radio- och televisionsverksamheten</i>	449

7	Finansieringsfrågor	453
7.1	<i>Finansieringsprinciper</i>	455
	7.1.1 Återblick 455, 7.1.2 Valet av finansieringsmetoder 459, 7.1.3 Licenssystemet i framtiden 461, 7.1.4 Avskrivning av investeringar. Fonderingsprinciper 466, 7.1.5 Ytterligare inkomstkällor för rundradiorörelsen 468	
7.2	<i>Finansplaner</i>	471
	7.2.1 Beräkning av finansplaner 471, 7.2.2 Val mellan de tre TV-alternativen 477, 7.2.3 Kommentarer till finansplanen 479	
	Reservationer m. m.	483
	(1) Beträffande inre konkurrens av <i>hr Helén</i> 485, (2) Beträffande radiofullmäktige av <i>hr Helén</i> och <i>hr Larsson</i> 485, (3) Särskilt yttrande av <i>experten Persson</i> 486	
	Bilagor	491
1 a	Förslag till stadgar för Sveriges Radio	493
1 b	Motiv till stadgarna	500
1 c	Förslag till beredskapsöverenskommelse	514
2	Förslag till instruktion för programrådet	516
3	Förslag till instruktion för radionämnden	517
4	PM rörande skattskyldigheten för Sveriges Radio	520
5	Kanalkonkurrens i finländsk TV	525
6	Plan för TV-nätets utbyggnad för program 2	528

DEL II

8	Bildnings- och undervisningsverksamhet i radio och TV	9
8.1	<i>Behov, möjligheter, riktlinjer</i>	11
	8.1.1 Undervisningsbehovet 11, 8.1.2 Bildning och undervisning i radio och TV i andra länder 23, 8.1.3 Åtaganden och arbetsfördelning 29	
8.2	<i>Utbildningsradio-TV</i>	41
	8.2.1 Skolradio och skol-TV 41, 8.2.2 Annan utbildningsradio-TV: enkäter m. m. 45, 8.2.3 Särskilda enkäter m. m. om universitetsundervisning 52, 8.2.4 Utredningens försöksverksamhet 57, 8.2.5 Sveriges Radios uppgifter: fortsatta försök och arbete på längre sikt 64, 8.2.6 Praktiska aspekter på särskild rundradio och slutet-krets-TV 73	
8.3	<i>Studieradio-TV</i>	81
	8.3.1 Förutsättningar, distinktioner 81, 8.3.2 Språkkurserna 84, 8.3.3 Folkbildningsprogrammen hittills, behov, enkäter 86, 8.3.4 Försök med regional	

folkbildningsverksamhet i ljudradion 92, 8.3.5 Folkbildningsprogrammen i Sveriges Radio i framtiden 95, 8.3.6 Särskild programverksamhet i studie-TV 98, 8.3.7 Estetisk och konstnärlig bildningsverksamhet 113, 8.3.8 Organisations- och kostnadsfrågor 117

9	Forskningsfrågor	125
9.1	<i>Massmedieforskning i Sverige</i>	127
	9.1.1 Utredningsuppdraget 127, 9.1.2 Hittillsvarande forskningsinsatser 128, 9.1.3 Forskning inom angränsande områden 130, 9.1.4 Tidigare debattinlägg, utredningens material 132	
9.2	<i>Utländsk forskning</i>	136
	9.2.1 Massmedierna och publiken. Effekt och användning 136, 9.2.2 Forskning om barn, TV och påverkan 138, 9.2.3 Nya experiment 140, 9.2.4 Pedagogiska och psykologiska undersökningar 141, 9.2.5 Statsvetenskaplig-historisk forskning 143, 9.2.6 Programforskning 145, 9.2.7 Utländska institutioner 147	
9.3	<i>Uppgifter för svensk radio-TV-forskning</i>	150
	9.3.1 Samtidshistorisk forskning 150, 9.3.2 Speciella programområden 151, 9.3.3 Språkvetenskap 152, 9.3.4 Undervisningsfrågor 153, 9.3.5 Politiska och kultursociologiska forskningsuppgifter 154, 9.3.6 Uppgifter för sociologisk forskning 157, 9.3.7 Forskning om etermedierna i det totala informationsfältet 158, 9.3.8 Förslag till målforskning beträffande etermedierna 160	
9.4	<i>Utredningens förslag</i>	165
	9.4.1 Arkivfrågan 165, 9.4.2 Ett tvärvetenskapligt forskningsområde 168, 9.4.3 Tre etapper 171, 9.4.4 Kostnads- och finansieringsfrågor 175	
Bilagor	179
7	Tabellbilaga till kapitel 8.1	181
8	Undervisningsradio-TV i andra länder	185
9 a	Konferens om radio-TV i universitetsundervisningen	204
9 b	Enkät om radio-TV i universitetsundervisningen	206
10	Regionlradiokursen »DET formar framtiden»	216
11	Kontakter i folkbildningsfrågor	222
12	Bibliografi till avdelning 9	224

**8 BILDNINGS- OCH UNDERVISNINGS-
VERKSAMHET I RADIO OCH TV**

8.1 Behov, möjligheter, riktlinjer

8.1.1 Undervisningsbehovet

Bland de många bildnings- och undervisningsuppgifter som vi förutser för radio och TV intar skolradio och skol-TV en särställning. De har nämligen utgjort den helt dominerande delen av den verksamhet, som hittills förekommit på detta område. Skolradion kan därvid se tillbaka på en snart 40-årig tillvaro, medan skoltelevisionens verksamhet inleddes vårterminen 1961. Undervisning genom etermedierna ges på varje stadium av den obligatoriska skolan och gymnasiet, och skolprogrammen fyller numera en väsentlig funktion i landets undervisningsväsen. Deras uppgift har huvudsakligen blivit att stödja, komplettera och berika undervisningen på de avsnitt av skolans arbete, där man funnit ett särskilt behov av detta.

Eftersom här förelåg en redan etablerad verksamhet med fasta traditioner, tillsatte vi våren 1962 en delegation för att utreda skolradions och skoltelevisionens framtida omfattning, inriktning och finansiering. Delegationen — som fick arbetsnamnet RUSKO — avlämnade sitt betänkande ett år senare. Dess arbete har alltså bedrivits helt vid sidan av RUFUS' verksamhet. Då skolradio och skol-TV i det vidare sammanhang vi skisserat för bildnings- och undervisningsverksamheten hör hemma inom *utbildningsradio-TV*, kommer RUSKO:s betänkande att i korthet refereras i följande kapitel.

Utöver skolradio och skol-TV har i viss omfattning kursverksamhet förekommit med en allmänt folkbildande inriktning, ofta bedriven i anslutning till det organiserade folkbildningsarbetet. Denna verksamhet har fått ett kraftigt stöd i tidigare statliga utredningar om radion och televisionen samt i Sveriges Radios expertutredning 1959 om televisionen i undervisningens tjänst, vilken innehöll en särskild avdelning om »folkbildningstelevision».

Mycket talar emellertid för att tiden nu är inne att överväga ett avsevärt vidgat engagemang för etermedierna i bildnings- och undervisningsverksamhet i olika former och på skilda stadier. Utländska erfarenheter ger vid handen, att såväl radio som TV med fördel kan användas också inom högre skolformer och inom vuxenundervisningen i vidaste mening, innefattande både reguljär kursverksamhet och ett i friare former bedrivet bildningsarbete.

Föreligger då i Sverige något behov av en ökad undervisningsinsats genom radio och TV? Svaret på denna fråga kan inte sökas genom i detalj redovisade önskemål från berörda myndigheter och organisationer. Det saknas visserligen inte i uttalanden, skrivelser och försök till framtidsprognoser uttryck för över-

tygelsen att etermedierna kommer att spela en viktig roll i morgondagens studiearbete. Men det är mestadels fråga om allmänna och vagt hållna reflexioner, beroende på att man helt enkelt ännu så länge vet alldeles för litet om de nya mediernas möjligheter och resurser.

Vi har i detta läge ansett oss ha fyra huvuduppgifter:

(1) Att i görligaste mån bilda oss en uppfattning om behoven på olika områden, att analysera den aktuella debatten och att genom kontakter med vederbörande myndigheter och organisationer ytterligare precisera önskemål och fordringar på ett framtida studiearbete.

(2) Att samla och återge informationer om utländsk verksamhet inom »educational broadcasting», ett område som närmast täcker vad vi menar med bildnings- och undervisningsverksamhet i radio och TV.

(3) Att ta initiativ till vissa försöksprojekt.

(4) Att på grundval av vad sålunda framkommit och under hänsynstagande till våra tidigare redovisade förslag — speciellt i fråga om särskild rundradio — planera en vidgad bildnings- och undervisningsverksamhet i Sveriges Radio, samt att redogöra för möjligheterna att använda särskild rundradio i undervisningens tjänst.

En samhällsangelägenhet. Undervisning av vuxna är en angelägenhet, som alltmer träder i förgrunden och kräver uppmärksamhet inom planeringsorganen, sedan reformerna inom det obligatoriska skolväsendet och dess närmaste påbyggnader förts i hamn. Skälen härtill är uppenbara. Vårt samhälle ställer numera stora krav på en yrkesutbildning, som i realiteten måste pågå oavbrutet under de yrkesverksamma åren, eftersom arbetsvillkoren snabbt förändras. En större geografisk och yrkesmässig rörlighet medför krav på anpassning till nya förhållanden och nya uppgifter. Till fortbildningsbehovet läggs därmed även omskolningsuppgifterna. Det ligger också i den enskildes intresse att genom kompetenshöjande studier vinna befordran. En särskild relief får denna ambition, om den ses mot bakgrund av att en äldre generation inte fått den grundutbildning, som samhället numera har råd att kosta på den unga generationen. Här föreligger det alltså en eftersläpning, som ännu länge otvivelaktigt kommer att sätta sin prägel på vuxenundervisningen. Det är helt enkelt ett rimligt krav att samhället nu ger den aktiva generation, som ej fick uppleva undervisningsväsendets breddning, en senkommen chans till studier och utbildning.

Det står numera klart att utbildning representerar en nationalekonomisk tillgång. Därmed har till andra motiv även lagts det att investeringar i undervisningsverksamhet lönar sig. Från samhällets sida betonas också hur viktigt det är att i en demokrati sörja för en allmän medborgarundervisning, som kan möta kraven på social fostran.

Utbildningssamhället kräver specialistkunskaper av allt flera inom olika yrken verksamma personer.

Det förutsätter även en vidgad allmänbildning, och här har ett tidigare själv-

klart humanistiskt orienterat bildningsideal fått ett alltmer markerat inslag av samhälls- och naturvetenskapliga moment. Det framstår för många som en angelägen uppgift att söka överbrygga klyftan mellan »de två kulturerna», att i en vidare mening övervinna fackmässiga begränsningar för att bättre kunna förstå och orientera sig i dagens värld. Det kan nog sägas att allmänbildningsbegreppet därigenom vidgats avsevärt, blivit mer dynamiskt och rörligt. Tydligt är att detta förutsätter tillgång inte bara till informationer utan också till vägledning och undervisning, så mycket mera som detta bildningsideal inte enbart hör hemma inom en »elitkultur» utan gör anspråk på att ha ett brett underlag.

Ökad fritid underlättar för de flesta att tillvarata bildningsmöjligheterna. Man kan vänta sig, att allt flera kommer att använda en förhållandevis stor del av fritiden för studier i någon form. Delvis kommer detta att betraktas som förutsättning för en framgångsrik karriär. Men man har också rätt att räkna med att en modern livsföring bjuder den enskilde nya möjligheter att komma i kontakt med växlande förhållanden och problem i vår värld, och att just detta bör innebära en stark stimulans till mer eller mindre planmässigt bedrivna studier.

I debatten om bildningsvägar för vuxna har man alltmer kommit att betona samhällsnyttan av, liksom det demokratiskt riktiga i, att så många som möjligt bereds studietillfällen. Dessa motiv får emellertid inte undanskymmas vad som alltid varit och alltid måste vara något centralt i alla studier: kunskapens och insiktens egenvärde, glädjen och tillfredsställelsen över att få veta mera, vare sig ämnesområdet framstår som »nyttigt» eller ej. Individens nyfikenhet, hans behov av att upptäcka och uppleva sin omvärld, att reflektera och ta ståndpunkt är ofta de tyngst vägande motiven när vuxna människor söker en bildningsväg. Därför bör en debatt om vuxenundervisningen präglas av ett perspektiv som är så vidsträckt, att det ger plats inte bara för teknik, naturvetenskap och samhällsstudier utan i samma mån för de humanistiska och estetiska områdena.

Vuxenundervisning har med tiden kommit att framstå som nyckelbegreppet i diskussionen om bildningsvägar för dem som slutat skolan och har sin grundläggande yrkesutbildning bakom sig. Man har därmed önskat täcka ett vidare fält än det som traditionellt gått under benämningen folkbildning. Folkbildningsarbetet har ju fått sin särskilda prägel av den nära samhörigheten med organisationer och folkrörelser och av vissa karakteristiska arbetsformer, där man i stort sett avvisat rena kompetensstudier som leder till betyg och examina och i stället framhåvt friheten i ämnesval, kursuppläggning och studieform.

Det har visat sig, att samtidigt med att det traditionella folkbildningsarbetet utvecklats och funnit nya vägar utbildningsbehovet frammanat en rad studievägar vid sidan av bildningsförbunden. Fackliga organisationer och stora företag bedriver i ökad omfattning utbildningsverksamhet. Genom gymnasierna för vuxna samt de oftast i anslutning till bildningsförbund verkande kvällsgymnasierna har möjligheter skapats för äldre att avlägga studentexamen eller komplettera tidigare studier. Här har även, liksom i fråga om många andra uppgifter,

korrespondensinstitutet gjort en betydelsefull insats. Tillträdet till universitetsundervisningen har vidare underlättats genom att man infört ett generöst dispensförfarande och därmed på ett förut okänt sätt öppnat universitetsportarna.

Genom att universiteten på detta sätt och som en följd av den ökade tillströmningen till gymnasiet fått ta emot allt större studentkullar, har de ställts inför svåra problem i undervisningen, framför allt på kandidat- och magisterstudiet. Man har på universitetshåll alltmer insett det nödvändiga i en fastare pedagogisk vägledning med de ökade krav detta medfört på personal, lokaler och undervisningsmateriel. Det har också befunnits föreligga ett behov av akademisk undervisning på andra orter än de fem universitetsstäderna. Ett betydelsefullt inslag i bilden av de senaste årens vuxenundervisning är därför den akademiska extensionsundervisningen, som inneburit möjligheter att bedriva universitetsstudier för långt flera än man tidigare kunnat tänka sig. Tillsammans har dessa nya förhållanden medverkat till en omgestaltning av den akademiska undervisningens villkor.

Alla dessa utbildningsvägar för vuxna befinner sig i en anmärkningsvärt snabb utveckling, där två tendenser är klart urskiljbara. Intresset för kompetenshöjande studier — dvs. en målinriktad studiegång — ökar, och folkbildningsverksamheten tillmötesgår behovet av utbildningsvägar med allt större beredvillighet. Samtidigt görs nya undervisningsinsatser från det allmänna skolväsendets och universitetens sida, varjämte man både på företagarsidan och i de fackliga organisationerna bedriver en intensiv studieverksamhet. Man skulle kunna förmoda, att denna markanta inriktning på direkt kompetenshöjande studier skulle vara av ödesdiger verkan för det fria folkbildningsarbetet. Det visar sig emellertid att även denna studieform i snabb takt utvecklats.

Det är därför nödvändigt att ta hänsyn till den samlade bilden av studie- och utbildningsverksamheten i dagens Sverige, om man skall göra en uppskattning av behovet av radio- och TV-undervisning i framtiden.

Folkbildningsarbetet. Den moderna vuxenundervisningen bygger i många hänseenden vidare på det svenska folkbildningsarbetets gamla traditioner, även om nya krav medfört förändringar både i målsättning och studiemetodik. Folkbildningsarbetet har sålunda en mycket fast förankring i folkrörelserna. Dessa betraktar numera studie- och bildningsverksamheten som en viktig förutsättning för att de skall kunna förverkliga sina mål och uppgifter.

Under de senaste årtiondena har bildningsarbetet genomgått en mycket snabb utveckling. Nya samhällsgrupper och folkrörelser har trätt till. Efter riksdagens beslut om bidrag speciellt till studiecirkelarna, vilket trädde i kraft 1947, fick denna verksamhetsform en alltmer mångskiftande gestaltning. Den är otvivelaktigt folkbildningsarbetets mest betydelsefulla arbetsform.

Den starka anknytningen till folkrörelser och andra organisationer ger folkbildningsarbetet i Sverige en särskild prägel och förklarar också, varför det haft och alltfört har en så stor betydelse för vårt samhälle. Genom denna anknytning

har bildningsverksamheten stimulerat den pluralism i fråga om värderingar och tänkesätt, som är en av demokratiens viktigaste förutsättningar. Bildningsförbunden har olika mål, och deras studieprogram röner givetvis ett starkt inflytande av de organisationer och folkrörelser som är deras huvudmän. Men det finns vissa gemensamma huvudlinjer i deras verksamhet. Till dessa hör rätten och friheten att kritisera och ifrågasätta idéer och värderingar, oavsett varifrån dessa kommer. Ett fritt och förutsättningslöst meningsutbyte med omtullig respekt för fakta och ärlig vilja till allsidig belysning av problemen är bildningsarbetets kärna.

För att markera studie- och bildningsförbundens särställning vad gäller anknytningen till frivilliga rörelser och organisationer samt i förhållandet till skolan och det högre utbildningsväsendet, brukar man tala om det fria bildningsarbetet. Den frihet som här betonas gäller främst friheten att välja studieobjekt och studiemetoder utan belastning av det mera traditionsbundna utbildningsväsendets målsättning. Detta har medfört att det fria bildningsarbetet snabbt kunnat inlemma nya ämnesområden i studieplanerna, vilket givit verksamheten en naturlig följsamhet med avseende på behovet av aktuell och relevant orientering. De fria studieformerna har tillmötesgått de vuxnas speciella situation, har kunnat tillvarata individens intressen och önskemål och låtit hans personliga erfarenheter komma till sin rätt.

Studiecirkelverksamhet. Den viktigaste rollen spelar på denna sektor av folkbildningsarbetet de tretton samverkande bildningsförbunden. Som framgår av tabellerna i bilaga 7 har dessa studieförbunds verksamhet i dag en årlig omfattning av omkring 100 000 studiecirklar med cirka 1 miljon deltagare totalt under två terminer. Ökningen av antalet deltagare (av vilka många givetvis deltar i mer än en cirkel) har under de senast redovisade fem åren legat mellan fyra och fem procent per år. Inom folkbildningsorganisationerna räknar man med en fortsatt expansion. Med denna utgångspunkt krävs väsentligt ökade insatser från studieförbundens sida under de kommande åren.

Utöver studiecirkelarna bedriver dessa förbund en synnerligen omfattande föreläsning-, kurs- och konferensverksamhet med syfte att utbilda bl. a. cirkelledare och studieorganisatörer. (Övrig föreläsning- och kursverksamhet hänförs till de s. k. ämneskurserna.) Genom egna arrangemang anordnar dessutom folkbildningsorganisationerna många utställningar, konserter, teaterföreställningar osv.

Föreläsning- och kursverksamhet. Inom den statsunderstödda föreläsning- och kursverksamheten kan tre huvudtyper av verksamhet särskiljas: enstaka föreläsningar, föreläsningsserier samt längre folkbildningskurser och ämneskurser. Som arrangörer framträder lokala föreläsningföreningar, studieförbund och länsbildningsförbund. Till de sistnämnda har under senare år också föreläsningföreningarna och deras länsorganisationer med få undantag anslutit sig.

Den till föreläsningföreningar och länsbildningsförbund knutna verksamheten har under senare år visat en vikande tendens. 1960 års folkbildningsutredning,

som ingående studerat dess situation, konstaterar att denna utveckling dels beror på bristande ekonomiska resurser och dels sammanhänger med att radion och televisionen tillhandahåller så goda bildningsmöjligheter.

Av tabell 4 i bilaga 7 framgår den statsbidragsberättigade föreläsningssamfundens omfattning och karaktär. Siffrorna visar, att drygt hälften av de närmare 21 000 redovisade föreläsningarna budgetåret 1963/64 har anordnats av studieförbunden, vilkas föreläsningssamfund i form av ämneskurser och serier utvecklats till en självständig arbetsform från att ursprungligen ha varit ett komplement till cirkelverksamheten. Det betyder bl. a. att det ägt rum en förskjutning mot allt längre kurser, ofta omfattande ett 10-tal föreläsningar i en serie.

Beträffande ämnesfördelningen är det för den vidare diskussionen om radio-TV i bildningsarbetet en intressant iakttagelse, att föreläsningssamfund och länsbildningsförbund visar en tydlig uppslutning kring ämnen som musik, etnografi och hembygdsforskning, geografi och naturvetenskap, medan studieförbundens föreläsningar i högre grad samlas kring livsåskådningsfrågor och psykologi, samt samhällsfrågor och ekonomi. Detta visar en överensstämmelse med statistiken över studiecirkelarna, med det viktiga undantaget att ämnet musik också i cirkelverksamheten ligger högst i statistiken.

Skillnaderna beror naturligtvis till en del på studieformernas olikartade karaktär. Vissa ämnen lämpar sig bättre för cirkelstudier än andra. Men därjämte återspeglas otvivelaktigt studieförbundens anknytning till organisationer och folkrörelser, medan föreläsningssamfundet söker en mera allmänt intresserad publik. Det uppges, att i medeltal 43 personer avlyssnat föreläsningssamfundens cirka 10 000 föreläsningar. Motsvarande statistik saknas för studieförbunden, men deltagarantalet torde där knappast vara mindre. Någon miljon åhörare skulle i så fall på ett år konfronteras med föreläsningssamfundet.

Andra former av vuxenundervisning. I debatten har man på senare år med en allt större självklarhet hävdats synpunkten att en grundläggande utbildning för ett yrke eller en bana normalt följs av kontinuerlig fortsatt utbildning. Denna kan avse fortbildning inom yrket, vidareutbildning för nya uppgifter eller omskolning för andra yrken. Den kan också avse allmänt kompetenshöjande studier utan primär inriktning på viss yrkeskarriär. Sådana studier är dock ofta en förutsättning eller grund för högre yrkesutbildning. Det gemensamma för den fortsatta utbildningen är dels att den i motsats till allmän bildningsverksamhet är målinriktad och syftar till någon form av kompetensintyg, dels att den främst sker i form av vuxenutbildning, dvs. att den sätts in först sedan vederbörande under en tid varit verksam i arbetslivet.

Svårigheterna att överblicka området för vuxenundervisning är uppenbara. Större delen av utbildningsuppgifterna vilar nämligen på ett stort antal huvudmän av sinsemellan olikartad karaktär. 1960 års folkbildningsutredning hade endast att uppmärksamma folkbildningsarbete och ungdomsverksamhet och

ger därför inte den önskade överblicken. Värdefulla data har vi dock kunnat hämta ur LO:s studietutredning »Bildnings- och utbildningsfrågor inom fackför- eningsrörelsen» (1960) samt ur TCO:s utbildningskommittés rapport »Utbild- ningspolitiskt program för tjänstemannarörelsen» (1964). Den senare publika- tionen ger den hittills bästa sammanfattningen av vuxenundervisningens spänn- vidd och skiftande uppgifter i dagens samhälle.

I följande översikt redovisas punktvis det skiftande fältet av vuxenutbild- ningsvägar, syftande till bestämda bildningsmål. Som en särskild avdelning be- handlar vi därvid undervisning på akademisk nivå, därför att den för våra syften och i enlighet med våra direktiv kräver en fylligare belysning.

(1) Det beräknas att av *studieförbundens* cirka 1 miljon cirkeldeltagare år- ligen ungefär 100 000 är att hänföra till målinriktad kursverksamhet.

(2) Inom *skolväsendets* ram försiggår numera en betydande vuxenutbildning. Här må först nämnas deltidsundervisningen vid yrkesskolorna, där närmare 100 000 kursdeltagare kunde noteras hösten 1963. I anslutning därtill bör också arbetsmarknadsstyrelsens utbildnings- och omskolningsverksamhet för arbets- lösa redovisas. Den torde årligen beröra 35 000 personer.

(3) En form av vuxenundervisning, som de senaste åren vunnit stora fram- gångar och visat sig fylla ett uppenbart behov, är *kvällsgymnasierna* och *vuxen- läroverken*. Vid dessa institutioner meddelas undervisning, som ibland syftar till fullständiga examina och ofta avser att ge eleverna kompetens för vidareutbild- ning, t. ex. genom att ge dem dispensmöjligheter för inträde vid universitet.

Det finns ett 30-tal kvällsgymnasier i landet, de flesta med lärokurser mot- svarande det allmänna gymnasiet. Några av dem är därjämte handelsgymnasier eller tekniska gymnasier. De flesta kvällsgymnasierna är knutna till studieför- bund, medan några är enskilda och flera kommunaliserats. F. n. är tretton kvälls- gymnasier statsunderstödda, och av dessa har fyra fullständig examinationsrätt i real- och studentexamen. Genom en ny förordning, som trädde i kraft 1964, tillförsäkrades kvällsgymnasierna statsbidrag.

Höstterminen 1963 studerade drygt 4 000 elever gymnasiekurser vid kvälls- gymnasierna. Sedan nya bestämmelser om statsbidrag hunnit slå igenom har denna siffra stigit avsevärt, men aktuell statistik saknas. De båda vuxenlärover- ken i Norrköping och Härnösand hade läsåret 1963/64 sammanlagt 1 600 elever.

(4) Till vuxenundervisningens mera speciella skolformer räknas *folkhög- skolorna*, vilka dock ofta får ta emot jämförelsevis unga elever som räknar denna skolform som en fortsättning och påbyggnad på den obligatoriska skolan. Vid de cirka 90 folkhögskolorna i landet beräknas årligen 12 000 elever delta i vinter- eller sommarkurserna.

(5) Slutligen bör *korrespondensundervisningen* här omnämnas. Med sin stora repertoar av kurser på snart sagt alla områden tillmötesgår brevskolorna de mest skilda utbildningsönskemål upp till akademisk nivå. Undervisningens omfattning är svår att närmare bestämma, men varje år torde inemot en halv miljon elever delta (antalet dubbelredovisningar är ej bekant).

(6) På det *statliga och kommunala* området bedrivs en betydande utbildningsverksamhet, både genom personalutbildningens försorg och i de olika verkens regi. För 1963 redovisade statens personalutbildningsnämnd närmare 1 000 kursdeltagare, medan inom exempelvis postverket ungefär det dubbla antalet fick sin utbildning under samma tid.

Landstingen, städerna och landskommunerna bygger snabbt ut sina utbildningsinstitut. Stadsförbundets utbildningssektion redovisar för åren 1957—1963 kurser med sammanlagt 8—10 000 deltagare. Vid den av Svenska stadsförbundet och Svenska kommunförbundet tillsammans drivna Kommunskolan i Sigtuna anordnades under 1963 120 kurser och konferenser med 4 000 deltagare. Personalutbildningen i Stockholms stad redovisar för 1962 i det närmaste 2 000 deltagare i skilda kurser etc.

(7) Det är inte möjligt att utan specialundersökning få en uppfattning om vuxenutbildningens omfattning inom det *enskilda näringslivet*. Företagens egen utbildning torde ha en betydande omfattning, och genom såväl branschorganisationerna som Svenska arbetsgivareföreningen administreras en livlig kursverksamhet. TCO:s utbildningskommitté uppskattar den årliga omfattningen av den mera speciella utbildningsverksamheten i allmän och privat regi till 100 000 kursdeltagare.

(8) På det *fackliga* området kan likaså en avsevärd studieaktivitet redovisas. Allmänna fackliga instruktionskurser och mera speciellt inriktade kurser av skilda slag växlar, liksom omfattningen. Det rör sig ofta om veckoslutskurser, men såväl en- och tvåveckorskurser som längre kurser är vanliga. Någon samlad statistik finns inte att tillgå, men det rör sig med säkerhet om flera tiotusental i de direkt av de fackliga organisationerna arrangerade kurserna (vartill kommer ett betydligt större antal som redovisas via ABF och TBV som lokala studiecirkel). LO och TCO svarar därvid i regel själva för längre, mera allmänt syftande kurser, medan de enskilda fackförbunden — som svarar för den kvantitativt ojämförligt största delen av verksamheten — främst ägnar sig åt kortare, direkt på det fackliga vardagsarbetet inriktade kurser.

(9) Utöver denna bildningsaktivitet på olika nivåer finns naturligtvis en stor och rikt förgrenad verksamhet, knuten till *ideella och politiska organisationer*, kyrkor, samfund och ungdomsrörelser. En stor del av denna redovisas av studieförbunden i deras statistik över cirkel och kurser, men åtskilligt faller utanför denna ram. Som exempel kan nämnas ungdomsledarutbildningen, som ungdomsorganisationerna bedriver med hjälp av statsanslag.

(10) Exempel på särskilda undervisningsformer är t. ex. *den upplysningsverksamhet kring alkoholfrågor*, som bedrivs med statsmedel av Centralförbundet för nykterhetsundervisning i form av bland annat studiedagar och fortbildningskurser för lärare, militär nykterhetsundervisning i samarbete med försvarstaberna, centrala treveckorskurser i alkoholfrågan och föreläsningar arrangerade av förbundets egen föreläsningsbyrå.

Undervisning på akademisk nivå. Vuxenundervisning med anknytning till universiteten och högskolorna har på senare år fått ett avsevärt omfång, och det har utbildats en rad nya former för akademiska studier utanför universitetsorterna. Man bör här skilja mellan kurser som anordnas av studieförbund (1) och sådana som faller inom ramen för statsunderstödda lärarutbildningsåtgärder (2). Man använder gärna beteckningen *extensionsundervisning* för båda kurs-typerna.

(1) När studieförbunden engagerat sig i akademisk kursverksamhet har de haft en naturlig anknytning i *universitetscirkelarna*, vilka har gammal hävd i bildningsarbetet och genom åren framstått som en viktig förbindelselänk mellan universitet och folkbildning. Den senaste bidragsreformen (1947) har understrukt universitetscirkelns karaktär av studiecirkel »för studier på väsentligen samma nivå som vid universitet och högskolor».

Universitetscirkeln har också utgjort ramen för en mera målinriktad akademisk studieverksamhet i bildningsförbunden. Vissa cirklar har nämligen fått en inriktning, som nära anslutit till den ordinarie ettbetygsundervisningen. De har annonserats som cirklar på ettbetygsnivå, men tentamenstillfälle har givetvis inte kunnat garanteras av studieförbunden. Däremot har en cirkeldeltagare, som varit berättigad att inskrivas vid universitetet, kunnat ges möjlighet att tentera. Detta har underlättats av att cirkelledarna i många fall varit universitetslärare, som vid sin institution i vanlig ordning haft att tentera inskrivna studenter. På så sätt har i realiteten en decentraliserad universitetsundervisning kunnat uppstå inom studieförbundens ram.

Universitetscirkelarnas stigande anspråk har skapat vissa problem, och man har ifrågasatt det lämpliga i att mer eller mindre öppet låta dessa cirklar framstå som en form av akademisk extensionsundervisning. Mot dessa invändningar har å andra sidan anförts, att behovet av högre studier är så stort att det finns all anledning för universitetet att finna nya och smidiga former för en vidgad insats i utbildningens tjänst. Man söker kontaktorgan mellan folkbildning och akademisk undervisning, och det förefaller som om sådana i inte obetydlig utsträckning redan skulle finnas i den praktiska samverkan, som spontant banat sig väg genom de olika formerna av extensionsundervisning.

Bland studieförbunden har särskilt TBV intresserat sig för att anordna kurser på akademisk nivå. För verksamhetsåret 1963/64 redovisar TBV 70 universitetscirklar med 1 340 deltagare, utspridda över hela landet. De har tillkommit som svar på redovisade behov bland de tjänstemannakategorier TBV har direkt anknytning till. Sveriges Lärarförbund och Svenska Industritjänstemannaförbundet har i särskilt hög grad svarat för initiativ och rekrytering. De flesta av de i tabell 6 i bilaga 7 registrerade cirklarna har haft ett kursomfång motsvarande akademiska ettbetygskurser.

Utom av TBV har universitetscirklar anordnats av en rad andra studie- och länsbildningsförbund. Under 1964 hade sålunda ABF 9 cirklar med 170 deltagare och Folkuniversitetet ett 40-tal med ca 650 deltagare. I övriga universitetscirklar

— sammanlagt 39 fördelade på olika organisationer — deltog över 700 personer. Statsbidraget till universitetscirkklarna beräknas för innevarande budgetår uppgå till mer än 700 000 kr. Deltagaravgifterna är trots detta i regel höga.

Som ett av syftena med universitetscirkklar har angivits möjligheten att meddela undervisning inom nya ämnesområden, där varken akademisk eller annan högre undervisning förekommit. Cirkklarna medger nämligen stor frihet i ämnesvalet, och därför är det naturligt om specialämnena eller övergripande studieområden introducerats. Bland sådana ämnen kan nämnas: Arbets- och ledarskapspsykologi, Vuxenpedagogik, Socialvårdsmetodik, Religionssociologi.

Även för dem som redan har akademisk examen har ett vidareutbildningsbehov alltmera gjort sig gällande. Vidareutbildning innebär att hålla sig à jour med utvecklingen inom ett visst fack, och här ställs ständigt ökade krav på akademikerna. En hög examen är numera ingalunda slutmålet. Därtill kommer, att den akademiska undervisningen inte i alla hänseenden är anpassad efter arbetsmarknadens krav. Rent yrkesutbildande moment har trots en uppmjukning av målsättning och kursplaner fortfarande ett blygsamt omfång, och för många studentkategorier är det ett önskemål att kunna komplettera grundläggande akademisk utbildning med yrkesinriktade kurser. Hötterminen 1963 startade med anknytning till Folkuniversitetet Institutet för vidareutbildning av akademiker (IVAK) sin verksamhet i Uppsala, och från hösten 1964 är verksamheten utsträckt också till Göteborg, Uppsala och Lund. IVAK erbjuder med sitt program orienteringskurser i »nya» ämnen med nära anknytning till arbetsmarknaden. Hösten 1964 deltog 350—400 akademiker i undervisningen vilken omfattar ämnen som journalistik, databehandling, dokumentation, marknadsföring, yrkesvägledning.

Stiftelsen Kursverksamheten vid Uppsala universitet bedriver från och med läsåret 1961/62 en verksamhet med akademiska kurser i Norrland, med centrum i Umeå. Kurserna följer i huvudsak de studieplaner, som gäller för motsvarande undervisning vid universitetet i Uppsala.

(2) Den hittills redovisade verksamheten har tillkommit mer eller mindre spontant på initiativ av framför allt studieförbunden. Utöver detta har statsmakterna direkt engagerat sig i utbildning, avsedd att vara ett komplement till den ämnesteoretiska utbildningen vid universiteten. Det har i detta fall främst gällt lärarutbildningsåtgärder, och verksamheten har administrerats av skolöverstyrelsen.

Sedan ungefär 10 år har *akademiska kurser för vidareutbildning av folkskollärare* arrangerats på olika orter. Denna utbildning har fått en betydande omfattning. Vid slutet av läsåret 1962/63 uppgick antalet folkskollärare, som med godkända betyg genomgått fullständig vidareutbildning (två ettbetygskurser, en s. k. biämneskurs samt en kurs i psykologi och pedagogik) till ca 1 000. Samma läsår var 450 kursdeltagare inskrivna.

Hötterminen 1962 öppnades en ny väg för *regional akademisk undervisning*, avsedd även för andra än folkskollärare. Verksamheten — som anordnas av

skolöverstyrelsen i samarbete med universiteten — avser ettbetygskurser förlagda till kursorter, som i viss utsträckning förutsätts växla från år till år beroende på behov och rekryteringsunderlag. Tvåbetygskurser påbörjades hösten 1963, och från departementschefens sida har uttalats önskemål om att möjligheter skapas för avläggande av fullständig filosofie magister-examen.

Kursernas ämnesinriktning återspeglar situationen särskilt i de naturvetenskapliga ämnena och behovet av fortbildning i nya ämnen. Matematik, fysik och kemi samt statskunskap och nationalekonomi är de vanligaste men också moderna språk förekommer i viss omfattning (tabell 7 i bilaga 7). Läsåret 1964/65 deltar i denna undervisning drygt 700 elever.

Med statsbidrag har sedan 1955 *akademisk korrespondensundervisning* bedrivits i form av översiktscurs i teologi samt ettbetygskurser i engelska, tyska, matematik, fysik, kemi och nationalekonomi. Till dessa kurser har t. o. m. år 1963 4 700 elever varit anmälda, av vilka ett tusental avlagt godkända tentamina.

Då de olika formerna av extensionsundervisning antagit ett betydande omfång har det blivit nödvändigt att överväga kursverksamhetens framtida status. I nuvarande läge fungerar universiteten närmast som serviceorgan åt skolmyndigheter, studieförbund och korrespondensinstitut, och kontakterna har från universitetens sida skett på institutionsnivå. Verksamheten har därigenom fått en något oenhetlig karaktär. Den har redovisats i ett betänkande av 1960 års lärarutbildningssakkunniga (»Den ämnesteoritiska lärarutbildningen vid universiteten», *Ecklesiastikdepartementet 1964: 1*), som också redogör för universitetens inställning till studieformen. Man har från universitetens sida föreslagit, att den skall ställas under deras ledning. Så har emellertid ännu inte skett, men sedan hösten 1962 verkar en samarbetsgrupp, bestående av representanter för skolöverstyrelsen, universitetskanslersämbetet och universiteten, Samarbetsgruppen universitet—skola (SUS).

Vuxenundervisningen — sammanfattning. Vuxenundervisningen har numera en omfattning och mångsidighet som gör fältet svåröverskådligt. Det är i dag inte nog att redovisa den i och för sig rikt förgrenade folkbildningsverksamheten. På andra vägar har nya studieformer arbetat sig fram, och vidareutbildning, påbyggnad och fortbildning har i högre grad än allmänbildning angivits som målsättning för dessa.

Ofta har de nya formerna för vuxenundervisning uppstått spontant och i liten skala, där man kunnat konstatera ett aktuellt utbildningsbehov. Verksamheten har gynnats av statsmakterna, med anslag och genom att dispensbestämmelser och nya förordningar underlättat de vuxna elevernas ofta svåra studiesituation.

Det utmärkande för verksamheten är nu dess starka expansion. Eftersom området ännu inte fått en systematisk bearbetning genom en statlig utredning, är det svårt att uppskatta omfånget och ge en prognos för utvecklingen under det närmaste årtiondet. TCO:s utbildningskommitté jämställer omfånget av da-

gens vuxenundervisning med det framtida skolsystemet, som beräknas omfatta 1,2 miljoner elever. Man framhåller samtidigt, att vuxenundervisningen av alla tecken att döma kommer att öka kraftigt.

Studieförbundet Näringsliv och samhälle (SNS) har i samverkan med bl. a. TCO, TBV och arbetsmarknadsstyrelsen genomfört en tjänstemannaundersökning i Norrköping, avslutad 1964. Man har i denna undersökning velat utröna nivån i fråga om allmän utbildning och yrkesutbildning samt intresset för fortsatt utbildning, dvs. vuxenundervisning i en eller annan form. Drygt hälften av det tillfrågade urvalet uttalade intresse för fortsatt utbildning. Detta ger TCO:s utbildningskommitté anledning att med en försiktig uppskattning antaga, att bortåt 2 miljoner av den arbetsföra vuxna befolkningen f. n. har ett i varje fall »önskat» intresse för vuxenundervisning.

Det kan emellertid anses troligt att den förbättrade skolutbildningen, den ökade fritiden och den allmänna utvecklingen inom samhälle och näringsliv ytterligare kommer att accentuera ett utbildningsbehov. Det finns alltså skäl att antaga att vuxenundervisningen i fråga om antalet engagerade »elever» i framtiden kommer att vida överträffa det reguljära skolväsendet. Därmed aktualiseras uppenbarligen reformer, ägnade att ytterligare stimulera utvecklingen.

Vuxenundervisningens mångsidighet är i detta expansiva skede uppenbar. I översikten har redovisats kurser av synnerligen varierande kvalitet, somliga översiktliga och allmänorienterande på ett föga anspråksfullt plan, andra strikt specialiserade inom en viss yrkessektor, andra åter »akademiska» i den mening att de syftar till medvetande om vetenskaplig forskning och arbetsmetodik. Det är svårt att i allt detta finna en annan gemensam nämnare än den i vuxenpedagogiken fundamentala satsen, att studierna skall bygga på de studerandes i regel höga studiemotivation, deras av olika hänsyn bestämda ambitioner och deras erfarenheter, kringsyn och förmåga att aktivt delta i undervisningen och därigenom berika den.

Det är naturligt att den gamla striden om folkbildningsbegreppet synes ha avblåsts under de senaste åren. Att ställa folkbildning och vuxenundervisning mot varandra är numera inte realistiskt. Det är intressant att iakttaga, att utvecklingen i vårt land på denna punkt motsvaras av en klar tendens i den internationella debatten om »adult education» (vuxenundervisning). I unescopublikationen »New Trends in Adult Education» (Unesco 1962) redogör författaren A. S. M. Hely för den utveckling, som försiggått under decenniet mellan Unescos första stora folkbildningskonferens i Helsingör 1949 och konferensen i Montreal 1960. Man har blivit alltmera medveten om att undervisning — »education» — är en livslång process och att det krävs en mera omfattande planering för vuxenundervisning på basis av denna syn. Detta förutsätter en bredare och generösare definition av begreppet vuxenundervisning.

Vuxenundervisning måste beröra alla sidor av livet, och detta ställer stora krav. Utbildningsmöjligheterna måste spridas såväl socialt som geografiskt. De

studiesociala frågorna behöver lösas. Tillgången på kompetenta lärare, lokaler och utrustning motsvarar ingalunda efterfrågan. Likaså råder stora ojämnheter mellan skilda ämnen. Hela arbetsområdet är svårbemästrat genom att det är så mångskiftande både i fråga om uppgifter och elevmaterial.

Radions och televisionens roll. 1960 års folkbildningsutredning (SOU 1961:44) hade att i enlighet med sina direktiv uppmärksamma den inverkan, som tillkomsten av nya massmedier haft på hävdvunna former av folkbildningsarbetet. Det var utredningens mening, att massmedierna från folkbildningssynpunkt spelar en betydelsefull roll, och att deras verkan kan antas vara av både negativ och positiv art. Man underströk därvid hur viktigt det är att dessa medier ligger i ansvarskännande och kvalificerade händer, och man citerade med instämmande en passus i televisionsutredningens betänkande (SOU 1954:32), där det i anslutning till en deklaration om televisionens möjligheter att höja medborgarnas andliga och materiella standard heter:

»Det förefaller vara en angelägen uppgift för folkrörelsernas målsmän att snarast studera hithörande problem och överväga på vilka områden televisionen kan underlätta deras arbete, utveckla kontakterna, skapa goda vanor och bli en bildnings-, informations- och propagandafaktor av värde.»

I en situation där behovet av vuxenundervisning klart avtecknar sig, och mot bakgrund av samhällsutvecklingen som helhet, är det nödvändigt att inventera tillgängliga resurser och registrera vad som fattas. Vårt bidrag till framtidsplaneringen av vuxenundervisningen blir att ange etermediernas tänkbara roll.

Naturligtvis bedrivs det inte vuxenundervisning enbart i de traditionellt givna formerna: föreläsning, studiecirkel, lektion i klass, brevscoleundervisning. Medan såväl skola som universitet och folkbildningsarbete söker sig mot en större rörlighet och en smidigare anpassning efter allmänhetens behov, har en stor del av själva informationsuppgifterna kommit att vila på andra organ, främst massmedierna. Endast undantagsvis har dessa hittills fungerat i den systematiska undervisningens tjänst, men den smidiga orientering de tillsammans svarar för är i dag en viktig förutsättning för hela vuxenutbildningen.

Det är emellertid tydligt, att särskilt radio och TV är väl ägnade att kunna svara för betydligt större uppgifter i utbildningssamhällets strävan mot bättre villkor för vuxenundervisningen. Vi befinner oss i dag i det gynnsamma läget att de stora kraven på vidgad vuxenundervisning delvis torde kunna mötas genom betydande insatser av radio och TV.

8.1.2 Bildning och undervisning i radio och TV i andra länder

»Educational broadcasting» — här översatt undervisningsradio-TV — är ett begrepp, som under det senaste årtiondet varit föremål för en livlig uppmärksamhet över hela världen. Bakom denna aktivitet spårar man framför allt två

faktorer. Televisionens genombrott skapade nya förväntningar, och det fanns givetvis anledning att tala om det nya mediets särskilda förutsättningar inom pedagogiken. Samtidigt sattes de traditionella undervisningsresurserna i de flesta länder på hårda prov, dels genom den anstormning mot de högre utbildningsvägarna som är karakteristisk för de flesta utvecklade länder, och dels genom det akuta behov av elementarundervisning som blivit ett av u-ländernas mest brännande problem.

Mot denna bakgrund framstår radio och TV inte endast som i och för sig välkomna tillskott till de traditionella undervisningsmetoderna. De är långt mer än tekniska hjälpmedel i undervisningen och har redan tillvunnit sig en egen, betydelsefull roll på olika stadier. Därför har också undervisningsradio-TV ägnats stor uppmärksamhet av internationella organ som Unesco, Europarådet och OECD.

I bilaga 8 redogör vi mera utförligt för olika former av undervisningsradio-TV i skilda länder, medan framställningen i föreliggande avsnitt givits en översiktlig karaktär.

Internationellt sett har »educational broadcasting» ännu sin kvantitativa tyngdpunkt i den verksamhet, som vi betecknar som *skolradio* och *skol-TV*. Sådan till skolorna riktad undervisning bedrivs i dag i olika former i skilda länder. Målsättningen kan variera. Skolprogrammen kan vara ett extra tillskott till lektionerna, insatt med tämligen långa mellanrum. De kan också vara en integrerad del av den regelbundna undervisningen. På många håll i USA svarar TV för den förbättrade språkundervisning, som man på grund av lärarbrist tidigare inte kunnat åstadkomma. Den italienska »Telescuola» är Europas mest omfattande skol-TV-verksamhet. Den disponerar helt program 1 på dagtid och täcker i allt väsentligt hela grundskolans studieplan.

Det är emellertid inom de många formerna av *vuxenundervisning* som »educational broadcasting» utvecklats sin rikaste repertoar. Programformerna täcker här hela fältet från ren utbildning och undervisning på olika stadier, via kurser och allmän bildningsverksamhet i nära anslutning till det fria folkbildningsarbetets former, till en kulturellt ambitiös, allmän programverksamhet. Den sistnämnda typen av »educational broadcasting» faller utanför ramen för våra överväganden i denna avdelning. Den har tillkommit i Förenta staterna som ett alternativ till den kommersiella programverksamheten särskilt på televisionens område. Åtskilliga av de nu inemot 100 »ETV-stationerna» i landet har sett som sin uppgift att vid sidan av undervisningsverksamhet erbjuda program som vänder sig till nya och mera kräsna publikkategorier, men det är då inte fråga om studieprogram i egentlig mening. I Sverige skulle vi beteckna dem som ett led i de vanliga programuppgifterna.

Undervisningsradio-TV har emellertid fått ett viktigt arbetsfält i det fria studiearbetet i flera länder. Man skulle något förenklat kunna karakterisera denna sektor av verksamheten som »folkbildningsprogram», dvs. program som å ena sidan inte har den målinriktade utbildningens syfte men å andra sidan

inte heller är att hänföra till en allmänt ambitiös kulturprogramproduktion. Det är det mera specialiserade ämnesvalet och den större grundligheten i behandlingen av stoffet — gärna i form av längre programserier — som främst karakteriserar denna *allmänna bildningsverksamhet* inom undervisningsradio-TV.

En inte obetydlig del därav utgörs av språkkurser, vilka t. ex. uppges vara kärnan i det nyintroducerade tredje TV-programmet i Sovjetunionen (lokalt över Moskva), betecknat som en särskild bildningskanal. Kring språkkurserna byggs också BBC:s bildningsverksamhet i radions Network Three, som sänds varje dag kl. 18—20 på samma frekvenser som det därpå följande Third Programme. BBC-2 i TV avsätter en kväll i veckan för större folkbildningsserier kring vetenskapliga och kulturella ämnen. Det störst upplagda försöket att genomföra en allmän bildnings-TV-verksamhet på anspråksfull nivå svarar de tyska ARD-företagen för genom de regionala tredje program, som under beteckningen »Bildungsfernsehen» startat i åtskilliga av delstaterna säsongen 1964/65. Man har här lanserat en kursverksamhet med inriktning på längre programserier, insatta i ett var eller varannan dag återkommande programblock på bästa sändningstid.

Den på *målinriktad utbildning* inriktade undervisningsverksamheten uppvisar en rad exempel på framgångsrika försök på olika stadier.

Den förut nämnda »Telescuola» har kanske blivit ryktbar framför allt genom sin beslutsamt insatta aktion mot vuxenanalfabetismen på Italiens landsbygd. Man har här genom en samverkan mellan TV-undervisning, ett föredömligt studiematerial och viss handledning i grupp nått resultat, som inger goda förhoppningar om att analfabetismen skall kunna utrotas inom en inte alltför avlägsen framtid. Denna verksamhet har naturligtvis studerats av företrädare för u-ländernas undervisningsväsen. På Unescos initiativ har motsvarande försök iscensatts i olika områden, t. ex. i Indien.

I länder som Japan och Förenta staterna har man energiskt gripit sig an med gymnasieundervisningens problem och låtit TV svara för nya undervisningsformer. Ett av motiven för en sådan verksamhet är lärarbristen. Men därjämte spelar också faktorer in, som på landsbygden å ena sidan och i storstäderna å andra sidan skapar svårigheter för eleverna att besöka skolor. Med inriktning på elever i avlägset liggande landsändar har den japanska radion (NHK) öppnat en studieform, som bygger på en kombination av radio-TV-undervisning och korrespondensstudier. Liknande undervisningsformer rapporteras från bl. a. Australien, där man också med ett särskilt arrangemang kunnat åstadkomma en tvåvägs radioförbindelse mellan elev och lärare. I en stad som Chicago har man sökt lösa yrkesarbetande elevers svårigheter att bemästra tider och avstånd i en storstad genom att ge dem en komplett »junior college»-kurs — dvs. en studentexamenskurs — via TV.

I Förenta staterna har det sedan länge varit möjligt att tillgodogöra sig akademiska kurser i TV med möjlighet att ta betyg vid något universitet eller college. Såväl ETV-stationerna som i viss utsträckning de kommersiella TV-

näten sänder sådana kurser, vilka enligt en uppgift för 1962 var ackrediterade av mer än 300 akademiska institutioner.

De amerikanska universiteten har emellertid också i många fall egna radio- och TV-stationer, vilka främst används för uppgifter inom reguljär undervisning. Stationerna sänder alltså kurser, som även finner sin publik utanför de inskrivna studenternas krets. Det betonas ofta i rapporter om amerikansk undervisningsradio-TV att kvinnor som avbrutit sin akademiska utbildning då de gift sig är bland den mest intresserade publiken.

Ett motsvarande europeiskt projekt med en TV-sändare av lågeffekttyp och direkt knuten till en universitetsinstitution har förts fram av OECD:s Directorate for Scientific Affairs. Uppgiften är att undersöka möjligheterna att utnyttja TV i naturvetenskaplig och teknisk undervisning. Man syftar till att utröna olika möjligheter att med en station av begränsad räckvidd ge en service inte bara åt den reguljära akademiska undervisningen utan också åt den nödvändiga fortbildningen av ingenjörer i yrkeslivet. Universitetet i Nancy har åtagit sig att genomföra detta undervisningsprojekt, vars erfarenheter skall komma alla länder i Europa till godo och därmed avses bli vägledande för en väntad utveckling av motsvarande undervisningsformer.

Vad som hittills anförts avser *eterburen undervisning* för vuxna, där formerna alltså sträcker sig från en med de reguljära programmen besläktad verksamhet av mera ambitiös karaktär till strikt undervisning enligt grundskolans eller den akademiska undervisningens studieplaner. Det gemensamma för dessa former av undervisningsradio-TV är att de är öppna och i princip tillgängliga för alla. I regel rör det sig om verkliga radio- eller TV-program, som visserligen kan vara enkla till sin utformning men ändå avser att ge en samlad information eller vägledning i vissa ämnen. Undantag är här skolradio och skol-TV och besläktade former, vilka vanligen förutsätter mottagning i klassrummet, där lärarens handledning och kommentar skall vara ett naturligt komplement till radio- eller TV-momentet i lektionen.

Sluten-krets-TV har delvis ett annat användningsområde. Radio-TV enligt sluten-krets-princip (closed circuit) innebär möjlighet att med tråd överföra program till ett antal mottagare inom ett större eller mindre område. Den krets mottagarna är anslutna till kan lika väl finnas inom en enda institutionsbyggnad som inom ett helt universitetsområde, men en sådan krets kan också ha till uppgift att knyta samman skolor och institutioner i en stad eller t. o. m. binda samman flera städer. Det gemensamma för alla typer av sluten-krets-anläggningar är att programmen endast kan tagas emot av trådanslutna mottagare. Det rör sig här över huvud taget inte om rundradio.

Anläggningar av denna art har fått en mångfald arbetsuppgifter. Genom en enkel förbindelse mellan en TV-kamera och en eller flera mottagare i samma eller angränsande rum kan experiment eller operationsförlopp, som är svåra att observera, iakttagas av studentgrupper. I lärarutbildningen, där man har behov av att diskret observera en klass och samtidigt kommentera lektionsförloppet,

har sluten-krets-TV visat sig ändamålsenlig. Hela kursmoment har i vissa akademiska ämnen befunnits lämpliga att överföra till TV-kurser, avsedda för individuellt studium. Den vanligaste användningen av sluten-krets-TV har förutsatt handledda gruppstudier i anslutning till den TV-ledda huvudföreläsningen av vederbörande institutions främste expert. Man har på detta sätt kunnat effektivera och rationalisera den ofta tungrodda undervisningen i de obligatoriska kurserna vid institutioner med stort elevantal. Genom att förbinda en sluten-krets-slinga med en »filial» långt från universitetet har man i USA också kunnat distribuera moderuniversitetets undervisning till andra orter. I Europa är det främst brittiska universitet — där särskilt det i Glasgow bör nämnas — som hittills ägnat större resurser åt sluten-krets-TV.

Sluten-krets-TV kan i många fall med fördel ersätta eterutsändningar, där dessa blir för dyra eller kanaler saknas.

Delvis sammanfaller iakttagelserna av försöken med sluten-krets-TV med vad man funnit om *televisionens pedagogiska egenskaper* i allmänhet. Det pågår nu ett intensivt insamlande av data från många försöksserier särskilt i Förenta staterna, och det kan väl sägas att i väsentliga delar bilden av televisionens roll i undervisnings- och bildningsverksamhet börjar klarna.

Frågan om televisionens inlärningseffekt har stått i förgrunden under det första årtiondet av experiment. I en framställning publicerad av The Institute for Communication Research vid Stanford University sammanfattas resultaten av inte mindre än 393 komparativa undersökningar. Det framgår av dessa, att TV-undervisning över lag är åtminstone lika effektiv som annan undervisning. I 65 procent av de redovisade försöken kunde över huvud taget ingen signifikant skillnad noteras mellan TV-undervisning och traditionellt bedriven undervisning, medan man i 21 procent av fallen konstaterat bättre resultat av TV-undervisning och i 14 procent sämre. Det bör tilläggas, att alla dessa undersökningar mätte resultaten efter vanliga examensprov eller standardiserade test. Det finns givetvis också andra faktorer som hör till bilden av en inlärningssituation, men de kommer inte fram i dessa siffror. Det har t. ex. ifrågasatts om TV uppmuntrar en auktoritativ inställning genom att det ligger i dess natur att vara ett envägs-kommunikationsmedel, som inte inbjuder till aktivt gensvar. Man har med denna frågeställning stannat inför ett av de svåraste problemen vid TV-undervisning, frågan om hur man skall skapa en naturlig returväg för kontakten mellan elev och lärare. Man väntar också på rapporter bl. a. om hur man lyckats förena kravet på individualiserad undervisning med den nya inlärningsformen.

Däremot synes man ha en ganska klar bild av hur TV fungerar på olika stadier och i olika ämnen. Det framgår av de analyserade försöksrapporterna, att TV-undervisning synes lämpa sig bäst för skolundervisning i klasserna 3—9 samt för vuxenundervisning, medan high school- och collegenivån (dvs. gymnasie- och lägre universitetsnivån) visar en mindre fördelaktig bild. Dessa iakttagelser, som i regel avser jämförelser av grupper som har naturlig tillgång både till TV-undervisning och vanlig collegeundervisning, bör dock jämföras med vad man

kommit fram till ifråga om ren vuxenundervisning på collegenivå, där resultaten är mycket gynnsamma.

Matematik och naturvetenskapliga ämnen har liksom samhällsämnen blivit den största framgången. Humaniora har haft något svårare att göra sig gällande vilket givetvis hänger samman med det behov av direkt tankeutbyte humanistisk undervisning har. Främmande språk befinner sig mitt emellan, med en markant uppslutning kring alternativet »lika bra som vanlig undervisning». Elevernas attityder varierar också med ämnena. Man noterar en stigande uppskattning av TV-undervisningen allteftersom demonstrationsmomenten blir viktigare (naturvetenskap, teckning, musik) medan klassrumsdiskussion och drill (t. ex. uppsatsskrivning) träder i bakgrunden.

Det råder ingen tvekan om att undervisnings-TV på ganska kort tid vunnit en position både i det reguljära utbildningsväsendet och i allmän bildningsverksamhet. Förenta staternas omkring 100 ETV-stationer och — enligt en uppgift från 1962 — inemot 350 sluten-krets-anläggningar vid högre läroanstalter har varit vägröjande för en ny pedagogik och en ny distributionsform för kultur och bildning, som det finns anledning att fästa stora förhoppningar vid. Det finns i detta föregångsland inga tecken som tyder på att man varit för djärv i initialskedet. När tvekan rapporterats, har det i allmänhet visat sig att den berott på att man varit obekant med mediets möjligheter. Man har jämfört TV-undervisning med undervisning i smågrupper och inte tagit hänsyn till att kraven på undervisning numera är sådana, att kvalificerad smågruppsundervisning i många fall inte är något realistiskt alternativ. Det måste i framtiden bli nödvändigt att rationellt utnyttja alla till buds stående lärarkrafter på olika stadier, och lärare måste ges tillfällen till studier, pedagogisk och metodisk fördjupning samt forskning. Detta förutsätter en lämplig distributionsform för lärarens undervisning.

TV har visat sig vara en sådan form, inte som allenarådande bildningsväg eller som substitut för kateder, klass, seminarium eller cirkel, men som ett värdefullt hjälpmedel. Detta bör utnyttjas i all undervisning i sådana uppgifter som TV lämpar sig för, och där undervisningen därigenom kan förbättras i ena eller andra hänseendet. Det måste därvid betonas att TV betjänar en ny bildnings-epok, som inte i alla avseenden kan mätas med en äldre »elitkulturs» mått. I de flesta länder — inte minst Förenta staterna — har TV som första uppgift att sprida möjligheterna till god undervisning, så att om möjligt alla får tillgång till denna. Detta är bl. a. bakgrunden till att man under de senaste åren avsatt betydande belopp ur federala medel till förbättring och utvidgning av undervisnings-TV i Förenta staterna.

Föreliggande redogörelse — som i bilaga 8 gjorts mera fullständig — har främst avsett TV, men detta bör inte undanskymma det faktum att ljudradion fortfarande och säkerligen för all framtid har stora undervisningsuppgifter. Det gäller vissa ämnen, som lämpar sig väl för radio, liksom uppgifter, där det visar sig ekonomiskt eller tekniskt mest fördelaktigt att utnyttja det äldre mediet.

8.1.3 *Åtaganden och arbetsfördelning*

Ett påtagligt studieintresse bland allmänheten, samhällets enorma behov av utbildad arbetskraft, mera fritid, bättre skolunderbyggnad och därmed mera differentierade intressen — det är mot denna bakgrund radion och televisionen framträder med sina väsentligt utökade resurser. Deras förmåga att i attraktiva former ge aktuell information är väl bestyrkt och har berörts tidigare i betänkandet. I denna avdelning träder deras undervisningsuppgifter i förgrunden. Dessa är i nuvarande läge inte särskilt betydande, kvantitativt sett. Frågan blir därför i vad mån det kan anses berättigat eller rent av nödvändigt att överväga ett mera omfattande engagemang från etermediernas sida i bildnings- och utbildningsverksamhet. Ett sådant engagemang skulle otvivelaktigt ge radion och televisionen en ny position i samhället, samtidigt som det skulle medföra radikala ingrepp i den traditionella uppfattningen om hur undervisning och folkbildningsarbete kan och bör bedrivas.

Det är varken möjligt eller önskvärt att nu söka dra upp några mera preciserade riktlinjer för en framtida utveckling på detta område. Vi har emellertid blivit övertygade om att utbildningssamhällets efterfrågan på insatser och undervisningsresurser är så stora, att det framstår som självklart att nu undersöka etermediernas roll i all pedagogisk verksamhet. Utländska erfarenheter pekar på att man kan använda radio-TV till synes för de flesta undervisningsuppgifter.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 36 år 1963 om stöd till föreläsnings- och studie-cirkelverksamhet konstaterar departementschefen, att radions och televisionens program bör kunna bli en värdefull tillgång för cirkelverksamheten, men att ännu en utbredd osäkerhet synes råda om hur de båda medierna skall användas och att de därför inte kommit att spela den roll för folkbildningsarbetet som man kunnat önska. I sammanhanget hänvisas också till radioutredningens uppdrag.

Vi delar den i propositionen uttryckta åsikten att radion och televisionen ännu inte funnit sin plats i folkbildningsarbetet och inte heller i de vidgade former för vuxenundervisning, som vi funnit vara ett alltmera dominerande inslag i bildningsverksamheten.

Det blir därför främst vår uppgift att ange, vilka resurser bildnings- och utbildningsverksamheten i framtiden kan räkna med i radio och TV. Vi vill också redogöra för vår syn på hur dessa undervisningsformer i huvudsak bör utnyttjas och anger därvid huvudlinjerna i en utveckling, som i övrigt främst kommer att bestämmas av undervisningsmyndigheters och institutioners konkreta krav och framställningar om insatser från radions och televisionens sida.

I Sveriges Radios hittillsvarande programverksamhet kan man urskilja tre programkategorier, inriktade på allmän bildningsverksamhet i vidaste mening:

(1) Bildningsprogram producerade enligt gängse programprinciper, dvs. föredrag, reportage, kulturprogram av olika slag men även språkkurser. Dessa pro-

gram är i huvudsak riktade till den enskilde lyssnaren-tittaren och förutsätter inte några speciella ansträngningar eller arrangemang på mottagarsidan.

(2) Folkbildningsprogram, lämpade för studiecirklar och enskilt studium. Hit hör bl. a. Radioskolan och vissa serier i TV, t. ex. »Våra barns skola», samt i vidare mening radio- och TV-teaterns stora serier. I allmänhet publiceras studiematerial i anslutning till folkbildningsprogrammen. Även serier i radio- och TV-teatern har tidvis utnyttjats på detta sätt, såsom i dåvarande Radiotjänsts teatercirkelverksamhet.

(3) Program om folkbildningsarbetet, dvs. information om studieverksamheten i bildningsförbunden, pedagogisk debatt etc.

När vi i det följande sökt ett nytt och större grepp på bildnings- och undervisningsuppgifterna, tar vi inte hänsyn till huvuddelen av det stora programstoff som ovan har rubricerats bildningsprogram. Program av denna art anser vi ligga inom den allmänna programverksamhetens ram och sålunda vara helt oberörda av vad vi i detta och följande kapitel kan komma fram till. Våra förslag till nya programformer i kapitel 8.3 innebär alltså inte något slags överföring av uppgifter från den allmänna programverksamheten.

Språkkurserna å ena sidan, skolradio och skol-TV å den andra bildar utgångspunkter för det fortsatta resonemanget. Vi har konstaterat, att det inom vuxenundervisning och folkbildning finns två huvudlinjer, som visserligen inte är alldeles entydiga men som ändå anger huvudinriktningen av verksamheten inom det större området. Det är naturligt att sätta de studieformer, som har till målsättning vissa kriterier på en bestämd kompetens, i samband med skol- och undervisningsväsendet. Därmed hör de — i den mån de kräver insatser från etermedierna — nära samman med skolradio och skol-TV. Vi har valt beteckningen *utbildningsradio*, *utbildnings-TV* för alla dessa former av radio-TV-undervisning, som alltså på ett eller annat sätt medverkar i målinriktade studier.

Den andra huvudlinjen har sin utgångspunkt i det fria folkbildningsarbetet. Här gäller studierna inte i första hand — i regel inte alls — erövrandet av en bestämd examen eller en viss kompetens; de kan snarare sägas vara självändamål. Den hittills dominerande formen är studiecirkeln med dess utnyttjande av grupsituationen som studiemiljö. Radion och televisionen bidrar i detta fall med program, som låter sig användas i cirklar men också kan vara inriktade på den enskildes studiesituation.

För dessa programformer har vi valt beteckningen *studieradio*, *studie-TV*. De hittillsvarande folkbildningsprogrammen utgör naturligen kärnan häri. Men det måste också stå klart, att de båda medierna medger en rad nya och hittills oprövade insatser, som i första hand riktar sig till den enskilde lyssnaren-tittaren. Därvid knyter begreppet studieradio-TV direkt an till språkkurserna, vilkas former i allt väsentligt fått utveckla sig efter radions och sedermera televisionens allmänna förutsättningar.

För den internationellt brukade termen »educational broadcasting» har be-

teckningen *bildnings- och undervisningsverksamhet i radio och TV* introducerats, vilken alltså täcker såväl utbildningsradio-TV som studieradio-TV. Följande uppställning sammanfattar de insatser det väsentligen blir fråga om:

(1) *Utbildningsradio-TV*

- (a) Skoloradio, skol-TV (t. o. m. gymnasienivån).
- (b) Annan utbildningsradio-TV, dvs. skolformer vid sidan av grundskola-gymnasium, vuxenundervisning i olika former och på skilda stadier, inklusive yrkesutbildning samt universitetsundervisning.

(2) *Studieradio-TV*

- (a) Folkbildningsprogram i nära anslutning till studiecirklar.
- (b) Språkkurser.
- (c) Bildningsverksamhet i övrigt för enskilda, där ljudradion redan har »Radioskolan» och där vi för TV föreslår »TV-högskolan».

De många uppgifter som kan förutses för denna bildnings- och undervisningsverksamhet måste nu vägas mot resurserna på utsändningssidan. Det är därvid av avgörande betydelse, att vi i en nära framtid dels förfogar över ytterligare en TV-kanal och dels har tillgång till de vidgade sändningsmöjligheter som den särskilda rundradion introducerar (se kapitel 3.5).

De växande anspråken på radio och TV liksom tillkomsten av särskild rundradio medför krav på en systematisk *fördelning av arbetsuppgifterna* mellan Sveriges Radio och de olika formerna av särskild rundradio. En utgångspunkt för en sådan uppdelning är givetvis Sveriges Radios möjligheter att åtaga sig programverksamhet på dessa områden. Enär huvuddelen av den verksamhet som i framtiden blir möjlig och önskvärd inte kan rymmas inom Sveriges Radios programkanaler, måste en bedömning göras av vilka enskilda uppgifter som bör placeras i dess programkanaler, och vilka som med fördel kan utnyttja särskild rundradio.

Men en sådan prioritering måste i sin tur givetvis ta hänsyn till programmaterialets egen karaktär. Spännvidden inom den programverksamhet, som redan äger rum eller redan planerats, blir uppenbar om man som exempel väljer, å ena sidan TV-serierna om den nya skolan och om författningsreformen, å andra sidan den nu inledda ettbetygsundervisningen i statskunskap (se punkt 8.2.4). I det förra fallet är det fråga om *program av folkbildningstyp*, vilka riktades till och kunde avnjutas av hela publiken, samtidigt som de gav väsentliga kunskaper. De placerades i TV, det medium som har den avgjort största publiken, på bästa sändningstid, de producerades med betydande resurser och fick på detta sätt stor slagkraft, och de kunde avnjutas utan förkunskaper. Samtidigt organiserades studiecirklar och en kursbok utgavs. I det senare fallet rör det sig däremot om en *utbildningsverksamhet*, som direkt hör hemma på universitets-

området. Här använder man ljudradion som teknik, därför att detta är ett praktiskt och ekonomiskt fördelaktigt sätt att nå de grupper det gäller (att även delar av allmänpubliken kan lyssna förändrar inte argumentet). Inriktningen är helt bestämd av att det är vanliga universitetsstudier utanför universitetsorten som man vill nå med programmen.

Programserierna om skolan och författningen utgör i viss mening gränfall mellan sådan allmän programverksamhet, som alltid har förekommit i normal rundradioverksamhet, och försök att mera systematiskt bibringa kunskaper av en viss omfattning, alltså studie-TV. Det är radioföretaget som bestämmer nivå och allmän inriktning och tillser att programmen lämpar sig för en större eller mindre publik. Ehuru specialister av olika slag kallas in då sådana program eller programserier skall produceras, kan de självfallet inte få någon avgörande roll vid de allmänna besluten rörande programmen. Liksom hittills bör även i framtiden uppgifter av detta slag anses falla inom Sveriges Radios allmänna programansvar, vilket utgår från samhällets målsättning för den allmänna rundradion. Men samtidigt ger anknytningen till bildningsorganisationer och studiecirklar, samt möjligheten att utnyttja tryckt material, en prägel av vad vi benämner studie-TV, vilken enligt vår uppfattning ävenledes bör falla inom Sveriges Radios arbetsområde.

Radiokursen i statskunskap utgår till skillnad häremot från universitetsundervisningens behov, och serien utformas av akademiska lärare med tanke på att de som regelmässigt följer programmen skall kunna tentera för akademiska betyg. Sveriges Radio tillhandahåller expertis, studio, tekniker etc. Så länge program av denna typ sänds i de allmänna programkanalerna måste Sveriges Radio enligt gällande regler ha det fulla ansvaret för dem, men själva poängen med en programserie av detta slag är självfallet att den tillgodoser universitetens önskemål och behov. Sveriges Radio har därför i och för sig ingen skyldighet att svara för en verksamhet av detta slag.

Denna typ av program bör i stället jämföras med de nuvarande skolprogrammen. Skolradion har av ålder ansetts ingå i den allmänna programverksamheten i så måtto att den har finansierats med licensmedel. Detsamma gällde skol-TV från dess start. Sedan numera kostnaderna för skolprogrammen överförts på vanliga statsmedel via riksstaten har statsmakterna markerat, att en verksamhet av detta slag inte är en uppgift som Sveriges Radio har att fylla i samma mening som de allmänna programuppgifter, vilka anges i den nuvarande överenskommelsen mellan företaget och staten. Det bör i stället betonas, att statsmakterna har lämnat radioföretaget i uppdrag att handha viss verksamhet på andra statliga myndigheters (skolväsendets) vägnar, att det alltså är frågan om ett slags beställningsarbete. Detta förhållande kompliceras, men förändras inte, därav att Sveriges Radio dels knappast torde kunna avböja att åtaga sig dylika uppgifter så länge lämplig programtid står till förfogande, dels har det fulla ansvaret för programmets innehåll.

En mycket allmän utgångspunkt tycks sålunda kunna bli, att *studieradio-TV*

produceras av Sveriges Radio i betydande omfattning som en direkt följd av företagets åligganden enligt gällande regler och målsättningar (något som givetvis inte utesluter att olika grupper med rätt att delta i särskild rundradio även anordnar verksamhet av detta slag). *Utbildningsradio-TV* är däremot att uppfatta som ett åliggande för undervisningsväsendet i vårt land. Hittills har man endast kunnat disponera Sveriges Radios kanaler för den verksamhet som varit aktuell. Men genom å ena sidan den förändrade finansieringsformen, å andra sidan tillkomsten av särskild rundradio blir läget ett annat. Myndigheterna kommer, om de önskar en kraftigt utvidgad verksamhet i den utsträckning som de nya möjligheterna medger, i första hand att vara hänvisade till särskild rundradio, och i den mån de önskar utnyttja Sveriges Radio måste detta ske efter särskild överenskommelse i varje enskilt fall och i den mån lämplig sändningstid kan ställas till förfogande.

För att mera systematiskt kunna bedöma på vilket sätt fördelningen av bildnings- och undervisningsuppgifterna bör ske mellan Sveriges Radio och särskild rundradio, har vi uppgjort en förteckning över dessa uppgifter. Då det fällt det här gäller är stort och kan beskrivas på olika sätt, har vi ansett det önskvärt att fasthålla en så vitt möjligt entydig terminologi kring de olika programtyper som det här kan bli fråga om. Mot den allmänna programverksamheten i såväl radio som TV vill vi dra gränsen så, att enstaka inslag placerade på vanlig programtid inte redovisas, och att gränsen till den specialiserade verksamheten överskrids, när man inom Sveriges Radio bygger upp mera ambitiösa program i serier, eller placerar enstaka mycket kvalificerade program i sammanhållna block med en utåt markerad avgränsning.

1 *Utbildningsradio, utbildnings-TV*

1.1 Program avsedda för användning i den vanliga skolundervisningen t. o. m. gymnasienivå, varvid programmen kompletterar den reguljära undervisningen. Detta benämns *skolradio, skol-TV*.

1.2 Motsvarande slag av program, vilka ersätter läraren där kompetent lärare inte finns att tillgå (såsom den hittillsvarande »radioengelskan»).

1.3 Likartade program på motsvarande undervisningsnivåer, avsedda för andra studieformer, i första hand kvällsgymnasier för vuxna. Ofta kan givetvis samma program utnyttjas som under 1.1 och 1.2, men planering och utsändning måste ta hänsyn till fritidsstudiernas särskilda villkor.

1.4 Program för motsvarande undervisningsnivåer, avsedda för sådana enskilda studier som hittills bedrivits i korrespondensform och utan tillgång till lärare på platsen. Genom systematisk användning av radio-TV kan här en avsevärt förbättrad form av de traditionella korrespondensstudierna växa fram, vilken provisoriskt benämns *radio-TV-brevskola*.

1.5 Program för yrkesskolor (såsom demonstrationer, vilka vanliga yrkesskolor inte har resurser att åstadkomma) kan lämpligen benämnas *yrkesskolradio, yrkesskol-TV*.

1.6 Program (i ordets vidaste mening) avsedda för den reguljära undervisningen vid universitet och specialhögskolor, avpassade för studerande som i övrigt deltar i den vanliga undervisningen. En lämplig benämning är *universitetsradio, universitets-TV*.

1.7 Program av likartat slag, avsedda för studerande på annan ort än universitetsorten. Motsvarar den extensionsundervisning, vilken för närvarande bedrivs av akademiska lärare som reser ut till mindre grupper på olika orter.

1.8 Hjälpmedel för pedagogisk utbildning, i första hand vid seminarier och lärarhögskolor. Här avses demonstration av yrkesmetodik snarare än program avsedda att utlära ett kunskapsstoff.

1.9 Program ingående i högre utbildning inklusive vidareutbildning inom kvalificerade yrken. Som exempel kan nämnas fortlöpande information från medicinalstyrelsen till läkare, sjuksköterskor och apotekare, pedagogisk fortbildning för lärare, utbildning inom polisväsendet etc.

2 *Studieradio, studie-TV*

2.1 Serier (från några få program till helårsserier) på klart avgränsade områden, vilka ger systematiska och ingående kunskaper och i regel anknyts till tryckt material. Programmen räknar i första hand med enskilda lyssnare och tittare men har också i växlande omfattning en anknytning till studieförbunden utan att för den skull genomgående präglas av folkbildningsarbetets inriktning och metoder. Benämns *Radiohögskolan* och *TV-högskolan*.

2.2 Serier utformade särskilt med tanke på studieförbundens behov, med systematisk användning av tryckt material och en pedagogisk utformning som direkt anknyter till studiecirklarnas arbetssätt.

2.3 Enstaka program eller kortare serier av program, som handlar om studier och folkbildning, instruerar studieledare etc. men ej själva ger materiella kunskaper. Det är här alltså frågan om propaganda för eller information om folkbildning, eller om specialiserad information för aktiva folkbildare.

2.4 Språkkurser, i regel utarbetade med sikte på den enskilde lyssnaren, med eller utan moment av korrespondensstudier.

Kring denna förteckning skall två påpekanden göras med tanke på den kommande framställningen. Förutom eterutsändning står även överföring via slutkrets-anläggningar till förfogande som tekniskt hjälpmedel, när man på en enda ort vill överföra viss information. Detta får stor praktisk betydelse i synnerhet vad gäller universitets-TV. Vad gäller studieradio och studie-TV bör påpekas, att programinnehållet ingalunda är begränsat till teoretiska studier, utan att såväl estetiska ämnen som vissa hobbies och fritidsverksamhet bör ha plats häri. De särskilda program för minoriteter som föreslås i kapitel 6.2 kan vidare i vissa avseenden anses utgöra en utsträckning av bildnings- eller studieverksamheten.

(I tilläggsdirektiven av den 16 november 1962 har vi fått som en särskild uppgift att närmare utreda förutsättningar för allmän samhällsinformation i radio och TV. Program som informerar om hur samhället i olika avseenden fungerar kan utformas på många olika sätt. Några av de förslag som redovisas i kapitel 6.1 avser därför den allmänna programverksamheten — alltså enskilda inslag i kvällsprogrammet — medan andra bör placeras i studieradio-TV som samhällsorienterande serier och i utbildnings-radio-TV på skilda nivåer från grundskolan till universiteten.)

För en programverksamhet på dessa olika områden räknar vi med tre olika tekniska vägar inom ljudradion och fyra inom televisionen. Vi har då bortsett från sluten-krets-sändningar på ljudradioområdet, vilka givetvis är tekniskt möjliga men ur alla synpunkter så okomplicerade att de knappast behöver beröras här. I den nedan följande tablan har beteckningarna LR = ljudradio, TV = television använts. För en detaljerad framställning av de möjligheter som särskild rundradio erbjuder hänvisas till kapitel 3.5.

LR-1 Placering av program i Sveriges Radios kanaler, i framtiden företrädesvis i P 2.

LR-2 Utnyttjande av den ena av de nytillkomna FM-kanalerna för särskild rundradio, nämligen FM-4. (FM-5 har reserverats för folkrörelser och organisationer.)

LR-3 Anordnande av lokala radiostationer, i regel med låg antenneffekt. Denna metod kan tillämpas i åtskilliga städer.

TV-1 Placering av program i någon av Sveriges Radios kanaler. Med den disposition vi planerar för dessa innebär det i regel, att P 1 utnyttjas före kl. 18 och P 2 kl. 18—20.

TV-2 Anordnande av en helt ny riksomfattande TV-kanal, »P 3». Detta kan bli nödvändigt i en framtid, då behovet av undervisning spränger ramen för vad P 1 och P 2 tillsammans kan bära.

TV-3 Utnyttjande av stationstilldelningar ur den inkompleta tredje UHF-kanal, som Sverige fått sig tilldelad. Här kan det endast bli tal om lokala stationer. I praktiken torde denna möjlighet blott kunna utnyttjas av universitetet.

TV-4 TV-sändningar enligt sluten-krets-principen, något som redan förekommer i Sverige och som blivit vanligt i Förenta staterna. Detta faller visserligen utanför rundradiobegreppet men har likväl stor betydelse på undervisningsområdet, varför även det diskuteras nedan.

En utbyggnad av sändningsmöjligheterna både för radio och TV är alltså tekniskt möjlig i en omfattning, som innebär att i framtiden mycket stora resurser kan ställas till bildnings- och undervisningsverksamhetens förfogande. Det bör emellertid redan här påpekas, att ovanstående uppställning anger en utveckling på lång sikt. För den närmaste framtiden knyter sig intresset främst till

utnyttjandet av en ny FM-kanal för särskild rundradio (alt. LR-2) samt utökad undervisningsverksamhet i Sveriges Radios TV-kanaler (alt. TV-1), lokalt också till vissa TV-stationer (alt. TV-3). Huruvida radiostationer med låg effekt (alt. LR-3) väcker intresse bland lokala undervisningsmyndigheter är oviss.

Detta betyder förutom kraftigt utökad sändningstid en radikal omorientering av hela planeringen för etermediernas insatser i framtidens undervisningsväsen. Det är sålunda enligt detta förslag inte längre endast på Sveriges Radio det ankommer att överväga arten och graden av radions och televisionens medverkan i undervisningen. Myndigheter och undervisningsinstitutioner av olika slag bereds nu tillfälle att själva ta ställning till lämpligheten av att utnyttja etermedierna och inom en viss ram självständigt planera nya undervisningsformer.

Kvantitativt är dessa möjligheter tills vidare främst att finna inom ljudradion. På TV-sidan står dock i obegränsad omfattning sluten-krets-alternativet till förfogande (alt. TV-4), medan man på universitetsorterna även kan räkna med lokala TV-stationer. Det återstående alternativet (TV-2) kan vi i föreliggande utredning inte räkna med annat än som ett framtidsperspektiv.

Det nya läge undervisningen härmed befinner sig i utgör ett svar till dem, som ivrar för ett vidgat bildningsansvar från radions och televisionens sida. Här öppnas nya vägar och vidgade perspektiv. Detta är också en kraftig uppfordran till alla för vuxenundervisningen ansvariga att i fortsättningen mera förutsättningslöst planera för en i det vanliga undervisningsväsendet integrerad radio-TV-undervisning.

I fortsättningen måste det alltså bli fråga om en arbetsfördelning mellan Sveriges Radio och särskild rundradio. När denna görs upp, torde naturligt nog starka önskemål göra sig gällande att få inplacera program i någon av Sveriges Radios kanaler. Detta är förmånligt med tanke på att man då kan täcka hela landet, att mottagning kan ske på vanliga radioapparater osv. Programföretaget å sin sida har givetvis ett allmänt önskemål att begränsa antalet sådana program, emedan man i första hand vill tillgodose allmänpubliken. Då därför den tid som rimligtvis kan ställas till förfogande i de olika programkanalerna blir begränsad, måste frågan ställas vilka uppgifter som skall anses falla inom Sveriges Radios arbetsområde, enligt nuvarande överenskommelse mellan Sveriges Radio och staten och enligt den uppfattning som vi givit uttryck för i kapitel 2.3.

Vår utgångspunkt är då, att de uppgifter som ovan redovisats som utbildningsradio-TV i princip faller *utanför* Sveriges Radios arbetsområde, medan de som redovisats som studieradio-TV däremot måste hänföras till Sveriges Radios centrala uppgifter. Det rör sig i det förra fallet om målinriktad utbildning i olika former, medan det i det senare fallet är fråga om fria studier, i huvudsak i linje med svensk folkbildningstradition.

Denna allmänna princip måste emellertid på viktiga punkter modifieras. Å ena sidan kan Sveriges Radio endast i begränsad utsträckning åtaga sig att göra

program direkt för de många studiecirkelarna i landet. Det är också sannolikt, att folkbildningsorganisationerna — liksom många andra grupper i samhället — själva önskar hyra programtid i särskild rundradio för att kunna utforma vissa program på eget ansvar och direkt för sina egna syften. Å andra sidan finns redan en etablerad tradition att Sveriges Radio tar ansvar för skolradio och skol-TV. Det finns självfallet ingen anledning att föreslå att denna verksamhet nu skall flyttas ut ur riksprogrammen, så mycket mindre som någon möjlighet att sända skol-TV på riksomfattande basis utanför Sveriges Radios ram ännu inte finns. Vi menar emellertid, att Sveriges Radio i och med tillkomsten av särskild rundradio inte bör anses ha skyldighet att åta sig några nya utbildningsuppgifter på *ljudradions* område.

Inom *televisionen* erbjuder däremot företaget ännu länge den enda möjligheten att på riksomfattande basis utsända utbildningsprogram. Här måste företaget därför anses ha skyldighet att (i analogi med skol-TV) åta sig att bereda plats för sådana uppgifter som inte kan lösas på annat sätt. Denna skyldighet begränsas givetvis av tillgången på programtid. Plats kan därför endast i undantagsfall beredas på kvällstid. På dagtid måste man tillse att man inte påtar sig uppgifter i den utsträckningen, att man förlorar sin flexibilitet vid utnyttjandet av dagtimmarna för andra ändamål, men det kommer likväl att finnas en vid ram för utbildnings-TV.

Med detta synsätt blir det också naturligt, att den verksamhet som Sveriges Radio anordnar som studieradio-TV bekostas med licensmedel, då den måste anses tillhöra företagets allmänna skyldigheter. Däremot har det blivit definitivt fastslaget, att företaget påtar sig utbildningsuppgifter på direkt begäran utifrån, och följaktligen måste varje ny sådan uppgift som företaget efter direkt överenskommelse med vederbörande myndighet kan komma att påtaga sig ersättas av denna (detta gäller även televerkets distributionskostnader).

I tabell 55 illustreras schematiskt på vilka vägar vi menar att de många undervisningsuppgifterna bör kunna lösas. Vi räknar här för Sveriges Radios vidkommande med en placering av vissa programuppgifter i s. k. block, varmed vi avser fasta sändningstider för ett antal skilda inslag. Exempel härpå är för ljudradion (kapitel 5.1) skolradio i P 2 kl. 9—14, för televisionen (kapitel 4.1) studie-TV i P 2 kl. 18—20. För den särskilda rundradions del gäller avvägningen närmast riks- eller lokalsändningar, varvid är att märka att TV på detta område endast kan användas lokalt.

I tabellen har vad avser Sveriges Radio en distinktion gjorts mellan mer eller mindre gynnsam programtid, varvid med A-tid avses kvällstid på vardagar jämte eftermiddagstid under veckosluten — den närmare preciseringen bestämd av arbetstider och levnadsvanor — medan B-tid i regel avser morgon- och dagtid eller sen kvällstid.

Vår planering har på en rad områden baserats på antagandet att ljudradio-sändningar kan spelas in på band för att repeteras, eller kanske för att över huvud taget avlyssnas vid annan tidpunkt än den då utsändningen äger rum.

Tabell 55. Plan för bildnings- och undervisningsverksamhet i radio och TV

	Sveriges Radio				Särskild rundradio		Sluten- krets- TV
	Ljudradio		Television		Ljudradio	TV	
	A-tid	B-tid	A-tid	B-tid	Riks	Reg/lok Lok kalt	
1 Utbildningsradio-TV							
Skolradio-TV (även 1.2)		xb		x, xb	?	?	
Dito, kvällsgymnasier			(x)	xb	x	?	
Radio-TV-brevskola		x	(x)	(x)	x		
Yrkeskolradio-TV				(x)	x		?
Universitetsradio-TV						x	x
Dito, extension	(x)			x, xb	x		
Läroutbildning		(x)		(x)	?	?	x
Fortbildning, yrkesinformation				x	x	(x)	
2 Studieradio-TV							
Radio- och TV-högskolan	x	xb	x	x ¹			
Program för studiecirklar	(x)	(xb)	(x)	(x) ¹	x	x	
Program om folkbildning		(x)			x	?	
Språkkurser (även korr.)	x	x	(x)	(x) ¹			

Förklaringar och anmärkningar:

x = primär utsändning

(x) = i begränsad utsträckning

xb = bandas för senare bruk

? = ovisst vad som sker

¹ repriser på A-tidens sändningar

Detta är i själva verket en nödvändighet, om man effektivt skall kunna utnyttja dagens timmar, och om man skall kunna nå olika grupper som inte samtidigt kan direktavlyssna programmen.

Ett dylikt förfarande är redan det normala vad avser skolradion, och vi tar för givet att så gott som varje skola eller annan undervisningsanstalt, liksom de allra flesta andra grupper av lyssnare, har eller inom kort kommer att ha denna möjlighet. Vi har emellertid även vågat utgå från att enskilda personer — i synnerhet sådana som har intresse av självstudier — i mycket stor utsträckning har eller kommer att ha egna bandspelare. Vi baserar oss därvid på en uppgift från Sveriges Radioleverantörer att fram till hösten 1964 ca 320 000 ljudbandspelare hade försålts i Sverige, av vilka rimligtvis nästan alla ännu är i bruk. Expansionen år för år är så markerad att man kan räkna med att antalet hösten 1967 kommer att uppgå till mellan 550 000 och 600 000 och 1970 gissningsvis till drygt en miljon. Därmed skulle mer än vart tredje hushåll ha dylik utrustning. — Om de på senaste tiden saluförda TV-bandspelarna skrivs närmare i kapitlen 8.2 och 8.3. Dessa torde ännu länge ekonomiskt ligga utom räckhåll för de flesta enskilda personer.

Den särskilda rundradion kommer inte omedelbart att kunna organiseras, och under dess första år kommer en stor brist på erfarenhet att göra sig gällande bland dem som senare skall utnyttja den. Man måste därför räkna med en övergångsperiod, under vilken det är önskvärt att Sveriges Radio å ena sidan prövar nya vägar i bildningsverksamheten t. ex. på regional basis, men å andra sidan inte har förpliktelsen att gå in i ett i hög grad fördjupat engagemang på området, eftersom detta för ljudradions vidkommande synes bli av övergående karaktär. I punkt 8.2.5 har vi närmare utvecklat, vilka dessa tillfälliga uppgifter bör vara. Det måste dock betonas att dessa reservationer gäller ljudradion. För televisionen gäller det att på ett helt annat sätt bygga upp en verksamhet, som för överskådlig tid i huvudsak kommer att vara beroende av Sveriges Radios erfarenhet.

Hur Sveriges Radio i framtiden vill disponera sina olika programkanaler för att inplacera bildnings- och undervisningsprogrammen är givetvis i stor utsträckning företagets ensak. På vissa punkter blir dock placeringen en direkt konsekvens av de vidare förslag rörande programkanalernas användning som vi framlägger. I andra avseenden vill vi närmast göra vissa rekommendationer, i fullt medvetande om att det om ett antal år kan synas Sveriges Radio rimligt att vidtaga andra dispositioner.

Inom *ljudradion* torde i framtiden så gott som all verksamhet på dessa områden placeras i P 2. Detta följer i första hand av den långt gående differentiering enligt »renodlingsprincipen», som vi har föreslagit och som i huvudsak redan tillämpas. På utbildningsområdet har företaget redan en inte oväsentlig skolradioverksamhet, vilken enligt våra förslag skall överflyttas från P 1 till P 2. För dess behov reserveras programtiden 9—14 måndagar till fredagar. Den utbyggnad av skolradion som enligt våra tidigare framlagda förslag skall äga rum fram till 1970 kommer att medföra, att fyra av fem timmar under denna tid tas i anspråk. Huruvida den tid som därutöver står till förfogande bör reserveras för en framtida skolradioexpansion eller för andra ändamål torde Sveriges Radio avgöra.

Endast ett mindre antal övriga utbildningsprogram faller inom ramen för Sveriges Radios verksamhet, såsom de av oss tidigare föreslagna fortbildningsprogrammen för lärare. Den egentliga studieradion bör på vardagar placeras på tidig kvällstid, då en så stor del som möjligt av den publik man vill nå kan följa programmen. Emellertid måste denna tid också utnyttjas för en rad andra ändamål, varför det sannolikt blir nödvändigt att utnyttja även andra tider för studie- och utbildningsprogram. I första hand bör då dagtid på lördagar och söndagar ifrågakomma, för särskilda ändamål även »udda» tider.

Vad gäller *televisionen* har vi i kapitel 4.1 föreslagit att P 1 uppbär alla reguljära program på dagtid, alltså även skol-TV. I framtiden kan ett inte obetydligt antal utbildningsprogram av annat slag göra anspråk på plats i dagtidssändningarna. Dessa bör då i första hand passas in i programschemat för P 1, då även

det maximalalternativ som i kapitel 4.1 angivits för televisionens programverksamhet lämnar större delen av förmiddags- och eftermiddagstid fri. För vissa studieändamål kan, som erfarenheter från Förenta staterna visar, tidig morgontid och sen kvällstid mycket väl ifrågakomma.

Vårt viktigaste förslag avser skapandet av ett särskilt »studieblock» i P 2 varje dag kl. 18—20. Under de fem veckodagarna bör inriktningen på reguljära självstudier och utbildningsprogram vara markerad, medan under veckosluten i stället mera allmänskulturella program bör beredas plats. Närmare förslag härom utvecklas i kapitel 8.3. Detta programblock bör synnerligen kraftigt markeras som en särskild enhet inom programverksamheten under sammanfattningsnamnet »TV-högskolan».

Med undantag för de allmänskulturella inslagen under veckosluten bör alla dessa program sändas i repris. Dessa repriser bör i huvudsak placeras på dagtid lördagar och söndagar, till en del på sen kvällstid vardagar. De bör sändas i P 1, dels för att fullfölja principen att P 2 skall hållas fritt för särskilda program på dagtid, dels för att underlätta för den del av publiken, som saknar möjlighet att mottaga P 2, att likväl följa studieprogrammen.

8.2 Utbildningsradio-TV

8.2.1 Skolradio och skol-TV

Den inom etermediernas bildnings- och undervisningsverksamhet hittills dominerande skolradion och skoltelevisionen kommer i framtiden att utgöra endast en mindre del av utbildningsradio-TV i vidare mening. Den kommer dock att behålla en särställning i Sveriges Radios programkanaler. Vår skoldelegation RUSKO har i sitt betänkande föreslagit en väsentlig förstärkning av verksamheten under 1960-talet. Huvuddragen av RUSKO:s förslag relateras i föreliggande avsnitt, men då dessa endast fördes fram till 1970 och inte tog hänsyn till införandet av särskild rundradio har vissa framtidsperspektiv därutöver skisserats.

Från läsåret 1928/29 började regelbundna skolradiosändningar i skolöverstyrelsens regi, och år 1931 övertog Radiotjänst huvudmannaskapet för verksamheten. De program, som erbjöds skolorna, var inte avsedda att ersätta läraren utan att erbjuda stoff av annat slag för att därigenom berika och stimulera undervisningen. Från hösten 1945 började man emellertid på initiativ av skolöverstyrelsen även sända kurser i engelska för klasser, vilkas lärare saknade behörighet att undervisa i ämnet på egen hand. Dessa speciella språkkurser, som på senare år utvidgats till att även omfatta franska och tyska, betalades till skillnad från de vanliga skolradioprogrammen av skolöverstyrelsen. Under läsåret 1963/64 omfattade skolradiosändningarna totalt 317 timmar, varav språkkurserna omfattade 142 timmar. Programmen avsåg grundskolans samtliga stadier samt det allmänna gymnasiet. Under året gjordes också försök med regional skolradio, i det att en serie program i hembygds-kunskap sändes över Sveriges Radios två nordligaste distrikt.

Den efter vissa försökssändningar vårterminen 1961 inledda skol-TV-verksamheten omfattade under läsåret 1963/64 119 sändningstimmar avseende grundskolans mellan- och högstudier samt gymnasiet. Härav utgjorde 72 timmar repriser.

Sedan vår arbetsgrupp RUSKO slutat sitt arbete framförde vi dess förslag till Kungl. Maj:t i särskild skrivelse den 2 juli 1963. Vi konstaterade i denna skrivelse att såväl skolradio som skol-TV hade angelägna uppgifter att fylla i samband med undervisningen i det allmänna skolväsendet. Huvuduppgiften måste därvid fortfarande vara att producera program, som tjänade såsom komplement till lärarundervisningen, medan direkt facklärarsättande kurser skulle framställas endast på uttrycklig önskan av skolmyndigheterna. Beträffande skolradion föreslog vi en ökning av sändningstiden, de facklärarsättande språk-

kurserna ej inräknade, från 184 timmar under läsåret 1963/64 till 475 timmar under läsåret 1969/70.

Större delen av denna expansion skulle avse program för i skolradiosammanhang nya skolformer: yrkesskolor, fackgymnasier och de nya fackskolorna. Vidare borde införas lärarfortbildande program med till en början en halv timme i veckan. Dessutom fann vi det vara angeläget att så småningom utsträcka den regionala skolradion till att omfatta hela landet.

För att bereda plats för den utökade skolradioverksamheten skulle programmen successivt överflyttas från P 1- till P 2-kanalen, vilket skulle bli möjligt i och med att Melodiradion enligt våra förslag får en egen kanal.

Även för skol-TV föreslog vi en fortsatt utökning av verksamheten, från 43 (i verkligheten 47) timmar under läsåret 1963/64 till 108 timmar under läsåret 1969/70 vad gäller originalproducerade program eller, om repriserna inräknas, från 108 (119) till 298 timmar. Verksamheten skulle därvid utvidgas till att avse även yrkesskolor och fackskolor och dessutom grundskolans lågstadium.

Enligt vårt förslag borde även i fortsättningen den övervägande delen av skolradion distribueras genom radiosändningar, vilka antingen avlyssnas direkt i skolorna eller av dessa bandas för senare uppspelning. De lärarersättande programmen för högre skolformer borde dock kunna distribueras enbart i form av band. För skol-TV blir bandupptagning och banddistribution inom kort aktuell, när TV-bandspelare efter vad det nu vill synas kan erhållas till överkomliga priser.

Vad beträffar organisationen av skolverksamheten inom Sveriges Radio framlades två alternativ. Enligt båda alternativen skulle ett gemensamt planeringsorgan för skolradio och skol-TV inrättas, men alternativen skilde sig i fråga om programavdelningarnas ställning på så sätt, att enligt det ena programavdelningarna för skolradio och skol-TV liksom förut skulle sortera under programdirektörerna för ljudradion respektive televisionen, under det att enligt det andra programavdelningarna skulle sammanföras under en särskild programdirektör. Vi förordade för vår del det senare alternativet. Vi framlade också vissa förslag till ordnande av samarbetet med skolöverstyrelsen.

De av utredningen framlagda förslagen mötte inga invändningar från Kungl. Maj:ts eller riksdagens sida, varför den fortsatta utvecklingen kommer att ske i enlighet med dessa förslag. Fr. o. m. den 1 juli 1964 har skolprogramverksamheten hos Sveriges Radio sammanförts till en avdelning under en skolprogramchef, som är direkt underställd radiochefen. Avdelningen består av ett planeringsorgan, en redaktion för skolmateriel samt två programsektioner, den ena för skolradio och den andra för skol-TV. I planeringsorganet ingår också två av skolöverstyrelsen utsedda programkonsulenter.

Med undantag för de lärarersättande språkkurserna har skolradio och skol-TV bekostats med licensmedel. Fr. o. m. budgetåret 1964/65 bestrids emellertid, efter beslut av 1964 års riksdag, kostnaderna med särskilt riksstatsanslag.

Den planering för skolradio och skol-TV som vi genomfört genom delegationen

RUSKO avser tiden intill 1970. För tiden därefter har vi inte ansett det lämpligt att på motsvarande sätt i detalj planera verksamheten. Detta motiveras främst av följande skäl.

För det första synes det olämpligt att på längre sikt söka fastlägga vilken inriktning och omfattning en verksamhet skall få, som i så många avseenden ännu befinner sig i tillblivelse. Om den fortsatta utvecklingen och de erfarenheter den kan komma att ge kan föranleda betydande revisioner av mera preciserade planer, är det bättre att avstå från att utarbeta sådana planer.

För det andra har förutsättningarna för att bedriva undervisning i radio och TV över huvud taget förändrats genom den tekniska utveckling, som möjliggör skapandet av särskild rundradio. Vi förutser att huvuddelen av den pedagogiska verksamhet på andra stadier och i andra undervisningsformer, som kan ha anledning att utnyttja radio och TV som hjälpmedel, skall utnyttja särskild rundradio och inte vända sig till Sveriges Radio. Har då de ansvariga myndigheterna i framtiden denna möjlighet att spela på två instrument, med den större flexibiliteten inom den särskilda rundradion, blir varje mera detaljerad planering för den allmänna rundradion tydligen en orimlighet.

Statsmakterna har genom att via riksstaten överta det fulla ekonomiska ansvaret för skolprogrammen klart markerat, att dessa produceras av Sveriges Radio som en service åt skolmyndigheterna. Det måste därför ankomma på Sveriges Radio att vid uppdragandet av riktlinjerna för skolprogramverksamheten i fortsättningen göra detta i intimt samarbete med i första hand skolöverstyrelsen, vars önskemål givetvis blir bestämmande vad avser valet av undervisningsinsatser.

Vad ljudradion beträffar kommer Sveriges Radio som instrument främst att ha den fördelen att nuvarande mottagare kan användas direkt. Men merkostnaden för apparater förberedda för de nya FM-kanalerna i särskild rundradio är i detta sammanhang av underordnad betydelse. En annan fördel är givetvis att kunna lita till den programavdelning som byggts upp inom Sveriges Radio, och till de personella och tekniska resurser som programföretaget kan erbjuda. Skulle emellertid i en framtid skolmyndigheterna finna det fördelaktigt att själva organisera en skolradioverksamhet på de nya kanalerna, får de uppta förhandlingar härom med Sveriges Radio.

Däremot håller vi givetvis fast vid åtagandet att tiden från 9 till 14 i P 2-kanalen dagligen skall stå till skolradions förfogande, så länge detta befinnes lämpligt och önskvärt. Någon ytterligare ökning av skolradions ram inom de allmänna kanalerna är däremot svår att tänka sig, då en sådan skulle ta i anspråk tider som används för andra ändamål i de tre programkanalerna. Vad Sveriges Radio beträffar bör man därför från 1970 förutse en i stort sett oförändrad yttre ram för skolradion.

För skol-TV är läget delvis ett annat. Inga andra tekniska möjligheter att utsända program över hela riket kommer nämligen att erjudas än Sveriges Radios programkanaler, i vart fall inte under den tid som nu kan överblickas

och med användande av de tekniska möjligheter som nu existerar. Lokalt kommer möjlighet att finnas att hyra programtid från fristående TV-stationer för undervisningsändamål. Det är emellertid föga troligt att någon myndighet i nämnvärd omfattning skulle vilja påtaga sig kostnaderna för en sådan lokal verksamhet.

Det måste alltså även framgent anses föreligga en skyldighet för Sveriges Radio att ställa tid till förfogande i sina TV-program för skoländamål. Detta underlättas av att den egentliga programverksamheten på dagtid förutses bli av relativt begränsad omfattning under lång tid framåt. Några risker för kollision med andra programönskemål finns inte, annat än i de enstaka fall då tiden för skol-TV kan behöva tas i anspråk t. ex. för plötsligt påkomna aktualitets-sändningar. Tillkomsten av ett program 2 i TV undanröjer även detta problem.

Det torde även framgent vara det mest rationella att Sveriges Radio svarar för produktionen av skol-TV-programmen. I den allmänna planeringen för televisionen i kapitel 4.2 har därför skol-TV medtagits. Programproduktionen har därvid antagits öka i ungefär samma takt efter som före 1970. Detta har synts vara det rimligaste och säkraste antagandet i avsaknad av ytterligare utredning. Skulle statsmakterna och skolmyndigheterna stanna för en ännu snabbare expansion, stöter detta som påpekats inte på några programtidsmässiga svårigheter. Däremot måste det understrykas, att kravet på studior och andra produktionslokaler är beräknat efter den anförda programvolymen, och att en ökning av denna alltså endast kan ske under förutsättning att ytterligare faciliteter ställs till Sveriges Radios förfogande.

En särskild fråga avser repriserna. Hittills har praxis varit att ett skolprogram sänds två eller tre gånger för att möjliggöra för olika klasser att se det vid lämpligaste tidpunkt. Med en fortsatt väsentlig expansion av grundproduktionen skulle man med åren kunna få en så betydande total sändningstid, att placeringssvårigheter uppstår. Emellertid kommer här en teknisk förbättring in i bilden: TV-bandspelare av helt ny typ och till lågt pris har nu kommit i marknaden. Detta innebär att de enskilda skolorna för en mycket rimligt belopp kan inköpa en bandspelare, med vars hjälp man på samma sätt som nu sker med ljudradioprogrammen kan registrera TV-programmen och återge dem när det passar klassen bäst. En sådan bandspelare kan vara centralt uppställd inom skolan och via ledning förbindas med de enskilda klassrummen och deras mottagare. Denna teknik beräknas småningom helt eliminera behovet av repriserna för skolbruk. Därför har i kapitel 4.1 sådana repriserna successivt borttagits.

Beträffande TV-bandspelare bör också uppmärksammas de möjligheter de ger att spela in vanliga program, vilka kan utnyttjas av lärare för undervisningsändamål. Det måste vara värdefullt att t. ex. i ämnena historia och samhällslära kunna visa (och för framtiden bevara) särskilt väl gjorda dokumentära program, redigerade inspelningar av världshistoriska aktualiteter etc.

RUSKO diskuterade i sitt betänkande möjligheterna att ersätta en huvuddel av de eterutsända skolradioprogrammen med distribution av ljudband från en

eller flera centraler. Delegationens slutsats blev, att detta i flertalet fall inte var en önskvärd eller lämplig metod. Man tog emellertid inte ställning till motsvarande fråga för skol-TV-programmens del. Skulle erfarenheten ge vid handen, att det här kan vara mer motiverat med en banddistribution vid sidan av eterutsändningarna, torde det ankomma på skolmyndigheterna att i samarbete med Sveriges Radio föranstalta om en sådan distribution.

För Sveriges Radios förlag har utgivningen av programhäften och annan materiel för skolprogrammen kommit att bli en av de största uppgifterna. Förlaget drivs efter principen att ingen vinst skall uppstå men ej heller någon belastning på licensmedlen. Vi har emellertid av Sveriges Radios bokslut kunnat utläsa att den del av verksamheten som avser skolprogrammen lämnar ett förhållandevis stort överskott, vilket inom förlagets ram balanserar underskott på vissa andra grenar av verksamheten såsom utgivningen av Röst i Radio-TV. Allmänt sett har företaget givetvis rätt att disponera förlagsverksamheten på detta sätt, men vad avser utgivningen för skolornas del måste enligt vår uppfattning ett delvis annat synsätt anläggas. De medel som används av skolorna för inköp av programhäften m. m. är nämligen anvisade av staten och kommunerna, och det kan knappast vara riktigt att det allmänna genom en alltför hög prissättning på denna del av utgivningen bidrar till att finansiera andra avdelningar inom Sveriges Radios förlag. Givetvis kan man inte för ett enskilt häfte (eller motsvarande) exakt beräkna vilket pris som skall åsättas för att täcka kostnaderna utan att lämna överskott, men jämfört med nuvarande förhållanden bör det vara möjligt att genomföra en sådan generell sänkning av priserna för skolprogramutgivningen att en bättre balans uppnås på detta område. Detta förutsätter givetvis en intern redovisning som låter varje gren av förlagsverksamheten bära sin fulla andel av gemensamma kostnader.

8.2.2 Annan utbildningsradio-TV: enkäter m. m.

Vårt arbete har kommit att utföras vid en tidpunkt, då vuxenundervisningen som helhet befinner sig i smältdegeln och ett intensivt utrednings- och planeringsarbete påbörjats. Det är naturligt, om i ett sådant skede preciserade behov och krav på insatser från radions och televisionens sida ännu inte hunnit utkristallisera sig i större omfattning. Denna olägenhet uppvägs å andra sidan av det gynnsamma tillfälle det innebär att i en reformperiod, då allt måste prövas och inga positioner blivit låsta, få konfrontera vårt material med planeringen i stort på detta område.

Utredningsdirektiven innebar en anvisning om att göra framstötter in på områden, där hittills knappast någon verksamhet förekommit i vårt land. I mötet med å ena sidan utbildningssamhällets målsättning och å andra sidan de tekniska och administrativa resurser för en ökad programverksamhet som förutses av oss, har vi inte tvekat att gå längre än vad direktiven omedelbart anvisat. Vi har

därvid naturligtvis i hög grad beaktat den redovisade utvecklingen i andra länder.

Beträffande ljudradion berörde redan 1943 års rundradioutredning i sitt betänkande (SOU 1946:1) utbildningens problem och radions möjligheter att bidra till lösningen av dessa. Man fann visserligen, att det med dåvarande sändningsmöjligheter var otänkbart att sända sådana typiska minoritetsprogram som det måste bli fråga om i detta fall, men man ville se en vidgad utbildningsverksamhet som ett framtidsperspektiv för radion:

»Här hägrar alltså en stor samhällsuppgift för rundradion, nämligen som komplement till eller rentav led i den allmänna undervisningen i landet.»

Utredningen kunde hänvisa till nyvunna erfarenheter av beredskapsårens utbildningskurser, anordnade av Arméskolan och Brevskolan i samarbete med dåvarande Radiotjänst. En kombinerad radio- och korrespondenskurs om folkförsvaret räknade 50 000 deltagare, och en under liknande former genomförd hemvärnskurs hade 70 000 elever. Utredningen erinrade också om radions språkurser och de former för ömsesidigt utbyte mellan lärare och elev, som där utvecklats.

I televisionsutredningens betänkande »Televisionen i Sverige» (SOU 1954:32) framhölls det nya mediets roll i utbildningsväsendet. Utredningen kunde även redovisa önskemål från bl. a. överstyrelsen för yrkesutbildning och lantbruksstyrelsen. Den 1959 offentliggjorda utredningen »Televisionen i undervisningens tjänst», utarbetad av sakkunniga utsedda av Sveriges Radio, hade däremot sitt uppdrag begränsat till skol-TV och »folkbildnings-TV».

Det kan rent allmänt konstateras, att man i debatten ofta efterlyst längre gående insatser av etermedierna i utbildningsverksamheten. Vi har också mött ett klart uttalat intresse, när vi inför myndigheter och organisationer redogjort för vår syn på utbildningsradio och utbildnings-TV. Vad vi därvid erfarit har stärkt oss i vår övertygelse, att tiden är inne att i större skala öppna de nya undervisningsvägarna.

I svaren på i kapitel 2.2 redovisade enkäter har ett allmänt intresse för vidgade bildningsinsatser kommit till uttryck. I den första av de båda undersökningarna koncentrerades frågeställningarna till folkbildningsverksamheten, men i den andra — som rörde televisionen — framlade inte mindre än 17 organisationer mer eller mindre utförligt motiverade åsikter om utbildnings-TV.

Allmänt gäller att de flesta har en positiv grundinställning. En svaghet i materialet är emellertid att många inte dragit en klar gräns mellan skol-TV och undervisnings-TV allmänt. Det är därför naturligt att många uttalanden och förslag närmast avser den redan tämligen välbekanta skoltelevisionen.

Läraryrket har i sina skrivelser dock tagit fasta på möjligheterna att via utbildnings-TV nå en vuxen publik. Det heter bl. a. att »den audiovisuella undervisning som i dag betecknas som skol-TV» sannolikt behöver utvidgas till en utbildningstelevision, omfattande skola, universitet, fackskola och folkbildning.

Läraryrket betonar också radions och televisionens roll inom lärarfortbildningen och den allmänna informationen om skolan.

I RLF:s yttrande förordas ökade insatser för undervisningen, där TV har en stor funktion att fylla som komplement till glesbygdernas skolväsen. RLF menar emellertid, att TV kommer att få än större uppgifter i vuxenundervisning av olika slag och nämner därvid särskilt rådgivning och vidareutbildning inom olika yrken, inte minst inom jordbruksnäringen.

Högerns ungdomsförbund (HUF) är den enda organisation i enkäten, som anmält tveksamhet inför ökade undervisningsinsatser i TV. Denna tvekan synes sammanhånga med en fruktan för missbruk av statskontrollerade massmedier. Högerns kvinnoförbund förutser däremot mycket goda undervisningsmöjligheter:

»Utbildning via TV synes innebära att hög kvalitet på undervisningen kan hållas till en kostnad som är betydligt lägre än för andra, traditionella undervisningsformer. Denna kunskapsdelgivnings effektivitet måste dock vara känd innan ställningstagande till utbildningstelevision i större omfattning kan ske. För individer med utpräglat studieintresse torde resultatet med denna utbildningsform bli väl så gott som med någon annan. För vuxenutbildning torde därför goda förutsättningar föreligga. Men ämnesbehovet bör utredas grundligt och gärna tillsammans med bildningsförbunden, innan en utvidgad vuxenutbildning i TV startas.»

Av ett särskilt intresse är skolöverstyrelsens utförligt motiverade tillstyrkan av vidare åtgärder på utbildningstelevisionens område.

Överstyrelsen hänvisar till internationella erfarenheter och framhåller, att ett fördomsfritt nytänkande och nyskapande under inhemska förhållanden och med hänsyn till svenska tittare borde kunna berika televisionens hela verksamhet. Överstyrelsen anför därpå bl. a. följande.

»Inte minst gäller detta *utbildningstelevisionen* — tagen i vidaste bemärkelse. Den mycket snabba utvecklingen inom forskningens olika grenar, de internationella kontakterna inom allt fler områden, undervisningens nydaning i vårt land — bland annat dessa aspekter i förening med televisionens utomordentliga tekniska resurser och möjligheter att nå ut till snart sagt varje enskild svensk gör det utomordentligt angeläget att den gren av televisionen, som ägnar sig åt utbildning får tillgång till de bästa resurser. Arbetet och erfarenheterna med skoltelevisionen är endast ett första ambitiöst steg i riktning mot en rikt differentierad folkundervisning och upplysning.

Men televisionen når inte bara skolans organiserade klasser utan kan förmedla information också till enskilda elever — både barn och vuxna. Hela strukturen av folkundervisningen kommer att förändras, allt eftersom televisionsmetodiken finner nya och rikigare former. Den kvalificerade undervisningen kan nå ut till glesbygdernas ungdom, fortbilda och kanske inte minst omskola och därmed bättre anpassa vuxna människor till det ständigt föränderliga samhället. Genom en ständig och levande kontakt med människorna och deras situation och förhållanden kan utbildningstelevisionen genom sin stora genomslagskraft och flexibla verksamhet komma att få en avgörande betydelse för hela samhällets utveckling.

I detta sammanhang kan man också skönja konturerna till ett nytt sätt för universitetsutbildningen att nå ut till vidare kretsar. Vissa utländska försök inom detta område har av allt att döma utfallit positivt. Universitetens och högskolornas verksamhetsområde

behöver tack vare en väl genomförd utbildningstelevision inte längre begränsas till studenterna i universitetsstäderna utan kan utsträckas att nå varje människa, som vill satsa på sin vidareutbildning. Förmodligen kommer inom dessa områden liksom inom andra slentrianmässigt tänkande och konventionell pedagogik att till en början verka hämmande på utvecklingen, men man måste ha blicken klar för de nya och omvälvande resurser, som televisionen öppnar för alla grenar av svenskt undervisningsväsen. Utbildningstelevisionen kan också göra det möjligt att snabbt sprida kunskap om modern metodik och moderna undervisningsmetoder till lärare ute i landet — alltså en fortbildning av lärarna.

När det gäller televisionen som medium för undervisning och fortbildning får man inte glömma bort att också skapa programtyper, som är särskilt anpassade till de handikappades speciella förutsättningar att tillgodogöra sig ett program. Att radion här har ett alldeles särskilt ansvar för de blinda är självklart; mycket mer torde kunna göras just på detta område. För gruppen döva bland barn och vuxna bär televisionen i detta sammanhang ett betydande ansvar.

Mot ovanstående bakgrund vill överstyrelsen mycket starkt understryka de stora förhoppningar man ställer till den framtida televisionens möjligheter att bli en betydande faktor för skilda former av utbildning. För den skull är det också nödvändigt att man redan i dag vid planeringen på lång sikt räknar med successivt ökat utrymme i fråga om programtid för här behandlade typer av program för barn och vuxna. Det torde vara naturligt att när vi får dubbelprogram i televisionen erforderlig sändningstid på den ena kanalen ställs till utbildningens förfogande på lämpliga tider under dagen. I det sammanhanget vill överstyrelsen också framföra tanken att organisationer och organ, som har till uppgift att främja folkbildning och/eller yrkesbildning, kan få bära ansvaret för vissa programserier. Förutsättningen är naturligtvis den, att det relativt snart blir möjligt för en större grupp människor att få en kvalificerad utbildning för verksamhet inom televisionen — även om de inte är knutna till Sveriges Radio-TV utan fortsätter sin verksamhet t. ex. i nämnda organisationer.»

Vi har under vårt arbete också kontinuerligt stått i kontakt med gymnasieutredningen, vars vuxenpedagogiska grupp hållits underrättad om vår verksamhet. Man har från detta håll uttalat att man är beredd att räkna med etermediernas medverkan, då det gäller att lösa eljest svårbemästrade problem, däribland lokaliseringsfrågorna. Gymnasieutredningen pekar här på möjligheten av en kombination av radio-TV-undervisning och korrespondensstudier. Från gymnasieutredningens sida har också behovet av ständig förnyelse av stoffet nämnts, särskilt i samhälls- och naturvetenskapliga ämnen. Här är radio-TV-undervisningen i den gynnsamma positionen att ha tillgång till den bäst informerade expertisen och med dess hjälp lätt kunna få fram nytt stoff, som kan presenteras snabbare än vad något annat av skolans hjälpmedel förmår. Den tekniska undervisningen på gymnasiestadiet ställer sig vidare mycket kostnadskrävande, och det är knappast möjligt att få fram institutioner av tillfredsställande standard över hela landet. Här skulle TV-undervisning kunna nedbringa kostnaderna, och ändå borde eleverna kunna vinna vissa fördelar genom att de bästa lärarkrafter och institutioner ställs till TV-undervisningens förfogande.

Det bör tillfogas, att många av de verksamhetsformer vuxenundervisningen på gymnasiestadiet kan komma att ge upphov till redan har sin motsvarighet inom ramen för skolradio och skol-TV. Det gäller dock för televisionens del att lösa vissa problem med sändningstider, emedan man vid enskilda studier inte

kan falla tillbaka på TV-bandspelare. Dessutom torde den undervisnings-situation de vuxna »gymnasisterna» befinner sig i inte sällan kräva särskild handledning. Det är alltså delvis nya pedagogiska problem som uppstår inom denna sektor av undervisningsväsendet, låt vara att det rent kunskapsmässiga innehållet i kurserna överensstämmer med det från skolradio och skol-TV välkända.

Från några organisationer har uttalanden gjorts med krav på väsentligt ökade insatser för vuxenundervisningen i radio-TV.

Radiochefen uppvtaktades sålunda av en delegation från Centerns ungdomsförbund den 1 september 1964, varvid man bl. a. pekade på folkbildningsorganisationernas uppgift att söka utjämna skillnaderna mellan den äldre och den yngre generationens utbildningsnivåer. I detta hänseende hade ett fruktbara samarbete ägt rum mellan organisationerna och radioföretaget, men bildningsprogrammen hade inte alltid haft lätt att göra sig gällande i programplaneringen. Ungdomsförbundet yrkade därför på ökade insatser och föreslog, att en tredje TV-kanal helt skulle reserveras för kursverksamhet i olika former:

»Vi anser att TV som kursmedium skulle kunna utnyttjas i mycket högre grad än vad som nu är fallet. Såväl vuxenundervisningen som skol-TV och andra undervisningsformer borde ges resurser att väsentligt byggas ut. Även akademisk undervisning borde kunna ske genom TV. Det skulle kunna bidra till att lätta trycket på universiteten. En kombination av korrespondensundervisning och TV-undervisning skulle vara en tänkbar form att lätta trycket på universiteten.»

Ett uttalande av likartad innebörd gjordes också vid Liberala studieförbundets konferens den 3 oktober 1964:

»Det stigande intresset för folkbildning och annan vuxenundervisning kräver inte bara att samarbetet mellan de olika bildningsförbunden och Sveriges Radio fördjupas. Radio-TV:s bildningsverksamhet måste som helhet byggas ut. Ökade resurser måste ställas till förfogande för de organ som svarar för bildningsverksamheten i radio-TV. Vuxenundervisningen ligger mer än någonsin i tiden, och det är självklart att de massmedia som når den största spridningen skall stå till förfogande. Särskilda kurskanaler i radio och TV får inte betraktas som utopier.»

I TCO:s utbildningskommittés rapport återfinns ett särskilt avsnitt om massmediernas uppgifter i vuxenutbildningen. Kommittén utgår från att radio-TV i stor utsträckning måste tas i anspråk för att lösa aktuella problem på detta område, och man föreslår därför att de båda medierna får ett utökat antal programkanaler:

»Som ett närliggande mål bör sålunda uppställas, att en kanal för vardera radio och TV helt ställs till förfogande för undervisningsprogram — under skoltid med sikte främst på ungdomsutbildningen, under övrig tid främst på vuxenutbildningen.»

Kommittén förordar olika former av decentraliserad verksamhet också på detta område och föreslår att program produceras regionalt vid de centra för vuxenutbildning som folkhögskolorna utgör, men också vid de olika skolformerna inom det allmänna skolväsendet och vid universitet och universitetsfilialer. Man önskar vidare att radions och televisionens vuxenutbildnings-

program systematiseras, så att de kan ge en fullständig eller partiell utbildning inom en kurs eller ett ämne på viss nivå. För att detta skall kunna ske bör ett centralt samarbetsorgan mellan de för etermediernas programverksamhet ansvariga och utbildningsväsendet — närmast skolöverstyrelsen och universitetskanslersämbetet — inrättas. Kommittén sammanfattar i fem punkter de krav man ställer på »det ideala utbildningsprogrammet för vuxenstudier». Det bör vara sammansatt på följande sätt:

(1) Studiehandedning med detaljerade studieanvisningar, varvid besked ges om kurslitteratur och övriga hjälpmedel samt om hur radio- och TV-programmen bör utnyttjas.

(2) Kurslitteratur i huvudsak utarbetad enligt korrespondensmetoden och med möjligheter att utnyttja ett korrespondensinstituts resurser i fråga om rättning av fullgjorda uppgifter och fortlöpande studiehandedning.

(3) Radio- och TV-program, som ger behövlig kompletterande undervisning och studievägledning och på samma gång verkar stimulerande och aktiverande samt ger kompensation för den vuxenstuderandes oftast isolerade studiesituation.

(4) Internatkurser under vissa perioder, förlagda till vuxenutbildningscentra och med koncentrerade, lärarledda studier.

(5) I vissa fall organiserade studiegrupper, som på respektive orter kontinuerligt kommer samman och under handledning fullgör vissa studieuppgifter.

Av det redovisade materialet synes oss på ett ganska övertygande sätt framgå, att det råder en allmän förväntan om att etermedierna skall kunna medverka mera effektivt i utbildningssamhällets program för en bättre vuxenundervisning. TCO-rapportens på noggranna analyser byggda förslag om bl. a. radio-TV-undervisning tycks oss komma nära vår uppfattning om de resurser, som i en nära framtid bör ställas till förfogande. Vi har vid överläggningar bl. a. med vuxenpedagogiska seminariet vid lärarhögskolan i Stockholm fått bestyrkt, att den målinriktade utbildningsverksamheten numera i hög grad tilldrar sig det organiserade folkbildningsarbetets uppmärksamhet. Man har därvid även understrukit folkhögskolornas roll som regionala bildningscentra och betonat det värdefulla för dessa skolor i att få tillgång till en kvalificerad kursverksamhet i radio-TV.

Vid en överläggning med företrädare för korrespondensinstitutet uttalades också stort intresse för möjligheterna att i en framtid få etablera kurssamverkan med radio-TV. Erfarenheter av sådan samverkan har man i någon mån redan haft, bl. a. genom en nyligen genomförd språkkurs i radio. Det har från korrespondensinstitutets sida framhållits, att åtskilliga fördelar torde kunna vinnas genom en kombination av radio-TV-undervisning och korrespondensstudier:

(1) Konsekvent tvåvägskommunikation kan åstadkommas.

(2) De studerande har till förfogande ett instruktionsmaterial, som de kan gå tillbaka till så ofta de önskar.

(3) I vissa ämnen — t. ex. skrivämnena — är det nödvändigt att kunna sända in övningsuppgifter för rättning. Detta sker rutinemässigt vid korrespondensinstitutet.

(4) I vissa fall, där samarbetet bygger på fullständigt utarbetade korrespondenskurser, har de elever som på olika punkter avbryter sitt deltagande i radio-undervisningen möjlighet att fortsätta studierna på egen hand.

(5) En för korrespondensstudier på olika stadier uppbyggd organisation med sekretariat, sommarkursverksamhet och distributionsapparat står till förfogande vid korrespondensinstitutet.

Svårigheterna vid samordning av radio-TV-undervisning med korrespondensstudier ligger givetvis i arbetet på erforderlig integration av de båda undervisningsformerna. Här saknas ännu erfarenheter, men det är angeläget att försöksverksamhet snarast påbörjas. Vi har kunnat konstatera att korrespondensinstitutet ställt sig öppna för sådana initiativ. Därvid synes det vara naturligt att dra nytta av de olika institutens specialiteter och i viss mån skilda arbetsområden.

Lantbruksförbundets Korrespondensskola (LTK) har sålunda i särskild skrivelse betonat sin folkrörelseanknytning med därav följande speciella inriktning av undervisningen. LTK och arbetarrörelsens Brevskolan företer i detta hänseende en likartad struktur, och de båda skolornas studiemetodik präglas av att inte enbart bygga på den ömsesidiga korrespondensmetoden. LTK understryker, att det står varje elev, studiecirkel eller skola fritt att studera materialet per korrespondens med insändande av svarsuppgifter för rättning eller att enbart rekvirera en kurs och på egen hand eller med hjälp av lokala lärare kontrollera svaren på uppgifterna. LTK ser i denna valfrihet en tillgång, när det gäller att kombinera radio- eller TV-kurser med korrespondensstudier. Det bör vara möjligt att komma fram till en studieform, som passar såväl Sveriges Radio som en samverkande brevskola.

Bland aktuella ämnesområden framhåller LTK särskilt fortbildningsbehovet inom lantbruket och erinrar om att lantbrukare i allmänhet har mycket svårt att frigöra sig från sina dagliga uppgifter för att delta i vidareutbildnings- och fortbildningskurser. Här föreligger uppenbarligen ett behov av insatser i radio och TV.

Hermods Korrespondensinstitut och NKI-skolan torde i jämförelse med de nämnda skolorna kännetecknas av en mera bunden och strikt skolmässig uppläggning av studierna. Här har korrespondensundervisningen drivits längre och i princip gjorts allomfattande, för vissa syften dock kombinerad med särskild kursverksamhet, där muntlig undervisning kunnat meddelas.

I skrivelser till RUFUS har de båda instituten diskuterat möjligheterna för en integrerad radio-TV- och korrespondensundervisning. Man har därvid framhållit sitt intresse för att i konkreta projekt få arbeta vidare med denna form av kurssamverkan, som enligt NKI-skolans uppfattning måste förutsätta nyskrivna

kurser i flertalet fall. NKI-skolan anser att kombinerade radio- och korrespondenskurser företrädesvis bör komma till användning vid målinriktade studier, eftersom man endast där kan vänta sig något större intresse för korrespondensundervisningens fundamentala principer för kunskapskontroll och rättning av uppgifter.

Korrespondensinstitutet har beretts tillfälle att ta ställning till vårt i det följande framlagda förslag om en radiokurs i engelska efter gymnasiets kursplan och med korrespondensundervisning som obligatoriskt moment i studierna. Både Hermods och NKI uttalar sitt livliga intresse för att få medverka i ett sådant försök, baserat antingen på redan föreliggande gymnasiekurser vid institutet eller på en nyskriven kurs, där det kan bli möjligt att utveckla idéerna om individuella studier, om lärarens roll, om överkursuppgifter etc.

NKI-skolan nämner litteraturhistoria, samhällskunskap och fysik som exempel på ämnen, vilka lika väl eller kanske bättre skulle lämpa sig för en försöksverksamhet. Hermods anför en rad områden, där enligt institutets experter radio-TV-undervisning skulle vara särskilt lämplig, däribland meteorologi, astronomi, atomfysik och relativitetsteori, databehandling, reklam och distribution, realia-program i språkundervisningen. Institutet poängterar särskilt hur aktuella dessa och många andra ämnesområden är för den lärarfortbildning, som förutsätts vid utvecklingen av de nya skolformerna.

8.2.3 Särskilda enkäter m. m. om universitetsundervisning

För vår analys av behoven inom det allmänna undervisningsväsendet och dess påbyggnader har vi i stort sett varit hänvisade till att registrera vissa fakta samt redovisa uttalanden och reaktioner vid direkta överläggningar. På en punkt har vi gått längre och åtagit oss ett mera omfattande undersökningsarbete. Det gäller universitetsundervisningen. Våra ansträngningar att på detta område kunna teckna en fylligare bild av situationen motiveras först och främst av utredningsdirektiven men också av att vi visste, å ena sidan att några universitetsinstitutioner redan ägde viss erfarenhet av sluten-krets-TV, å andra sidan att det knappast förelåg några spontana önskemål från akademiskt håll om radio-TV-undervisning utanför institutionerna. Det var därför nödvändigt att vi bildade oss en uppfattning om vilket intresse våra initiativ kunde tilldraga sig.

Vår arbetsgrupp RUFUS inbjöd därför den 12 juni 1963 till en överläggning ett antal företrädare för den högre undervisningen, representerande ämnesområden som humaniora, samhälls- och naturvetenskaper, pedagogik, medicin, teknologi och skogsvetenskap. Från utredningens sida gavs därvid information om internationella erfarenheter av utbildningsradio-TV samt om tekniska förutsättningar för sluten-krets-TV i undervisningen. Deltagarna — av vilka några hade egna erfarenheter av sluten-krets-TV och skol-TV — framhöll vikten av att utbildningsanstalterna informeras om de möjligheter, som kan komma att stå till buds. Det ansågs, att de flesta universitetslärare saknade tillräckliga kun-

skaper både tekniskt och metodologiskt för att själva kunna ta initiativ till en vidgad användning av de nya medierna. Försöksverksamhet borde snarast komma till stånd. Man betonade därvid, att det i sista hand måste bli universitetens sak att ha överinseendet över kursinnehåll och undervisning i samband med sändningar av kurser eller kursavsnitt över Sveriges Radios kanaler. Flera av deltagarna tog upp frågan hur ett samarbete organisatoriskt skulle kunna genomföras, och det anfördes att berörda universitet och skolor otvivelaktigt måste ha särskilda organ för produktion av kurser i samverkan med Sveriges Radio. I bilaga 9 a lämnas ett referat av de enskilda deltagarnas synpunkter.

Av vad vi erfor under denna överläggning drog vi slutsatsen, att universitet och högskolor uppenbarligen var intresserade av att vidare dryfta de nya undervisningsvägarna. RUFUS beslöt därför att söka få till stånd en försöksverksamhet med akademisk ettbetygsundervisning, att informera samtliga universitet och högskolor om sina uppgifter samt att i samband därmed i en enkät samla in synpunkter från så många ämnesföreträdare som möjligt.

Sedan planerna på försöksverksamhet tagit gestalt i projektet med ettbetygsundervisning i statskunskap (se följande punkt) utgick sommaren 1964 en skrivelse till samtliga institutioner vid universiteten i Stockholm och Göteborg, till dekanerna för de övriga universitetens fakulteter samt till specialhögskolornas rektorer. Till skrivelsen var fogad en promemoria, där vi kortfattat redogjorde för de användningsmöjligheter för radio-TV, som RUFUS särskilt studerat. Vi vädjade till institutionerna att inkomma med synpunkter på hittillsvarande erfarenheter av och framtida önskemål om radio-TV som led i undervisningen, varvid såväl eterburna sändningar som sluten-krets-TV skulle beaktas.

Inte mindre än 79 institutioner begagnade tillfället att avge synpunkter på frågorna, en svarsfrekvens som pekar på ett stort intresse för radions och televisionens roll i framtida högre undervisning. Universitetet i Umeå lät vår cirkulärskrivelse gå på remiss till »ett flertal ämnesföreträdare» och vidarebefordrade dessas yttranden. Likartat förfarande tillämpades av Karolinska institutet, medicinska fakulteten i Lund samt de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna i Uppsala. Svaren fördelar sig på följande grupper:

Teologi	1
Humanistiska ämnen	15
Samhällsvetenskaperna	8
Juridik	2
Pedagogiska institutioner	4
Naturvetenskaperna	9
Medicin	33
De tekniska högskolorna	2
Handelshögskolorna	2
Tandläkarhögskolorna	3

En utförlig redovisning av enkätens resultat meddelas i bilaga 9 b, varför här endast ges en översikt över vad som framkommit.

Allmänna synpunkter. Flera enkätsvar har i förbigående noterat vår promemorias fantasieggande karaktär, och flertalet svarande hyser förväntningar inför den kommande utvecklingen.

Svaren har berört både universitetens behov av informationsvägar ut till allmänheten och deras möjligheter att medverka i bildnings- och utbildningsverksamhet. Med några enstaka undantag är svaren också klart positiva till sin allmänna tendens. Vi har tyckt oss kunna konstatera en allmän önskan att hålla vägen öppen för de nya medierna, oavsett i vilken form och omfattning de i en framtid kan komma att visa sig vara av betydelse för vederbörande ämne.

När TV befunnits dominera i svaren, hänger det givetvis i första hand samman med att många institutioner kunnat redovisa erfarenheter av sluten-krets-TV eller varit medvetna om denna undervisningsforms möjligheter. Den utåtriktade, eterburna undervisningsverksamheten förutsätter dock enligt några institutioners kraftigt hävdade åsikt just TV. Detta gäller främst de naturvetenskapliga ämnena. Företrädare för medicinska discipliner har uttryckt mycket bestämda önskemål om färg-TV för att kunna utföra olika demonstrationer. Flera institutioner diskuterar också förhållandet film-TV.

Erfarenheter, planer. Inom åtskilliga ämnen uppger man sig ha använt radio eller TV vid undervisningen. Sålunda har Sveriges Radios program utnyttjats inom ämnen som de moderna språken, litteraturhistoria (radioteater) och fysik (skol-TV i ämnesmetodiken för blivande lärare).

Sluten-krets-TV har redan prövats vid många institutioner. Medicinarna bidrar här med det mest omfattande materialet. Det finns i svaren ett rikt material till belysning av de många uppgifter sluten-krets-TV fått i medicinsk utbildning. Som exempel kan nämnas rapporten från fysiologiska institutionen II vid Karolinska institutet. Man har vid denna institution regelbundet använt sluten-krets-TV sedan 1958. Den ursprungliga anledningen till installationen var önskemålet att för ett större auditorium (numera ett 100-tal studenter) kunna åstadkomma en klart synlig bild av vissa snabba elektriska förlopp. Med TV-systemet möjliggjordes även närbildsåtergivning av operationsförfaranden, som vid direkt observation endast kan följas av ett fåtal åskådare. Verksamheten har emellertid utbyggts till att omfatta demonstration av allehanda försök. Ibland har därvid hela försöksanordningen placerats i auditoriet, medan det i andra fall har visat sig lämpligare att sända TV-bilden direkt från forskningslaboratoriet till föreläsningssalen. Förfarandet har sedermera kompletterats med bandupptagningar från specialförsök, så att bandinspelade data skall kunna återges på TV-skärmen i anslutning till demonstrationerna. TV-demonstrationer är tidsbesparande för både föreläsare och studenter och de spar också försöksobjekt.

Även inom den naturvetenskapliga sektorn redovisar flera institutioner sluten-krets-TV. Det har bl. a. därvid påpekats, att TV-bandspelare synes möjliggöra

rationalisering av laboratorieundervisningen genom att instruktionen för experimenten kan bandas.

Inom de humanistiska vetenskaperna har man hävdad möjligheterna att med sluten-krets-TV kunna bedriva undervisning i t. ex. hjälpvetenskaperna.

Vi redogör i följande avsnitt för försöksverksamhet med sluten-krets-TV i lärarutbildningen. Pedagogiska institutionen vid Lunds universitet har använt sluten-krets-TV och sluten-krets-radio i kombination med envägsspegel (som i ena riktningen är ett fönster) vid undervisning i psykologisk undersökningsteknik, vid beteendeobservationer och i andra moment, där dold observation är behövlig för utbildning.

Behov av eterburen undervisning. Våra frågor avsåg också att utröna intresset för eterburen undervisning som en möjlighet att avlasta institutionerna tyngande arbetsuppgifter. I svaren dominerar extensionsundervisningens problem. Det står också klart att eterburen TV-undervisning endast i mycket ringa mån berört företrädarna för den medicinska undervisningen.

Humanister, samhällsvetare, naturvetare, pedagoger och ekonomer har emellertid bidragit med ett fylligt material. Många institutioner hänvisar till studentantalet, som skapar lokalproblem och medför upprepningar av kurser för grupp efter grupp. Här skulle radio- eller TV-undervisning kunna betyda en avlastning.

Andra institutioner har betonat behovet av lärarfortbildning, accentuerat av de genomgripande reformerna inom skolväsendet. Här krävs extensionsundervisning på akademisk nivå, och eftersom det inom de olika ämnena gäller enskilda lärare, spridda över hela landet, kan man räkna med att radio och TV skulle kunna medföra betydande fördelar. Bland direkta förslag om sådan undervisning kan nämnas ett förslag om ettbetygsundervisning i fysik.

I vissa fall kan, då brist på erfarna lärare föreligger, även universitetsundervisning på skilda orter behöva samordnas och i sådana fall skulle TV-undervisning kunna ha fördelar. Detta gäller speciellt nya universitetsämnen eller delar av ämnen, som saknar företrädare på alla universitetsorter.

Ett antal ämnesrepresentanter har ingående diskuterat kursmomentens lämplighet för eterburen radio- eller TV-undervisning. Några har därvid pekat på det allmänintresse vissa kursmoment kan påräkna, t. ex. fysikens historia. Andra har dröjt vid rent pedagogiska problem och bl. a. diskuterat möjligheterna till samspel med korrespondensundervisning.

Allmänt betonar man, att alla kursmoment där ett illustrationsmaterial spelar en stor roll är väl lämpade för radio-TV. Det kan gälla konsthistoria (TV) och musikforskning (radio), liksom numeriska metoder och programmering av datamaskiner (TV).

Allmänt bildande insatser av »university extension»-typ. Vi avsåg att i vår enkät även utröna intresset för informations- och bildningsuppgifter utan sikte på akademisk kursverksamhet. Också i denna fråga har vi mött en positiv inställning bland universitetslärarna. Här som i andra sammanhang har de sva-

rande dock reserverat sig för tillgången på lärarpersonal, som över lag betecknas som mycket otillfredsställande. Om radio- eller TV-undervisning skall vara till hjälp, får dessa nya undervisningsformer inte användas som argument för in- dragning av tjänster utan ses som ett bidrag till förstärkningen av direkt hand- ledning och forskning, som nu ofta eftersätts på grund av att undervisningen på primärstadiet kräver så stor del av institutionernas resurser.

Övriga synpunkter på undervisning på akademisk nivå. Vi har från Stock- holms universitets studentkår för kännedom mottagit en promemoria om akade- misk undervisning i TV. Ett amerikanskt material om både sluten-krets-TV och eterburen undervisnings-TV presenteras. Studentkåren konstaterar till detta, att amerikanska erfarenheter givetvis inte direkt kan överföras till våra förhållan- den men menar att svenska undervisningsformer i många fall torde kunna jäm- kas efter det nya mediets krav. Fördelarna är betydande. TV-undervisning kan innebära lokalbesparingar. Den stimulerar studenternas självverksamhet, medför ökad åskådlighet och ger alla studenter som studerar ett ämne möjligheter att följa kvalificerade föreläsningsserier utan att därmed professorernas arbetsbörda ökas. Studentkåren anser det angeläget att utnyttja de amerikanska erfaren- heterna även i Sverige.

Så kommer troligen att ske i större skala, om 1963 års universitetsutrednings förslag till en fjärde teknisk högskola vinner statsmakternas bifall. I sitt betän- kande (mars 1965) föreslår utredningen radikalt nya undervisningsformer vid denna skola, som i så fall redan från början kommer att byggas med tanke på att en avsevärd del av undervisningen skall ske med hjälp av sluten-krets-TV.

Ett initiativ som bör redovisas i detta sammanhang togs i januari 1965 av utbildningsbyrån vid Uppsala universitet. I samarbete med ett företag i radio- branschen anordnade universitetet TV-dagar med demonstrationer av materiel lämpad för universitetsändamål, samt seminarier kring det pedagogiska utnytt- jandet av hjälpmedlen. Under en session diskuterades även hur de ordinarie TV- programmen skulle kunna utnyttjas i akademisk undervisning samt möjlig- heterna att använda TV för fortbildning av yrkesverksamma akademiker. In- formationsdagarna tilldrog sig ett mycket stort intresse bland de akademiska lärarna.

Av lektorn vid musikhögskolan, Bo Wallner, som tidigare anlitats för en ut- redning om musikundervisningen i landet, har slutligen internt inom Sveriges Radio väckts ett förslag, som förtjänar att beaktas i detta sammanhang såsom exempel på andra former av högre undervisning än dem vi i första hand upp- märksammat. Förslaget avser att inom ramen för radions musikpedagogiska verksamhet skapa ett radiokonservatorium, dvs. en högre musikundervisning i form av en förslagsvis tvåårig radiokurs, kompletterad med några veckosluts- kurser under terminerna och en längre sommarkurs. Projektet, som även finns omnämnt i en på universitetskanslerns uppdrag genomförd utredning om musik- forskningens framtid (februari 1965), skulle avse studier med sikte på examens-

prov och någon form av merithandling och ansluter sig alltså helt till vad vi avsett med begreppet utbildningsradio.

Sammanfattning. Av vad vi sålunda erfarit genom enkäter, överläggningar och uttalanden i olika sammanhang kan vi konstatera följande:

(1) Det finns inte minst på universitetsnivå utrymme för radikalt insatta nya undervisningsmetoder. Därför är man öppen för de möjligheter, som kan komma att stå till buds genom radio och TV. Tiden är uppenbarligen inne att grundligt överväga dessa mediers roll i all utbildningsverksamhet.

(2) Beträffande sluten-krets-TV kan man redan dra nytta av inhemska erfarenheter, särskilt i den medicinska undervisningen. Det har visat sig att denna form av TV-sändning fyller många och skiftande uppgifter.

(3) Det har inte varit svårt för företrädare för olika ämnen och undervisningsformer att tänka sig in i de möjligheter radio- eller TV-undervisning skulle skapa. Därvid har det visat sig att kanske flera ämnen än man haft anledning förmoda lätt kunnat finna uppgifter för de nya hjälpmedlen.

(4) Det finns i vårt material en klar tendens att betona det ur samhällets synpunkt riktiga i att det skapas effektiva distributionsvägar för undervisning på olika stadier. Inte minst universiteten har understrukt det angelägna i att öppna portarna och låta allmänheten dra nytta av information och undervisning.

(5) Vårt material har också röjt en ställvis bristande orientering om de nya mediernas möjligheter, och man har i det hela haft oklara begrepp om hur större utbildningsinsatser skall kunna administreras. Därför har man i många fall sagt sig önska avvakta vidare försöksverksamhet, framför allt ettbetygskursen i statskunskap. Ett samlande organ för planeringen av dessa nya undervisningsformer och informationen om dem har också efterlysts. Det är att vänta, att begreppet särskild rundradio — som av uppenbara skäl måst hållas utanför vårt informationsmaterial — skulle ha stimulerat till en livlig debatt om nya organisationsformer.

3.2.4 Utredningens försöksverksamhet

Viktiga kunskaper om användningen av radio och TV inom olika undervisningsformer kan inhämtas genom studium av andra länders erfarenheter. Dessa låter sig emellertid inte alltid överföras till våra egna förhållanden. Situationen på vuxenundervisningens område är inte identisk i Sverige och exempelvis Förenta staterna, även om den allmänna tendensen inom utbildningsväsendet synes vara ungefär densamma. De båda ländernas undervisningsinstitutioner och radio-TV-system är mycket olika varandra. Det är därför nödvändigt att snarast möjligt, genom praktiska försök i vårt eget land, vinna erfarenheter av värde för bedömningen av den fortsatta utvecklingen.

Tyvär måste försöksverksamhet på undervisningsområdet gälla projekt, som det tar lång tid att genomföra och studera. Det har därför inte varit möjligt att

inom ramen för vår verksamhetsperiod kunna föra något projekt fram till slutlig redovisning. Vår arbetsgrupp för vuxenundervisningsfrågor (RUFUS) fick sitt uppdrag först våren 1963. Den tog på hösten samma år initiativ till dels ett försök med ettbetygsundervisning i statskunskap i ljudradions program 2, dels ett försök med utnyttjande av regionalradion för speciella folkbildningsuppgifter. Lång förberedelse tid är emellertid nödvändig för projekt av denna art, och därför kunde folkbildningsförsöket genomföras först hösten 1964, medan radioundervisningen i statskunskap kommer att äga rum vår- och höstterminen 1965. Av dessa projekt kan endast det förstnämnda redovisas någorlunda fullständigt, vilket sker i kapitlet om studieradio-TV. För det sistnämnda måste redovisningen däremot stanna vid en genomgång av förutsättningarna och möjligheterna att genomföra akademisk undervisning samt en beskrivning av kursens karaktär och omfattning, jämte det intresse som röjts vid dess start.

Efter framställning från 1960 års lärarutbildningssakkunniga (LUS) blev RUFUS även i tillfälle att ta del av och i viss mån aktivt medverka i ett försök med sluten-krets-TV i lärarutbildningen. Då detta försök torde kunna ge praktiska anvisningar om hur sluten-krets-TV skall kunna användas av undervisningsinstitutioner, redovisas också det helt kortfattat i detta sammanhang. För den utförligare redovisningen hänvisas till lärarutbildningssakkunnigas betänkande. Vidare har 1963 års universitetsutredning i samband med sitt förslag om användning av sluten-krets-TV i den högre tekniska undervisningen utförligt redogjort för den tekniska och administrativa utformningen av denna form av akademisk undervisning. Om denna utrednings förslag vinner myndigheternas beaktande, kommer givetvis den planerade fjärde tekniska högskolan att bli ett försöksprojekt i större skala, väl ägnat att komplettera det hittills iscensatta.

Ettbetygskurs i statskunskap. Efter förhandlingar med Sveriges Radio och institutionen för statskunskap vid Stockholms universitet utarbetades under hösten 1963 ett förslag till akademisk undervisning i detta ämne, bedriven i radio och syftande till kunskaper motsvarande ett betyg i filosofie kandidat- och ämbetsexamen. I skrivelse till chefen för kommunikationsdepartementet den 6 februari 1964 hemställde vi om att de preliminära planerna för denna undervisning måtte godkännas och förutskickade, att Sveriges Radio i särskild skrivelse komme att äska medel för sin del av projektet, medan det finge ankomma på Stockholms universitet att hos kanslersämbetet utverka medel för vissa nödvändiga tilläggstjänster samt för administration.

Vi har vad gäller detta första experiment inte funnit anledning att föreslå att televisionen med sina dyrare produktionsformer skulle engageras. Ljudradion erbjuder en enklare och sakligt sett så gott som likvärdig väg, och vi har därför föreslagit att radions P 2-nät skall användas. På detta sätt kan undervisningen nå ett maximalt antal lyssnare över hela landet och erbjuda en service från universitetets sida av unik karaktär.

Från början har det framstått som naturligt att undervisningen anordnas med sikte på att deltagarna, efter vissa kompletterande seminarieövningar i veder-

börande institutions regi, skall kunna tentera för ett betyg. Självklart gäller därvid samma villkor som för vanlig akademisk undervisning, vilket bl. a. förutsätter att sådana lyssnare som studerar med sikte på betyg måste vara inskrivna vid universitetet.

När det gäller att välja ämne har vi först och främst tagit hänsyn till att det på vissa studieområden visat sig föreligga ett akut behov av fortbildning, och att universiteten där redan engagerat sig i en ganska omfattande, externt bedriven kursverksamhet. Ämnet statskunskap kom då osökt i blickfältet. Intresset för detta ämne har på senare år ökat starkt, delvis till följd av att samhällslära införts som obligatoriskt ämne i skolorna. Det föreligger alltså ett akut fortbildningsbehov bland lärarna. Antalet ettbetygsstuderande vid landets statsvetenskapliga institutioner är mycket stort och lärare i statskunskap medverkar regelbundet i kurser, som i en rad städer anordnats av skolöverstyrelsen och vissa bildningsförbund. Vi har knutit an till erfarenheterna av denna kursverksamhet och sett den som en lämplig utgångspunkt för diskussionen av den pedagogiska utformningen av en radiokurs. Det visade sig, att statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet hade en betydande erfarenhet av externt bedriven universitetsundervisning.

Kursen äger nu rum under vår- och höstterminen 1965, varvid radioprogram om 30 minuter sänds i program 2 på kvällstid mellan 18.30 och 19.05. Totalt upptar kursen 90 originalprogram. De första programmen har på begäran sänts i repris. Bandning av programmen torde i stor utsträckning förekomma, både bland enskilda lyssnare och genom olika studieorganisationers försorg. Svensk statskunskap behandlas under vårterminen, övriga moment under höstterminen, varvid skriftliga deltentamina anordnas på olika platser i landet efter varje termins slut. Under sommaren anordnas vidare koncentrerade internatkurser med diskussionsseminarier, då denna undervisningsform numera spelar en viktig roll. I december 1964 utkom en studiehandbok, innehållande en orientering om den nya studieformen, en översikt över statskunskapens arbetsfält samt en detaljerad kursplan med litteraturförteckning och sidhänvisningar till den litteratur, som bör genomgå för varje särskilt program.

När eterburen ettbetygsundervisning arrangeras, kommer denna uppenbarligen att komplettera och i stor utsträckning ersätta de regionalt anordnade kurserna, för vilka lärarresurserna vid de flesta institutioner är helt otillräckliga.

I sitt yttrande över förslaget understryker universitetskanslern dess betydelse som ett försök att meddela akademisk utbildning till människor, som ej har möjlighet att stadigvarande vistas på en universitetsort. Det heter vidare i kanslerns yttrande: »Försöksverksamheten bör därjämte enligt ämbetets mening ses som ett första steg mot en intensifierad samverkan mellan universitet och bildningsorganisationer, en samverkan för vilken riksdagen särskilt uttalade sig i samband med behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition angående universitets/högskoleväsendets organisation och förvaltning m. m.»

Vad kanslersämbetet sålunda anfört öppnar än vidare perspektiv för utnytt-

landet av erfarenheterna från försöket med ettbetygsundervisning i statskunskap. Det har också omedelbart visat sig, att studieförbunden haft ett stort intresse för kursen. Genom dessa förbunds medverkan bildas lokalt cirklar, som bereds tillfälle att utnyttja studieförbundens resurser exempelvis i fråga om bandinspelningar av kursprogrammen. Cirklarna ställs ofta under ledning av någon lärare med undervisningskompetens i statskunskap. Däremot kommer någon ambulerande rådgivning från universitetens sida inte i fråga. Detta kan av praktiska skäl knappast ske, och det vore med hänsyn till försöksverksamhetens art inte heller önskvärt.

Intresset för den nya studieformen har visat sig vara mycket stort. Den 15 februari 1965 hade till institutionen för statskunskap anmält sig i allt 6 345 personer. Av dessa var 3 620 inskrivnings- och tentamensberättigade (därav 2 045 nuvarande eller f. d. universitetsstuderande, 1 175 övriga med studentexamen samt 400 folkskollärare utan studentexamen). Ytterligare 175 kunde måhända påräkna dispens. Ungefär hälften av de ca 2 700 som vid anmälan inte bedömts som inskrivningsberättigade hade anmält sin avsikt att tentera i studieförbundens regi. Däremot förelåg inga fullständiga uppgifter om hur många studiecirklar, med hur många deltagare, som kommit till stånd inom studieförbunden. Ett mycket stort antal av dessa studerande torde emellertid ha anmält sig direkt till institutionen, däribland åtskilliga inskrivningsberättigade. Till sommarens seminarier hade i början av mars anmält sig ca 2 000 studerande till institutionen (inskrivningsberättigade) och ca 600 övriga till studieförbunden. Kursboken hade då sålts i inemot 20 000 exemplar.

Icke inskrivningsberättigade kan inte påräkna att få delta i de diskussionsseminarier, som kommer att anordnas i första hand vid Stockholms universitet och troligen även i de övriga universitetsstäderna. Studieförbunden anordnar emellertid egna seminarier. Även den som inte är inskriven student torde också kunna få tillfälle att mot avgift delta i tentamensskrivning, anordnad av studieorganisation. Troligen kommer organisationen att åta sig rättning efter mall av dessa skrivningar och utfärda någon form av intyg på genomgången kurs.

Under de första månaderna av kursen framkom tecken på att många av de intresserade inte lyckats komma i gång med sina studier i önskvärd takt, bl. a. på grund av bristande studievana. Tanken har därför väckts att under vårterminen 1966 upprepa den första terminens program, varigenom många studerande skulle beredas förbättrade möjligheter att fullfölja studierna och avlägga tentamen. Detta innebär alltså att man erbjuder terminskombinationerna vår-höst och höst-vår, med vissa seminarier under vinteruppehållet 1965/66 och tentamina även på försommaren 1966. Då helt säkert många skulle ha nytta av en sådan repetition och kursens resultat därmed avsevärt förbättras tillstyrker vi att så sker. De ytterligare medel som krävs, främst för institutionens arbete, bör snarast anvisas.

Det måste betonas, att det primära målet för statskunskapskursen varit och är att pröva en form av akademisk undervisning. Vi har därför inte penetrerat

konsekvenserna av att andra än inskrivna studenter kommit att i så hög grad engagera sig i undervisningen. I detta senare avseende kan kursen sägas ha karaktären av studieradio, och vi har i följande kapitel diskuterat möjligheten att studieradio och studie-TV kan komma att medföra krav på någon form av merithandling. Det faller emellertid utanför vårt kompetensområde att utreda dessa frågor.

Vi är medvetna om att vi med denna första akademiska kurs i svensk radio öppnat nya vägar för den högre undervisningen, om vars attraktionskraft man hittills inte vetat något. Det mycket stora intresset för statskunskapskursen måste rimligen medföra en rad praktiska problem, som inte kan bemästras inom ramen för tidigare undervisningsformer. Det är angeläget att dessa frågor prövas av den nya utredning vi i följande avsnitt aktualiserar behovet av.

Bland dem som från början anmält sitt stora intresse för kursen i statskunskap befinner sig många handikappade. För dessa betyder en undervisningsform av denna typ kanske en första möjlighet till mera avancerade studier. Det bör i detta sammanhang nämnas, att den till radiokursen i statskunskap hörande litteraturen genom De Blindas förenings försorg lästs in på band, som sedan kan lånas ut till studerande med synskador. I pressen har fall relaterats, där handikappade vittnat om de förväntningar de hyser inför de nya studiemöjligheterna. En av dem, en sedan många år ms-sjuk student, betonar i ett uttalande den rent terapeutiska betydelsen av universitetsstudier i radio: »Radiouniversitetet är en stor chans för oss handikappade. Det kan hjälpa till att ge oss psykisk styrka.»

Det synes oss som om detta intresse från en liten men på många sätt missgynnad grupp ytterligare understryker hur angeläget det är att kvalificerad undervisning av denna typ kommer till stånd.

Erfarenheterna vid planeringen och den inledande produktionen av statskunskapskursen visar att omfattande och tidskrävande förberedelser inte kan undgås. En samarbetskommitté, bestående av företrädare för Sveriges Radio och för institutionen för statskunskap, har bildats med syfte att bl. a. fördela de kanslimässiga arbetsuppgifterna mellan de båda institutionerna.

Värdering av resultat. Radioundervisningen i statskunskap kommer att få sin stora betydelse som ett vägledande projekt för den framtida utvecklingen av radion och televisionen som hjälpmedel och medium för högre undervisning. Följande frågeställningar är därvid av särskilt intresse.

(1) Det har varit angeläget att pröva Sveriges Radios och universitetsmyndigheternas intresse för en programform, som å ena sidan måste betecknas som exklusiv och klart minoritetsbetonad och å andra sidan innebär en utveckling med för universitetsundervisningens del svåröverskådliga konsekvenser. Vi kan redan nu konstatera, att ingendera parten tvekat inför de stora och ovanliga åtaganden det här rör sig om.

Det bör erinras om att kurser av denna typ i framtiden troligen endast i mindre utsträckning kommer att ges på Sveriges Radios sändningskanaler.

Projektet har därför sitt stora intresse också för bedömningen av den särskilda rundradions uppgifter.

(2) En viktig fråga avser möjligheterna att samordna universitetsinstitutionens krav på undervisningens uppläggning med radions strävan att bjuda publiken program. I det förberedande skedet har det visat sig möjligt att nå en för båda parter godtagbar lösning på dessa frågor.

Denna synpunkt är ovidkommande för särskild rundradio men måste även i framtiden beaktas av Sveriges Radio, som i varje fall i TV kommer att erbjuda kurser av med statskunskapskursen jämförbar inriktning.

(3) Det återstår att se i vad mån den planerade pedagogiska utformningen av radiokursen visar sig ändamålsenlig. I den slutrapport, som institutionen och Sveriges Radio gemensamt har att avfatta, blir en av de viktigaste punkterna metoddiskussionen och den pedagogiska värderingen av kursen som helhet. Kursen kommer vidare att göras till föremål för en vetenskaplig undersökning, utmynnande i en licentiatavhandling i ämnet pedagogik.

(4) Kursen kommer att följas av Sveriges Radios publikundersökningar, varvid det blir av stort värde att få veta hur många icke-anmälda som mer eller mindre regelbundet lyssnar. Gruppen inskrivna studerande kommer att studeras, eventuellt med en på traditionellt sätt studerande grupp som kontrollgrupp. Det synes också bli möjligt att följa arbetet i studiecirkel bestående både av sådana som är berättigade att skrivas in vid universitet och sådana som inte är det.

Sluten-krets-TV i lärarutbildningen. På framställning från 1960 års lärarutbildningssakkunniga (LUS) har RUFUS även engagerat sig i ett försök med sluten-krets-TV i lärarutbildningen. Försöksverksamheten har administrerats av LUS och bekostats med medel ställda till denna utrednings förfogande. RUFUS fann att det i hög grad låg i radioutredningens intresse att försöken kom till stånd. Därigenom kunde viktiga erfarenheter vinnas inte bara om det pedagogiskt-metodiska utnyttjandet av TV utan också om andra användningsområden inom den högre undervisningen.

RUFUS' insatser kom huvudsakligen att bestå i att på planeringsstadiet ställa sin sakkunskap till förfogande och etablera en samverkan mellan LUS och Sveriges Radio för ett projekt vid lärarhögskolan i Stockholm samt att för Göteborgs vidkommande föreslå en annan form av tekniskt samarbete, nämligen med institutionen för tillämpad elektronik vid Chalmers Tekniska Högskola.

Sluten-krets-TV-försöken har varit av två slag:

(1) Som ett resultat av samarbetet med Sveriges Radio producerades två 15-minuterslektioner med lärare och elever från lärarhögskolan i Stockholm. Upptagningarna skedde som övningsuppgifter i samband med radions producentutbildningsverksamhet och avsåg en framställning av de individuella differenserna hos barn. De bandades men telefilmades samtidigt för att en filmkopia skulle kunna ställas till lärarhögskolans förfogande och visas för lärarkandidater.

I sin preliminär rapport anför LUS om detta försök — som ju inte i egentlig

mening är att hänföra till sluten-krets-TV — att det antyder att ett samarbete mellan Sveriges Radio och lärarutbildningsinstitutionerna skulle kunna bli fruktbart. De senare har möjlighet att bidra med pedagogiskt innehåll, material m. m. och Sveriges Radio att svara för den egentliga produktionen av program, som visserligen skulle komma till användning vid reguljära programsändningar men dessutom — som filmkopior — bli till stor nytta för lärarutbildningen.

Nya och kanske mera lättåtkomliga möjligheter att producera typektioner av denna art kommer att bli tillgängliga i den mån lokala TV-stationer upprättas inom ramen för särskild rundradio. Det torde då bli fråga om orter, där det kan falla sig naturligt att etablera samarbete med lärarhögskolorna.

(2) Vid lärarhögskolorna i Stockholm, Göteborg och Malmö arrangerades försök med sluten-krets-överföring av hela lektioner till lokaler, där lärarkandidater kunde iaktta lektionerna i TV-mottagare. De har med sin metodiklärare fortlöpande kunnat diskutera lektionens förlopp. En sådan simultanhandledning tycks bl. a. kunna hjälpa nybörjare till en bättre observationsförmåga. Det finns vidare undervisningsmoment, som inte utan olägenhet kan göras till föremål för systematisk auskultation, medan ett antal kommenterade sändningar via sluten-krets-TV inte erbjuder några större svårigheter att arrangera. Nya arbetsformer i skolan, där intresseområdet eller grupparbetet mer än den enstaka lektionen är den helhet man arbetar med, är ofta svåra att få grepp om under korta auskultationsperioder. TV skulle här kunna ge lärarkandidater tillfälle att bättre överblicka helheten.

Det anförda är bland det som redovisas i den av LUS sammanställda preliminär-rapporten, där också ett omfattande utländskt, huvudsakligen amerikanskt, erfarenhetsmaterial läggs fram.

De ganska speciella försök lärarutbildningssakkunniga arrangerat har för oss varit intressanta främst ur följande synpunkter:

(1) De har visat att det finns intresse för att utnyttja de nya möjligheter som televisionen erbjuder, även i ganska stor skala. Försöken kompletterar de sparsamma svenska rapporterna om sluten-krets-demonstrationer i teknisk och medicinsk utbildning.

(2) Det har synts oss vara av ett särskilt värde att få sluten-krets-undervisning — låt vara i ganska speciell form — prövad vid lärarhögskolorna med deras samlade pedagogiska sakkunskap. Den övervägande positiva bedömningen av försöksserierna har stärkt oss i vår uppfattning att sluten-krets-TV är en undervisningsfaktor att räkna med vid all framtida planering av högre undervisning. Sedan experimentserierna slutförts har också tre lärarhögskolor beslutat installera egna anläggningar.

(3) Försöken gav vid handen att det är möjligt att arrangera sluten-krets-TV med relativt enkla s. k. »industrikameror», att det tekniska arbetet rimligen bör kunna utföras av lärarpersonal, men att bildväljarens arbetsuppgifter i kontrollrummet kräver viss erfarenhet. För avhjälpande av fel vid sändningar måste man kunna erhålla snabb och kvalificerad assistans av tekniker.

(4) Den förstnämnda av de bägge försöksserierna vid lärarhögskolan i Stockholm pekade på möjligheten av visst samarbete mellan pedagogiska institutioner och Sveriges Radio. Vi vill betona fördelarna med ett sådant samarbete, där det kan bli möjligt att praktiskt pröva undervisningsformer, som av alla tecken att döma kommer att betyda mycket i framtidens utbildningsväsen.

8.2.5 Sveriges Radios uppgifter: fortsatta försök och arbete på längre sikt

Om våra förslag vinner statsmakternas gillande kommer radio och TV i framtiden att föfoga över utsändningsmöjligheter i helt annan omfattning än hittills, och de båda medierna kommer delvis att kunna tas i bruk i andra och friare former än nu. I kapitel 8.1.3 har en översikt gjorts över aktuella uppgifter för, och föreslagna former av, undervisningsverksamhet i radio och TV. Det har därvid framgått, att man vid en enligt våra förslag utbyggd radio-TV-verksamhet kan räkna med att huvuddelen av all utbildningsradio och en viss, men mindre del av utbildnings-TV kommer att administreras av annan huvudman än Sveriges Radio. En så mångfasetterad verksamhet kan emellertid knappast ha vuxit fram förrän någon gång under 1970-talet.

Vi har därför funnit det nödvändigt att diskutera hur utbildningsverksamheten i radio och TV kan stimuleras under de första åren, liksom frågan om olika parter sannolika eller önskvärda insatser på längre sikt. Uppgiften blir alltså,

(1) att föreslå fortsatt försöksverksamhet inom ramen för Sveriges Radios kanaler, särskilt under de närmaste åren,

(2) att ange Sveriges Radios insats i den nya situation, som uppstår i och med starten av TV-P 2, omläggningen av ljudradions programkanaler och den begynnande utbyggnaden av särskild rundradio,

(3) att kortfattat redogöra för hur vi i nuvarande läge föreställer oss den framtida utformningen av ljudradions nya undervisningskanal (FM-4), särskilda universitetsstationer och slutnen-krets-anläggningar.

De två första punkterna behandlas i detta avsnitt, den tredje i följande (8.2.6).

Försöksverksamhet i Sveriges Radio. Under de närmaste åren är Sveriges Radio ensam ansvarig för all högre undervisning i radio-TV. Vi föreslår därför att företaget bemyndigas att fortsätta den experimentverksamhet som inletts med ettbetygskursen i statskunskap. Resultaten av detta projekt bör därvid få vara vägledande för utvecklingen i fortsättningen.

Ettbetygskursen i statskunskap bör alltså inte få bli ett enstaka experiment. Det är nödvändigt att vinna vidgad erfarenhet oavsett resultatet av denna första kurs, och det är angeläget att fortsätta försök direkt kan knyta an till ett just genomfört projekt. Det vore ur denna synpunkt rimligt att fortsätta med kurser, som naturligt anslöt sig till statskunskapen och därmed kunde användas som byggstenar i ett fullständigt examensprogram med sikte på en samhällsvetenskaplig grundexamen, t. ex. kurser i sociologi och nationalekonomi.

Det är emellertid för våra syften väsentligare att inför en framtida utbyggnad av utbildningsmöjligheterna i radio och TV få pröva skilda kombinationer av radio, TV och andra studieformer, de nya undervisningsformernas lämplighet för olika stadier och ämnesområden samt möjligheterna att — vid sidan av den egentliga extensionsundervisningen — även beakta undervisningsbehovet för studerande på universitetsorten. Det måste alltså fästas stort avseende vid att experimentens förutsättningar varieras.

Vi har därför efter samråd med Sveriges Radio skisserat tre nya försöksprojekt inom utbildningsradio-TV.

(1) Vårt första förslag avser en *ny akademisk kurs* med sikte på start så tidigt som möjligt under år 1966. Ämnet för denna bör lämpligen väljas ut efter överläggningar med universitetsmyndigheterna i syfte att finna ett ämne, där behovet av extern undervisning är påtagligt. Det är angeläget att detta ämne väljs med hänsyn till vikten av att vinna erfarenheter av andra typer av kursmoment än dem som omfattas av statskunskapen. Vi vill här nämna de naturvetenskapliga ämnenas behov av demonstrationer. Likartade krav torde även ställas av ämnen som pedagogik och psykologi, vilka säkerligen liksom statskunskap skulle kunna påräkna ett stort intresse såväl bland de universitetsstuderande som i folkbildningskretsar. Det bör därför undersökas, i vilken utsträckning det skulle vara möjligt att komplettera undervisningen med insatser i TV. Studio- och personalresurser inom Sveriges Radio torde i detta fall inte spela någon avgörande roll. Det kan bl. a. ifrågakomma att överlämna produktionen till andra företag.

Vid underhandskontakter med Sveriges Radio och representanter för undervisningsväsendet har som lämpligt ämne för en ny universitetskurs angivits *pedagogik*, antingen den för filosofisk ämbetsexamen obligatoriska kursen eller den vanliga ettbetygskursen. Studentantalet i dessa kurser är mycket stort, och de utgör därför en stor belastning för vederbörande institutioner. Från undervisningssidan föreligger intresse av att pröva i vad mån en avlastning skulle kunna uppnås genom en central radio-TV-kurs.

Här yppar sig alltså ett tillfälle till en prövning av den lokalt förankrade universitetsstationens möjligheter att bidra med undervisningsinsatser. Den primära inriktningen kan därför tänkas bli studerande på de fem universitetsorterna och inte, som fallet är med kursen i statskunskap, över hela landet spridda studerande. Men därutöver bör också pedagogikkursen i hög grad vara attraktiv som fortbildningskurs för yrkesverksamma lärare och även stimulera andra gruppers studieambitioner. Användningen av riksprogramkanaler gör en sådan dubbel målsättning möjlig.

Om alternativet med en fullständig ettbetygskurs väljs kräver undervisningen två terminer, i annat fall endast en termin. Det förutsätts att huvuddelen av kursen sänds i radio, men att man också prövar en kompletterande TV-undervisning för visuella moment. Av särskilt intresse för bedömningen av samspelet mellan radio och TV i utbildningsuppgifter är här den avvägning mellan de båda

mediernas insatser man kommer fram till under hänsynstagande till pedagogiska, produktionstekniska och ekonomiska faktorer i ett konkret undervisningsprojekt.

(2) Som ett andra projekt föreslår vi ett *försök med språkundervisning* i radio efter en kursplan, som överensstämmer med gymnasiet och leder fram till en kunskapsnivå motsvarande nuvarande studentexamen. Syftet med en sådan kurs blir främst att praktiskt pröva förutsättningarna för ett med statskunskapskursen likartat projekt på något lägre nivå. Det synes lämpligt att i samråd med gymnasieutredningen skissera den preliminära utformningen och sedan genomföra kursen i samverkan med skolöverstyrelsen.

En *gymnasiekurs i engelska*, som ju är ett skrivämne, påkallar emellertid prövning av ytterligare ett element i vuxenundervisningen, nämligen korrespondensstudier. Det bör vara lämpligt att komplettera radiolektionerna med en särskild skrivkurs som utformas i direkt anslutning till dessa. Det förutses då ett direkt samarbete mellan Sveriges Radio och ett eller flera korrespondensinstitut. De erfarenheter som står att vinna genom ett samarbete av denna art kan bli till hjälp vid en realistisk bedömning av frågan, i vilken omfattning man för framtiden bör räkna med insatser från etermedierna i undervisningen på detta stadium, där direkt handledning och klassundervisning kan synas mera oundgänglig än vid studier på akademisk nivå.

Korrespondensundervisningen har främst visat sitt värde som en utbildningsväg för glesbygdernas folk. I storstäderna finns kvällsgymnasier och andra undervisningsformer lätt tillgängliga, men också storstadselevernas situation är komplicerad, eftersom de ofta har långa och tröttande resor till och från arbetet samt till och från skolan.

Vi anser därför att en gymnasiekurs i radio också bör vara ägnad att pröva former för samarbete med kvällsgymnasierna. Man kan här tänka sig att ett gymnasium ger en koncentrerad kurs efter radiokursens slut som en komplettering inför examinationen (jfr statskunskapskursens obligatoriska seminarier). Ännu bättre vore måhända att kvällsgymnasierna arrangerade en särskild parallellkurs, helt integrerad i radiokursen och bestående av exempelvis en kurskväll varannan vecka alternerande med övningskrivningar, dvs. i allt två kurskvällar per månad mot 8 à 9 i vanlig kvällsgymnasieundervisning.

Det vore rent allmänt av intresse att genom ett försöksprojekt på gymnasienivå få en uppfattning om den studieaktivitet i olika former, som genom en sådan kurs spontant kommer att sättas in av studieförbund, kvällsgymnasier, korrespondensinstitut och kanske rentav vanliga skolor. För ett gymnasieprojekt är det därför särskilt viktigt att planeringen av kursen och dess studiematerial görs på lång sikt och under överläggningar med intresserade undervisningsorgan. Hösten 1966 torde vara den tidigaste tidpunkt som kan ifrågakomma för projektets start. Därmed får det också en självklar anknytning till det nya gymnasiets läroplan.

En språkkurs efter det allmänna gymnasiets fordringar bör kunna fånga en betydande skara examensstuderande men också framgångsrikt vädja till ett allmänt publikintresse. Det är ju egentligen fråga om en utbyggd, systematiserad och effektiverad fortsättningskurs i språk.

(3) När televisionens andra program börjat utbyggas, föreligger möjligheter att placera viss utbildningsverksamhet inom ramen för studie-TV-blocket. Vi har i vår plan för utbyggnaden av detta förutsett att utbildnings-TV redan från början skall tillförsäkras utrymme. Detta blir begränsat, men det finns andra resurser på mindre attraktiv sändningstid i P 1, dvs. på dagtid eller på tidig morgontid och sen kvällstid.

Vi anser därför, att det är angeläget att det tredje försöksprojektet inom utbildningsradio-TV efter statskunskapskursen blir en *akademisk kurs i TV*. Givetvis kräver en sådan kurs ett mycket omfattande förberedelsearbete, och produktionen av undervisningsavsnitten måste utsträckas över en lång period. Tanken på en akademisk kurs i TV kan därför inte realiseras före läsåret 1967/68.

Det har i svaren på vår enkät till de akademiska institutionerna framkommit, att företrädarna för naturvetenskaperna betraktar TV som det helt överlägsna undervisningsmediet, medan radion i detta fall måste tillmätas en högst begränsad betydelse. Detta hänger naturligtvis samman med de naturvetenskapliga ämnenas stora behov av åskådlighet. Det är då naturligt att välja ett sådant ämne för detta TV-projekt. Från universitetshåll föreligger redan i enkätsvaren ett förslag om en fysikkurs. Eftersom i detta ämne utbildningsbehovet är stort liksom trycket på undervisningsresurserna, skulle en ettbetygskurs i TV säkerligen innebära en angelägen insats och väcka intresse också bland äldre lärare, vilkas behov av fortbildning i ett ämne som fysik är påtagligt. Vi föreslår därför, att en *ettbetygskurs i fysik* planeras för läsåret 1967/68. Möjligheterna att senare utvidga kursen upp till tvåbetygsstadiet bör redan från början övervägas.

De första försöksprojekten har helt, eller till större delen, förlagts till ljudradion. Skälen härtill är uppenbara. Ljudradion utgör ett jämförelsevis billigt experimentalfält, det har varit möjligt att relativt snabbt få de första försöken till stånd, och det har varit lättare att disponera lämplig programtid och produktionsresurser. Viss kursverksamhet lämpar sig dessutom mycket väl för ljudradion — detta gäller särskilt språkkurserna. Vi är av den uppfattningen, att ljudradion även i framtiden kommer att försvara sin plats som undervisningsmedium, särskilt med tanke på den förmånliga kostnadsnivån men också emedan tillgången till kanaler och sändningstid gör en fördelning mellan radio och TV nödvändig.

Samtidigt måste det slås fast, att televisionen just på undervisningsområdet i många hänseenden är ljudradion överlägsen. Våra försöksprojekt är därför avsedda att ge erfarenheter, som sedan skall komma även TV-undervisningen till del. Vi är klart medvetna om att så snart det gäller exempelvis teknisk, naturvetenskaplig och medicinsk undervisning ljudradion obevekligt distanseras.

Sammanfattningsvis avser alltså våra förslag om fortsatt försöksverksamhet med utbildningsradio-TV tre kurser, varav två på akademisk nivå och en på gymnasienivå. För det första försöket med akademisk undervisning i radio — kursen i statskunskap — har särskilda anslag av licensmedel beviljats, svarande för det belopp som utgör Sveriges Radios andel i det med universitetsmyndigheterna gemensamma projektet. Det kan av praktiska skäl vara rimligt att ytterligare ett eller två försök finansieras på likartat sätt, dvs. med licensmedel för produktions- och sändningskostnader och medel äskade av universitets- eller skolmyndigheter för examination och administration m. m. Sveriges Radios andel bör anvisas i form av särskilt anslag till denna verksamhet och hållas utanför den ordinarie medelsanvisningen.

Ett motiv för finansiering med licensmedel ligger i det allmänna publikintresse, som även program av denna art bör tilldraga sig. Ett annat och viktigare motiv står att finna i det ur allmänna programsynpunkter viktiga kravet på förnyelse av radio-TV-verksamheten. Dessa kurser bör ge värdefull vägledning även för den vidgade omsorg om folkbildnings- och studieprogram, som vi avgivit förslag om.

Vi föreslår därför, att Sveriges Radio på anført sätt beviljas anslag av licensmedel för att genomföra en akademisk kurs i pedagogik samt en gymnasiekurs i engelska.

På längre sikt bör däremot alla åtaganden för Sveriges Radio inom sektorn utbildningsradio-TV bekostas av allmänna medel, eftersom dessa utbildningsformer väsentligen kommer att bli undervisningsmyndigheternas sak. Starka skäl talar då för att från och med läsåret 1967/68 pröva andra finansieringsformer och därmed markera en övergång från den av Sveriges Radio bedrivna försöksverksamheten till de för den framtida utvecklingen kännetecknande formerna. Den till detta läsår föreslagna fysikkursen kommer dessutom att bli ett ganska stort åtagande, och det är även därför tveksamt om det i detta fall kan vara lämpligt att använda licensmedel av den storleksordning det måste bli fråga om. Vi föreslår därför att den akademiska TV-kursen i fysik i dess helhet finansieras genom allmänna medel, anvisade på riksstaten.

Övergångsperiod, ny utredning. Det är knappast troligt, att introducerandet av särskild rundradio omedelbart kommer att leda till en intensiv undervisningsverksamhet under nya huvudmän. Det kommer otvivelaktigt att bli en övergångsperiod, under vilken Sveriges Radio inte minst får till uppgift att med sina erfarenheter svara för sakkunnig vägledning. Det är Sveriges Radio som i sin verksamhet introducerar de nya undervisningsmetoderna. Företaget använder därvid en viss del av sin programtid som ett experimentalfält, där de vunna resultaten sedan skall komma en vidgad verksamhet till godo, huvudsakligen utanför Sveriges Radios organisation. Särskilda medel bör varje år anvisas för denna uppgift.

Vi vill betona hur nödvändigt det är att det pedagogiska utbytet av de närmaste årens försöksverksamhet inte bara noggrant redovisas, utan att det även fortlöpande konfronteras med utländska rapporter och över huvud taget studeras under medverkan av pedagogisk sakkunskap. Det är också viktigt att undervisningsmyndigheter och undervisningsorgan hålls orienterade, och att redan på ett tidigt stadium lärarutbildningsanstalterna förses med material, som kan stimulera till en fruktbar debatt om etermediernas plats i den högre undervisningen. Det informationsarbete RUFUS bedrivit har visat, att kunskapen om de möjligheter radio och TV erbjuder utöver skolradio och skol-TV är ringa, och att man starkt erfar behovet av att få veta mera.

Sedan vårt arbete avslutats måste det i första hand åvila Sveriges Radio att jämsides med försöksverksamheten genom rapporter och sammanfattningar samt kontakter med olika undervisningsinstanser lämna fortsatt information om utbildningsradio-TV och dess möjligheter.

Utbildningsradio-TV öppnar emellertid mycket stora perspektiv, och det återstår många uppgifter att lösa innan de nya studieformerna blir ett naturligt led i all vuxenundervisning. Det kan inte vara en skyldighet för Sveriges Radio att på längre sikt ta initiativ till en utöver företagets eget område syftande verksamhet, inte heller att planera den och precisera förutsättningarna. Eftersom vårt uppdrag är begränsat och egentligen endast avser Sveriges Radio saknar vi också möjligheter att lägga fram en långsiktig plan. Vi har bara kunnat ange vissa grundförutsättningar samt antyda några linjer för den framtida utvecklingen.

Dock yppar sig här ett så viktigt område, att det påkallar fortsatt uppmärksamhet från myndigheternas sida. Det är sålunda angeläget att närmare utreda förutsättningarna för akademisk och annan högre undervisning i särskild rundradio, liksom möjligheterna att använda sluten-krets-TV för såväl enskilda skolor och institutioner som större undervisningsenheter. Därvid bör formerna för utnyttjandet av radions fjärde programkanal (FM-4) utredas liksom möjligheterna att lokalt anordna radio- och TV-stationer enligt principerna för särskild rundradio, exempelvis i anslutning till ett universitet. Den viktiga huvudmannafrågan har vi inte haft anledning att närmare ta ställning till. Vi har endast ofullständigt kunnat bilda oss en uppfattning om undervisningens behov av de nya hjälpmedlen. Här krävs en tillförlitlig framtidsprognos, som också tar hänsyn till olika ämnens lämplighet, när det gäller att utnyttja etermedierna eller sluten-krets-anläggningar. Det har vidare för oss varit omöjligt att förete en mera genomarbetad kostnadskalkyl för olika alternativ med sändare och studioresurser (vissa preliminära uppgifter redovisas emellertid i informationssyfte i följande punkt), liksom att väga kostnaderna mot gängse kalkyler för undervisningen på olika stadier och bedöma nettoeffekten av den rationalisering som radio-TV-undervisning medför. Inte heller har vi kunnat gå in på överväganden om den praktiska utformningen av undervisningen i relation till traditionell undervisning, lärarnas arbetskapacitet, deras möjligheter att bevara en tillfredsställande elevkontakt etc.

Det är vår uppfattning att ett omfattande utredningsarbete återstår, sedan vi angivit de nya förutsättningarna och skisserat en plan för hur radio-TV i stort skall kunna användas för att bidra till en effektiv lösning av utbildningssamhällets mest trängande problem. Vi tillåter oss därför att föreslå, att åt *en ny utredning* överlämnas att närmare överväga hur undervisningsväsendet bör betjäna sig av radio och TV under de framtida förutsättningarna.

Sveriges Radios insatser på längre sikt. Mot slutet av 1960-talet kommer förutsättningarna för Sveriges Radios engagemang att starkt förändras. All radio-undervisning kommer då i princip att kunna administreras av de olika undervisningsorganen själva genom särskild rundradio. TV-undervisning genom särskild rundradio kommer däremot endast att bedrivas rent lokalt. Förhållandena kommer därför att bestämmas av att Sveriges Radio vad gäller TV alltfört erbjuder den enda vägen för utsändningar över landet i dess helhet. Även om man bör räkna med en övergångsperiod, kännetecknad av tveksamt insatta undervisningsförsök utanför Sveriges Radios ram, så avlastas företaget genom FM-4 flertalet uppgifter inom den högre, reguljära radioundervisningen. En särskild ställning intar skolradion, där enligt vår mening programföretaget bör vara berett att fortsätta nuvarande verksamhet så länge statsmakterna önskar det. Vad gäller utbildningsradio i övrigt bör det stora programföretaget med sina resurser och sin erfarenhet inrikta sig på att erövra nya fält, på experiment och förnyelse, medan huvuddelen av den reguljära undervisningen löper inom särskild rundradio.

De åtaganden i fråga om utbildningsradio-TV som härutöver kvarstår för Sveriges Radios del ligger i allt väsentligt på TV-sidan. Att närmare planera vad som här skall ske är självfallet inte möjligt. Följande omständigheter kommer emellertid att bli bestämmande.

(1) Den programtid som kan ställas till förfogande av Sveriges Radio torde från starten av program 2 och under relativt lång tid kunna tillgodose undervisningsväsendets behov. I kapitel 4.1 har vi föreslagit den grundläggande arbetsfördelningen, att på dagtid (dvs. före kl. 18) P 1 skall svara för alla reguljära sändningar, medan P 2 reserveras för en rad specialuppgifter. Detta hänvisar utbildnings-TV till P 1-kanalen. Av de 50 tim/vecka som däri ryms måndag—fredag 8—18 beräknas ännu år 1975 mindre än 15 timmar bli tagna i anspråk för allmänna program, varför intill 35 tim/vecka kan ställas till förfogande för utbildnings-TV.

Härtill kommer följande möjligheter. För vissa sändningar som ovillkorligen måste disponera »bästa tid» reserveras totalt 3 tim/vecka (inklusive repriser) i det särskilda blocket för studie-TV. Med erfarenheter från Förenta staterna för ögonen kan man dessutom räkna med att åtskilliga grupper kan utnyttja sändningar på »obekvämtid», såsom före kl. 8 på morgonen eller efter kl. 23 på kvällen.

(2) I tabell 30 i kapitel 4.1 har vissa antaganden gjorts om den kvantitativa

utvecklingen av utbildnings-TV. Dessa får inte uppfattas som prognoser utan har endast gjorts för att erbjuda ett underlag för beräkningar av distributionskostnader m. m.

(3) Den programtid som totalt står till förfogande kan utnyttjas i högre eller lägre grad, beroende på i vilken utsträckning det anses nödvändigt att sända repriserna. För skol-TV räknar vi med att den nuvarande stora volymen av repriserna (en à två per förstasändning) skall kunna minska redan under 1960-talet för att senare helt försvinna, när skolorna allmänt disponerar lättskötta TV-bandspelare. Detsamma gäller givetvis alla andra former av utbildnings-TV, där mottagandet sker vid en läroanstalt eller på annat sätt kollektivt, varigenom det blir ekonomiskt möjligt att anskaffa bandspelare. Däremot vågar vi inte för den tid som överblickas räkna med att enskilda studerande skall kunna anskaffa TV-bandspelare på det sätt som nu allmänt sker med ljudbandspelare. Detta berör särskilt studie-TV (behandlad i följande kapitel) men även enskilda korrespondensstudier o. dyl. Här måste man därför räkna med regelmässiga repriserna.

Tillgången på TV-bandspelare utgör samtidigt ett motiv för att sprida en framtida utbildnings-TV av större omfattning över hela dagen: en mycket stor del av vad som sänds mottas av sin publik vid andra tillfällen.

(4) Vi har i kapitel 4.1 reserverat den tredje riksomfattande TV-kanalen för två ändamål, undervisningsverksamhet och internationella inslag, samt beräknat att denna kanal knappast kan bli aktuell före 1975. Skulle emellertid efterfrågan på utbildnings-TV vida överstiga vad vi räknat med är det naturligtvis möjligt att påbörja anläggningen av det nya sändarnätet tidigare.

Investeringskostnaderna för denna tredje kanal blir höga: skall hela landet täckas efter de normer som gäller för de två första riksprogrammen kan kostnaderna uppskattas till 150 mkr. Det är emellertid möjligt att skära ned detta belopp till betydligt mindre än hälften genom att avstå från att täcka glesbygderna och likväl nå det stora flertalet av befolkningen. Mot detta kan givetvis anföras att det just är glesbygderna som bäst behöver utbildnings-TV, men det bör knappast vålla några svårigheter att genomföra en sådan arbetsfördelning mellan P 1 och den nya kanalen att de sändningar som i särskilt hög grad behöver nå hela landet placeras i P 1.

(5) Det bör påpekas att inom det vidsträckta begreppet utbildnings-TV ryms en rad specialuppgifter, avseende en publik av enskilda med vad detta innebär av anspråk på sändningstidpunkter, uppgifter vilka i regel är av särskilt angelägen karaktär. Det kan röra sig om de i kapitel 6.2 diskuterade kurserna för hörselskadade, information för handikappade och till bostaden bundna personer, men också fortbildning för yrkesverksamma spridda över hela landet, såsom läkare, sjuksköterskor, polismän, lärare etc. Även omskolningen av de betydande grupper på arbetsmarknaden, som av strukturförändringar inom näringslivet tvingas att byta arbete, torde komma att göra anspråk på TV som hjälpmedel, liksom information om nya metoder m. m. för jordbrukare.

För många fack- och yrkesgrupper — även helt små — kan det framstå som

önskvärt och ekonomiskt motiverat att med enstaka inslag eller demonstrationer på en gång nå en över hela landet spridd grupp. I mars 1965 anordnades t. ex. via TV och radio en informationsdag för landets gymnasielärare om de aktuella reformerna, i samarbete mellan skolöverstyrelsen och Sveriges Radio (skolprogramavdelningen).

(6) I vissa fall bör det vara möjligt att som alternativ till utsändning över Sveriges Radios nät utnyttja de lokala universitets-TV-stationer, som närmare diskuteras i följande punkt. Detta kan bli särskilt aktuellt om och när ett antal sådana stationer knutits samman till ett nät, varigenom man i praktiken kan nå kanske hälften av den vuxenstuderande allmänheten.

(7) Varje form av utbildnings-TV inom Sveriges Radios kanaler bör i princip ha samma ställning som skolradio och skol-TV. Detta innebär att Sveriges Radio behåller ansvaret för vad som sänds och att alltså överenskommelser föregår introducerandet av varje ny uppgift. I praktiken torde endast ett intresse från företagets sida över huvud taget kunna komma i motsats till önskemål från undervisningsmyndigheterna, nämligen disposition av sändningstiden. Däremot uppträder ett nytt problem därigenom att, medan det inom särskild rundradio blir sändningsnämnden som avgör fördelnings- och placeringsfrågor, Sveriges Radio får göra bedömningen av vilken av två var för sig angelägna men artskilda uppgifter som skall sändas vid en bestämd tidpunkt. Av detta skäl synes det vara lämpligt att undervisningsmyndigheterna genom något slag av samarbetsorgan så långt möjligt söker lösa dessa problem och inte övervältrar dem på Sveriges Radio.

Däremot är vi inte beredda att uttala någon mening om vilken ställning den tredje TV-kanalen bör få, om och när den tas i bruk. Huruvida den administrativt bör underställas Sveriges Radio, ges en egen huvudman eller måhända infogas i särskild rundradio torde inte kunna avgöras förrän dispositionen av kanalen för olika ändamål har fastställts.

(8) Likheten med skolprogrammen avser även finansieringen, dvs. den som »beställer» verksamheten har att bekosta såväl program- som distributionskostnaderna, de senare efter separat beräkning och debitering från televerket.

Däremot kan Sveriges Radio inte annat än i mycket ringa utsträckning åta sig att, såsom fallet är med skol-TV, själv producera de enskilda sändningarna. I kapitel 4.2 har vi räknat med att företaget skall svara för de 1,5 tim/vecka av originalproduktion som läggs in i studie-TV-blocket. Givetvis kan en något större volym tänkas under förutsättning att ytterligare resurser (personal, kontorsutrymmen, studior, utrustning) ställs till förfogande. Generellt anser vi det dock ofrånkomligt och riktigt att en mera utbyggd utbildnings-TV-verksamhet produktionsmässigt är helt oberoende av Sveriges Radio, som alltså endast mottar färdiga band eller filmer för sändning.

Vi förutser sålunda stora insatser av Sveriges Radios TV-kanaler inom undervisningsväsendet i vidaste mening. Utbildnings-TV måste emellertid kanaliseras in på banor, där lokala universitetsstationer och sluten-kretsanslagningar svarar

för en så stor del av verksamheten som möjligt, medan Sveriges Radios kanaler främst utnyttjas för att nå en över hela landet spridd publik. Hur snabb utvecklingen kommer att bli är omöjligt att förutse. Skulle anspråken bli mycket stora vill vi emellertid hålla frågan om den tredje TV-kanalen öppen och är medvetna om att den måhända i sin helhet kan behöva disponeras för utbildningsändamål.

8.2.6 Praktiska aspekter på särskild rundradio och sluten-krets-TV

Genom de förslag vi framlagt i detta kapitel ställs en rad nya resurser till undervisningsväsendets förfogande. I kapitel 3.5 har vi redogjort för vår uppfattning om hur lagstiftnings- och administrationsfrågor i anslutning till det nyintroducerade begreppet särskild rundradio bör lösas. En helt annan och tills vidare öppen fråga är däremot, i vilken utsträckning och under vilka produktionsförhållanden särskild rundradio kommer att utnyttjas av dem, som får tillgång till dessa nya sändningsmöjligheter. Det ligger i den särskilda rundradions natur att man inte centralt på förhand kan planera verksamheten och därmed styra utvecklingen inom dessa områden av radio-TV-undervisning. Vi har redovisat ett behov av eterburen utbildningsverksamhet och undersökt hur man kan använda de nya möjligheter hos etermedierna som den tekniska utvecklingen skapar. Våra överväganden har därvid lett oss till att föreslå, att möjligheter skapas för ett friare och mera förutsättningslöst bruk av radio och TV som teknik än som hittills varit möjligt.

Utöver detta har vi emellertid ansett det nödvändigt, dels att antyda några tänkbara utvecklingslinjer och dels att för vissa konkreta anläggningar och projekt söka ange ungefärlig omfattning och beräknad kostnadsnivå. Vi förutser nämligen, att dessa för svensk radio- och TV-verksamhet radikalt nya perspektiv kan komma att föranleda både ivriga förväntningar och en viss tveksamhet i initialskedet. För den förberedande debatten är det därför viktigt att största möjliga konkretion ges åt framtidsperspektiven, och att så många fakta som möjligt står till buds.

De grundprinciper och riktlinjer, som i kapitel 3.5 utvecklas för den nya verksamheten i stort, anger förutsättningarna för bedömningen av hur bildnings- och undervisningsverksamhet kan bedrivas i särskild rundradio.

Ljudradio. Den fjärde FM-kanalen för ljudradio kommer att ställas till förfogande för skolor, universitet och det fria bildningsarbetet. Nätet tillåter riksomfattande sändningar, men det kommer också att brytas upp och betjäna lokalt och regionalt förankrad studieverksamhet. Efterfrågan får här leda utvecklingen. Man kan förutse, att skolöverstyrelsen kommer att ha intresse av att planera vissa större undervisningsblock centralt med inriktning på hela landet. Det torde bli länskolnämndernas och de lokala skolstyrelsernas sak att ta motsvarande initiativ på regional- och lokalplanet. För akademisk under-

visning bör den centrala planeringen åvila kanslersämbetet, medan universitet och högskolor via rektorsämbetena bör kunna finna former för lokal samverkan. Folkbildningsverksamheten kan — i den mån den kommer att engagera sig i utbildning — via studieförbunden och andra centrala organ planera den riksomfattande programverksamheten, medan länsbildningsförbund och lokalavdelningar av studieförbunden har möjlighet att ta egna initiativ.

Naturligtvis förutsätter detta att berörda verk och institutioner till sig knyter planeringsorgan för radioundervisningen. Det kommer här att ställas krav på samarbete, t. ex. mellan de många bildningsorganisationerna. Ömtåliga fördelningsfrågor vad beträffar programtid och programomfång kan förutsättas göra sig gällande mycket snart. Det måste då för alla parter vara en vinst, om frågor av denna art kan lösas genom förhandlingar och efter en frivilligt uppgjord fördelningsplan.

Televerket föreslås upprätta och driva sändarna och uttar då en avgift, avsedd att täcka verkets omkostnader. Beräkningar av dessa kostnader återfinns i kapitel 3.5. Dessa direkta sändningskostnader betalas alltså av statliga myndigheter såväl som av kommunala skolinstanser och bildningsförbund. Naturligtvis bör det i framtiden inte föreligga några hinder för exempelvis sistnämnda organisationer att av allmänna medel erhålla anslag för denna undervisningsform, likaväl som man är berättigad till statliga och oftast även kommunala bidrag för studiecirkel- och föreläsungsverksamhet.

Det kommer även att anordnas rent lokala radiostationer, vilket torde innebära ganska blygsamma investeringskostnader. Vi vill här peka på möjligheten att lokala undervisningsmyndigheter och studieförbund ingår samarbetsavtal med folkrörelser, samfund och andra organisationer, som är berättigade att utnyttja särskild rundradio.

Kostnaderna för programproduktionen är svårare att överblicka och beror naturligtvis i hög grad av hur man utformar inslagen. Särskild rundradio har vissa specifika uppgifter och till dessa hör *icke* att bedriva allmän programverksamhet i konkurrens med Sveriges Radio. Jämförelsevis enkla programformer, avsedda för en speciell publik, kan väntas bli det vanliga, men vi vill gärna erkänna svårigheterna i att förutse utvecklingen. Man bör förmodligen inte underskatta ambitionen att skapa undervisningsprogram, som i olika hänseenden kan mäta sig med Sveriges Radios. Den begränsade sektorn för programverksamheten gör det dock rimligt att räkna med relativt enkla produktionsresurser.

Av beräkningar framlagda i kapitel 3.5 framgår att kostnaderna för anskaffande av teknisk utrustning för en mindre radiostudio kan hållas under 50 000 kr. Med personal- och hyreskostnader inräknade har studiokostnaderna beräknats till 27—40 kr/tim.

Sveriges Radio har knappast kapacitet nog att annat än vid mindre belastade provinsstudior uthyra sina faciliteter för produktion. På större orter bör därför särskilda studiolokaler inrättas och förses med nödvändig stab av teknisk personal. Studieförbund, folkrörelser eller andra i särskild rundradio engagerade

institutioner kommer måhända att i samverkan ta initiativ till upprättande av sådana centrala produktionsenheter. Undervisningsmyndigheter kan finna det lämpligt att samarbeta med dylika organisationer, att hyra av andra drivna studior eller anskaffa egna lokaler. Då Sveriges Radio exempelvis i samband med nybyggnad lämnar redan inredda studiolokaler, kan det yppas tillfällen för de i särskild rundradio engagerade organisationerna att överta dessa.

Det måste betonas, att här relaterade möjligheter att lösa programproduktionsfrågan inte har något samband med behörigheten att deltaga i särskild rundradio. Programproduktionen är i särskild rundradio ett — utsändning av programmen något helt annat. De senare funktionerna står under samhällets direkta överinseende, medan på produktionssidan möjligheter till en i princip fri etablering yppar sig. Vi har här endast önskat peka på hur betydelsefullt det är att berörda parter finner former för samverkan i denna del av verksamheten.

Det organ som får det direkta ansvaret för särskild rundradio — sändningsnämnden — har att överväga vissa prioriteringsregler. Även om till en början tillgången på sändningsmöjligheter väntas överstiga efterfrågan, kan snabbt ett läge komma att inträda, då det blir konkurrens i varje fall om den bästa sändningstiden. Vi förutser, att den avgörande frågan då kommer att bli huruvida den formellt meriterande och utbildande verksamheten skall få prioritet framför folkbildningsprogrammen. Här synes den fria bildningsverksamhetens möjligheter att hävda sig i konkurrensen om sändningstid med statlig och kommunal utbildningsverksamhet ligga i ett långt gående samarbete. Det måste ur administrationssynpunkt också vara en stor tillgång för särskild rundradio, om verksamheten kan drivas i samverkan med så få och så representativa organisationer och institutioner som möjligt.

Television. Inom televisionen gäller frågan lokala stationer, vilka kan komma att drivas av ett universitet, samverkande högre utbildningsanstalter eller kanske en stiftelse. Här uppträder emellertid investeringskostnader av helt annan storleksordning än för lokala radiostationer eller de nya FM-kanalerna. I praktiken kan man därför tills vidare inte förutse mer än ett begränsat antal lokala stationer. Tillståndsinnehavaren bör som redan anförts själv få upprätta och driva stationen, om vederbörande så önskar. Televerket har givetvis å andra sidan skyldighet att anlägga och driva stationer och mot ersättning ställa sina resurser och sin sakkunskap till förfogande.

Om man f. n. alltså endast kan räkna med några få lokalstationer, så föreligger naturligtvis starka skäl för ett samarbete mellan dessa i form av programutbyte. Det är dock tveksamt huruvida det över huvud taget föreligger behov att koppla ihop stationerna med radiolänkar. För de här aktuella undervisningsbehoven är det i regel en fördel att slippa en riksomfattande och tidsbunden nätdistribution. Det naturliga bör i stället vara att man har programutbyte per post, vilket medger möjligheter för varje station att göra upp sitt eget schema i anslutning till de lokala önskemålen. Länksammankoppling torde bli en senare fråga, aktuali-

serad om särskilda behov i framtiden kan uppstå. Kostnaderna för ett »universitetsnät» är i och för sig dock inte större än att det under vissa omständigheter kan visa sig förmånligt.

För de lokala universitetsstationernas vidkommande kan en femfaldig uppgift förutses.

(1) Att svara för en del av den reguljära undervisningen, t. ex. i form av TV-producerade kurser eller kursmoment, där TV som teknik är tillämplig och där sluten-krets-sändning utgör alternativet.

(2) Att svara för en begränsad extensionsundervisning, vars problematik vi tidigare redogjort för. Detta avser tittare inom stationernas räckvidd, vilka ej studerar vid universitetet. Om det visar sig att sådan kursundervisning vinner avnämarnas intresse, har vi förutsett möjligheter för Sveriges Radio att sända universitetskurser över någon av de riksomfattande kanalerna. Lokala universitetssändare lämpar sig väl för försöksverksamhet i mindre skala på detta område, och någon samarbetsform med Sveriges Radio kan därför komma i fråga, åtminstone för enskilda projekt.

(3) Att underlätta den nya undervisningssituationen som uppstår om universitetsutredningens förslag om s. k. universitetsfilialer vinner myndigheternas beaktande. Det är möjligt att med en länkförbindelse skapa en ständigt fungerande direktkontakt mellan moderuniversitet och filialinstitution med vad detta kan innebära i fråga om hushållning med lärarkrafternas tid. Skulle filialer ej upprättas är det sannolikt att kraven på extensionsundervisning kommer att öka.

Det är inte orimligt att bortom en sådan hopkoppling av undervisningsinstitutioner se möjligheten att skapa en långt gående integration mellan alla universitetsorter i landet. Detta skulle medföra möjligheter att utnyttja specialistundervisning i en hela landet omfattande »storklass» eller informationsgrupp, för att bruka termer som vunnit burskap under diskussionerna om den s. k. Trump-metodens fördelar.

(4) Att bedriva fortbildningsverksamhet inom mera yrkesbetonade sektorer av den vetenskapliga undervisningen. Det kan här erinras om det tidigare nämnda OECD-projektet i Nancy med den första universitetssändaren i Europa, som bl. a. har till uppgift att utröna televisionens möjligheter att bistå i fortbildningen av ingenjörer och lärare och i omskolningen av tekniker.

(5) Det bör slutligen betonas, att en egen lokal TV-station ger universitetet möjligheter att komma i kontakt med hela TV-publiken på sin ort. Även om tillståndet att driva TV-stationer inte kommer att omfatta reguljära sändningar av program för allmänheten bör dock viss orienteringsverksamhet avseende de vetenskapliga institutionernas arbete medges, liksom extramural kursverksamhet bedriven av de med universitetet samverkande bildningsorganisationerna. Det är betydelsefullt att allmänheten kan bilda sig en bättre uppfattning om vad högre studier innebär, något som bör vara ägnat att nedbryta traditionell

»utbildningsfientlighet» inom olika miljöer och skingra missförstånd om de olika vetenskapernas uppgifter och betydelse.

Många av de fördelar man avser att vinna med universitets-TV-stationer kan också nås med sluten-krets-TV-system. Fördelarna med eterutsändning är dock uppenbara. Den medger helt obundna mottagningsförhållanden inom en viss räjong och är därmed bekväm för studenterna, av vilka många kanske studerar på deltid eller fritid med de komplikationer detta medför för möjligheterna att utnyttja en begränsad tid. Särskilt inom storstäderna med deras långa restider innebär »hemföreläsningar» avsevärda tidsbesparingar, varvid bl. a. kvällarna kan utnyttjas. Man uppnår också en större flexibilitet i hela undervisningssituationen, som bör direkt återverka på exempelvis lokalbehovet. Det torde i framtidens universitet inte bli ovanligt att vissa ämnen får ta emot ända till tusentalet nybörjare i propedeutiska kurser. Skall dessa undervisas i grupper om 20 elever i varje blir de praktiska problemen stora, även om de samlas i mindre lokaler framför sluten-krets-anknutna TV-mottagare. Det bör i detta läge övervägas, om inte avsevärda kursmoment kan genomföras via eterburen TV-sändning. Besparingarna kan i så fall bli betydande och i hög grad tala till förmån för anläggning av universitets-TV-stationer.

Självfallet innebär sådana stationer något för svenska — och även europeiska — universitetsförhållanden radikalt nytt, och lämpliga organisations- och undervisningsformer kräver särskild utredning. Därvid kan dock erfarenheter och uppslag hämtas från Förenta staterna, där man sedan länge är förtrogen med dessa undervisningsproblem. En dylik utredning ligger utanför vårt kompetensområde, men det bör dock noteras, att det i annat sammanhang redovisade OECD-projektet är avsett att vara ett experimentalfält på internationell basis. Projektet bör från svensk sida noga följas och slutsatser dragas, som kan komma den framtida utbyggnaden av akademisk TV-undervisning i Sverige till godo.

Vi erinrar vidare om att den av oss ovan föreslagna nya utredningen torde vara väl lämpad att överväga de organisatoriska, ekonomiska och pedagogiska konsekvenserna av universitets-TV-stationer. Det bör dock anmärkas, att man varken vad gäller utrustning eller produktionskostnader bör ta nuvarande skol-TV som förebild. Här har det rört sig om verkliga program, avsedda att berika en ordinarie undervisning och att fånga en ofta förströdd publiks intresse. När det gäller »ren» undervisning för en vuxen publik kan allting göras mycket enklare, närmast i lektionsform, varvid kostnaderna för såväl studior som teknisk utrustning kan hållas nere och sådana mycket dyra inslag som filmer i regel helt kan utgå. Själva tekniken kan närmast jämföras med sluten-krets-TV, låt vara att det är sannolikt att lärare som vet med sig att de kan följas av en stor »allmän publik» kan vilja genomföra grundligare förberedelser än de skulle ha gjort i den slutna situationen.

Beträffande studio- och programkostnader för TV hänvisas till kalkyler i kapitel 3.5. Det framgår av dessa, att TV-undervisning förutsätter investeringar av helt annan storleksordning än radioundervisning, även om det med enklare

utrustning och andra former för betjäning av anläggningarna bör vara möjligt att komma under den angivna minsta tekniska årskostnaden om 220 000 kr vid tioårig avskrivning av en anläggning, som krävt 650 000 kr i investeringskostnad. Ett av syftena med det nämnda OECD-projektet är att utvärdera vilka möjligheter det finns att göra driften vid universitetsstationerna mindre dyrbar. Man överväger därvid bl. a. frågan om huruvida studio- och sändaranläggningar möjligen kan skötas som ett led i teknisk och pedagogisk undervisning.

Å andra sidan bör det betonas, att kostnaderna skall vägas mot de vinster som kan göras genom att det blir möjligt att reducera omfattningen av den dyrbara primärundervisningen i de stora universitetsämnena.

Sluten-krets-TV. I princip föreligger naturligtvis inga hinder för en ljudradioanläggning av sluten-krets-typ. En sådan innebär emellertid inga speciella problem, och anläggningskostnaderna är obetydliga. Själva systemet är väl känt från t. ex. sjukhusens centralradioanläggningar. Mindre välkända för en större allmänhet är TV-anläggningar, fastän de — som tidigare redovisats — redan varit i bruk vid ett antal undervisningsinstitutioner under längre eller kortare tid.

På produktionssidan föreligger i princip inga skillnader mellan vanlig TV och sluten-krets-TV, under förutsättning att det i båda fallen rör sig om samma programtyp. Det blir då en lämplighetsfråga, vilken av de bägge distributionsformerna som skall användas. Därvid är i praktiken sluten-krets-TV begränsad till en institution, en del av ett universitet eller ett »campus»-område av exempelvis det planerade Frescati-universitetets typ. Det bör för all universitetsplanering numera vara naturligt att från början räkna med installation av sluten-krets TV, eftersom den i allt flera ämnen kommer att visa sig vara dels ett förträffligt AV-hjälpmedel och dels en praktisk undervisningsform i stora ämneskurser, där man med televisionens hjälp kan kombinera kvalificerad professorsundervisning för grupper om 500, kanske 1 000 studenter med gruppövningar i anslutning till föreläsningarna, ledda av annan personal. Så sker för den planerade fjärde tekniska högskolan, där rationaliseringsfaktorer spelat en stor roll vid bedömningen.

Liksom vid kalkylerna för universitets-TV-stationer får kostnaderna för sluten-krets-TV vägas mot rationaliseringsvinster på undervisningssidan och mot möjligheterna att minska undervisningsbördan för personal, som också har att bedriva forskning.

När man jämför sluten-krets-TV med eterburen TV-undervisning via universitetsstationer och finner, att det i fråga om produktionen av program eller lektionsavsnitt i princip inte är någon skillnad, måste man dock ta hänsyn till följande.

Sluten-krets-TV är först och främst ett AV-hjälpmedel, använt i sådana undervisningssammanhang där eleverna har svårt att komma intill och direkt iaktta komplicerade förlopp på operationsbordet eller i laboratoriet. Den har också sin användning i sådana fall, där det för en saklig observation är viktigt att den eller de som iakttar exempelvis en lektion eller en demonstration inte

syns. Därtill kommer sluten-krets-televisionens företräden när det gäller att förmedla en vanlig, enkel lektion eller en föreläsning. Apparaturen är i sådana fall den enklast tänkbara och kan t. o. m. manövreras av läraren själv. I sin nakenhet och enkelhet äger därvid sluten-krets-TV något av samma självklarhet, som utmärker ordinära undervisningshjälpmedel.

I detta sammanhang bör det också tilläggas, att sluten-krets-TV medger möjligheter till tvåvägskommunikation och att därmed likheten med ordinär undervisning blir än mera markerad. Det är enkelt att anordna en ljudförbindelse mellan mottagarna och programledaren-läraren, med möjlighet för den sistnämnde att i samband med lektionen svara på direkt framställda frågor eller på begäran repetera ett avsnitt, som inte nått fram till mottagarna på avsett sätt. Metoden tycks emellertid aldrig ha slagit igenom i Förenta staterna, och den förefaller numera inte utgöra något verkligt vägande argument.

Eterburen undervisning måste rimligen innebära en större anspänning och ett större producentansvar hos de för sändningen ansvariga än motsvarande undervisningsmoment i sluten-krets-TV. Vid rundradiering är lektionerna utlämnade åt allmänheten, vilket måste leda till att de blir genomarbetade på ett annat sätt än vad som gäller för vanliga lektioner, där även den väl förberedde läraren betraktar ett element av lätt improvisation som naturligt eller t. o. m. som en tillgång. Denna skillnad drar med sig konsekvenser också på kostnadssidan. Den lärare, som anlitas för eterburen undervisning, måste få tillgodoräkna sig mer för en TV-lektion än hans kollega, som undervisar en större grupp genom sluten-krets-TV.

För sluten-krets-TV finns, som redan anförts, ett antal anläggningar i bruk i landet. Investeringskostnaderna förefaller rimliga för dessa, och det finns möjligheter att på denna sektor utnyttja vissa privata företags erfarenheter av de tekniska resurserna.

Avslutande synpunkter. Några andra hjälpmedel, som kan väntas få stor betydelse för all undervisning, bör också nämnas. *Färg-TV* kommer att i hög grad öka televisionens användningsområde t. ex. i medicinsk undervisning. *Storbildsprojektorn* har visat sig vara till nytta vid demonstrationer för en större publik. Ett vidare användningsområde har de *TV-bandspelare*, som nu introduceras på marknaden till överkomliga priser. När det gäller att allsidigt kunna utnyttja TV i undervisningen kan denna bandspelartyp väntas få en närmast revolutionerande betydelse. Det kan förutses, att det i framtiden blir naturligt att universitets- och andra undervisningsinstitutioner förfogar över arkiverade band för undervisningsbruk. Från filmen skiljer sig bandarkiveringen bl. a. genom att den — liksom ljudbandsarkiveringen — innebär en ständig uppfordran till nyproduktion. På mottagarsidan reducerar eller eliminerar bandspelaren behovet av repris för sådan utbildnings-TV, som följs vid en skola eller institution med möjlighet att anskaffa de i framtiden föga kostnadskrävande apparaterna.

I detta sammanhang bör ytterligare en synpunkt framhållas, nämligen bety-

delsen av att man på universitetsorterna, lämpligen i anslutning till biblioteken, bygger ut AV-centraler även för den högre undervisningen, där bl. a. TV-band kan arkiveras.

Vi vill avslutningsvis rikta uppmärksamheten på vissa *problem på mottagar-sidan* och avser då det vidare användningsområde för de nya utbildningsresurserna, som markeras både av tillgången till särskild rundradio och de vidgade möjligheterna på televisionens område.

En starkt utvidgad användning av radio och TV för såväl rena undervisnings- och utbildningsuppgifter som för folkbildning och självstudier skapar möjligheter, som kan tillvaratagas effektivt endast genom en samordning av de resurser som står till förfogande lokalt. Som ett konkret exempel kan man peka på, hur situationen kan komma att te sig i ett mindre samhälle i glesbygd någon gång under 1970-talet. På orten finns en relativt ny och välutrustad centralskola men givetvis inte något gymnasium.

Vidare finns viss yrkesutbildning, dock med begränsade resurser. Man eftersträvar också att upprätta ett folkbibliotek samt att erbjuda folkbildningsarbetet lokalresurser. På orten finns åtskilliga, som önskar bedriva studier utöver den ram som ortens skolor erbjuder, såväl på ganska hög teoretisk nivå som inom vissa yrkesfack. Vidare finns en studiecirkelverksamhet knuten till de traditionella organisationerna, vartill kommer ett framväxande intresse för de i huvudsak på enskilda studier inriktade programmen inom studie-TV. Men för att fullt ut kunna tillgodogöra sig det programmässiga utbudet i radio och TV behöver man regelmässigt tillgång till ljudbandspelare, och det är likaså ytterligt värdefullt att ha tillgång till en TV-bandspelare. Även mottagare för färg-TV behövs, vilka för många kan bli alltför dyra för hemmabruk.

Att närmare utreda och föreslå, på vilka sätt man på en viss ort bäst kan tillgodogöra sig utbudet och bäst tillgodose de många skiftande, lokala studiebehoven ankommer inte på oss. Vi föreställer oss emellertid, att det vore naturligt och rimligt att med centralskolan och det befintliga eller planerade folkbiblioteket som utgångspunkt söka skapa ett studiecentrum, som har råd och möjlighet att tillhandahålla såväl tekniska faciliteter som nödiga lokalutrymmen. En kombination av centralskola, bibliotek och lokaler för fritidsstudier innebär givetvis stora lokalmässiga besparingar. För gemensamt bruk i såväl den vanliga skolundervisningen som fritidsstudier och folkbildning kan då anskaffas TV-mottagare, därav även några för färg-TV, TV-bandspelare som vid denna tid kommer att vara överkomliga i pris, samt givetvis ljudbandspelare. Även andra audivisueella hjälpmedel, såsom filmanläggningar, är givetvis aktuella. Genom en samlad planering och ett utnyttjande av gemensam materiel kan kostnaderna hållas nere eller — omvänt uttryckt — blir det ekonomiskt möjligt för kommunen att tillhandahålla sådana faciliteter, som annars skulle ligga utom räckhåll.

8.3 Studieradio-TV

8.3.1 Förutsättningar, distinktioner

Den huvudlinje i modern vuxenundervisning vi i föregående kapitel mött med våra förslag om utbildningsradio-TV har sitt oundgängliga komplement i det fria folkbildningsarbetet. På rundradiosidan möter vi inom denna sektor av bildnings- och undervisningsverksamheten begreppet studieradio-TV. I punkt 8.1.3 anförde vi som en bestämning för studieformerna inom denna sektor, att de inte syftar till prov och examina utan snarare kan sägas vara självändamål: de har ett i vidare mening »folkbildande» syfte. Studiecirkeln har här av hävd utgjort den naturliga miljön, och ljudradion har länge haft program avsedda att knyta an till exempelvis studieförbundens cirklar. Dessa »folkbildningsprogram» kan sägas utgöra kärnan i studieradio-TV, tillsammans med de beprövade språkkurserna.

Man bör emellertid inte bortse från att gränsen mellan utbildning och mera allmänt bildande studier alltid är flytande. Liksom man inom folkbildningsarbetet numera även bedriver målinriktad undervisning, bör man förutse möjligheten att även studieradio-TV kan komma att erbjuda undervisningsformer, som nära anknyter till vad vi förutsett för utbildningsradio-TV. Omvänt har den nyligen inledda radiokursen i statskunskap visat att folkbildningsorganisationerna mycket väl för sina arbetsformer kan anpassa och utnyttja program, som i och för sig utgör ett typiskt exempel på utbildningsradio.

Det råder i fråga om »folkbildningsprogrammen» ett långtgående samarbete mellan Sveriges Radio och studieförbunden, som under en följd av år visat sig meningsfullt. Därför är denna verksamhetsform förtjänt av en särskild behandling, och vi har under överläggningar med studieorganisationer och en rad i olika folkbildningsuppgifter engagerade personer styrkts i vår uppfattning, att radion och televisionen här kan påräkna aktiv medverkan i en gemensam bildningsuppgift.

Beträffande språkkurserna kan Sveriges Radio sägas ha gjort en pedagogisk insats, som är nyskapande och betingad av radions — och numera även televisionens — särskilda egenskaper. Språkundervisningen har inte varit inriktad på grupper utan vänt sig till den enskilde lyssnaren. Den har i stort sett planerats inom radioföretaget, och den har fått utveckla sig fritt. Av allt att döma har den med sitt starkt varierade kursutbud nått ut till de mest skilda kategorier i samhället.

Vi anser att också denna linje i bildnings- och undervisningsverksamheten,

dvs. den för radio- och TV-publiken särskilt anpassade undervisningen, förtjänar en ingående behandling med syfte att utröna i vad mån särskilt televisionen öppnar vägen till nya bildningsformer. Radio-TV-publiken är stor och synnerligen oenhetligt sammansatt. Den bär på de mest skiftande önskemål, och endast en del av dessa torde komma fram genom studieorganisationerna. Det måste anses väl befogat, om radion och televisionen därför söker nya verksamhetsformer med möjlighet att nå vidare kretsar, och helt nya kretsar, av studerande.

På ett område står det utan vidare klart, att Sveriges Radio på ett naturligt sätt kan och bör påtaga sig en självständig pedagogisk uppgift. Det gäller estetisk bildningsverksamhet. Radion och televisionen är som massmedier med stora ekonomiska och konstnärliga resurser landets utan jämförelse största producenter av konst i olika former — musik, teater, i vidare mening bildkonst. Radion ger publiken en ständig kontakt med musiklivets skiftande uttryck, och redan i den stora musikproduktionen ligger givetvis grundvalen för en allmän muskbildningsverksamhet. Det framstår som en angelägen uppgift att konsertverksamhet och annan musikproduktion här integreras med en djupare syftande bildningssträvan, som bör få utveckla sig fritt och finna lämpliga pedagogiska former, både med och utan anknytning till det organiserade bildningsarbetet.

Det är för den följande framställningen av hur studieradio-TV bör utformas viktigt att förutsättningarna på publiksidan uppmärksammas. Vi har i detta avseende funnit två utgångspunkter naturliga. Det förtroendefulla samarbetet mellan Sveriges Radio och studieförbunden kommer alltfört att vara en ovärderlig tillgång, då mera omfattande och nya projekt skall lanseras, i första hand då den nedan beskrivna »TV-högskolan». Samtidigt måste radio-TV som massmedier med en potentiell publik, som kan mätas i miljoner även på studieområdet, i huvudsak inrikta sina program på en publik, som till större delen kommer att delta i studiearbetet enskilt. I många fall är detta fullt tillfredsställande, medan i andra fall åter studier i grupp kan tänkas medföra vissa särskilda värden, skapade av den mer aktivitetsfrämjande miljön. Ofta torde avvägningen av för- och nackdelar här vara individuellt betingad. Några behöver gruppstudier som hjälp för att komma vidare, andra finner dem enbart tidsödande och tröttande. För vissa studerande är det fria tankeutbytet i cirkeln det primära studiemotivet. Andra åter finner i sin dagliga verksamhet nog av intellektuell stimulans och föredrar att låta aftonens studier koncentreras kring en effektiv och i huvudsak endast informativ TV-lektion.

Studiesituationen i det moderna samhället och i en av radio-TV alltmer präglad miljö ger varken rum för en ensidigt förfäktad syn på studiecirkeln överlägsenhet i varje situation eller en doktrinär förkunnelse av massmediernas suveränitet som kunskapsförmedlare. Det vore förvisso olyckligt, om de av oss föreslagna stora insatserna inom särskilt studie-TV skulle få den verkan, att det fria bildningsarbetets lämpligaste arbetsformer finge inskränkas. I massmediernas samhälle är det ju just organisationers och folkrörelsers stora uppgift att ge

vad radio-TV inte kan ge: en direkt och oförmedlad samtalskontakt mellan människor.

Men det vore enligt vår uppfattning inte heller lyckligt, om en utbyggd studieradio-TV i sin utveckling hämmades av kravet att i huvudsak arbeta efter mönster, som dragits upp inom studieförbunden med deras i jämförelse med radio-TV givna begränsning i fråga om möjligheter att nå en publik och presentera ett stoff.

Tyvär saknas ännu i stort sett uppgifter om radio-TV-publikens studiebehov. Det föreligger inte heller någon klar bild av i vilken utsträckning grupplyssnande förekommer. Rent allmänt torde man på Sveriges Radio ha fått den uppfattningen, att lyssnargrupper är jämförelsevis sällsynta och att övervägande delen av det studiematerial som distribueras för Radioskolans och exempelvis radioteaterns serier utnyttjas av enskilda lyssnare. När studiecirkel bildas kring radio- eller TV-serier synes det i allmänhet förutsätta ett aktivt engagemang från bildningsförbundens sida, med deras resurser att på det lokala planet intressera publiken för studier i grupp.

Det är i och för sig en angelägen uppgift för Sveriges Radio och de myndigheter och organisationer, som i framtiden kommer att använda särskild rundradio i studiearbetet, att undersöka studiebehovet hos en större, potentiellt bildningsintresserad publik. En sådan undersökning bör kompletteras med en granskning av studieformerna och ett ingående studium av hur studieorganisationerna bäst skall kunna dra nytta av etermedierna.

Det förestår därför en period av nya initiativ och experiment, och det är vanskligt att på förhand ge en bild av den nya studiesituationen. Vi vill emellertid göra följande distinktioner, som i varje fall bör få vara utgångspunkten för en vidare debatt och ett pedagogiskt forskningsarbete kring dessa frågor.

Inom *studieradio* har vi — bortsett från språkkurserna — att räkna med Radioskolan, som i framtiden bör benämnas Radiohögskolan. Denna har traditionellt en nära anknytning till studieförbunden, som man bör slå vakt om. Detta innebär bl. a. att programserierna skall kunna utnyttjas ute i det löpande folkbildningsarbetet, samtidigt som de också vänder sig till den ensamme lyssnaren.

Vi har inom *studie-TV* också önskat framhålla det värdefulla i att program kan knytas till studiecirkelverksamhet men inte ansett oss kunna föreslå att mer än en mindre del av den kommande TV-högskolans serier planeras i samma intima samverkan med bildningsorganisationerna som nuvarande Radioskolan. Motiven för detta ställningstagande torde framgå av det förda resonemanget. Medan givetvis de allmänna planerna i fråga om både studieradio och studie-TV bör diskuteras i Sveriges Radios folkbildningskommitté, varvid studieförbunden får tillfälle att framföra önskemål, rapportera om »konsumentsituationen» och lämna uppslag, förutser vi för *Radiohögskolans* del därutöver — och i analogi med vad som sker i dag — ett relativt intimt samarbete även i fråga om de enskilda programserierna. En konsekvens av denna Radiohögskolans speciella

roll blir, att dess ämnesval i praktiken i betydande utsträckning bestäms av folkbildningsorganisationernas behov och önskemål.

För *TV-högskolans* del syftar vi däremot till en betydligt vidare målsättning, där man med hjälp av televisionens speciella egenskaper och stora räckvidd hoppas kunna öppna en helt ny bildningsväg för stora grupper inom vårt land, som aldrig nåtts av de hittillsvarande frivilliga studievägarna. Detta måste innebära, att Sveriges Radio bortsett från de för studiecirklar och andra grupper avsedda programmen själv måste ta det avgörande programansvaret.

8.3.2 Språkkurserna

Språkkurserna är den del av studieradio-TV, som närmast berör den allmänna programverksamheten. De har som regel riktat sig till den enskilde lyssnaren, de har haft en ambitiös målsättning och syftat till att ge gedigna kunskaper men inte examina, de har ofta varit exklusiva men har ändå kunnat väcka ett starkt gensvar. Språkkurserna utgör ett redan väl genomarbetat fält för en radiomässig och numera även TV-mässig pedagogik. De har blivit en institution i språkundervisningen för en bred publik och har t. o. m. visat sig kunna fylla en plats i det allmänna skolväsendet.

Radioundervisningen i främmande språk är lika gammal som radion själv i landet, och språkkurserna är fortfarande den form av radiostudier som att döma av bokförsäljningen lockar det största antalet deltagare. De språk radion har undervisat i under årens lopp är: engelska, tyska, franska, italienska, spanska, ryska, finska, danska, norska och serbokroatiska. Kortare orienterande serier har vidare hållits om kinesiska, arabiska, turkiska och bantuspråk. Dessutom har getts nybörjarundervisning i svenska för finstktalande och (1956) ungersktalande. Upplagorna för textmaterialet till språkkurserna har ofta varit mycket stora, 20 000—50 000 exemplar. För flera kursböcker överstiger den samlade upplagan 100 000 exemplar.

Nybörjarkurserna är de mest ambitiösa, och de kräver mest av lyssnarna. De senaste nybörjarkurserna i de stora världsspråken har sträckt sig över två eller tre läsår med lektioner en eller två gånger i veckan. Under sommaren har getts en snabbrepetition av den elementarkurs som har sänts föregående säsong.

Utvecklingen har gått mot mera programmässiga undervisningsformer. Även i nybörjarkurserna ges praktiskt taget hela textmaterialet formen av små dialoger eller scener med olika infödda röster och i förekommande fall ljudeffekter. Musik utnyttjas didaktiskt, och i frågedrill används ofta effekter som en radiomässig motsvarighet till den klassrumsundervisande lärarens pekande på saker, teckningar o. dyl.

Bland projekt som Sveriges Radio planerar kan nämnas experiment med en elementarkurs som består av en femminuterslektion varje dag, och vidare språkligt tillrättalagda nyhetssändningar på engelska, tyska och franska.

De riktlinjer som språkkurserna i radio har följt under det senaste decenniet torde i stort sett kunna följas också i fortsättningen. I ett hänseende förestår emellertid en omprövning. Kurserna har hittills lagts upp i medvetande om att de lyssnare som följer dem gör det mest som en hobby. Till radiokurserna söker sig inte i första hand de som bedriver mera målinriktade studier. Den som vill skaffa sig viss formell kompetens i ett främmande språk tar möjligen en radiokurs som bredvidläsning, om tiden medger det, men går i första hand till ett korrespondensinstitut eller en aftonskola.

För framtiden bör man räkna med, att en viss kategori av språkstudierande begagnar sig av den service som ges inom ramen för utbildningsradio och utbildnings-TV. Den av oss skisserade gymnasiekursen i engelska i kombination med brevstudier blir ett tillfälle att pröva om detta antagande är riktigt, och den erbjuder också ett tillfälle att kanalisera in den språkpedagogiska erfarenhet Sveriges Radio har i nya banor. I ett hänseende har denna nya utvecklingsfas redan föregripits, då man sommaren 1964 vid repetitionen av en tysk nybörjarkurs sökt samverka med ett korrespondensinstitut.

Men det är knappast någon tvekan om att även för framtiden den »fria» språkundervisningen kommer att hävda sin ställning som en attraktiv bildningsväg. Det föreligger för avsevärd tid en betydande eftersläpning i fråga om elementära kunskaper i främmande språk för stora kategorier av folket. De flesta av dessa kommer knappast att ha några anspråk på att få dokumentera sina språkkunskaper med en tentamen. Eftersom man i den internationella samfärdseln numera inte kan räkna med den självklara dominansen av tyska och franska vid sidan av engelskan, uppträder i allt vidare kretsar behov av att komplettera skolkunskaperna med nya kulturspråk. Intresset för de mindre språkområdena kommer att ytterligare stimuleras av ett allt livligare turistutbyte.

Vi vill föreslå, att Sveriges Radio med tre programkanaler till förfogande ansvarar för en kontinuerlig undervisningsservice i engelska, tyska, franska, spanska, italienska och ryska med i princip igångsättandet av en nybörjarkurs vartannat eller vart tredje år och dessemellan löpande fortsättningskurser.

Det finns många argument för att låta ljudradion ansvara för den stora majoriteten av språkprogram. Men detta hindrar inte, att TV i mindre omfattning bör engageras i språkundervisning. Det gäller då givetvis program, där man vädjar till ett mycket stort publikintresse och där man med det dyrare mediet kan vänta sig uppnå särskilda mål. Den programtid, som kan ställas till förfogande, är dock mycket begränsad.

Det sägs ibland att ljudradion inte kan göra någonting i språkundervisning, som inte televisionen kan göra lika bra eller bättre. Man bortser emellertid då helt från ekonomiska aspekter, vilket är orealistiskt. Att lära sig tala ett främmande språk är att skapa nya betingade reflexer, och att skapa sådana är en nötningsprocess som tar åtskillig tid. När det gäller att öva in nya fraser är därför det medium det bästa som kan erbjuda mest utrymme.

Utvecklingen mot *en* värld går med oanad snabbhet, och det torde inte dröja länge förrän det även uppstår viss efterfrågan på afrikanska eller asiatiska språk som arabiska, swahili, hindi, kinesiska och japanska — först kanske av folk som vill bedriva hobbymässiga studier i dem och sedan av allt flera som har allvarligare syften med sitt studerande. Allt talar för att studieradion här bör ge ett snabbt gensvar till den utveckling, som kan komma i gång. Även om antalet studerande kan förmodas bli relativt litet, kan verksamheten i sak befinnas vara av väsentlig betydelse.

Språkkurserna har f. n. en omfattning av ca 80 tim/år, varav en ringa del utgörs av repriser. Vi förutser att man fram till omkring 1970 måste vidga denna ram till i runt tal 200 tim/år, därav 40 timmar repriser, för att ge plats för de nya uppgifter som föreslås. Denna volym har använts i våra programkalkyler i kapitel 5.1. Vi vill emellertid framhålla, att det inte kommer att vålla några svårigheter att senare genomföra en ytterligare vidgning av denna ram, om så skulle anses önskvärt. Särskilt om man vågar utgå från att de studerande disponerar bandspelare kan utsändning för bandning äga rum på tid som i våra planer lämnats öppen, såsom i P 2-kanalen före kl. 9.

8.3.3 Folkbildningsprogrammen hittills, behov, enkäter

Folkbildningskommittén. Det har tidigare anförts, att det med åren etablerats goda kontakter mellan Sveriges Radio och studieförbunden. Direkt samarbete bedrivs i fråga om folkbildningsprogram, däremot inte vid planläggningen av Sveriges Radios allmänna programverksamhet.

I det programråd som inrättades i samband med Radiotjänsts start år 1925 var också bildningsförbunden representerade. Numera finns ett speciellt samarbetsorgan, den tidigare nämnda Sveriges Radios folkbildningskommitté. I denna kommitté ingick från början representanter för skolöverstyrelsen, studieförbunden, folkhögskolorna samt biblioteken. När Radioskolan startade på hösten 1958 vidgades kommittén, och den består nu av representanter för samverkande bildningsförbunden, folkbildningsförbundet, Sveriges allmänna biblioteksforening, Sveriges folkhögskolas lärarförening och skolöverstyrelsens folkbildningsrotel. Företrädna myndigheter och organisationer föreslår och Sveriges Radio utser ledamöterna. Kommittén fungerar givetvis som kontaktorgan även mellan bildningsarbetet och TV. Den sammanträder f. n. tre å fyra gånger om året.

För att nå också de organisationer, som inte är representerade i folkbildningskommittén, anordnar Sveriges Radio kontaktkonferenser med representanter för studieförbund, ungdomsorganisationer och pressen. En strävan för Radioskolan är att nå intimt samverka med studiecirkelarbetet inom studieförbunden. Detta sker bl. a. genom att man överlägger om vilka ämnen som bör tagas upp i Radioskolans program samt föreslår lämpliga medverkande. Någon gång har folkbildningsorganisationerna beretts tillfälle att påverka utformningen

av det tryckta materialet. Däremot har de inte fått ta aktiv del i själva utformningen av programmen, vilket stundom föranlett kritik.

Det är Sveriges Radios uppfattning, att ju mera man förmår bygga ut kontakterna, desto mera positivt blir det gensvar man möter från folkbildningsorganisationerna. Ett ökat medansvar har på många sätt betytt större insatser för att radioprogram och studiematerial skall bli väl utnyttjade.

Folkbildningsprogram i ljudradion. Radioskolan är programrubriken för de studieprogram, som produceras av ljudradions sektion för vuxenundervisning. Sektionen producerar årligen ca tio programserier. Denna kursverksamhet syftar till allmän orientering och vänder sig såväl till enskilda som till grupper av lyssnare. Verksamheten inom Radioskolan omfattar följande huvudkategorier: (1) internationell orientering, (2) estetisk fostran, (3) allmänna skolämnen, (4) samhällsorientering, (5) praktiska ämnesområden.

Radioskolan kompletterar i hög grad verksamheten inom bildningsförbunden och ger dessa ett tillskott av kurser, som i inte obetydlig utsträckning används i studiecirkelarna, trots att programmen i första hand ändå vänder sig till den för radion normala lyssnarsituationen, dvs. enskilda lyssnare.

Det är inte möjligt att få fram statistik över i vilken omfattning Radioskolans kurser utnyttjas av studiecirkel. Ett mått på intresset för Radioskolan är visserligen försäljningsstatistiken för kursböckerna, men därvid är att märka att dessa antagligen i övervägande grad köps av enskilda personer, som på egen hand tillgodogör sig kurserna.

Läsåret 1963/64 producerades böcker till Radioskolans samtliga tio serier, vilka såldes i mellan 1 000 och 13 000 exemplar.

Folkbildningsprogram i TV. I Sveriges Radios expertutredning »Televisionen i undervisningens tjänst» (1959) gavs en allmän rekommendation om att radions folkbildningskommitté borde medverka till att ett antal folkbildningsprogram, avsedda att ingå i den allmänna programverksamheten, kom till stånd. Dessa skulle kunna tjäna det dubbla syftet att dels fånga den stora TV-publikens intresse och dels kunna infogas i ett organiserat studiearbete. Studiegrupperna skulle förses med ett aktiverande studiematerial, medan programmen i och för sig inte skulle framträda som medvetet studieinriktade.

Mot denna bakgrund bör redovisningen av TV:s hittillsvarande insats för folkbildningsarbetet ses. Denna har omfattat fyra programserier: (1) »En värld i förvandling» höstterminen 1961, som följdes av 2 000 à 3 000 deltagare i 200 cirklar. (2) »Våra barns skola» vårterminen 1963. Denna serie genomfördes i samarbete med studieförbunden på sådant sätt, att många av dessa knöt kontakt med Sveriges Radio. Därigenom kom en omfattande cirkelverksamhet till stånd. Studieförbunden redovisar 32 000 deltagare i 3 150 cirklar. Det tryckta grundmaterialet såldes i nära 60 000 ex. När programmen sedermera sändes i repris under hösten 1963 rönste de ej samma intresse. (3) »Vårt framtida statsskick» våren 1964. Denna programserie fick ingen större uppslutning inom studieförbunden. (4) »Vår arbetsmiljö» vintern 1965.

Debatt. Den tidigare nämnda, av Sveriges Radio usedda expertkommittén med uppgift att utreda televisionens uppgifter i undervisningen utgick från att televisionen är det kanske effektivaste masskommunikationsmedel som hittills uppfunnits, och att det når och kan påverka människor av alla slag. I det organiserade bildningsarbetet fanns emellertid enligt kommitténs uppfattning inga arbetsformer, som knöt an till televisionens allmänna programverksamhet. Man ifrågasatte om sådana inte skulle kunna skapas. Vidare betonade man televisionens förmåga att fylla en annan funktion, nämligen att vara ett komplement till det organiserade bildningsarbetet:

»Det blir då frågan om folkbildningsprogram, vilka — samtidigt som de kan ingå som en del i den allmänna programverksamheten — speciellt vänder sig till människor, som vill ägna sig åt mer systematiska studier på sin fritid tillsammans med andra i t. ex. studiecirkeln form eller enskilt med hjälp av studiematerial, som Sveriges Radio utger i anslutning till speciella programserier.»

Expertgruppen kunde här knyta an till bildningsarbetets traditioner inom ljudradion. Det hette i den första överenskommelsen mellan staten, telegrafstyrelsen och AB Radiotjänst, att »rundradiorörelsen skall så bedrivas, att folkupplysningen och folkbildningsarbetet därigenom befrämjas», och liksom i en rad andra länder fick rundradiorörelsen många hängivna medarbetare just bland bildningsarbetets folk. Sveriges Radio tog upp folkbildningsarbetets metoder och anpassade dem för eget bruk. Så skedde t. ex. med lyssnargrupperna, en ganska löst organiserad studiecirkelverksamhet i radions regi.

I den genom åren fortlöpande, tidvis mycket livliga debatten om radion och folkbildningen kan man lätt urskilja ett antal karakteristiska drag:

(1) Radion och sedermera televisionen har på detta område mött ett starkt gensvar. Det har inte sällan framförts klart uttalade önskemål från studieförbunden, och därvid har man ibland givit uttryck för övertygelsen att radions studieverksamhet främst borde inriktas på förbundens cirkelverksamhet. Förbunden har därjämte rent allmänt framträtt med förslag om samarbete och medverkan i olika former. Sveriges Radio har å sin sida gått studieförbunden till mötes. Knappt på något område finns det så väl etablerade kontakter mellan radioföretaget och en intressegrupp som just då det gäller bildningsverksamheten.

(2) I debatten har man dels diskuterat den allmänna programverksamheten och dess betydelse inom bildningsarbetet, dels sysslat med formerna för den speciella bildningsverksamheten. Det kan väl sägas, att man nått verkliga resultat i det senare fallet, medan det förra problemet i viss mån undandragit sig studieförbundens försök att finna lämpliga arbetsformer.

(3) Man har från bildningsverksamhetens sida inte sällan känt sina ansträngningar motverkade av radions och televisionens ökade grepp om publiken. I ett hänseende har detta lett till en uppenbar motsatsställning mellan radioföretaget och organisationerna: det gäller Sveriges Radios hållning till utslagen av »popkultur», där häftig kritik riktats mot företaget från folkbildningsrörel-

sen, vilken ansett sina syften indirekt motarbetade exempelvis genom Melodiradions tillkomst.

Kritiken har fått en särskild skärpa hos företrädare för en bildningsidealism, som i många hänseenden ännu är representativ för folkbildningsrörelsen. Men det har i debatten också hörts röster från en yngre generation av studieledare, där man i viss mån synes mera benägen att acceptera massmediekulturens skiftande yttringar. Från studieförbunden har man inte upphört att påminna Sveriges Radio om hur betydelsefullt det är att rundradion ger sitt stöd åt bildningssträvandena, främst genom att i den allmänna programverksamheten och presentationen av denna väcka nyfikenhet och stimulera till fortsatta studier. Därvid har man ofta pekat på att Röster i Radio en gång startades med syfte att vara en publikation med syfte att orientera och vägleda en studieintresserad publik. Man har i skilda sammanhang uttalat sig för behovet av en sådan publikation, när programtidningen numera tjänar andra syften.

(4) Bildningsverksamheten har emellertid först och främst sökt finna positiva svar till de problem, som den otvivelaktigt mött, först under radions och nu senast under televisionens genombrottsår. Det har i Kungl. Maj:ts proposition nr 36 1963 blivit fastslaget, att föreläsningsverksamheten haft svårt att hämta sig från den närmast katastrofala tillbakagång den fick vidkännas under åren kring 1960 i samband med TV-expansionen. Det är emellertid karakteristiskt, att man under de senaste åren arbetat med anpassningen till den nya situationen. Man möter konkurrensen från radio och TV med att skapa mer varierande föreläsningsformer och finna nya ämnesområden. Det genomgående draget i all debatt om radio-TV och folkbildning är i själva verket viljan att finna former, som gör att de skilda institutionerna kan dra nytta av varandra, samarbeta och komplettera varandras verksamhetsformer och på så sätt totalt vinna ett större mål.

Överläggningar med organisationerna. Vi har för vårt arbete ansett det angeläget att genomföra vissa enkäter och undersökningar för att få omdömen om de folkbildningsprogram som hittills getts i radio och TV och synpunkter på de framtida insatser, som kan göras i samarbete mellan Sveriges Radio och folkbildningsorganisationerna. Konferenser har anordnats med företrädare för folkbildningsorganisationer och institutioner, och en rundskrivelse har utsänts till dessa.

En förteckning över våra kontakter lämnas i bilaga 11. Vi har i sex punkter sammanfört redovisningen av vad som framkommit under dessa överläggningar:

(1) *Planering.* Samarbetet mellan Sveriges Radio och bildningsförbunden bedöms i stort sett som gott. Detta hindrar emellertid inte, att en ibland ganska kraftig kritik riktats mot det rent organisatoriska samarbetet samt mot det bristfälliga utnyttjandet av möjligheterna till informella kontakter. Av vad vi erfarit har vi dragit slutsatsen, att studieförbunden framför allt önskat möjligheter att få en mer aktiv roll på ett tidigt planeringsstadium och sedan även vid den praktiska utformningen av kurserna.

När det gäller förslag till former för vidgat samarbete anser ABF bl. a. att samrådsinstitutionen bör få en fastare organisation, samt att folkbildningskommittén skulle kunna delegera uppgifter till mindre arbetsgrupper, bestående av folkbildare och programtjänstemän. Likaså anför Medborgarskolan, att en rad konferenser borde vara nödvändiga med hänsyn till att de som hållits ständigt ger önskemål om ömsesidig information om aktuell planering och arbetssätt. Önskemål framförs också från studieförbunden om att Sveriges Radio skall ordna kortare, återkommande kurser för förtroendemän och funktionärer inom de olika bildningsorganisationerna. Det påpekas, att regionalradion har viktiga uppgifter i samarbete med folkbildningsorganisationerna.

(2) *Sändningstider, omfattning, utformning och ämnesinriktning.* Beträffande programserierna hävdas, att man i varje situation bör göra klart för sig om man vänder sig till enskilda lyssnare eller till en cirkelpublik. Man påpekar, att alla möjligheter till reportage och intervjuer, samtal osv. bör utnyttjas i programmen. När det gäller längden av Radioskolans program anses 20—30 minuter lämpligt. Programmen bör dock kompletteras med vad man kan kalla allmän bildningsverksamhet. Blocken på söndagsmorgnarna (i P 2) anses vara en lämplig och möjlig framkomstväg, men de bör kompletteras med repriserna på andra tider. För den egentliga cirkelverksamheten kan bandningar göras på morgnarna. Lämpligt anses också vara att Radioskolan genom ett programblock framstår som en enhet, ett begrepp för publiken. Beträffande frågan, huruvida Radioskolans program skulle förläggas till kvällstid, säger man från studieförbundens sida att detta i och för sig skulle vara mycket bättre (många flera grupper skulle kunna följa programmen direkt). För närvarande utnyttjas Radioskolans program mest av cirklar som kan banda programmen. Cirkeldeltagare lyssnar blott i enstaka fall direkt på program. Den bästa tiden för direktavlyssning av folkbildningsprogram ligger otvivelaktigt mellan kl. 19 och 20.30.

(3) *Grupplyssnandet.* Om folkbildningsprogram för grupper och enskilda har bl. a. sagts, att Sveriges Radio bör observera att lyssnandet ofta sker i en grupp-situation såsom i hemmen, och att programmen därför inte ensidigt bör utformas för isolerade lyssnare (då de ej görs direkt för cirklar). Problemet beträffande grupp-tittande jämfört med enskilt tittande förs också in i debatten, och frågan ställs om det förra tillför studiegrupperna några pedagogiska kvaliteter utöver vad det enskilda mottagandet kan ha.

(4) *Studiematerial.* Synpunkter på produktionen av studiematerial har framförts av många organisationer. Några har hävdats, att Sveriges Radio i stället för fullständiga kursböcker borde nöja sig med att utge material, som kompletterar själva programmen. Andra har gått längre och menat, att programserierna borde anknytas till viktigare ämnen som studieförbunden har valt att ta upp ett givet år, och att programmen borde ha till uppgift att berika arbetet ute i studie-cirklarna snarare än att i sig utgöra ett avrundat helt.

(5) *Försöksverksamhet.* Vikten av bästa möjliga lokala och regionala anknytning av studieverksamheten har starkt framhävts i uttalanden från olika

håll. Vi föreslog därför under en av våra överläggningar med studieförbunden att Sveriges Radio skulle inleda viss försöksverksamhet med regionala radiosändningar, anpassade efter bildningsförbundens behov. Projektet kom till utförande och behandlas i följande punkt.

Annan försöksverksamhet som föreslagits från folkbildningshåll är bl. a. en TV-kurs i hur man använder bilden i studieverksamheten, samt ett treårsprogram för språkcirklar i samarbete mellan radio-TV och folkbildningsorganisationerna. Därutöver har man även fört på tal det inom bildningsorganisationerna livliga intresset för att med etermediernas hjälp engagera sig i en ökad verksamhet på universitetscirkelns område.

Många av de uppslag vi fått för en försöksperiod i folkbildningsverksamheten avser möjligheter att pedagogiskt pröva samverkan mellan studiecirkelverksamheten och de nya medierna. Det torde råda en utbredd uppfattning om att ännu alltför litet gjorts för att experimentellt undersöka metoder och utvecklingslinjer i bildningsarbetet. Därför föreslås bl. a. försöksverksamhet i samarbete med lärarhögskolorna, som fått ökade resurser på folkbildningsområdet. I en sådan serie borde ingå möjligheter till förnyelse av programverksamheten.

(6) *Program om folkbildning.* Beträffande innehållet i de program som sänds på onsdagarna, den s. k. folkbildningskvarten, har det uttryckts önskemål om att dessa bör vara en introduktion för organisatörer och cirkelledare. Man betvivlar dock att det är många som lyssnar på dessa program, då de ju ligger på en tid då många är på väg hem från sitt arbete.

Vi kan sammanfattningsvis konstatera, att studieorganisationerna eftersträvar ett allt närmare samarbete med Sveriges Radios folkbildningssektion. I punkt 8.3.5 återkommer vi till en diskussion av möjligheterna att ytterligare förbättra det efterlysta samrådsförfarandet, som också avser produktionen av studiematerial. Önskemålen om mera gynnsamma sändningstider för vissa folkbildningsprogram kommer delvis att kunna tillgodoses genom särskild rundradio. Detta gäller även önskemålen om vidgade möjligheter till intern information och instruktionsprogram för studiecirkelledare. Vi delar helt bildningsförbundens synpunkter på betydelsen av att få till stånd försöksverksamhet. Som ett bidrag till strävandena att få bättre kunskaper om det moderna bildningsarbetets resurser ser vi det av oss initierade regionala projektet.

För bedömandet av studiesituationen på mottagarsidan synes det angeläget, att man genom en undersökning får klarhet om i vilken utsträckning verkligt grupplyssnande eller grupp-tittande förekommer. Vi ställer oss tills vidare avvaktande till studieförbundens ofta framförda åsikt, att grupsituationen är vanlig. Sveriges Radio utgår i sin allmänna programverksamhet från en motsatt uppfattning.

I samband med vårt förslag om särskild bildningsverksamhet i det andra TV-programmet har vi funnit anledning att mera allsidigt belysa frågan om grupp-tittandet.

8.3.4 Försök med regional folkbildningsverksamhet i ljudradion

Det har för folkbildningsverksamheten länge varit en medveten strävan att göra studierna mera aktuella och meningsfyllda genom att knyta an till lokala förhållanden och skeenden. I själva verket innebär lokalt och regionalt betingad studieverksamhet ett arbetsfält, där just studieförbunden med sina fria arbetsformer har möjlighet att göra en nyskapande insats.

Det är av flera skäl motiverat att vi från radioutredningens sida ägnar just denna sida av bildningsarbetet uppmärksamhet. Den särskilda rundradion kommer att skapa helt nya möjligheter till lokala initiativ. Redan utökningen av Sveriges Radios regionalprogram kommer för övrigt att ge en anvisning om de nya vägar som öppnar sig. Det har tidigare knappast funnits anledning att diskutera något annat än en samverkan inom ramen för riksprogramverksamheten. Man kan därför vänta sig att i en ny situation möta oprövade problem liksom nya perspektiv i studiearbetet, varom man ännu har föga vetskap.

Hösten 1961 inleddes ett intimt samarbete mellan Norrbottens bildningsförbund och Sveriges Radios distrikt i Luleå. Utgångspunkten för detta samarbete var språkkurserna »Ruotsin Routsia» och »Pohjolan Juttuja». Bildningsförbundets uppgift var att lägga upp en distributionsapparat för kursböckerna, intressera studieförbunden för att starta cirklar i anslutning till radiokurserna samt i övrigt stimulera till studier. Kurserna sändes sedan i repris vintern 1962/63.

I en rapport till styrelsen för Norrbottens bildningsförbund säger bildningskonsulenten i Luleå att genom dessa sändningar »kunde radion på ett mätbart sätt väcka ett intresse, som vi tidigare inte varit vittne till». Samtidigt med språkkursverksamheten började radion också att i regionalprogrammen presentera de olika studieförbundens distriktsstudieledare och studiedistriktens program. Bildningskonsulenten bedömer detta initiativ som synnerligen värdefullt. Det medförde nämligen, att de i bildningsrörelsen engagerade blev positivt inställda till radion, och därmed öppnades vägen för det goda samarbete som följt.

Under ljudradions experimentmånad i Norrbotten (oktober 1963) prövades bl. a. former för studieinformation. Allmänt har det beträffande denna månads sändningar genom publikundersökningar blivit klarlagt, att de följts av en publik som mätt med ljudradions mått måste betecknas som mycket stor. Det har av bildningskonsulenten omvittnats att studieinformationens effekt direkt kunnat avläsas i en betydande anmälningfrekvens till studiecirklar omedelbart efter »annonseringen» i radio, och att därvid studieförbunden också synes ha kommit i kontakt med nya grupper av människor. Allmänt har man kunnat iakttaga en allt mera positiv attityd till folkbildningen och ett aktivare kulturliv. Radion synes ha tillvunnit sig det norrbottniska föreningslivets förtroende genom dessa planmässigt insatta åtgärder.

Radioskolan sände 1963/64 en serie »Frågetecken i norr», som Norrbottens bildningsförbund givetvis i hög grad kom att ägna omsorg åt. Minst ett 40-tal

studiecirklar bildades i länet i anslutning till kursen, till vilken i vanlig ordning utgavs en kursbok. Bildningskonsumenten utarbetade emellertid dessutom till denna bok en särskild studieplan med sikte direkt på lokala förhållanden. Bakgrunden till detta var farhågor för att centralt utarbetat studiematerial ofta blir så allmänt, att det inte tilldrar sig det intresse man skulle önska: »Framtidens radiokurser bör nog i mycket stor omfattning vara så utformade, att de sysslar med frågor, som direkt berör regionerna. Materialet bör då också tillkomma under intensiv samverkan med bildningsorganisationerna inom respektive regioner.»

Det framkom under vår överläggning med bildningsförbunden, att det fanns stort intresse för att undersöka möjligheterna att utnyttja regionalradion för program med samordnad studiecirkelverksamhet. Därför tog vår arbetsgrupp RUFUS våren 1964 initiativ till en speciell försöksverksamhet i de s. k. DET-länen (Södermanlands, Östergötlands och Örebro län), där Sveriges Radio genom örebro- och norrköpingsdistrikten fick pröva en form av samarbete med länsbildningsförbunden och studieförbundens lokala representation i de tre länen.

Ämnet för den för hösten 1964 planerade radiokursen fastställdes till »Strukturförändringar i DET-länen». Kursen skulle behandla aktuella problem i lokaliseringdebatten såsom folkomflyttningar, arbetsmöjligheter, bostadssituation, fritid och miljö samt möjligheter till utbildning, fortbildning och omskolning.

Av licensmedel har i allt 78 000 kr anvisats i särskilt anslag för genomförandet av denna kurs.

Enligt RUFUS' förslag skulle programseriens uppläggning syfta till att belysa situationen för den enskilde och familjen med hjälp av bland annat intervjuer, varvid problem kunde fixeras och frågor formuleras, som sedan finge gå vidare till myndigheter, företag och organisationer för att av dem kommenteras eller besvaras. Eftersom det i detta fall var särskilt viktigt att serien utarbetades i nära anknytning till de lokala förhållandena, utsågs från början representanter från bildningsorganisationerna i länen med uppgift att samla stoff, dra upp riktlinjer för programmen samt skissera studiematerialets karaktär och omfattning. Givetvis har Sveriges Radio i sista hand varit ansvarig för projektets genomförande, men den av radion utsedde programledaren har under förberedelserna och genomförandet haft ett ingående samarbete med en programkommitté, bestående av tre ledamöter från studie- och bildningsförbund i länen. Denna kommitté har också i uppgift att följa upp kursen, bl. a. med en på material från Sveriges Radios publikundersökningar grundad bedömning av hur försöket utfallit. I det beviljade anslaget har en särskild post avsatts för att Sveriges Radio skall kunna genomföra denna efterundersökning.

De sju radioprogrammen under rubriken »DET formar framtiden» sändes regionalt i P 2-programmet över FM-sändarna i Motala, Norrköping, Västervik, Västerås och Örebro under tiden 27 oktober till 8 december 1964. Programtiden var tisdagar 18.30—19.00 med omarbetade repriserna lördagar 16.45—17.05.

Programseriens start föregicks av livlig propaganda från studieförbundens och radions sida. Kontaktkonferenser anordnas, och det stod tidigt klart att man kunde påräkna stort intresse från kommuner, organisationer och nyckelpersoner i länen. Pressen gav redan från början projektet en mycket god publicitet. Kursboken »DET formar framtiden» trycktes i 4 000 exemplar.

Vi har ansett detta försök vara av värde främst ur följande synpunkter.

(1) Det bör ge värdefulla erfarenheter för den fortsatta uppläggnings- och organisationen av radions och därmed även i viss mån televisionens vuxenundervisning. Det är därvid av särskild betydelse att få ökad kunskap om hur radions folkbildningsserier bättre skall kunna anpassas efter publikens förutsättningar och behov. Från bildningsförbundens sida hävdas att detta bäst kan ske genom ett nära samarbete med de organisationer, som har den direkta kontakten med de studieintresserade och den största erfarenheten av hur studiearbete bland vuxna organiseras. Det kan anses angeläget att praktiskt pröva detta i ett koncentrerat kursprojekt. En verklig samverkan på alla stadier av planering och genomförande har tidigare inte varit möjlig inom ramen för Radioskolans nuvarande resurser av ekonomi och personal.

(2) Det tillkom därutöver för Sveriges Radios del synpunkter, som talade för att försöket gjordes på regional basis. Inför den förestående utbyggnaden av den regionala programverksamheten blir anknypningen till organisationerna och till lokal kulturaktivitet betydelsefull. I detta hänseende kunde försöket i DET-länen väntas få betydelse också för planeringen av den regionala verksamheten i stort.

(3) Ur folkbildningsorganisationernas synpunkt synes detta försök kunna ge vägledning för den framtida regionala och lokala anknypningen av radio- och TV-program till folkbildningsarbetets situation. Arbetsformer och metoder prövas, som kan bli av stort värde. Detta gäller inte bara samarbetsformerna för radion och bildningsförbunden utan också studie- och bildningsförbundens interna samverkan ute i distrikten. DET-projektet erbjöd dem ett tillfälle att tillsammans utarbeta en kurs.

(4) För utredningens del har det dessutom ansetts vara av stort värde att vinna erfarenheter från samsändningar mellan två av Sveriges Radios distrikt. I allt regionalt samarbete av denna typ ligger ofta en komplikation däri, att Sveriges Radios distriktsindelning inte överensstämmer med exempelvis den som tillämpas av studieförbunden. Det gäller då att trots administrativa olägenheter finna former för samverkan, som kan tillmötesgå publikens behov av information och studier i frågor, som berör olika provinsers särskilda förhållanden.

En utförlig redovisning av kursens resultat återfinns i bilaga 10. En väsentlig punkt bör redan här framhållas: en programserie av detta slag spelas in på band och kan därigenom användas i vanligt studiecirkelarbeta så länge materialet är aktuellt.

8.3.5 *Folkbildningsprogram i Sveriges Radio i framtiden*

För Sveriges Radio blir ansvarssituationen för folkbildningsarbetet i framtiden helt annorlunda på TV- än på radiosidan. Med tillkomsten av särskild rundradio är det naturligt, att studieförbunden själva tar hand om och utformar de flesta av de för cirkelarbetet avsedda ljudradioprogrammen såväl på riksnivå som via lokala stationer. Någon likartad TV-verksamhet kan av tekniska skäl inte ifrågakomma. Därför måste Sveriges Radio här svara för de program som bör sändas.

På *ljudradioområdet* föreslår vi följande. Nuvarande verksamhet avsedd för studiearbete — Radioskolan samt program om bildningsarbetet — fortsätter. I avvaktan på att den särskilda rundradion skall starta och finna sin form bör Sveriges Radio därtill ta på sig uppgiften att genomföra viss experimentverksamhet, där man prövar olika former i nära samarbete med studieförbunden och med direkt tanke på dessas kommande självständiga verksamhet. När och i vilken omfattning en avtrappning skall ske får bli beroende av den särskilda rundradions utveckling.

Oavsett hur denna kan komma att gestalta sig är det ändå för Sveriges Radio ett vitalt intresse att fortsätta med den av Radioskolan (i framtiden Radiohögskolan) bedrivna verksamheten, vilken för överskådlig tid torde komma att fylla ett behov.

Sveriges Radio förutser i sina prognoser en kraftig utökning av sändningstiden för dessa program, vilka exklusive repriserna f. n. torde uppgå till cirka 60 tim/år. Vi finner det rimligt att föreslå en dubbling av denna sändningsvolym för tiden intill slutet av 1960-talet, vilket alltså skulle ge en nyproduktion av 120 timmar. För repriserna avsätts därutöver 30 timmar. Totalt innebär detta 150 tim/år, som lämpligen fördelas på 38 veckor om 4 timmar. Det bör inom denna vidgade ram vara möjligt att, med återknytande till en äldre tradition, även inrymma program som direkt utformas med tanke på studiecirkelarna och deras arbetsformer.

Vad gäller valet av lämpliga utsändningstider har vi funnit det angeläget att Radiohögskolan även får disponera viss kvällstid. Vi föreslår därför två »block» i program 2, varav ett liksom nu på söndagar kl. 8—10 och ett placerat på gynnsam kvällstid en dag mitt i veckan. Ett så disponerat schema bör åtminstone i viss utsträckning kunna tillmötesgå bildningsförbundens önskemål om att Radiohögskolan skall få bättre möjligheter till direkt kontakt med studiecirkelarna. Det måste emellertid understrykas, att bandinspelning framstår som den normala vägen för Radiohögskolans uppgifter i studiearbetet. Det är omöjligt att på annat sätt ge verksamheten den nödvändiga flexibiliteten. Därför har också tiden för repressändningar satts jämförelsevis lågt.

Radiohögskolans reguljära programserier — för närvarande ett tiotal per år — bör fortsätta med i stort sett oförändrad inriktning. Det bör därvid tillses att de allsidigt täcker de ämnesområden som enligt studieförbundens statistik

utgör bildningsrörelsens innehåll. Det finns i denna en självfallen anvisning om vad som intresserar de kategorier Radiohögskolan enligt sin allmänna målsättning strävar efter att nå.

Under en period de närmaste åren kommer Radiohögskolan att livligt sysselsättas med försöksverksamhet med avsikt att få ytterligare kunskap om formerna för verksamheten, dess gensvar bland lyssnarna och möjligheterna av samarbete med bildningsorganisationerna. Vi vill utan att ange någon angelägenhetsgradering nämna följande projekt, om vilka vi under våra överläggningar med olika grupper hört önskemål framföras:

(1) Försök med nya programformer vid sidan av de hävdvunna 20-minutersprogrammen.

(2) Regionala serier av samma typ som det ovan redovisade projektet i DET-länen.

(3) S. k. universitetscirkel i vuxenundervisning (närmast avseende utbildning av studiecirkelledare och studieorganisatörer) i nära samarbete med studieförbunden.

(4) Språkcirkel, genomförda i direkt samverkan mellan Sveriges Radios båda medier och studieförbunden, omfattande 3-årsperioder.

(5) Kurser i samverkan med TV inom den estetiska sektorn, exempelvis konsthantverk.

(6) Kurser i samhällsorienterande ämnen, där man kan utnyttja »paneler» med olika expertgrupper, dvs. en dialog mellan cirkelna och experterna under pågående program. Det är angeläget att få pröva möjligheterna till tvåvägskommunikation.

För *televisionens* vidkommande sammanhänger utbyggnaden av folkbildningsverksamheten intimt med tillkomsten av den i följande avsnitt föreslagna TV-högskolan. Enligt detta förslag kommer i framtiden begreppet folkbildningsprogram att täckas av dels TV-högskolan, dels de mera speciella serieprogram som avses bli utformade direkt för studiecirkelna, dels estetiska bildningsprogram. Det för dessa tre programformer föreslagna utrymmet utgör alltså tillsammans en ram för den framtida folkbildningsverksamheten i TV, varav en mindre del avpassas till studiecirkelarnas arbetsformer (sådana program har hittills inte alls förekommit).

Med denna vidgade ram för bildningsverksamheten kommer under budgetåret 1966/67 ca 25 timmar att ställas till förfogande för studie-TV (se tabell 56). Härav beräknas 5 timmar för »cirkelprogram», vilket medger att en längre eller två kortare programserier sänds. Repriser av varje inslag förutsätts. Då någon programtid vardagskvällar efter kl. 19 inte torde kunna påräknas bör man som ett experiment välja förslagsvis lördagseftermiddagar, med repris för enskilda tittare en vardagskväll 22.30.

Mot slutet av 1960-talet (sedan P 2 startat och studie-TV överflyttats dit) kommer den totala verksamheten att växa, såsom framgår av tabell 56. Ut-

rymme finns då för att fördubbla cirkelprogrammets antal. Fram till 1975 sker sedan ytterligare en fördubbling: från 1973 räknar vi med att av den totala »blocktiden» om 10 tim/vecka kunna ställa 0,5 timma till förfogande enbart för de rena studiecirkelprogrammen. Härtill kommer repriserna på andra tider.

■ Denna programvolym avser alltså serier, baserade på ett samspel mellan programledaren i studion och gruppen som följer programmet med hjälp av förberett material. Här bör självfallet valet av ämnen och prövningen av olika pedagogiska former ske i fortlöpande kontakt med de folkbildningsorganisationer som ute på fältet svarar för mottagning och utnyttjande av programmen. Några detaljerade anvisningar om ämnesinriktning o. dyl. skall ej ges här. Det står dock klart att erfarenheterna av tidigare försöksverksamhet bör uppmärksammas, samt att bildningsförbundens profiler, sådana de utformats genom anknytningen till folk-rörelserna, just inom denna sektor av studie-TV bör få framträda i programutbudet. — Självfallet kommer härutöver en stor del, kanske det allra mesta av studie-TV som helhet, alltså TV-högskolan och de estetiska bildningsprogrammen, liksom sannolikt vissa serier inom utbildnings-TV, att kunna användas av studiecirkelarna.

■ *Samråd med folkbildningsorganisationerna.* Det har under våra överläggningar med olika grenar av folkbildningsarbetet framkommit, att man inom bildningsrörelsen anser formerna för samarbete vara det mest betydelsefulla, när det gäller att uppnå den i direktiven antydda målsättningen. Detta betyder, att Sveriges Radios folkbildningskommitté kommer att få synnerligen angelägna uppgifter. Planering ute på fältet måste påbörjas i mycket god tid. Här måste studieförbunden och radioföretaget på lång sikt konferera om gemensamma planer vad avser de programserier, som mera direkt skall utnyttjas av förbunden.

Ansvar för studieradio och studie-TV faller naturligtvis på Sveriges Radio. Genom sina naturliga kontakter med organiserade grupper på fältet och med den lokala publiken har bildningsorganisationerna dock möjligheter att vara Sveriges Radio behjälpliga, när det gäller att skapa intresse för studieradio och studie-TV och kanske också ge uppslag till en aktivitetsfrämjande studiemiljö. Sveriges Radio kan å sin sida ge studieförbunden ett mycket värdefullt stöd genom att dels i programverksamheten följa deras arbete — inte minst regionalt — och dels ge uppslag till intresseväckande serier. F. n. finns på Sveriges Radios förslag en tjänsteman med särskild uppgift att ansvara för kontakterna med studieorganisationerna.

■ Vi vill i följande punkter sammanfatta synpunkter och åtgärder, som föreslagits och syns oss värda att beaktas:

(1) Sveriges Radios folkbildningskommitté bör ha som sin huvuduppgift att på ett förberedande stadium ta upp till diskussion programuppslag inom Radiohögskolan, samt inom den del av TV-högskolan som direkt utformas som folkbildningsprogram. Bildningsförbundens och Sveriges Radios representanter bör därvid informera varandra om vad som för de båda parterna ter sig som särskilt

aktuellt. För en ömsesidig långsiktig planering, när särskild rundradio introducerats som hjälpmedel i folkbildningsarbetet och alltså detta arbete sker efter två linjer, får folkningskommittén en av sina viktigaste uppgifter.

(2) I anslutning till programserier, som direkt används av studiecirkel, bör folkbildningskommittén kunna föreslå lämpliga personer att under planeringen och utformandet av serierna fortlöpande samarbeta med producenten för programmen. En modell för ett sådant samrådsförfarande har prövats i regionalprojektet i DET-länen (se punkt 8.3.4).

(3) Sveriges Radio bör få bättre resurser att delta i folkbildningsorganisationernas kurser, konferenser och övrig verksamhet. Det rör sig här om en kontaktuppgift, som bör tillmätas avsevärd betydelse, när man under den närmaste framtiden noga måste pröva radions och televisionens roll i bildningsarbetet. Det förestår även ett vuxenpedagogiskt forskningsarbete, där Sveriges Radio får anses ha ett visst ansvar för att sådana försök kommer till utförande, som kan bli av betydelse för utformningen av programverksamheten. Det synes vara betydelsefullt att detta arbete sker i nära samverkan med bildningsförbunden.

(4) Vi vill i anslutning härtill också peka på möjligheten att Sveriges Radio såsom redan i vissa fall skett bereder tillfälle för studieledare och andra inom bildningsarbete verksamma att aktivt pröva radio-TV-produktion som korttidsengagerade medarbetare. Studieförbunden skulle därigenom vinna ökade insikter i produktionsvillkoren — något som också Sveriges Radio borde dra nytta av — och dessa insikter skulle komma väl till pass i den för särskild rundradio väntade programverksamheten.

Det bör också poängteras, att radions och televisionens möjligheter att bli verkligt kvalitetshöjande och stimulerande instrument för det frivilliga bildningsarbetet intimt sammanhänger med de frivilliga bildningsorganisationernas möjligheter att tekniskt och pedagogiskt kunna utnyttja vad som bjuds till fältarbetarna.

8.3.6 Särskild programverksamhet i studie-TV

Språkkurserna och Radioskolan är exempel på bildningsverksamhet i fria former, utvecklade efter ljudradions egna förutsättningar. Även om det särskilt för Radioskolans del framhållits vilken betydelse det organiserade folkbildningsarbetet haft för skapandet av en aktiv lyssnarmiljö, så har det framgått att även denna programform i första hand riktar sig till den enskilde lyssnaren. Det är för all studieradio-TV mediernas egna villkor — vare sig de låter sig förenas med den traditionella synen på vad folkbildning är eller banar sig egna vägar — som blir avgörande vid bedömningen av deras framtida ställning som bildningsfaktorer.

Det kan ur denna synpunkt förefalla mest naturligt att betona en förskjutning vad gäller tyngdpunkten i ansvar och inflytande. Medan de hittills diskuterade folkbildningsprogrammen tillkommer i mycket nära samspel mellan

Sveriges Radio och bildningsorganisationerna, kan det synas som om de nya verksamhetsformer vi i detta kapitel skisserar i högre grad bör få bli Sveriges Radios egen skapelse. Vid en sådan bedömning utgår man från att televisionen under sin fortsatta utveckling kan skapa unika och hittills föga prövade bildningsvägar, medan den fria bildningsverksamheten i stort sett funnit sina former.

Vi vill emellertid kraftigt betona, att den utveckling vi förutser på detta område torde komma att innebära betydande förändringar inom folkbildningssektorn i dess vidaste mening. Det är omöjligt att sia om vilken denna verkan av studie-TV kommer att bli, men rent allmänt kan man räkna med att bildningsverksamheten blir i stånd att nå längre och därmed även söka nya och rikare varierande former. I denna situation kommer studieförbunden säkerligen att slå följe med studie-TV för att kunna agera på ett annat och vidare fält. Det har i det fria folkbildningsarbetet alltid funnits starka drivkrafter till omprövning och nyorientering.

Därför räknar vi också med att bildningsorganisationerna skall motse tillkomsten av studie-TV med stora förväntningar. Endast i begränsad omfattning kommer visserligen studie-TV att kunna tillmötesgå önskemål om program, anpassade direkt efter studiecirkelnas behov och metoder, men detta innebär säkerligen inget hinder för bildningsförbunden att finna former för en aktiv medverkan. Det är vår uppfattning att studie-TV visserligen bör äga frihet att utvecklas helt och hållet efter mediets egna förutsättningar, men att bästa möjliga anknytning till det traditionella folkbildningsarbetet är önskvärd. Sveriges Radios folkbildningskommitté bör alltså utöver sin huvuduppgift — vilken vi ovan redogjort för — även vara ett forum för meningsutbyte och synpunkter i anslutning till den särskilda programverksamhet i studie-TV vi i det följande redogör för. Uttömmande information i god tid om planeringen av dessa program bör alltid eftersträvas.

Det kan för övrigt ifrågasättas, om inte utvecklingen inom studie-TV på längre sikt bör föranleda en breddning av det samrådsinstrument för bildningsfrågor som folkbildningskommittén utgjort. Studie-TV söker sin publik långt utöver dem som vanligen nås av studieförbunden, och det kan då befinnas önskvärt att finna former för ett fortlöpande samråd också med andra grupper och institutioner, såsom universitet och forskning, arkiv och museer, lärda sällskap, teatrar och musikinstitutioner, författare och konstnärer.

För den följande diskussionen är det nödvändigt att klargöra innebörden av en distinktion, som möjligen kan synas oklar. Vi har hittills i avdelning 8 använt beteckningen »folkbildningsprogram» för en verksamhet, som genom åren funnit sina former i Sveriges Radio i samverkan med bildningsförbunden. Bland dessa finns varierande programtyper, varav det stora flertalet i huvudsak vänder sig till en publik av enskilda lyssnare eller tittare.

I kapitel 8.1 fann vi det emellertid lämpligt att frångå denna »historiskt» motiverade avgränsning av folkbildningsprogrammen från annan programverksamhet, emedan vi introducerade begreppet studieradio-TV som beteckning för

hela programområdet inklusive språkkurserna. Av systematiska skäl var det därvid mera angeläget att som särskild underavdelning avskilja de program, som anordnas direkt med tanke på användning i studiecirklar och med anknytning till gruppdynamiska undervisningsmetoder.

I det följande är det denna nya indelning som är av betydelse. Sammanhanget klargörs måhända bäst genom en skiss:

Tidigare:

Allmänt bildande program, språkkurser	Folkbildningsprogram (bl. a. Radioskolan) avsedda både för cirklar och enskilda lyssnare
--	---

Nu:

Allmän program- verksamhet	Studieprogram för enskilda lyssnare Språkkurser, Radio- och TV-högskola	Program för studiecirklar	Utbildnings- radio-TV
←	Studieradio-TV		→

Motiv för särskild programverksamhet i studie-TV. Svenskt bildningsarbets höga standard bereder väg för nya insatser och största möjliga bredd i »kultur-distributionen». Hög allmän bildningsnivå skapar ett naturligt publikunderlag. Minoriteter inom denna publik kommer att ges möjlighet att delta i målinriktade studier inom utbildningsradio-TV eller att låta sig engageras i folkbildningsarbetets av etermedierna stödda studieformer. De flesta kommer emellertid att stanna vid vad dessa medier ger dem inom en mera allmänt utformad programverksamhet. De begär information och orientering, »intressanta program» med inblickar i främmande miljöer, berikande intellektuella och konstnärliga upplevelser, engagerande glimtar ur forskningens och vetenskapens värld.

Radio-TV erbjuder här ständigt en rad program med inriktning på den enskilde lyssnaren-tittaren utan att kräva förkunskaper av honom eller förutsätta att han avser att fördjupa sina studier med sikte på ett bestämt mål. Kravet på variation i programmen jämte de begränsade resurserna omöjliggör däremot oftast en mera samlad insats. Intresset väcks, men publiken hänvisas för fördjupade studier till andra kunskapskällor.

Men dessa står inte alla till buds. Föreläsningföreningar, studieförbund, muséer, bibliotek är trots allt ojämnt fördelade i landet. När nu radio-TV får väsentligt ökade resurser, bör man kunna vänta sig att de skall gå längre, vidga sitt utbud och ge möjlighet till ämnesfördjupning. Därmed introduceras en programverksamhet med en mycket mera ambitiös målsättning, som knyter an till mera traditionella programformer och till mediernas särskilda förutsättningar men samtidigt strävar efter fördjupning, grundlighet, insikt.

Från många håll har kravet framförts att etermedierna — och då i synnerhet televisionen — i betydande utsträckning skall tas i bruk som bildningsinstrument av mera allmän art. Dessa krav eller önskemål återkommer i våra direktiv, i en rad av våra enkätsvar (kapitel 2.2) och inte minst i ett stort antal inlägg i den offentliga debatten. Man har menat, att de särskilda egenskaper som dessa medier kan ställa till bildningssträvandenas förfogande också bör tas i bruk inom en låt vara mindre del av den totala programvolymen.

Vi har funnit en rad starka skäl tala till förmån för att i synnerhet televisionen tillerkänns en sådan uppgift. Att vi skjuter fram televisionen beror främst därpå, att vi med den stora bildningsinsats vi planerar genom TV hoppas kunna nå ut till vida kretsar, som tidigare inte kommit i kontakt med regelmässig folkbildnings- eller studieverksamhet, men som hyser ett stort intresse för TV som medium. Televisionen har en flerdubbelt större »grundpublik» än ljudradion, i synnerhet om man bortser från de grupper som söker sig till bestämda radio-program på grund av en mycket hög motivation, och den kan också på ett helt annat sätt intressera och fasthålla publiken. Visserligen arbetar den på en vida högre kostnadsnivå än ljudradion — och inte minst av detta skäl fördelas de samlade insatserna för studieradio-TV på båda medierna — men våra beräkningar har övertygat oss om, att det likväl är möjligt att inrymma en betydande insats inom televisionens ram.

I viss mening kan denna framstöt ses som ett svar på den kritik, som gjort gällande att radio och TV främst tjänat underhållningssyften och spelat bort sina möjligheter att göra stora, seriösa insatser för folkuppfostran och kultur. Med den »TV-högskola» vi föreslår kan den balans sägas bli återställd, som blivit rubbad genom Melodiradions tillkomst. Den legitima uppgiften att förströ får här sin pendang i en ambitiöst upplagd insats för helt andra ändamål.

Vi vill ytterligare framhålla en rad motiv för en betydande insats av programtid och resurser för studie-TV i framtiden, i dubbelprogrammets tid:

(1) TV-tekniken erbjuder unika pedagogiska möjligheter att levandegöra stoffet, att förklara sammanhang, att stimulera fantasien och locka till fortsatta studier. Audivisueella hjälpmedel av skilda slag — i framtiden innefattande färg-program — kan tas i bruk.

(2) Genom TV kan de skickligaste pedagogiska krafterna, de främsta forskarna, de mest »svärfångade» vetenskapsmännen och specialisterna på olika områden ställas till hela den intresserade allmänhetens förfogande.

(3) TV skapar en geografisk rättvisa i studieutbudet. Fortfarande är skillnaderna i resurser mellan de stora städerna och mindre orter betydande vad gäller tillgången på studiealternativ, muséer, bibliotek och andra kulturinstitutioner, och den rena landsbygden är och kommer att förbli starkt eftersatt.

(4) En verksamhet som studie-TV kan applicera helt nya grepp även på ett traditionellt stoff och alltså gå i spetsen för mera rörliga synsätt, överblick, tvärvetenskaplighet, internationella utblickar, på ett sätt som hittills endast sällan kunnat ske.

(5) Genom TV kan en rad av de svårigheter överbryggas, som för många känns besvärande i dagens samhälle. Utvecklingen på en rad forskningsområden går oerhört snabbt, och nya resultat och synsätt introduceras oupphörligt. Det har talats om »de två kulturerna» och om tendenser till »fackidioti». Ett starkt behov föreligger av en orientering, på en ambitiös men inte alltför starkt specialiserad nivå, om vad som sker på olika områden. Detta gäller även en publik med mera allmänna intressen, i synnerhet inom generationer som redan hunnit lämna sina studieår långt bakom sig och som finner det allt mer nödvändigt att hålla sina kunskaper aktuella.

(6) Våra kunskaper om den roll TV spelar för publiken och dess speciella egenskaper ger oss anledning att tro, att en verksamhet som utnyttjar TV kommer att nå flerdubbelt större publik än någon annan, alternativ väg, och att den alltså inte kan ersättas av någon annan, om strävan är att verkligen nå geografiskt, socialt och individuellt längre än man tidigare kunnat nå eller eftersträvat att nå. Vi är också övertygade om att kunna räkna med ett gensvar, ett intresse och en entusiasm inom vida kretsar, när man väl en gång erbjuder en kost av verkligt substantiella kunskaper, när tankelinjer dras upp och nya upplevelser gestaltas programmässigt lika genomarbetat och attraktivt som man är van vid från TV-verksamheten allmänt.

(7) Alla ekonomiska kalkyler visar, att studie-TV är en billig kunskapsväg. De kostnader vi nedan redovisar representerar en ringa del av de beräknade totala kostnaderna för det fria folkbildningsarbetet i Sverige, liksom av kostnaderna för den totala programverksamheten. Med tanke på det antal människor som helt säkert kommer att nås står det klart, att studie-TV är en både effektiv och billig metod att nå de åsyftade resultaten.

TV-högskolan. Vi föreslår att enligt de nya förutsättningar, som kommer att råda efter starten av det andra TV-programmet, en ny programverksamhet i TV introduceras, vilken inom det vidare begreppet studie-TV ges benämningen TV-högskolan. Den måste — liksom den parallellt arbetande Radiohögskolan — skiljas från den akademiska undervisning som äger rum inom utbildningsradio-TV. Rubriken »Radiouniversitetet» för ettbetygskursen i statskunskap, som ej överensstämmer med vår terminologi, har måhända skapat viss oklarhet härvidlag.

Med TV-högskolan menar vi en fri, i Sveriges Radios regi uppbyggd bildningsverksamhet för den enskilde tittaren, ej bunden till traditionella ämnen i skola eller högre undervisning och utan inriktning på examination efter vissa bestämda kursfordringar. Det finns alltså anledning att betona frändskapen mellan de nya undervisningsinsatserna och radions kursverksamhet i främmande språk. Liksom i språkkurserna eftersträvas här en bildningsväg, byggd på insikterna om mediets särskilda tillgångar och allmänhetens behov. TV-högskolan skall ha en ambitiös målsättning med program på en genomgående hög nivå och vända sig till en publik som söker gedigna kunskaper. Programmen behöver förden-

skull inte vara exklusiva. Fastän deras kärna rimligen bör utgöras av sådant stoff, som förmedlar kontakten med kultur, forskning och vetenskap, bör till TV-högskolan också hänföras estetisk fostran (separat behandlad i 8.3.7).

De här skisserade studieprogrammen intar en position mellan reguljär utbildningsverksamhet, behandlad i föregående kapitel, och allmän programverksamhet. Det förutsätts, att den sistnämnda bedrivs helt oberoende av vad som föreslås i fråga om specialinsatser. TV-högskolan är alltså att betrakta som ett tillskott *utöver* vad som ges av kulturprogram på den allmänna sektorn. Från dessa skiljer TV-högskolan sig främst genom att medge möjligheter till mera djupgående studier på grund av att det finns utrymme för avsevärt mer än enstaka program.

Vid planeringen av studieprogrammen strävar man inte i första hand efter omväxling och aktualitet utan efter en systematisk genomarbetning av kunskapsfältet. Denna strävan kan beskrivas så, att publiken exempelvis under en femårsperiod skall ges möjlighet att delta i programserier, som med rimliga anspråk någorlunda täcker alla de stora kunskapsområdena och även ger inblickar i de problem vetenskapen brottas med.

Programtid och programomfång. Vi föreslår att denna nya form av studieverksamhet i TV ges en sammanhållen karaktär och därför får förfoga över särskild sändningstid, i utbyggt skick två timmar dagligen på gynnsam tid i TV-P 2, jämte repristider av annan art i P 1.

Det kan mera allmänt behöva motiveras, varför vi väljer att hålla samman studie-TV i stora block, två timmar på kvällstid och (huvuddelen av repriserna) fem timmar på lördagar. I motsatt riktning har bl. a. Pilkington-kommittén argumenterat. Vi har dock kommit till den slutsatsen, att en insats av den storleksordning vi föreställer oss inte gärna kan spridas inom det allmänna programutbudet på kvällstid. Den »segregeras» ju inte heller till en egen kanal, som kanske många inte bryr sig om att skaffa mottagningsutrustning för, utan förekommer i båda de allmänna programkanalerna.

Fördelarna med ett dagligen återkommande »studieblock» i P 2 är uppenbara. Det är förmånligt ur planeringssynpunkt med hänsyn till att TV-högskolan kommer att utformas efter delvis andra linjer än den allmänna programverksamheten. Ett fast block kan lättare disponeras för ett bestämt ändamål, det behöver inte »påverka» programbalansen i övrigt och verksamheten påverkas själv inte av kortsiktiga programförändringar. Det bör särskilt i början vara en tillgång att TV-högskolans fasta, institutionaliserade karaktär betonas. Det är nämligen nödvändigt att till denna söka knyta landets bästa krafter inom undervisning, vetenskap och kulturliv. I många fall torde det om dessa gälla, att de måste övertygas om televisionens vilja och förmåga att tränga djupare än vad som kan ske i vanlig programverksamhet med dess mera journalistiska målsättning. Betydelsen av att kunna lansera en fast studietid varje dag och ett undervisningsschema med generöst utrymme för ämnesfördjupande studier måste

rimligen vara stor, om man syftar till att nå en ambitiös och studiemedveten publik. Vi tror, att ett väl avvägt programblock kommer att åt denna undervisningsform ge den auktoritet, som är önskvärd.

I våra överväganden har vi alltså stannat vid att föreslå att ett »studieblock» avsåts i P 2. Dess omfång får inte vara för litet. Vi räknar med att där i fullt utbyggt skick skall rymmas följande programtyper, med den ungefärliga omfattning som en avvägning mellan skilda önskemål anvisat:

(1) TV-högskolan, kärnan i studie-TV, dvs. de program som skall ge möjlighet till fördjupade studier i skilda ämnen. Vi räknar med att dessa program för att vara effektiva kommer att löpa i längre serier i samma kurs. Skall 12—15 serier av större eller mindre längd kunna erbjudas samtidigt fordras inemot 7 sändningstimmar per vecka, förutsatt att de enskilda programmen håller ett omfång av i medeltal 30 minuter. Med denna volym kommer det att bli möjligt att sända drygt 40 serier med i genomsnitt 12 inslag per läsår, omfattande en 16-veckors hösttermin och en 22-veckors vårtermin. Därmed bör man kunna täcka ett avsevärt kunskapsområde.

(2) Som tidigare anförts räknar vi med att mera specialiserade folkbildningsprogram, utarbetade i anslutning till studiecirkelnas verksamhet, bör förekomma i viss omfattning, förslagsvis 0,5 tim/vecka.

(3) Plats bör härutöver beredas för sådan utbildnings-TV (kapitel 8.2), där medverkan av TV är starkt påkallad och där kvällstid måste utnyttjas. TV kompletterar här alltså kursverksamheten i radiokanalen FM-4. För detta ändamål beräknas 1,5 tim/vecka.

(4) Program som hänförs till kategorien estetisk fostran. För dessa avsåts 1 tim/vecka. Dessa betraktas fortsättningsvis som en del av studie-TV och behandlas närmare i punkt 8.3.7.

Detta ger sammanlagt 10 tim/vecka, vilket slås ut på fem dagar — måndag t. o. m. fredag — så att studie-TV sålunda gör anspråk på två timmar dagligen. Vi föreslår att dessa timmar placeras som ett block i P 2. Det kan övervägas om hela blocket utåt bör framträda med enhetlig beteckning, exempelvis under den här föreslagna termen TV-högskolan, ett ord med anknytning både till folkhögskoleidén och till den nu glömda men en gång så vitala idén om fria fakulteter vid sidan av statsuniversiteten.

Med hänsyn till programmens art bör generellt repriser följa redan samma vecka.

Vilken omfattning man vill ge studie-TV är givetvis främst beroende av två hänsynstaganden: vilka kostnader man anser sig ha råd att ta, och vilken programtid som står till förfogande. Vi har därvid utgått från att det gäller att nå en publik som i allt väsentligt är beroende av relativt gynnsam sändningstid. Vi menar likaså, att själva grundtanken med relativt långa, helgjutna serier gör det angeläget att publiken inte går miste om enstaka program på grund av oönskade sändningstid, och att därför varje enskilt inslag måste sändas i repris en gång, innan nästa inslag kommer.

Självfallet måste studie-TV starta i liten skala och byggas ut efter hand. De planer som vi redovisar i tabell 56 kan givetvis utformas på andra sätt. Vi har endast ansett det nödvändigt att ange, dels i vilken takt vi har menat att utvecklingen kan och bör gå, dels att visa upp vilket omfång verksamheten kan ha i utbyggt skick, varmed vi avser en tidpunkt omkring 1975, slutpunkten för vår planering allmänt. Skulle man välja t. ex. en långsammare och mindre ambitiös utbyggnadstakt, bör denna ändå enligt vår mening leda fram till ett slutläge av ungefär det slag vi förutser, men då vid en något senare tidpunkt. Under det första året, då P 2 ännu inte har startat och tillgången på programtid är mycket begränsad, har verksamheten närmast försökskaraktär.

Tabell 56. Expansionsplan för studie-TV (tim/år)

	Studie-TV			Plats för utbildn.-TV	Summa
	TV-högskolan	Cirkelprogram	Estetiska ämnen		
1966/67	15	5	5	15	40
1967/68	70	5	5	20	100
1968/69	90	10	10	30	140
1969/70	120	10	10	40	180
1970/71	140	15	15	50	220
1971/72	175	15	20	50	260
1972/73	200	15	25	60	300
1973/74	230	20	30	60	340
1974/75	260	20	40	60	380

Anm. Siffrorna har beräknats som tim/vecka multiplicerat med 38 veckor. Till ovanstående programtid kommer repriser av motsvarande omfattning.

Två slag av lämplig programtid står till förfogande för studie-TV, dels kvällstid på vardagar och dels viss dagtid på lördagar och söndagar. Schematiskt kan man då välja att sända enskilda program första gången under veckan och andra gången under veckoslutet. Men på kvällstid skall samtidigt publiken i allmänhet tillgodoses med program: genom införandet av P 2 vill man ju bjuda alternativt samtidigt, och studie-TV måste trots de ambitioner den har anses vara alltför snäv för att betraktas som ett alternativt allmänprogram. Vi förutsätter ju att införande av studie-TV *inte* påverkar den totala balansen inom programutbudet i övrigt, och att det alltså *inte* föranleder någon beskäring av de bildande eller kulturella enstaka programmen på kvällstid i P 1 och P 2, vilka fortfar att utvecklas ungefär som hittills.

Vi vill då peka på, att kvällens programtid företer en växlande profil och ingalunda är enhetlig kl. 18—23. Endast en viss del — i storstadsområdena blott en mindre del — av publiken kan följa program redan kl. 18. Först vid »Aktuellt» 19.30 har man nått ett maximum av potentiell publik, som därefter

vidmakthålls omkring två timmar för att sedan åter sjunka, särskilt efter 22.30. Samtidigt visar alla undersökningar, att något behov av ett allmänt alternativ till »Aktuellt» inte föreligger. Före »Aktuellt», intill 19.30, synes ett enda program i regel väl kunna tillgodose de allmänna programönskemålen.

Vi väljer alltså tiden 18—20 måndag—fredag för ett samlat programblock av studie-TV, totalt 10 tim/vecka. För repriserna kan man välja tiderna 8—13 på lördagar och 13.30—16 på söndagar, samt 22.30—23 måndag—fredag för repris av serier som går två gånger i veckan och som alltså inte kan invänta veckosluten. Vad gäller repriserna vill vi dock se tiderna närmast som exempel.

Vår allmänna planering medför, att blocket 18—20 bör ligga i P 2, medan man däremot för repriserna bör välja P 1, även på kvällarna. Detta motiveras inte bara med att P 2 enligt våra planer skall hållas öppet på dagtid för allmänna direktsändningar, internationella överföringar m. m. utan också av omtanke om dem, som ännu efter relativt lång tid inte skaffat P 2-mottagare. Under de första P 2-åren måste av samma skäl den framväxande studie-TV-verksamheten på ett ännu mera gynnsamt sätt framhävas vid repriserna i P 1 (då kan man givetvis välja att samla P 2-blocket några kvällar i veckan snarare än att sprida det över fem dagar).

Självfallet måste reprintiderna väljas med tanke på när motsvarande inslag sändes första gången. Genom publikvaneundersökningar förvissar man sig om, vilka som inte kan se program t. ex. 18.00—18.30 och placerar repris av program som sänts under denna halvtimme på tider, som är mest gynnsamma för dessa publikgrupper. Eftersom tiden 19.30—20.00 är minst gynnsam i så måtto att den konkurrerar med »Aktuellt» i P 1 bör man här inplacera de program, som kan påräkna den starkast motiverade publiken, dvs. inslagen av utbildnings-TV samt folkbildningsprogrammen. Vi vill också påpeka, att även för grupper med inte anmärkningsvärt sena kvällsvanor tiden 22.30—23.00 måste anses som en gynnsam reprintid.

Det är lämpligt att låta tiden 18—20 bevara sin speciella karaktär också på lördagar och söndagar. Vi föreslår här en annan typ av program med samma höga nivå men med en annan målsättning. I stället för systematiska studier träder här vetenskap och kultur i mera allmän, aktuell form fram. Här tänker vi oss exempelvis utländska TV-program av mera kräsen art, samhälls- och kulturmagasin på hög nivå, forskarintervjuer, samtal i livsåskådningsfrågor, musik samt filmer och teaterföreställningar av mera speciell karaktär.

Tillsammans ger detta en nyproduktion av 14 timmar i veckan. De fyra timmarna på lördag—söndag redovisas dock inom den allmänna programverksamheten och ej som studie-TV. Därtill kommer 10 reprintimmar. Denna målsättning förutsätter ett betydande utnyttjande av P 2 på god programtid och ansluter sig därför till huvudalternativet för televisionens expansion, sådant det tecknats i kapitel 4.1. Alternativen har där angivits som steg i en mer eller mindre snabb expansionstakt, och det är givetvis naturligt att TV-högskolans uppbyggnad ansluter sig till de allmänna riktlinjerna.

TV-högskolans status. Det är viktigt, att vårt projekt om svensk TV-undervisning på hög nivå ges en gynnsam utgångspunkt och en god start. Det bör då från början klargöras, att denna verksamhet är att betrakta som en *kulturinstitution* och därför bör behandlas som en sådan vid överväganden om medelstilleddning och programomfång. Skall en sådan institution kunna bevara sin integritet, bör den ges möjligheter att verka oberoende av kortsiktiga hänsyn till publiksiffror. Naturligtvis betyder detta inte att den vare sig kan eller bör fungera utan gensvar. Tvärtom bör TV-högskolan kunna skapa just den levande bildningsmiljö, som endast publikkontakt och medveten strävan att tillmötesgå önskemål från publiken kan ge. Men det är inte meningen, att de stora siffrorna vid lyssnarundersökningar skall få spela en avgörande roll i bedömningen av vad som är TV-högskolans uppgift. TV-högskolan siktar främst på att nå två tittarkategorier:

(a) En allmänt vetgirig publik utan högre formell utbildning. Man kan här räkna med en stor krets, närmast motsvarande en vidgad folkbildningskategori av studieintresserade.

(b) En utbildningsmässigt mera gynnad minoritet, som dock i förhållande till de enskilda programmen är icke-specialister (»de två kulturerna», behovet av aktualiserade kunskaper). Det kan i många avseenden vara värt ansträngningarna att kunna ge även en begränsad men intresserad publik en kvalificerad undervisning. Därvid bör man inte bortse från att all TV-undervisning *relativt sett* — i förhållandet mellan kostnader och antalet deltagare — visar sig vara billig.

Det väsentliga är att från början den grundprincipen gäller, att för TV-högskolan behoven och möjligheterna i ringa grad mäts av det i siffror dokumenterade intresset. Andra, lika relevanta måttstockar gäller för landets högre undervisningsinstitutioner, för bibliotek och muséer, för bildningsorganisationer och centra för skapande konst, och de bör kunna gälla även för TV-högskolan.

Det är vår uppfattning att dessa krav måste vinna beaktande, om TV-högskolan skall kunna garanteras en god start som ett nytt och inspirerande bildningsorgan i tjänst hos ett samhälle, som eftersträvar att bereda alla tillgång till kvalificerad undervisning och fortlöpande aktuell orientering i värld och vetande.

Programdiskussion. I princip bör TV-högskolan spänna över hela fältet av mänskligt vetande från teologi till teknologi. Strikt traditionell ämnesuppdelning eftersträvas emellertid inte. I stället stimuleras mediets egna förutsättningar till tvärvetenskapliga aktiviteter. Detta är dock ej att fatta som allmän regel. Ofta torde mera strikta ämneskurser vara mycket lämpliga. Variation och uppfinningsriktighet, möjligheter att med anlitan av bästa sakkunskap och de allsidigaste pedagogiska resurser finna nya infallsvinklar i kultur och vetenskap bör bli TV-högskolans särskilda uppgift. TV syftar inte till att ersätta böckerna.

De finns där, inte minst i form av billighetsböcker med ambitiöst innehåll, och TV-kurserna bör fortlöpande orientera om den bästa och mest lättillgängliga litteraturen på respektive områden. Grundintentionerna i TV-undervisning bör vara att ge vad böcker inte i samma grad kan ge: åskådlighet, direktkontakt med enskilda forskare och med institutioner, lärarpersonligheter, aktualitet, snabb information, nya ämnesgrepp betingade av mediets rörlighet och exceptionella resurser i produktionshänseende.

TV-högskolan innebär en hittills i stort sett oprövad kulturform. Ett *universitet* — men utan universitetets ämnestraditioner och fixerade kursfordringar. En *folkhögskola* — med denna skolforms fria ämnesval och studiegång men med de främsta specialisterna som lärare över ett vidare fält än någon skola kan agera på. En *föreläsningsförening* eller en *studiecirkel* — men med allsidigare kursutbud, effektivare undervisning och direktkontakt med forskarmiljön.

Att arbeta med TV-högskolan blir inte någon sekundär pedagogisk uppgift. Dess produktionsformer innebär tvärtom ett krav på nyskapande insatser och bör lika väl som läroboksförfattande eller akademisk föreläsningsverksamhet vara meriterande och därmed ytterligare lockande. Det förefaller troligt, att programserier kommer att bevaras och med jämna mellanrum uppleva repriser såsom klassiska exempel på en framgångsrik presentation av ett ämne. Allt eftersom undervisnings-TV världen över tilldrar sig större uppmärksamhet kan man måhända förutse något av en världsmarknad för dessa former av kunskapsdistribution.

Man bör också på detta område, där man ju vänder sig till en både ambitiös och allmänorienterad publik, överväga långtgående nordisk samverkan i ett ömsesidigt programutbyte och i en samplanerad produktion. Vi anser oss dock på nuvarande stadium inte beredda att ge några mera detaljerade rekommendationer om hur ett sådant samarbete från svensk sida skall stimuleras och planeras.

Programformerna i TV-högskolan kommer att spänna över ett vidsträckt register. Eftersom det är meningen att verksamheten skall kunna ge fördjupade kunskaper (givetvis utan krav på i egentlig mening akademisk fördjupning), förutsätts att den så gott som helt kommer att bestå av serieprogram. De enskilda programmen inom och utanför dessa serier kan givetvis ha en högst växlande karaktär, och fantasi och skapande förmåga är här som annorstädes i liknande verksamhet ett huvudvillkor. Själva existensen av TV-högskolan med dess rika potentiella möjligheter bör kunna stimulera ett pedagogiskt nyskapande inte minst på akademisk nivå.

I vissa fall kan den allra enklaste programformen vara nog, en föreläsare i bild — t. ex. om det gäller en personlighet med särskilda egenskaper, en frejdad forskare, där det ligger ett evenemang i själva det faktum att man får se honom och lyssna till honom.

Men TV erbjuder möjligheter att illustrera en lektion med demonstrationer, autentiskt reportagematerial, filmavsnitt, trickfilm, svåråtkomliga stillbilder.

Här yppar sig möjligheter att finna en rad mellanformer mellan den akademiska föreläsningen och det featurebetonade dokumentärprogrammet. Vi räknar med att de formella problemen kommer att stimulera till en omfattande experimentverksamhet. Väsentligt är härvidlag, att de genomsnittliga programkostnaderna har beräknats så generöst, att en programproduktion i verklig mening blir möjlig, på samma genomsnittsnivå i fråga om resurser som medelvärdet för den allmänna programverksamheten.

Samverkan mellan flera lärare i ett och samma program, mellan lärare och publik, mellan huvudlärare och expertis bör vara andra problem, där TV inbjuder till intressanta lösningar. Över huvud taget bör i all studie-TV skolattityden, katedersituationen, så mycket som möjligt vika för andra former, där utgångspunkterna i lika hög grad står att finna i de gängse TV-programmens formvärld.

Det bör å andra sidan inte vara ett oeftergivligt villkor att varje program skall vara vad man brukar kalla »TV-mässigt» i meningen att utgöra en konstnärligt genomarbetad produkt efter mediets villkor. Inte minst ekonomiska skäl nödvändiggör viss hushållning med produktionsresurserna. Men därjämte rör sig också TV-högskolan över huvud taget med en publik, som satt sig vid TV-rutan för att studera, lära sig något nytt, som man redan fått upp intresset för. Denna publik är givetvis berättigad till goda program, men det är inte säkert att alldeles samma kriterier behöver gälla här som i den ordinarie programverksamheten.

Viss nyproduktion av studiematerial bör förutsättas men inte göras till en regel. Man bör i stället utnyttja befintlig litteratur, såväl mera översiktlig och populär som mera specialiserad, och såväl för hela serier som för enskilda avsnitt anvisa lämplig bredvidläsning. Det kan finnas lämpligt att före varje säsong eller termin ge ut en studieplan, i vilken för varje enskild serie i TV-högskolan anges vad varje veckas avsnitt skall behandla, vilken bok — i regel på populärvetenskaplig nivå — som kan tjäna som allmän bakgrund och referensram, samt vilken litteratur i övrigt som den mera intresserade tittaren kan uppsöka. Men samtidigt bör man eftersträva att i betydande grad låta TV-programmet i sig självt vara nog för dem som inte har vidare ambitioner. Den lyckligaste balansen mellan nya och gamla studievägar når man väl, om en stor del av publiken kan följa TV-högskolans program med behållning utan särskild läsning, medan man samtidigt leder andra grupper in i böckernas värld och i fördjupade självstudier.

Kompetensanspråk? Vi vill här rikta uppmärksamheten på ett problem. Generellt bör det fastslås, att TV-högskolan *inte* avser att ge tillfälle till kompetensstudier. Men det är också uppenbart att man ibland kommer att ställas inför gränsfall, där det kan vara naturligt för publiken att ifrågasätta, om det inte är möjligt att ta betyg eller »få papper» på vad man har lärt sig.

Problemet är relativt enkelt när det gäller akademiska kurser eller gymna-

siekurser med fastställda fordringar (dvs. inslag av utbildnings-TV). Mycket talar för att det inom studie-TV-blockets ram alltid kommer att finnas några kurser av denna art, antingen självständiga eller givna i samverkan med utbildningsradio. Här förutsätts vederbörande undervisningsmyndighet svara för kursfordringar, tentamina och examination.

Problemet kompliceras emellertid, när en ambitiös publik vänder sig till Sveriges Radio med krav på att få bevis på att man deltagit i viss kurs i TV-högskolan, en situation som — ehuru inte önskvärd — måste förutses. Med den höga målsättningen för dessa kurser kan det måhända också vara sakligt riktigt att i skilda sammanhang erkänna dem som mätbar merit, låt vara av helt nytt slag. Detta förutsätter emellertid någon form av kunskapskontroll, och Sveriges Radio riskerar därmed att mot sin vilja bli »egen företagare» på utbildningsområdet.

Det vore ur många synpunkter mindre lyckligt att öppna sådana möjligheter. Det bör mycket klart deklarerats, att TV-högskolan är till för den allmänhet, som vill skaffa sig vidgad information och orientering utan att syfta till formellt kompetenshöjande studier. Vi har här anledning att knyta an till den ursprungliga folkhögskoleidéen, det *fria* bildningsarbetets målsättning och idén om de fria högskolorna. En smula tillspetsat skulle man måhända kunna hävda, att dessa i svenskt och nordiskt bildningsarbete vid skilda tider lanserade idéer först med TV har fått sådan bärkraft, att de kan komma att betyda något för alla, oavsett personliga förhållanden och bostadsort.

Det måste emellertid medges, att mycket talar för att det kan komma att gå med TV-högskolan som med en rad av de föregångare, som hävdade de fria och av kursfordringar oavhängiga studierna. Varje väl genomförd studieverksamhet på hög nivå har en tendens att bli prestigeladdad och därmed begärlig i en annan mening än vad som i förstone avsetts. Ur en synpunkt är ju också deltagarnas krav på »papper» en bekräftelse på att verksamheten lyckats och tillvunnit sig allmänt förtroende som en bildningsväg.

Därför måste möjligheten av formell kunskapsmeritering åtminstone diskuteras. En framkomlig väg synes därvid vara, att Sveriges Radio i samråd med skolöverstyrelsen diskuterar vilka föreslagna programserier som lämpar sig för någon form av »certifikat», samt att därefter överstyrelsen får ansvara för värdering av serien och — på olika platser i landet och på deltagarnas bekostnad — anordna prov av tentamenskaraktär. Dessa skulle då kunna åtföljas av ett av skolöverstyrelsen utfärdat diplom. Alla institutioner och arbetsgivare skulle genom dess försorg också hållas underrättade om vad varje sådan kurs innehållsmässigt varit värd.

Naturligtvis måste största restriktivitet iakttagas vid utbudet av dylika kurser. Ett flertal av programserierna i TV-högskolan kan aldrig och bör aldrig ges denna karaktär. Många bör vara relativt korta och populära och inte förutsätta tillgång till kursbok, andra tvärvetenskapliga eller i annan mening avvikande från mera formella ämnesavgränsningar.

Nivå och inriktning. Kursernas nivå kan omöjligt fixeras för verksamheten över lag. Även här gäller att omväxling och smidighet eftersträvas. I princip måste det vara ett riktmärke, att TV-högskolan som helhet inte förutsätter några specialkunskaper men naturligtvis en viss allmänorientering. Det kommer sedan att i hög grad bero på ämnet, om gymnasiekursens eller den lägre universitetsundervisningens målsättning skall ange den ungefärliga nivån. Det är sålunda uppenbart, att det för en vidsträckt allmänhet är ganska enkelt att följa en kurs i historia på akademisk nivå, medan det för vissa naturvetenskapliga ämnen kan antagas att gymnasiestadiets kurs betecknar en maximal anspänning för en någorlunda representativ publik. Det bör än en gång understrykas, att dessa stadier här endast används som måttenheter av föga exakt beskaffenhet. TV-högskolan skall ju varken ge gymnasie- eller universitetskurser, och förmodligen kommer former att utbildas som gör att det visar sig möjligt att i tillämpliga delar även föra upp mycket specialiserade studier till akademisk nivå.

I det följande ges en rad exempel på hur vi tänker oss TV-högskolan i praktiken.

Föreläsningsserier av mera traditionell typ, t. ex. om »Rymdålderns världsbild» eller »Rymdålderns fysik», där experten-astronomen eller experten-fysikern undervisar om astronomiska data, hur kärnforskning och astronomi bedrivs, gravitation och kraftfält etc. med anlitande av det stora film- och bildmaterial, som numera står till förfogande.

Vissa humanistiska ämnen torde lämpa sig väl för en tekniskt enkel exponering i rutan, genom att det finns tillgång till fängslande lärarpersonligheter, och genom att program kan byggas upp på meningsbrytningar och en dynamisk framställning av hur vetenskapliga synsätt växlat.

Större samhällsserier av typen »Hur våra politiska partier växt fram», »Demokratiens problem», »Kontinenten Afrika — geografi, historia, religionshistoria, aktuell politik». Här förutsätts bland annat omfattande inslag av reportagekaraktär. Så snart det gäller samhällsfrågor har studiebesöken en stor uppgift att fylla. En föreläsning kan avbrytas med ett reportageinslag från just den sektor av exempelvis statsförvaltningen, som föreläsaren redogjort för med figurer på svarta tavlan. Han har demonstrerat dess roll, funktioner och befogenheter, dess uppbyggnad och inre organisation — allt grafiskt. Därpå förflyttar man sig till verket, sådant det existerar och fungerar praktiskt.

Andra typer av samhällsprogram, där TV-högskolans möjligheter att sammanföra skilda ämnen och ämnesaspekter skulle komma till sin rätt, vore t. ex. att ställa en viss miljö i centrum och belysa den utifrån sociologisk, historisk, psykologisk, geografisk forskning.

Liknande möjligheter skulle erbjudas i programserier av typ »Dikten och samhället under 1800-talet», »Island», »Operan som samhällspegel och konstform», »Svenskt 80-tal — folkomflyttningar, industrialisering, folkrörelser, religiositet, akademisk radikalism, litteratur».

En programserie som »Sveriges historia i saga och forskning» skulle kunna utnyttja bl. a. följande möjligheter: (1) Presentation av Alf Henrikson och Curt Weibull i samma program — den personliga aspekten, berättaren och forskaren, ägnad att klargöra vissa linjer i saga och forskning. (2) Utnyttjande av expertis på skilda perioder med möjlighet att låta olika forskare plädera på kontroversiella områden. (3) Utnyttjande av nytt bildmaterial med tillvaratagande av TV:s förmåga att aktivera gamla stillbilder. (4) Möjlighet att välja miljö geografiskt och låta svenska landskap av i dag illustrera skeendet av i går — 1000-talets Västergötland, folkungatidens Östergötland, 1500-talets Gamla stan etc.

En serie om kontakt- och kommunikationsproblem i vår tid skulle kunna ge tillfälle till tvärvetenskaplig belysning med användning av begrepp och arbets-sätt inom fack som sociologi och psykologi, språkvetenskap och semantik, konst, reklam osv.

Man bör också till omväxling med serierna tänka sig enstaka magasinspro-gramtyper, t. ex. ett naturvetenskapligt-tekniskt magasin som kontinuerligt redogör för viktigare framsteg, inte bara med en populärvetenskaplig aspekt utan även med sikte på att kunna vara till information för fackmän och intres-serade på ett vidare fält.

Det visar sig nämligen att i vår tid den samlade mängden av kunskap växer lavinartat. Forskning bedrivs numera vid så många institutioner av så olika karaktär, att det även för fackmannen är förenat med stora svårigheter att hålla sig à jour med skeendet. Ett vetenskapsmagasin i TV-högskolan skulle kunna tjäna den viktiga uppgiften att snabbt förmedla vetenskapsnytt, inte med fackpressens analytiska och kritiska resurser utan med det nya mediets förmåga att knyta de bästa kontakter med framstående ämnesrepresentanter och sam-tidigt ge dem en möjlighet att omedelbart rapportera fynd och forskningsre-sultat.

Serier bör planeras över längre tidsavsnitt. Den som t. ex. börjat studera »Sveriges historia i saga och forskning» skall kunna fortsätta att under föl-jande terminer ta för sig av en relativt kontinuerligt framrullande repertoar. Han bör kunna gå vidare med »Demokratiens genombrott» eller en på analys av olika miljöer och bebyggelsecentra uppbyggd framställning av det moderna Sveriges framväxt. Han bör få tillgång till kurser i allmän historia och kultur-historia — t. ex. efter linjer som »Klasskamp», »Imperiebyggare», »Religionen i maktkampen», »Kampen om haven», »Antikens Aten», »Italiensk renässans», »Franskt 1700-tal», »Holländskt 1600-tal», »Victorias England» etc. Han bör också kunna få mera traditionellt uppbyggda kurser av typ »Förenata staternas historia».

Tillsammans bör detta kunna ge ett någorlunda allsidigt svep över historien med utnyttjande av nya synvinklar och grepp, som inte i första hand kommit i fråga i skolundervisningen. Det kan naturligtvis visa sig lämpligt att i anslut-ning till en sådan kurs skapa en ny form av historiebok, ett slags kronologiskt

ordnat uppslagsverk, där man alltid skall kunna orientera sig om det löpande skeendet, medan det i TV bryts i olika fasetter.

Som ytterligare exempel på kurser nämner vi: »Tekniken och människan» — i större avsnitt belysande »Världsbild», »Kommunikationer» (med tillfälle att anlita geografisk, historisk, etnografisk etc. expertis samtidigt), »Miljöer», »Sjukdom och hälsa». — Konstprogram uppbyggda kring museer: »Louvren» (där hela konsthistorien skulle kunna speglas). — Likartade musikprogram — t. ex. stor serie opera kring temat »La Scala», eller symfonisk musik på temat »Wien». — Teaterhistoria genom ett par årtusenden — med besök i Epidaurus, i Oberammergau eller någon av de engelska katedralerna, på Drottningholmsteatern, i Stratford.

Ett särskilt uppslag som vi har velat föra fram avser ett 15-minuters inslag två eller tre kvällar i veckan, som formellt är en del av TV-högskolan, nämligen ett allmänt magasin kring aktuellt i vetenskap och kultur, vars främsta uppgift är att fungera som ett »fönster» för hela verksamheten. Placerat t. ex. kl. 19.15—19.30 skulle detta magasin med utgångspunkt i aktuella händelser eller debatter kunna ta upp ämnen, som är ägnade att ge allmänheten en bättre föreställning såväl om TV-högskolans arbete och målsättning som om vetandets värld mera allmänt. Den journalistiska utformningen är väsentlig: korta intervjuer, konfrontation mellan personer som drabbat samman i spalterna, kritisk belysning av offentliga åtgärder och mera allmän, dagsaktuell magasinsverksamhet kunde här ifrågakomma.

8.3.7 Estetisk och konstnärlig bildningsverksamhet

Det är av flera skäl motiverat att inom studie-TV framhålla estetisk och konstnärlig fostran som en särskild uppgift. Detta gäller både ljudradians och televisionens studieverksamhet, och uppgiften avser både sådana program, som utarbetas i nära anknytning till bildningsförbundens studiecirklar, och de som med något andra förutsättningar kommer att växa fram inom TV-högskolans ram. Det är ganska självklart, att huvuddelen av både Radiohögskolans och TV-högskolans program har en allmänt intellektuell inriktning. Det är fråga om kunskaper och insikt, om kringsyn och aktuell orientering, om fostran till ett kritiskt tänkande. Studieradio liksom studie-TV ansluter sig härvid till det klassiska mönstret för vår bildningstradition.

Det har emellertid i många sammanhang hävdats, att vårt undervisningsväsen inte kunnat ge det komplement till en intellektuell skolning, som ligger i utvecklandet av förmågan till estetiska upplevelser och konstnärligt skapande. Vår tid medger, inte minst genom massmedierna, en ständig tillgång till konst i olika former. Det gäller kanske i särskilt hög grad musiken, sedan länge även den dramatiska konsten och numera även bildkonst i vidare mening. De otvivelaktigt lysande initiativen i radio och TV har emellertid fått en motvikt i

form av det ständiga flödet av populärprogram med industrialiserade produkter, särskilt märkbart på musikens område. Detta förhållande motiveras av hänsyn till publikens önskemål. Kvar står dock en ständig uppfordran till aktiva insatser i exempelvis musikalisk bildningsverksamhet. Här kan radion peka på en lång erfarenhet.

Inom bildningsorganisationerna har man länge insett värdet av verksamhet på det konstnärliga området. En tredjedel av de redovisade studiecirkelarna sysslar med konst, musik, litteratur. Kurser och konferenser, utställningar, konserter, teaterföreställningar är exempel på dessa organisationers verksamhet, som bygger på medvetandet om att det för individen är värdefullt att komma i kontakt med god konst och kanske också få stimulans till konstnärligt skapande.

De individuella förutsättningarna är dock olika. Den mera akademiska utbildningstradition som finns även på det konstnärliga området har inriktat sig på att sålla fram och satsa på begåvningarna. Den fria bildningsverksamheten däremot måste arbeta efter andra principer och söka stimulera var och en att efter bästa förmåga och behov finna utlopp för personliga intressen och personlig aktivitetslust. Det estetiska bildningsarbetet bör utifrån dessa förutsättningar inriktas på att ta hänsyn både till dem som har en utpräglat intellektuell läggning och till dem som har ett rikt och nyanserat känsloliv. Det ena bör inte sättas före det andra, och det bör betonas att det finns många sätt att nalkas den estetiska upplevelsen.

I estetisk bildningsverksamhet framträder en rad behov, som alla bör kunna tillgodoses av studieradio-TV, i högre eller lägre grad.

(1) Kunskaper och insikter — att tränga in i de olika konstformernas historia, teori och teknik.

(2) De konstnärliga uttrycksmedlen — att göra en närmare bekantskap med språk-färg-form-tonlära.

(3) Färdigheter — att lära sig att själv handskas med verktyg, instrument, material.

(4) Social kontakt — att nå den stimulans och glädje som bjuds i den aktiva gruppens miljö.

(5) De rent estetiska, subjektiva upplevelserna, den enskildes mottagande av konstverket.

Etermedierna har naturligtvis först och främst rika resurser att tillgodose behovet av upplevelser. Att lyssna på radio och se på TV kan åtminstone betyda, att man får en vana vid att ta del av olika konstformer. Denna vana är den oundgängliga grunden för all vidare estetisk fostran och undervisning.

De tillgångar, som ligger i att tillsammans med andra få dryfta upplevelser eller utöva konst av ett eller annat slag, måste radio-TV i stort sett avstå från. Inte heller är de båda medierna mer än i begränsad omfattning skickade att undervisa i det rent tekniska handlaget med konsten. Man kan dock tänka sig kurser i materialkänedom och demonstrationer av exempelvis musikinstrument

och deras klangmöjligheter liksom — för att ta ett par andra exempel — tekniken att klippa film eller i pantomim uttrycka upplevelser.

Så mycket lämpligare är radio och TV, när det gäller att ge kunskaper om konst och konstutövande under skilda tider och i olika miljöer. Det är likaså möjligt att med anlitande av de båda mediernas stora resurser ge en ingående belysning av de konstnärliga uttrycksmedlen. Med tillkomsten av färg-TV redan på ett tidigt stadium av TV-högskolans utveckling förbättras dessa resurser avsevärt.

Särskilt inom musiken har radion bedrivit en tidvis ganska systematisk bildningsverksamhet. Musikhistoria har i rikt varierande former blivit allmänt tillgänglig, och man kan antaga att den intresserade allmänhetens kunskaper om stilar och epoker i hög grad ökats genom denna folkbildningsinsats. Men det finns även paralleller på andra områden. Med tryckt studiematerial har Radioskolan genomfört en »färgskola», och i skol-TV har filmens och televisionens bildspråk behandlats i en liten kurs, som i viss mån kan sägas vara en pionjärinsats på ett område, där det i stort sett ännu endast finns allmänna uttalanden om betydelsen av undervisning.

Till de allmänna motiven för en förstärkning av de konstnärliga bildningsmöjligheterna kommer det obestridda faktum, att Sveriges Radio som institution intar en central ställning i landets konstliv. Kring mikrofoner och kameror samlas en elit av konstutövare inom skilda områden. En rad avdelningar och sektioner inom programföretaget har ett direkt ansvar för konstnärligt skapande. Radioorkestern, radions körer, radio- och TV-teatrarna är numera ledande institutioner i svenskt kulturliv. Men radio och TV har även utan att skapa egna institutioner på en rad områden givit en mäktig stimulans till nyskapande, och i några fall har de genom att utnyttja mediernas särskilda egenskaper radikalt förändrat både de publika och de konstnärliga förutsättningarna för en konstart, såsom fallet är med baletten. Därtill förmedlar Sveriges Radio i stor omfattning prestationer inom de olika konstformerna från hela landet och från de flesta kulturländer. Särskilt viktigt är naturligtvis, att radio och TV har möjligheter att ge rum även för det exklusiva och det nydanande, som ännu haft svårt att finna vägen till en bredare publik. De erbjuder ur dessa synpunkter en dynamisk miljö för konst, ur vilken ständigt nya initiativ föds. Detta kontinuerliga skapande med tillgång till goda produktionsresurser är av avgörande betydelse för konstutövandet i vårt land, och det är därjämte ett fönster, som medger både utblick och inblick.

Det anförda gäller kanske i särskilt hög grad musiklivet, där radions position kan synas mer dominant än på andra områden. Det kan dock för framtiden antagas, att bildmässiga konstarter i vidare mening — teater, film, balett, måleri och skulptur, fotografering och annan bildkonst — kommer att få en allt mera markerad hemorts rätt i TV. Ordkonst av olika genrer har sedan länge en position i båda medierna, men av uppenbara skäl särskilt inom ljudradion.

Mot denna bakgrund måste det vara naturligt att överväga Sveriges Radios

möjligheter att stimulera konstlivet även med pedagogiska insatser, alltså utöver och utanför den allmänna programverksamheten. Att presentera konst är grunden för all konstfostran. Men det krävs därutöver en särskild pedagogisk stimulans, om konst skall kunna nå så långt som etermediernas resurser i övrigt medger. Det är i detta sammanhang vi anser studieradio och studie-TV ha väsentliga uppgifter att fylla, inte endast i en skol- och kursmässigt genomförd undervisningsverksamhet utan också i en strävan att finna nya och levande former för att öka intresset för seriös musik, god teater och bildkonst etc.

Eftersom skolan har begränsade möjligheter och resurser åtminstone på vissa av dessa områden, är det betydelsefullt att studieradio-TV här kan engageras även i rent elementära pedagogiska uppgifter. I det kontinuerliga bildningsarbetet bör på ett särskilt sätt behovet av barnens och ungdomens estetiska fostran beaktas. Detta förutsätter antagligen en pedagogisk förnyelse i förening med en klar målsättning, grundad på kravet på kvalitet och smak. På ett mera avancerat plan möter de problem som aktualiseras i all debatt om modern konst, dvs. frågan hur det nya och banbrytande skall finna vägen till publiken. En god konstpedagogik kan otvivelaktigt vara med om att bereda marken och skapa intresse för vad som av de flesta upplevs som kaotiskt och svårtillgängligt.

Metoderna är i hög grad ännu trevande och kunskaper om kontaktytorna mellan de skapande konstnärerna och allmänheten bristfälliga. Studieradio-TV har här en stimulerande uppgift, som måste angripas fördomsfritt. Samtal om konst i radio, möten med utövande konstnärer i TV, möjligheterna att följa ett konstverks tillblivelse i de båda medierna, att få ta del av konstnärens kommentarer och möta kritikens argumentering, tillfällena att låta ord och bild belysa »svår» musik eller med reportageinslag ge en sidobelysning åt modern bildkonst— alla sådana möjligheter måste prövas och bringas att samverka i ett ambitiöst bildningsprogram.

Det är vår uppfattning, att TV-högskolan liksom andra programformer i studieradio-TV bör behandla estetisk fostran och undervisning som en angelägen uppgift. Vi har också från början önskat markera betydelsen av denna genom att i planen ange en viss tid per vecka som ram för denna typ av undervisning.

En naturlig anknytning har den estetiska kursverksamheten, dels i studieförbundens erfarenheter och dels i Sveriges Radios traditionella intresse för detta område. Vi förutsätter därför att de ökade resurserna bl. a. skall användas på så sätt, att det blir möjligt att ge längre och mera genomarbetade kurser i olika ämnen. Det kan röra sig om konstarnas historia och om deras stilar. Rika möjligheter finns här att ge exempelvis kurser i dansens eller operans historia, i möbelkonst och arkitektur genom tiderna, i filmens korta epok. Men man bör också kunna tänka sig en verksamhet med syfte att stimulera till aktivt skapande. Här torde amatörteater ligga väl till som experimentalfält. Att följa en teaterföreställning från pjäsval och första kollationering till generalrepetitionen torde kunna ge en instruktiv inblick i ett skapande, som få människor

någonsin kommer att ägna sig åt aktivt men desto flera passivt kommer i kontakt med. Musikkurser med syfte att undervisa i hemmusicerande — »Hausmusik» — bör kunna ges en extra stimulans, när man genom TV-bilden också kan uppnå en visuell kontakt.

Bildningsförbunden har länge varit inne på nya vägar i konstpedagogiken. Studieradio-TV skulle med anknytning till dessa ytterligare kunna förkovra och fullfölja en estetisk utbildningsväg, som varken är akademisk eller konstakademimusikhögskolemässig. Resurserna finns i rikt mått. De bör i studie-TV få ett efterlängtat tillfälle att utvecklas fritt. Detta kan bara ske genom en intensiv försöksverksamhet. Vi föreslår, att sådan verksamhet från början utgör en viktig del av TV-högskolans repertoar — och att den alltfört ägnas oförminskad omsorg i Radiohögskolan.

Det rör sig på detta område i ovanligt hög grad om en verksamhet, som finner sin motivering i radions och televisionens centrala programuppgifter. Situationen kan enkelt sammanfattas så: etermedierna har givit alla tillgång till konstupplevelser. Det framstår då också som en skyldighet för dem att på ett särskilt sätt bemöda sig om att ge vägledning och därmed bidra till att intresset för god konst i alla former växer på bekostnad av de populärt tillrättalagda industriprodukter, vilka genom samma etermediers förmedling vunnit stor spridning.

3.3.3 Organisations- och kostnadsfrågor

Den av oss föreslagna utvecklingen inom *ljudradion* medför ingen större ökning av den totala programproduktionen. Eftersom i framtiden huvuddelen av folkbildningsverksamheten kan väntas förekomma i särskild rundradio, finns det inte ens vad avser 1970-talet anledning att räkna med mer än kanske 350 tim/år inklusive 70 timmar repris. Denna programtid har inräknats i avdelning 5 (om ljudradion allmänt) och dess kostnader — vilka ligger betydligt under programproduktionens genomsnitt — ryms inom den där framräknade kostnadsramen. Det synes inte föreligga anledning att närmare diskutera behovet av personal m. fl. resurser. Som redan påpekats finns dock expansionsmöjligheter för språkkurserna utöver denna ram, om så skulle befinnas motiverat.

På annat sätt förhåller det sig med *televisionen*. Här föreslår vi en i förhållande till den totala programtiden betydande expansion, vilken kommer att ställa höga anspråk på såväl programavdelningar som yttre resurser. Vi vill därför, utan att därigenom göra intrång på Sveriges Radios rätt att själv närmare planera sin verksamhet, uppvisa hur den av oss föreslagna, nya programverksamheten kan organiseras och vilka kostnader den kan beräknas medföra.

(1) I ett inledningsskede i samband med starten av program 2 bör vissa miniresurser anskaffas, nämligen en mindre programredaktion och del i en studio. Detta bör kunna bilda underlag för en produktion om 2 tim/vecka eller approxi-

mativt (40×2) 80 tim/år, plus lika lång repristid. Detta motsvarar förhållandena i det första reguljära verksamhetsåret (1967/68) med bortseende från utbildnings-TV. Schematiskt sett bör två tredjedelar produceras i studio, vari dock ingår ej oväsentliga filminslag, medan en tredjedel görs som rena filmer. Detta innebär ett studiobehov av omkring 1,5 tim/vecka och ett behov av filmproduktion om ungefär 1 tim/vecka. Utslaget på hela året blir studiobehovet något över 1 tim/vecka. Enligt vår mening bör redan från början distriktskontoren i Göteborg och Malmö få deltaga i arbetet för studie-TV, och 20 tim/år (studio med filminslag) bör fördelas lika på dessa båda orter. Då en studio som arbetar för produktion av detta slag bör kunna uppnå en kapacitet av 2 till 3 tim/vecka krävs inledningsvis endast del i en studio i Stockholm. Skol-TV skall enligt våra tidigare framlagda förslag mot slutet av 1960-talet ha en nyproduktion av 2 tim/vecka (utslaget över hela året), varvid belastningen på studiotid (inklusive filminslag) blir 1—1,5 tim/vecka. Detta innebär — i synnerhet som en viss produktion kan placeras i Malmö och Umeå — att skol-TV och studie-TV tillsammans kan bruka en studio i Stockholm.

Om man antar att de enskilda inslagen i studie-TV i genomsnitt får en längd av 30 min. kommer man i detta inledningsskede att producera 150—160 sådana inslag per år. Fördelade på serier som sträcker sig från fyra gånger till ett helt arbetsår synes de kräva ca 8 producenter, jämte administrativ personal. För studion krävs ett reducerat team (gemensamt med skol-TV), då man bör kunna arbeta med två eller tre kamerakedjor i stället för fyra. Ett särskilt filmteam bör stå till förfogande, jämte för speciella ändamål en tillräckligt stor trickfilmsenhet och en extra stillbildsfotograf. Hela programenheten kan då komma att omfatta ca 15 personer, vartill kommer teknisk personal.

(2) Successivt kommer så verksamheten att utbyggas. I avdelning 4 har vi förutsett ett läge vid mitten av 1970-talet, då studie-TV-blocket omfattar 10 tim/vecka jämte lika lång repristid (en repris för varje inslag). Givetvis kan det inte bli frågan om att för en bestämd tidpunkt relativt långt fram i tiden fixera omfattning och sammansättning av en programverksamhet, som till största delen är en ren nyskapelse. Vi vill likväl grundligt diskutera igenom produktionens sannolika sammansättning, dess kostnader och den lämpliga organisationen av verksamheten med särskild hänsyn till den egentliga programpersonalen.

Programtiden i P 2 kl. 18—20 omfattar 14 tim/vecka, varav de 10 timmar som avser måndag—fredag utnyttjas för studie-TV (häri inräknas 1,5 timmar utbildnings-TV, för vilken likväl produktionsresurser måste planeras) och de 4 timmarna under veckosluten för kvalificerade kulturprogram. Den sistnämnda typen av verksamhet behandlas under (3), då den ju i princip hör hemma inom den allmänna programverksamheten.

Någon studieverksamhet under sommaren eller under tiden jul—nyår bör inte förekomma. Man bör därför räkna med en hösttermin om 16 och en vår-

termin om 22 veckor. Detta medför i sin tur, att man vid veckosändning kan laborera med följande slag av serier:

1/1 år	38 gånger
1/1 termin	16 eller 22 gånger
1/2 »	8, 10 eller 12 gånger
1/4 »	4, 5 eller 6 gånger

Andra möjligheter finns givetvis, t. ex. om en serie återkommer mer än en gång per vecka. En schematisk indelning i halv- och kvartsterminer synes dock ändamålsenlig. De enskilda inslagen torde i regel bli 30 min. långa, något som erfarenhetsmässigt ger utrymme för tillräckligt mycket stoff utan att trötta koncentrationen. Särskilda ämnen kan däremot mycket väl motivera inslag på 15 eller 45 min.

Den totala årliga produktionen blir alltså 380 timmar. Härav bör, som vi framhållit, ca 1,5 tim/vecka eller 60 tim/år reserveras för utbildnings-TV, dvs. serier som Sveriges Radio producerar i samverkan med undervisningsmyndigheter (eller som dessa på annat sätt åstadkommer) avsedda för reguljär undervisning. Dessa program bör hållas i sär från TV-högskolan, som är företagets egen verksamhet, finansierad med licensmedel. Detta lämnar 320 tim/år för TV-högskolan, däri inräknat program kring estetisk fostran o. dyl. Eftersom själva produktionen sprids över hela året motsvarar detta 6 tim/vecka. Härtill kan för rationell planering föras skol-TV, vars produktion vid denna tidpunkt kan beräknas till i runt tal 3 tim/vecka utslaget på helt år. Detta motsvarar tillhoppa ett studiobehov av runt 7 tim/vecka. Om Göteborg och Malmö i egna studiolokaler svarar för vardera 1 timma får Stockholm ansvaret för 5 timmar, vilket bör motsvara kapaciteten hos två »specialdestinerade» studior. Av dessa bör den ena vara relativt stor, för att möjliggöra att större uppställningar görs i ordning där ämnet så kräver, varvid man i ett sammanhang kan spela in program med flera miljöer. Om lämpligheten av att Sveriges Radio för inspelning av utbildnings-TV (avsett att sändas på andra tider) disponerar ytterligare studior har skrivits i punkt 4.2.1.

Det är inte ändamålsenligt att i detalj söka beräkna behovet av personal och utrustning för studie-TV vid början av 1970-talet. Riktigare synes vara att söka beräkna totalkostnaderna med hjälp av ett genomsnittsvärde. Härvid gäller, att kostnaderna för Sveriges Radios egenproduktion hösten 1962 var omkring 50 000 kr/tim. Detta basbelopp kan i mitten av 1970-talet antas ha stigit till approximativt 110 000 kr. Enligt vår mening — för vilken vi nedan anför närmare skäl — bör genomsnittskostnaden för studie-TV kunna hållas vid omkring två tredjedelar av dessa belopp. Repristiden bör kosta omkring 10 procent av originalproduktionen. Man skulle då få följande totala årskostnader för studie-TV (TV-högskolan, studiecirkelprogram och estetiska program):

320 tim. original \times 75 000 kr 24,0 mkr

320 tim. repriser \times 7 500 kr 2,4 mkr *Totalt 26,5 mkr*

I dagens läge representerar detta belopp en stor del av Sveriges Radios kostnader. Vid den tidpunkt som avses kommer de däremot, som har framgått av kapitel 4.5, att utgöra endast 6 procent av företagets årsbudget.

(3) De 4 tim/vecka som skall sändas lördag—söndag året runt bör produceras av de reguljära programavdelningarna. Med den inriktning vi har föreslagit kan exempelvis följande fördelning av programtiden (210 tim/år) komma att visa sig rimlig:

I Utländska inslag	60 tim	(Musik, balett, teater, reportage m. m.)
II »Filmstudio»	30 »	(Kortfilm, »svår» långfilm)
III Stockholm, teater och musik ..	30 »	(Exklusiv teater, mera speciell musik)
IV Stockholm, samhällsredaktionen	30 »	(Speciella och kvalificerade reportage och debatter)
V Stockholm, kulturredaktionen .	40 »	(Dito)
VI Göteborg och Malmö, samhälls- och kultursektionerna	20 »	(Dito. Vardera orten 5 + 5 tim)

En dylik fördelning förutsätter en egenproduktion av 120 tim/år. Denna fördelas på en rad programenheter och orter, och därigenom krävs inte någon kraftig förstärkning på någon enskild punkt. Sålunda har samhällsredaktionen redan nu en produktion av storleksordningen 150 tim/år, och på Göteborg och Malmö läggs i genomsnitt knappt en kvarts timma varje vecka vid en tidpunkt, då båda torde producera mellan 5 och 8 tim/vecka totalt.

De drygt 200 timmar det här är frågan om utgör i planeringsavseende en del av den allmänna programverksamheten och har redovisats på detta sätt i kapitlen 4.1 och 4.5. Innebörden är att en viss del av den seriösa produktionen sammanförs i tiden.

(4) Vad gäller produktionen av studie-TV, i första hand det som vi benämner TV-högskolan men även folkbildningsprogram och estetiska program, vill vi framhålla följande punkter.

(a) Produktionen måste i betydande mån *decentraliseras* och fördelas på olika delar av landet. En väsentlig andel bör anförtros åt Göteborg och Malmö. För övriga distrikt har inga värden upptagits ovan, men i den mån personal och övriga resurser medger är det önskvärt att även de lämnar bidrag. Detta kan lämpligen avse rena filmprogram, då ju hela serier kan utföras enbart som film, i synnerhet halv- och kvartsterminsserier.

(b) Studioproduktionen bör i vart fall i Stockholm om möjligt disponera egna studior. Det kan emellertid vara rationellt att TV-högskolan, skol-TV samt den produktion för utbildnings-TV i övrigt som Sveriges Radio kan komma att åtaga sig tillsammans utnyttjar vissa studior. Detta i sin tur pekar på, att ett gemensamt produktionskontor bör inrättas för att administrera de i långa stycken

likartade anspråken från dessa programavdelningar. Till dessa studior bör höra särskilda videobandmaskiner, trickfilmenheter etc.

(c) Varje serie bör inspelas under ledning av en fast anställd *producent*, som ansvarar för det professionella utförandet, och en *programledare* som hämtas bland fackmännen inom vederbörande disciplin och anställs mot kontrakt för serien. Det är enligt vår mening orimligt att föreställa sig, att Sveriges Radio skulle knyta till sig personer som innehållsmässigt kan svara för alla de många områden, som studie-TV skall täcka. Däremot är det inte nog med att använda »vanliga» programproducenter, vilkas inriktning är renodlat produktionsmässig. Man måste kräva betydande allmänna kunskaper på de områden som behandlas. För programledarna blir det frågan om ett ganska omfattande, koncentrerat arbete, som för en serie om 38 halvtimmasprogram kanske kan kräva ett halvårs tjänstledighet eller mera från ordinarie tjänst. Själva inspelningen av den enskilda serien bör ske i ett sammanhang, varvid man bör kunna prestera ett inslag per dag som ett normalvärde. En helårsserie skulle alltså kräva en till två månaders inspelningstid i en studio.

Hur stor programpersonal som kommer att krävas för en produktion av 320 tim/år är svårt att förutsäga. Tar man bestämmningen av initialskedet (8 producenter, 15 totalt för 75 timmar) som utgångspunkt skulle man schematiskt kunna räkna med 65 personer. Denna storlek motiverar att TV-högskolan (inklusive estetiska och folkbildningsprogram) organiseras som en särskild avdelning, direkt underställd programdirektören för TV. Härtill kommer givetvis en omfattande teknisk personal, såväl filmteam och filmarbetare som studioteam.

En utomordentligt viktig fråga gäller standarden eller kostnadsnivån för programproduktionen. Det kan anföras, att man för utpräglade studieändamål inte behöver eller bör kosta på sig en lika påkostad produktion som i vanliga fall. Man behöver inte locka publik utan kan räkna med en hög motivation, ett intresse för själva innehållet som bortser från den yttre formen.

Även om detta till en del är riktigt, och även om många program kan göras i en betydligt stramare form än reguljära program av t. ex. underhållningstyp, vill vi likväl varna för ett betraktelsesätt, som sätter studie-TV och då i synnerhet den för enskilda studier avsedda TV-högskolan på sparlåga. Medan skol-TV vänder sig till ett i viss mening ofrivilligt auditorium, och medan mera formella enskilda studieformer som t. ex. radio- och korrespondensundervisning i språk med sikte på examen har en klart målinriktad och därmed avgränsad publik, avser TV-högskolan att nå ut till en vida större krets av mera vagt bildningsintresserade. Vår förhoppning är att TV-högskolan skall bli den svenska folkbildningstraditionens nya och för den moderna tiden avpassade medium. Men då behöver den också den yttre form, den attraktivitet, som ligger i en relativt påkostad produktion. Rikliga filminslag, trickfilmer och andra pedagogisk-tekniska illustrationer, systematisk stillbildsillustrering etc. förutsätter grundliga förarbeten och omfattande repetitioner. »Det nakna klassrummet» och en lärare framför tavlan med en krita i handen är en form, som ame-

rikansk »educational TV» av kostnadsskäl ofta tvingas nöja sig med. Dess oförmåga att nå en större publik måste ses mot denna bakgrund. TV-högskolan får inte bli den fattige släktingen i det svenska TV-huset. Den skall placeras på gynnsam publiktid och ges goda resurser.

Det bör emellertid vara möjligt att producera det enskilda inslaget i studie-TV billigare än motsvarande inslag i den allmänna programverksamheten. Den viktigaste orsaken till denna skillnad är systemet med långa programserier. Vanligast blir väl halv- och helterminsserier, alltså 8 till 22 program per serie. Genom att producent och programledare arbetar med samma material en längre tid, och genom att inspelningarna sker med enhetlig utrustning och ofta nog samma uppställningar dag efter dag i samma yttre miljö, bör genomsnittskostnaderna kunna hållas nere trots samma faktiska standard som för de allmänna programmen.

Vi har valt att göra antagandet, att studie-TV normalt sett skall kosta två tredjedelar av motsvarande egenproduktion. Dessa siffror har upptagits i de ovan redovisade beräkningarna. Vi räknar med att det blir möjligt att genom en långt gående systematisering och rationalisering, liksom genom ett omfattande utbyte av material, filminserat o. dyl. men även hela program mellan Sveriges Radio och övriga nordvisionsländer, de västtyska tredje programmen, BBC, NET i Förenta staterna och andra organisationer, hålla kostnaderna nere vid denna nivå. Då vi inte kan förutse vilka utländska bidrag som kan ifrågakomma, har vi valt att utföra våra kostnadsberäkningar med den säkerhetsmarginal som ryms i regeln »två tredjedelar av egenproduktionens kostnader». Denna är som nämnts i genomsnitt sju gånger dyrare än de utländska inslagen.

För de fyra programtimmarna lördag—söndag kl. 18—20, vilka redovisas som allmän programverksamhet, antas en kostnad som är lika med övriga allmänna programs. De inkluderas i beräkningarna i kapitel 4.5.

(5) Vi behandlar slutligen frågan om de nya verksamheternas ställning inom Sveriges Radio. Det rör sig om följande typer av inslag, om hänsyn tas till angränsande uppgifter:

Ljudradio

(Skolradio)

(Utbildningsradio)

Studieradio, dvs. Radiohögskolans
folkbildningsprogram

Språkkurser

Television

(Skol-TV)

(Utbildnings-TV)

TV-högskolan, vari ingår
studiecirkelprogram och
estetiska program

Med anledning av förslag som vi tidigare framlagt har en särskild skolprogramavdelning skapats, vilken arbetar för både ljudradio och TV. Till denna avdelning bör lämpligen föras kommande, övriga utbildningsprogram, dvs. administration av flertalet program samt en viss produktion. Det rör sig om samma slag av verksamhet, låt vara på andra stadier, och samma finansierings-

former. Skulle det bli tal om större åtaganden på universitetsnivå, torde det bli aktuellt att vidga avdelningens ram och inrymma sektioner för olika stadier.

På radiosidan bör i övrigt en och samma redaktion eller avdelning syssla med folkbildning, »ren» vuxenundervisning av skilda slag samt språkkurser. Administrativt är detta en enkel och klar uppläggning. Namnet »Radioskolan» bör dock för klarhets skull ändras till »Radiohögskolan».

Den viktigaste frågan avser organisationen av studie-TV. Här vill vi föreslå att en helt ny programavdelning skapas, även den med namnet »TV-högskolan», vilken får till uppgift att förutom programmen med denna beteckning även svara för de estetiska och studiecirkelinslagen i studie-TV.

Vi har alltså stannat för skilda organisationsformer för utbildningsradio-TV å ena sidan och studieradio-TV å den andra: en enda avdelning för båda medierna i det förra fallet, åtskilda avdelningar (liksom på de flesta övriga programområden) i det senare. Vi menar att detta ligger närmast till hands med tanke på de mycket speciella uppgifter och den stora arbetsinsats som väntar TV-högskolan. På utbildningsområdet däremot intar Sveriges Radio en sådan ställning gentemot de ansvariga myndigheterna att en samlad organisation framstår som överlägsen.

Emellertid föreligger det ett påtagligt behov av samarbete och samordning dels mellan de båda studieavdelningarna, dels mellan dessa och den för utbildningsradio-TV gemensamma programavdelningen. Man måste finna en lämplig fördelning av uppgifterna inte minst i fråga om folkbildningsprogram mellan radio och TV, och man måste kunna arbeta tvärs över den i praktiken ofta oklara gräns som skiljer studie- och utbildningsverksamheten.

En del av det samarbete och samråd som krävs kommer naturligen att ske i anknytning till Sveriges Radios folkbildningskommitté. Men det måste kunna äga ett mera fortlöpande, snart sagt varje vecka återkommande samrådsförfarande mellan de olika enheter som inom företaget svarar för de olika arbetsuppgifterna. Ett samarbetsorgan som i första hand omfattar avdelningscheferna och deras närmaste medarbetare bör därför inrättas. På längre sikt kan naturligtvis utvecklingen bli sådan — även om vi inte nu kan förutse att så skulle ske — att en annan organisatorisk ordning än den av oss föreslagna blir aktuell.

För TV-högskolan blir det av avgörande betydelse att genomföra en sådan planering av verksamheten över långa perioder, att man verkligen »täcker» ett område av central allmänbildning, genomför ett arbetsprogram systematiskt och inte bara plockar upp tacksamma uppslag utan någon plan eller överblick.

Härtill kommer ett behov av pedagogisk kunnighet, under de första årens experiment med olika former för att finna de bästa vägarna, senare en professionell kunnighet som ger de bästa resultaten såväl när det gäller att nå den publik man vänder sig till som när det gäller att göra goda program. Samtidigt måste verksamheten ha en fast förankring i särskilt nyare och aktuell forskning och bland de personer inom forskning och högre undervisning som utnyttjas i programarbetet.

Ledningen av TV-högskolan bör därför läggas i händerna på akademiskt högt kvalificerade personer, vilka samtidigt är administrativt och programmässigt kunniga. En stab av programproducenter måste anställas för att biträda de kontraktsgagerade programledarna med varje enskild serie, men dessa producenter måste själva vara väl utbildade, i regel på fil. kand.-nivå. Vad de medverkande beträffar vill vi starkt förorda, att undervisning vid TV-universitetet betraktas som merit i beföringshänseende (liksom självfallet att det honoreras efter samma normer som vanlig programproduktion).

För att skapa de önskvärda kontakterna bör ett programkollegium (motsvarande rådgivande programkommittéer på andra områden) inrättas, i vilket ingår ledande personer på olika områden. Detta bör ha undergrupper för de stora fälten av humaniora, samhällsvetenskaper, naturvetenskap och estetiska ämnen. Det är vidare självklart och mycket angeläget, att de internationella perspektiven kommer till sin rätt, varför en mycket nära kontakt med likartad verksamhet i andra länder bör förekomma inte bara i form av programutbyte utan också i form av systematisk samverkan och i vart fall vad gäller de nordiska länderna samplanering.

Slutligen vill vi föreslå, att TV-högskolan får resurser för att tid efter annan själv initiera och låta genomföra bestämda forskningsprojekt, vilkas resultat sedan redovisas i vanlig form. Detta skulle inte bara tjäna syftet att på ett engagerande sätt klargöra för publiken vetenskapens arbetssätt utan också bidra till att åt TV-högskolan ge en starkare vetenskaplig legitimation och höja dess status. Det kan här givetvis endast bli frågan om till det yttre relativt anspråkslösa projekt inom humaniora o. dyl., vilkas kostnader kan rymmas inom programbudgeten för TV-högskolan.

Dessa många anspråk, vad gäller personer som engageras och ambitioner i genomförandet, får givetvis inte undanskymmas vad som redan i olika hänseenden framhållits, nämligen att nivån i undervisningen inte får läggas så högt, att man utestänger en större del av den intresserade publik som man räknar med. Denna nivå får som nämnts givetvis bestämmas efter ämnets art.

9 FORSKNINGSPRÅG

0 FORSKNINGSTYCKER

9.1 Massmedieforskning i Sverige

9.1.1 Utredningsuppdraget

I tilläggsdirektiven den 16 november 1962 angavs uppgiften att överväga behovet av forskning om »televisionens inverkan på människor och samhälle». Det anfördes, att en ökad kännedom om arten och graden av televisionens liksom ljudradions inverkan är av betydelse både för programplaneringen och för statsmakternas framtida ställningstaganden i frågor rörande dessa medier, men att denna forskning f. n. är föga utvecklad i vårt land.

Enligt direktiven synes alltså utredningsuppgiften främst böra inriktas på forskning rörande etermediernas effekt och verkan, dvs. en forskning av främst samhällsvetenskaplig och psykologisk art. Det antyds, att denna forskning motiveras av behovet att vinna ökad kunskap om sådana fakta, som kan vara av betydelse för radions och televisionens framtid i landet.

Utän tvivel väntar här en rad betydelsefulla målforskningsprojekt. En närmare analys av problemen ger emellertid vid handen, att radion och televisionen erbjuder ett material som också bör angripas från andra utgångspunkter. Den programproduktion som bedrivs inom radio- och TV-företagen är numera en väsentlig del av kulturlivet. Här skapas konst efter de nya mediernas förutsättningar, och här uppträder kommunikationsformer som är unika. Radioföretagen har redan sin historia, intimt förknippad med samtidshistorien och med de senaste decenniernas kulturhistoria. De har sina framträdande personligheter, programproducenter och eterjournalister liksom administratörer. I modern politisk historia har radion sin givna plats, både som ett medium för politisk propaganda och som en institution, kring vilken meningarna brutit sig på det inrikespolitiska planet. Användningen av radio-TV i undervisningen har stimulerat till pedagogisk forskning om de nya mediernas särskilda resurser.

Med sin centrala ställning i samhälls- och kulturliv och sin förmåga att attrahera och engagera kulturskapare och opinionsbildare framstår radio och TV alltmer som samhällsfaktorer, kännetecknade inte bara av massmediernas förmåga att nå praktiskt taget alla (och därmed erbjuda problem för en samhällsvetenskapligt orienterad forskning) utan också karakteriserade av kulturinstitutioners egenskap att ackumulera ett stoff, som är angeläget för kulturvetenskaplig-humanistisk forskning.

Det är därför vår uppfattning, att forskning kring radio-TV inte bör isoleras till frågeställningar om dessa mediers direkta eller indirekta effekt på människor och samhälle, ehuru denna forskning i snävare mening och på kort sikt kan

synas särskilt angelägen. Det kan rentav ifrågasättas, om en sådan forskning i det långa loppet framgångsrikt låter sig genomföras utan komplement i form av vetenskaplig analys av programformer, institutionella förutsättningar och problem med anknytning till samtidshistoria.

Det visar sig också, att i länder där radio-TV-forskning länge bedrivits forskare från skilda discipliner tillsammans medverkat i en kartläggning av etermediernas funktioner i samhälls- och kulturlivet. Det material radion och televisionen tillhandahåller erbjuder i själva verket ett utmärkt exempel på ett forskningsfält, där samhällsvetenskaperna och de traditionella humanistiska disciplinerna bör samverka.

Forskning om etermedierna kan med angivna utgångspunkter inte heller isoleras till i och för sig angelägna målforskningsuppgifter, vars resultat kan anses värdefulla för bedömningen av radio-TV-verksamhetens framtida villkor. Stoffet har redan i sig ett sådant intresse för forskningen i skilda ämnen, att det måste bedömas som attraktivt också ur allmänna vetenskapliga synpunkter. Radio-TV-forskning behöver därvidlag knappast någon annan motivering än forskning i allmänhet.

Vi har även beaktat ett annat motiv, när vi önskat ge radio-TV-forskning en vidare målsättning och motivering än vad som möjligen kan ha avsetts i direktiven. Forskning och undervisning har så mycket gemensamt, att det vore kortsynt att inte beakta de behov, som redan gör sig gällande och inom kort i än högre grad kan väntas bli aktualiserade på undervisningssidan. Den nya skolans läroplaner har tagit hänsyn till behovet av orientering om massmedierna och deras programformer. En del av denna orientering faller inom samhällslärens ram men en annan del lika naturligt inom modersmålsämnet. Det förefaller som om behovet av lärarutbildning och -fortbildning rörande massmediernas arbets sätt och problem raskt skulle komma att aktualiseras. En sådan utbildning kommer att kräva en någorlunda allsidig orientering. Till detta kommer utbildningsbehoven för en rad mera specialiserade kategorier, inte minst för personal verksam inom press, film, radio och TV.

9.1.2 Hittillsvarande forskningsinsatser

Det finns i Sverige inte någon institution för radio-TV-forskning, inte heller för massmedieforskning i mera allmän mening. Detta hindrar naturligtvis inte att forskning bedrivits, både inom Sveriges Radio och vid universitetsinstitutioner.

Sektionen för publikundersökningar vid Sveriges Radio är främst inriktad på tillämpad forskning. Dess syfte är att för den löpande programverksamhetens behov skaffa data rörande publikens storlek, dess åsikter om programmen, dess reaktioner och attityder. Det är vidare för programplaneringen väsentligt att äga uppgifter om allmänhetens levnadsvanor. Televisionens snabba genombrott har givit eftertryck åt kraven på undersökningar om programmets effekt.

Det finns i detta arbetsprogram ett avsevärt utrymme för ren grundforskning, och åtskilliga av sektionens projekt torde få räknas till sådan forskning, som rent allmänt givit oss vidgad kunskap om etermediernas sätt att fungera. För forskning, som bedrivs vid universitet och andra från Sveriges Radio fristående institutioner, kan sektionen tillhandahålla åtskilligt rent deskriptivt material.

I en rad endast fragmentariskt publicerade rapporter föreligger resultaten av undersökningar om radio- och TV-publikens storlek och sammansättning, i regel avseende vissa bestämda dagar. I samband med en under år 1962 företagen metodförändring kompletterades storleksmätningen av en mätning av reaktionerna inför programmen. I de flesta undersökningar har också attitydfrågor ställts. Undersökningarna har varit baserade på sannolikhetsurval, varvid den undersökta populationen i regel utgjorts av rikets vuxna befolkning (15—80 år) inom telefonhushållen.

Under åren 1958—1962 utfördes fortlöpande enkätundersökningar av i första hand TV-publikens reaktioner inför programmen. Dessa observationer byggde på den s. k. panelmetoden, varvid alltså samma personer deltog flera gånger.

Åren 1956—1958 gjorde Sveriges Radio en stor levnadsvaneundersökning avseende såväl en vinter- som en sommarperiod. Därvid fick man för programställningen värdefulla data, och avsikten är att under 1965 genomföra en ny undersökning med likartat syfte.

Bland större specialprojekt, genomförda av sektionen för publikundersökningar, må följande nämnas. Valen 1960 och 1962 har studerats ingående, och resultatet av 1960 års valundersökning finns publicerat i Rune Sjödén, »Sveriges första TV-val». Det har gjorts speciella studier kring experimentmånaden med regionalradio i Norrbotten 1963, kring de regionala kvartarna (1961), om Nattradion (»en vane- och attitydundersökning av Nattradions publik» 1962) och om nyhetsprogrammen i radio och TV (1963). En serie rapporter har efter undersökningar av Hanna Brolin framlagts om barnpublikens storlek och reaktioner inför TV-program, barns intresse för olika programtyper och deras tittarvanor (1964).

Till sektionen för publikundersökningar har knutits en arbetsgrupp inom Sveriges Radio med syfte att diskutera och planera publikundersökningar samt ett forskarråd, som skall vara ett forum för samarbete mellan sektionen och de vetenskapliga institutionerna.

Sektionen avser för framtiden att mer än tidigare studera effekten av radio- och TV-program i fråga om åsiktspåverkan och förmåga att ändra publikens värderingar. Man planerar bl. a. att anordna ett laboratorium för att studera omedelbara reaktioner inför radio- och TV-program.

Radioföretagets positiva intresse för forskning har också kommit till uttryck i form av en rad konsultationer i samband med frågor, som aktualiserats av ett nedan rapporterat forskningsprojekt avseende radioteaterns repertoar. I mars 1963 tog radiochefen initiativet till ett kontaktmöte kring ämnet forskning—

undervisning och radio—TV. Avsikten med detta möte, till vilket inbjudits företrädare för olika ämnesområden, var att skapa en utgångspunkt för fortsatta strävanden att finna en praktisk form för samarbetet mellan Sveriges Radio och forsknings- och undervisningsinstitutioner.

I samband med en rad valundersökningar, bedrivna vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet, har radions och televisionens roll i opinionsbildningen beaktats. De har redovisats i stencilerade, t. v. ej fullt offentliga rapporter, liksom i det statliga trycket (se Westerståhl-Särilvik i bibliografien, bilaga 12).

Konsumtionsvaneundersökningar avseende bl. a. radio-TV-publikens vanor har genomförts av forskare vid sociologiska institutionen vid Uppsala universitet. Här märks ett antal otryckta seminariearbeten: Monica Johansson, »Om fritidsaktiviteter», B. Johansson, »Fritidsvanor och fritidsintressen i Dalarna», A. Banga, »Televisionen i Dalarna». Hit kan också hänföras ett arbete av Christina Hamrin, »Tonåringars konsumtion av massmedia», framlagt vid sociologiska institutionen vid Lunds universitet, liksom barnfilmkommitténs undersökning om barns TV-tittande (1963). Under arbete befinner sig en experimentell studie av gruppstillhörighetens inflytande på ungdomars norm- och attitydbildning i samband med TV-tittande, upplagd av Elisabeth Wettergren.

På radioutredningens uppdrag genomfördes 1962 av statistiska centralbyråns utredningsinstitut en undersökning om skolradions och skoltelevisionens användning höstterminen 1962. Skolöverstyrelsen har i en rapport 1963 sammanfattat undersökningar, bedömningar och värderingar utförda i samband med försöksverksamheten med skol-TV 1961/62.

Ett intressant forskningsuppslag ger Gösta Holms uppsats »Hjälperbet ha i bildat talspråk», där författaren ur språklig synpunkt analyserat idrottsreferat av bl. a. Sven Jerring, Lennart Hyland och Sven Lindhagen.

Med andra utgångspunkter har Gunnar Hallingberg i en licentiatavhandling om Sivar Arnérs hörspel utnyttjat radions arkivmaterial för en studie i radioteaterns dramaturgi. Under arbete är en akademisk avhandling av samme författare om svensk radiodramatik.

Ett par svenska böcker har de senaste åren publicerats i syfte att ge information om utländsk radio-TV-forskning och väcka debatt om behovet av motsvarande svenska insatser, nämligen Håkan Unsgaard—Ivar Ivre, »TV och vi» och Gunnar Hallingberg, »Kultur för miljoner». Som ytterligare exempel på mera genomförda studier av debattkaraktär om radio-TV kan nämnas Lars Ag och Herbert Söderström, »Samhällskritik i radio och TV». I ett arbete om »Televisionen och biblioteken» redovisar Marianne Svensson iakttagelser om läsvanor.

9.1.3 *Forskning inom angränsande områden*

Radio-TV-forskning bör emellertid ses i ett större sammanhang. Som massmedier rörjer radio-TV delvis samma problem som film och press. Det är därför natur-

ligt att markera sambandet med exempelvis en disciplin som pressforskning, vilken i själva verket har gamla anor i vårt land.

Tidigare pressforskning i Sverige har varit historiskt eller litteraturhistoriskt orienterad. Hit hör de stora tidningsmonografierna, såsom Leif Kihlbergs om Dagens Nyheter och Ivar Andersons om Svenska Dagbladet, mera litteraturhistoriskt genomförda undersökningar såsom J. Viktor Johanssons monografi om Extra-Posten, liksom en rad specialundersökningar om den i pressen bedrivna kulturjournalistiken (av Daniel Andreæ om Aftonbladet, Sverker Ek om Stockholms-Posten). Enstaka försök till en kartläggning av det tryckta ordets spridning i gångna tider har även gjorts, så av Gösta Lext i ett arbete om bokspridningen i Göteborg på 1700-talet. Alvar Ellegård har i studien »Darwin and the General Reader» studerat vetenskaplig opinionsbildning och idéspridning genom den periodiska pressen i 1860-talets England.

Modern pressforskning har även kommit att bedrivas med andra förutsättningar än de anförda. Behovet av kunskaper om opinionsbildningen i det moderna samhället har stimulerat till ett livligt engagemang från samhällsvetenskapernas sida. Jörgen Westerstål och Carl-Gunnar Jansson har i »Politisk press» med statistiska metoder belyst dagspressens politiska roll i Sverige, medan Göran Albinsson ägnat populärpressen en analys i arbetet »Svensk populärpress 1931—61». Med innehållsanalysens metoder har en rad pressundersökningar företagits, t. ex. Edmund Dahlström, »Könsrollsbeskrivning i veckotidningsnoveller» samt Bo Ohlström och Ulf Himmelstrand, »Information och propaganda i svensk atomvapendebatt 1957—59». Ett stort antal seminarieuppsatser inom ämnena statskunskap och sociologi skulle i detta sammanhang också kunna redovisas.

Inom filmforskningen har vid sidan av historiskt-deskriptiva studier i filmens historia och systematiska arbeten om filmens estetik en rad uppgifter om filmuppfattning, effekt och påverkan tilldragit sig forskarnas uppmärksamhet. Ett exempel är Leif Furhammars experimentella undersökning i avsikt att studera två olika filmers inverkan på generella attityder vid variation av åskådarnas förhållningssätt till filmerna. En experimentell socialpsykologisk undersökning av filmuppfattningsförmågan har genomförts av A. Muellert vid sociologiska institutionen vid Lunds universitet, och Ulf Himmelstrand och Joachim Israel har jämfört publikreaktionerna på och förståelsen för den censurerade och orensurerade versionen av filmen »491».

En rad arbeten rörande kommunikationsprocessen i allmänhet har utförts vid olika institutioner. Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar har i flera undersökningar studerat opinionsledarbegreppet (Andersson, Melén). Dessa undersökningar har främst rört politisk opinionsbildning, medan andra undersökningar — bl. a. utförda vid Företagsekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm — rört köppåverkan och reklam (Wärneryd m. fl.). Reklamforskningen bidrar över huvud taget med ett stort material till belysning av massmediernas effekt, men åtskilligt av dessa forskningsresultat betraktas

som konfidentiellt. Reklamundersökningar genomförs ofta av kommersiella företag och publiceras sällan.

En fyllig redogörelse för denna massmedieforskning i ordets vidaste mening föreligger i Kjell Nowaks bibliografi »Masskommunikationsforskning i Sverige». Karl-Erik Wärneryd har i en rapport »Amerikansk masskommunikationsforskning» behandlat särskilt studiet av kommersiell övertalning i massmedierna.

9.1.4 Tidigare debattinlägg, utredningens material

Sammanfattningsvis kan om svensk massmedieforskning hittills sägas, att den främst bedrivits på de centrala samhällsvetenskapliga forskningsområdena, där särskilt i undersökningar av politiskt-sociologisk natur problem rörande radio och TV aktualiseras rutinmässigt som ett led i studiet av mediaexpositionen. Detta gäller även forskningsprojekt inom reklampsykologi och andra påverkansstudier. Press- och filmforskning erbjuder paralleller men också forskningsobjekt, som delvis sammanfaller med radio-TV-forskningen.

Jämförelsevis sällan har däremot mera specifika forskningsuppgifter av större omfattning inom radions och televisionens fält beaktats. Det är vår uppfattning att en ändring förestår i detta hänseende. Radio-TV kommer uppenbarligen att i stigande utsträckning dra till sig forskningens uppmärksamhet. Utländska exempel pekar på detta. Man behöver å andra sidan inte leta efter lämpliga objekt för svensk forskning.

I våra enkäter (redovisade i kapitel 2.2) har också frågan om behovet av forskning tilldragit sig stort intresse och starkt framhållits av så gott som samtliga som uttalat en mening. Inte mindre än 14 av de 24 svarande i TV-enkäten 1963 uttalade sig uttryckligt på denna punkt och nästan alla framhöll att forskningen var ytterst angelägen och borde stödjas på olika sätt. Högerns kvinnoförbund ansåg, att sådan forskning borde ha pågått från de reguljära sändningarnas början och att den borde ha beledsagat hela uppbyggnadsperioden. Samverkande bildningsförbunden, Diakonistyrelsen och Sveriges Frikyrkoråd deklarerade sin beredvillighet att aktivt medverka bl. a. genom att precisera förslag till forskningsuppgifter. Från olika håll betonade man vikten av att undersöka televisionens inverkan på den enskilde, hemmet och familjen samt på värderingar och attityder. Radiotjänstemännens förening erinrade dock om att många har överdrivna och onyanserade föreställningar om etermediernas möjligheter att träda i utbildningens och opinionsbildningens tjänst. Flera organisationer påpekade forskningsområdets storlek: sociologi, psykologi, pedagogik, ekonomi, politik, semantik etc.

Önskemål framfördes om att forskningsresultat skulle publiceras fortlöpande. Socialstyrelsen ifrågasatte, om inte till Sveriges Radio eller annat lämpligt organ borde knytas psykologisk och samhällsvetenskaplig sakkunskap med uppgift att löpande undersöka televisionens inverkan på värderingar, normer och attityd-

bildning. Flera deltagare påpekade vikten av att utnyttja forskningsresultat från andra länder.

■ Det kan också i den allmänna debatten noteras ett stigande intresse för massmedieforskning över huvud taget. Bland de initiativ som tagits må följande nämnas:

■ I likalydande motioner av hr Källqvist i första och hr Helén i andra kammaren vid 1962 års riksdag (I: 34, II: 66) hemställdes, att riksdagen måtte begära utredning av vissa utbildningsfrågor inom teaterns, filmens, radions och televisionens område.

■ Allmänna beredningsutskottet redovisade i sitt utlåtande remissvar från universitetskanslern samt de humanistiska fakulteterna vid landets universitet, vilka samtliga tillstyrkte utredning av hithörande frågor med tonvikt på utbildningsaspekterna i förslaget. Sveriges Radio uppehöll sig i sin inlaga däremot mera utförligt vid behovet av forskning:

»Sveriges Radio vill om det i motionen nr 34 påpekade behovet av forskning på radions och televisionens områden anföra som sin mening, att initiativet till sådan organiserad forskning skulle kunna tagas av en stiftelse, i vars styrelse ett svenskt universitet och Sveriges Radio låte sig representeras jämte andra eventuella intressenter. Sveriges Radio kan däremot svårigen åtaga sig att ensamt svara för sådan forskning, bl. a. med hänsyn till att företagens resurser i huvudsak måste inriktas på mera primära uppgifter. Det synes ej heller lämpligt att Sveriges Radio skulle utöva något patronat över fri forskning rörande dess egna prestationer. Det förefaller å andra sidan självklart att Sveriges Radio bör erbjuda medverkan i sammanhanget, särskilt som viss tillgång till arkivalier och arkiverade inspelningar utgör en förutsättning för denna forsknings bedrivande.

■ Motionen föranledde inte någon åtgärd, sedan utskottet sagt sig dela motionärernas uppfattning om vikten av att utbildningsfrågorna bragtes till en lösning men hänvisat till pågående prövning inom bl. a. radioutredningen.

■ Vidare har en arbetsgrupp inom Uppsala universitets studentkår till universitetskanslern den 12 augusti 1964 överlämnat en promemoria »Universitet och yrkesutbildning» vari bl. a. föreslås en enternutbildning vid universiteten i film- och TV-kunskap. Arbetsgruppen anger denna kurs som främst avsedd för olika lärarkategorier och hänvisar till såväl skolberedningens som gymnasie- och fackskoleutredningarnas rekommendationer om värdet av undervisning om film och radio-TV.

■ I skrivelse till universitetskanslern den 9 december 1964 betonar Sveriges Förenade Studentkårer hur betydelsefullt det är att denna enternutbildning kommer till stånd i form av försöksverksamhet. Man avvisar samtidigt Svenska filminstitutets förslag om inrättande av en professur i filmhistoria vid Stockholms universitet under hänvisning till att mera definitiva ställningstaganden bör anstå tills radioutredningen och den s. k. Luttemanska utredningen om nya konstnärliga utbildningsvägar (se punkt 3.4.3) framlagt sina betänkanden. SFS finner det viktigt att forskning och undervisning på hithörande områden samordnas och motsätter sig att filmen prioriteras genom att en professur redan nu inrättas.

Läroarbetsbehovet som motiv för massmedieundervisning i en tid, då man av skolan kräver större insatser, har berörts av Folkpartiets ungdomsförbund och Liberala studentförbundet i uttalanden, föranledda av motioner vid förbundens kongresser. Här har också föreslagits ett nytt akademiskt ämne, »massmedier».

I en särskild promemoria (1962) har däremot Stockholms universitets studentkår tagit avstånd från tanken på ett nytt akademiskt ämne, eftersom ett sådant på nuvarande stadium antagligen skulle få karaktären av »ihopplockningsämne». Man förordar i stället ett inte i första hand undervisande utan snarare samordnande institut för att stimulera forskning om press, radio och TV ur skilda utgångspunkter och inom olika ämnen.

Liknande tankegångar om ett fristående, särskilt institut som plattform för en begynnande massmedieforskning har i artiklar 1960 och 1961 (och senare i bokform) Gunnar Hallingberg pläderat för. Synpunkterna har debatterats i pressen, bl. a. i ett inlägg av radiochefen Olof Rydbeck, som uttryckt Sveriges Radios beredvillighet att stödja forskning om radio och TV men samtidigt betonat det principiellt riktiga i att initiativet och ansvaret för forskningen vilar på de vetenskapliga institutionerna och hos de enskilda forskarna.

Ett initiativ av betydelse i detta sammanhang bör nämnas som exempel på universitetsinstitutioners intresse för massmedieforskningen. Det gäller ett i skrivelse till statens humanistiska forskningsråd i januari 1964 föreslaget pressforskningsinstitut vid Lunds universitets litteraturhistoriska institution. I skrivelsen skisseras ett forskningsprogram, omfattande pressens roll i skilda sammanhang, och det betonas att den nästan helt obearbetade uppgiften att utforska vårt tidningsväsen i stort är en synnerligen angelägen uppgift i ett demokratiskt samhälle.

Översikten över debatten om massmedieforskning i Sverige ger anledning till ett par reflexioner.

Det är uppenbart, att det f. n. finns ett klart manifesterat behov av massmedieforskning i vårt land, och det behovet synes ha accentuerats av en rad initiativ på skilda håll under de allra senaste åren. Det är möjligt, att televisionens genombrott haft en viss betydelse för understrykandet av det angelägna i denna form av samhällsforskning.

Det står vidare klart, att debatten hittills mer präglats av preliminära sonderingar än av målmedvetna överväganden om vad som krävs på olika områden. En viss förvirring har inte kunnat undgås, på grund av att man rört sig med inte helt entydiga begrepp. Massmedieforskning har ibland fått betyda i första hand film- och TV-forskning, i några fall press-, radio- och TV-forskning, medan åter andra debattörer synes ha haft behovet av filmforskning för ögonen.

Inte alltid har man hållit i sär det studium som avsett den skapande konstnärliga och tekniska utbildningen och det teoretiskt-vetenskapliga sättet att betrakta massmedierna. Det har visat sig att undervisningsbehovet starkt framhållits, ibland på bekostnad av forskningsaspekterna. Därvid har man förbisett,

att kvalificerad undervisning om massmedierna och deras olika funktioner knappast är möjlig utan forskning. En grundläggande och allsidig massmedieforskning är i själva verket en förutsättning för att man skall kunna lägga upp undervisningsprogram, såväl av mera teoretisk-akademisk art som — om än i mindre utsträckning — av konstnärlig-teknisk natur.

Om vi alltså kan notera ett påvisbart behov av forskning om radio och TV — jämte övriga massmedier — så måste vi samtidigt konstatera, att statsmakterna hittills ställt sig avvaktande till direkta initiativ i syfte att få dessa frågor allsidigt utredda. Detta gäller även Nordiska Rådets behandling av den vid 1962 års session framförda tanken på internordiskt samarbete inom massmedieutbildningen. Frågan bordlades i väntan på yttranden från fackmän och berörda instanser.

När vi nu fått i uppdrag att överväga behovet av forskning om televisionens inverkan på människor och samhälle, rör det sig alltså om en anseelig och tidigare föga bearbetad uppgift. Vi har av naturliga skäl främst begränsat oss till det fält av massmedieforskningen som rör etermedierna, men vi har ansett det nödvändigt att tämligen utförligt beskriva de många aspekterna på utforskningen av dessa medier. Efter detta inledande kapitel följer alltså särskilda kapitel om utländsk forskning och aktuella svenska forskningsprojekt, en redogörelse för forskningens villkor samt förslag om praktiska åtgärder i avsikt att stimulera svensk forskning om radio och TV samt om andra massmedier.

9.2 Utländsk forskning

Radio-TV-forskning har sina rötter i massmedieforskning eller kommunikationsforskning i vidare mening. Denna forskning bröt fram i Förenta staterna efter första världskriget och hade olika utgångspunkter. En var behovet av att studera propagandan och opinionsbildningen. Material fann man i krigspropagandan under första världskriget. En annan utgångspunkt var filmindustriens snabba tillväxt, vilken väckte frågan om filmens inverkan särskilt på barn och ungdom. Den kommersiella radion ställde vidare krav på kunskap om lyssnarvanor och lyssnarattityder.

I Hooverkommissionens betänkande »Recent Social Trends» av år 1930 ägnades radion för första gången ett ingående studium. Det gällde där att bestämma radions sociala verkningar. Men då hade redan de första doktorsavhandlingarna skrivits kring radioämnen. I Förenta staterna har sedan radio-TV-studiet arbetat sig fram inom fyra discipliner: journalistik, »speech», statskunskap och sociologi.

9.2.1 *Massmedierna och publiken. Effekt och användning*

När radio, film och television var nya massmedier i Förenta staterna, och innan någon egentlig masskommunikationsforskning hade kommit i gång, föreställde man sig ofta, att dessa moderna medier av staten eller mäktiga enskilda intressen skulle kunna missbrukas för att »våldta» den allmänna opinionen med ensidiga och fördärvbringande påverkningar. Dessa förvetenskapliga föreställningar bidrog under 1930- och 1940-talen utan tvivel kraftigt till att driva fram en experimentell effektforskning, särskilt beträffande filmens och radions verkningar. Resultaten av denna forskning blev oväntat magra och motsägelsefulla.

Vissa forskare kunde belägga effekter i form av attitydförändringar eller förändringar i kunskaper eller föreställningar, men dessa förändringar var som regel små och av tämligen kort varaktighet. Förändringar med genomslagskraft även på beteendet syntes helt utebli, utom i enstaka gränsfall av ganska speciell karaktär som t. ex. påverkan på klädedräkten o. dyl. Till dessa specialfall får man också räkna de av Hadley Cantril studerade panikreaktionerna på Orson Welles' radiospel »Världarnas krig».

Ännu obetydligare blev resultaten, när man flyttade ut forskningen utanför de experimentella laboratoriernas väggar och sökte kartlägga effekten av informationskampanjer, valrörelser och liknande påverkningsförsök ute i samhället.

De resultat man i regel fick var, att de som redan förut var övertygade eller informerade om en sak blev ännu mera övertygade eller informerade, samtidigt som de skaror man velat nå praktiskt taget genomgående förblev opåverkade.

Dessa forskningsresultat klargjorde om inte annat att masskommunikationsprocessen är mera sammansatt än man ursprungligen föreställt sig. Det är mot denna bakgrund man får se den forskning som nu växte fram om *selektiv exponering* för massmedierna och om *personlig påverkan* som ett mellanled i ett tvåstegsförlopp, varigenom massmedieinnehållet först träffar särskilt aktiva och intresserade personer, vilka sållar ut vad som bekräftar deras egna uppfattningar, innan de i ett andra steg vidarebefordrar det mottagna till vänner och arbetskamrater. Med iakttagna förändringar som mått måste effekten av massmedierna bli ringa, när ett selektivt mellanled av opinionsförmedlare skjuts in som en buffert mellan massmedierna och det stora flertalet människor.

Parallellt med denna ökade insikt om att massmediernas påverkningar äger rum i ett socialt fält, där grupp-, organisations- och klasstruktur selektivt avskärmar eller slussar fram dessa påverkningar, vann man också ökade insikter om psykologiska faktorerers selektiva inflytande. En utgångspunkt för den psykologiskt betonade forskningens insatser har varit insikten, att den klassiska frågeställningen »vad gör massmedierna med individen?» kanske ändå inte var så intressant som frågeställningen »vad gör individen med massmedierna?» Ur denna nya frågeställning växte fram vad man kallat »the uses and gratification approach» — dvs. ett betraktelsesätt, som främst uppmärksammar individens sätt att för sin egen tillfredsställelse använda massmedierna. Det psykologiska och sociala orsaksspelet bakom individens förhållande till massmedierna ter sig enligt detta betraktelsesätt intressantare än den totala »effekten» av massmedierna på psykologiskt och socialt ospecificerade kategorier av människor. Låt oss på svenska kalla detta för »användningsmodellen». Företrädare för ett dylikt betraktelsesätt är forskare som Eleanor Maccoby, Matilda och John W. Riley, Elihu Katz m. fl.

Användningsmodellen för studiet av massmedier har t. ex. givit upphov till undersökningar som visat hur ängsliga och neurotiska barn kan använda TV som flyktutväg, utan att detta påverkar deras beteende på annat sätt än att de blir så begivna på vissa typer av TV-program att övriga fritidsaktiviteter avstannar; hur gruppstyrda barn kan använda TV som leverantör av mönster för gruppens beteende; och hur åter andra barn använder TV som tillfällig förströelse helt vid sidan av huvudströmmen av sin aktivitet eller enbart som uppslag för individuellt informationsökande. Personlighets- och motivationsfaktorer har visat sig vara mycket viktiga för sättet att använda massmedierna, och bland motivationsfaktorerna är de sociala drivfjädrarna och identifikationerna naturligtvis inte minst viktiga.

Att den psykologiskt betonade användningsmodellen utmärkt väl låter sig förena med den mera sociologiskt betonade tvåstegsteorien är uppenbart. Tvåstegsteorien beskriver i själva verket hur massmedierna användes i ett socialt

sammanhang. Men man kan också mycket väl förena frågan »vad gör individen med massmedierna?» med den äldre effektforskningens fråga »vad gör massmedierna med individen?» I själva verket finner man att den psykologiska användningsmodellen har bidragit till att ge både den laboratoriemässiga och den mera fältmässiga forskningen om effekter av massmedierna mera fruktbara utgångspunkter. Först om man vet något om hur mottagaren använder ett viss programstoff har man utsikter att bedöma vilka verkningar detta stoff har på mottagaren.

9.2.2 *Forskning om barn, TV och påverkan*

Två stora och uppmärksammade undersökningar har under 1950-talet gjorts om barn, ungdom och TV, först av Hilde Himmelweit i Storbritannien och senare av Wilbur Schramm i Förenta staterna. Att kort sammanfatta Himmelweits »*Television and the Child*», den bok vari hon rapporterar sina undersökningsresultat är inte görligt. Men följande resultat och perspektiv för den fortsatta forskningen kan nämnas.

Televisionens omedelbara effekt på faktiskt beteende är antagligen för liten för att kunna fastställas med de använda metoderna, men man kan finna skillnader i fråga om kunskaper, föreställningar, värderingar och intressen, som i någon mån kan förklaras som en effekt av TV. Totalt sett är dessa skillnader inte stora. Bland vissa grupper som uppvisar intellektuella eller sociala handikapp är skillnaderna mellan i övrigt likvärdiga grupper av TV-tittare och ej TV-tittare, eller mellan barn före och efter televisionens införande, emellertid ganska betydande. TV kan här anses ha haft en relativt stor betydelse för forandet av verklighetsföreställningar, kunskaper, värderingar och intressen. TV har i dessa fall hjälpt till att minska individuella och sociala handikapp.

Inte bara beträffande televisionens effekt på värderingar utan också när det gäller den kunskapssökande effekten har man kunnat konstatera, att det är de *underhållande* programmen som kraftigast bidrar till förändringarna, inte de rent informerande. Det är alltså tydligt, att de underhållande programmen inte bara ger förströelse utan också har latent verkningar, som det finns all anledning att uppmärksamma i samma mån som programmets verklighetsbild och värderingar ter sig betänkliga.

Barn blir inte mer passiva av TV-tittandet. Detta stjälar nämligen obetydligt med tid från aktiva sysselsättningar. Det är huvudsakligen passiva sysselsättningar som att ligga och dra sig, sova, stå i gathörn etc. som får sitta emellan.

Man kan emellertid urskilja en kategori tittare som är överdrivet begivna på TV (»TV addicts») och har kunnat konstatera, att i denna grupp ryms fler missanpassade, emotionellt osäkra och kontaktstörda individer än vad som är normalt. Om denna kategori inte har tillgång till TV, visar den i stället en begivenhet för vissa eskapistiska typer av filmer, seriemagasin eller radioprogram —

men inte för böcker. Himmelweit tolkar dessa resultat i enlighet med det betraktelsesätt, som har kallats användningsmodellen. Emotionellt osäkra och kontaktstörda individer använder TV som flyktutväg och som ersättning för verkliga sociala upplevelser, medan emotionellt och socialt välutvecklade barn använder TV som en källa till tillfällig förströelse och därför knappast har anledning att se så ofta på TV.

Som redan nämnts har Himmelweit i sina undersökningar inte lyckats ge något övertygande belägg för att TV påverkar barns beteende. Inte heller Schramm har funnit sådana belägg. Detta kan bero på någon av följande faktorer: (1) att sådana verkningar faktiskt inte föreligger, (2) att sådana verkningar är svåra att mäta på ett tillförlitligt sätt, (3) att sådana verkningar är indirekta och således ej gör sig gällande annat än på längre sikt.

Valundersökningar om politiskt beteende både i USA och Storbritannien såg till att börja med ut att ge samma resultat som Himmelweits och Schramms undersökningar: man fann ingen påverkan av beteendet, endast ett större mått av information om varför folk anser det riktigt att rösta såsom de alltid har gjort.

Det finns emellertid en del ännu så länge endast ofullständigt publicerade rapporter både från Himmelweit och från en del valundersökare, som antyder att vissa verkningar på beteendet faktiskt kan spåras i marginalgrupper. Måhända har man här kommit de mera indirekta långtidsverkningarna på spåren. Det förefaller som om det framför allt är sättet att använda TV-budskap i grupper av vänner och bekanta, som förmedlar televisionens indirekta verkningar på beteendet.

Man har numera således klart för sig att individuella och socialt betingade sätt att använda massmedierna måste tas med i räkningen, när man utforskar effekten av dem. Arbetsformeln för den nya effektforskningen har formulerats sålunda av Wilbur Schramm: *vissa* TV-program kan ha en *viss* effekt på *vissa* individer under *vissa* sociala omständigheter. För forskningen gäller det alltså att teoretiskt och empiriskt specificera, vilka typer av individer och vilka slags sociala omständigheter som tillsammans leder till att vissa likaså specificerade typer av TV-program kraftigare slår igenom i form av vissa typer av effekter.

En annan synnerligen betydelsefull slutsats, som man kan dra av såväl Himmelweits och Schramms undersökningar som av ett flertal valundersökningar, är att televisionen delvis bringat det tidigare nämnda tvåstegsförloppet ur funktion. Socialt och intellektuellt handikappade befolkningsgrupper, som förr på sin höjd fick kännning av innehållet i massmedierna indirekt genom opinionsförmedlare i sin bekantskapskrets, har nu i stor utsträckning genom televisionen lockats att direkt exponera sig för detta innehåll. Den selektiva exponeringens skyddsbälte har väl därmed inte helt avlägsnats men utan tvivel blivit mindre effektivt — på gott eller ont beroende på det utbudna TV-innehållet och våra värderingar av detta.

9.2.3 Nya experiment

Mot bakgrunden av den nya arbetsformel som just antytts har man under senare år på olika håll utfört framgångsrika experimentella effektundersökningar av vissa filmers förmåga att påverka beteende (Berkowitz m. fl.). I centrum för uppmärksamheten har främst stått två slags psykologiska förlopp utlösta av våldsskildringar på film: avreagerande genom »katharsis» (rening) och inläring genom identifikation. Dessa två förlopp verkar i motsatta riktningar: avreagerandet minskar de aggressiva tendenserna hos åskådarna, inläringen stärker och utvecklar sådana tendenser.

Man har antagit, att somliga personer psykologiskt sett använder en våldsskildring på film som material för en »vikarierande utlevelse» med en »rening» och en sänkning av aggressionsnivån som följd, medan andra individer genom att identifiera sig med den som utövar våldet i filmen drivs att använda skildringen av våldet till att lära sig aggressiva beteenden. I litteraturen kan man finna vissa experimentella belägg för katharsiseffekten, men inläring genom identifikation är bättre belagd och tycks också vara vanligare. Men det förhållandet att inläringseffekten visar sig dominera i hittills gjorda experiment utgör inte tillräcklig anledning för forskaren på detta område att slå sig till ro. Det behövs en bättre specifikation av de betingelser, under vilka inläring genom identifikation är det helt dominerande förloppet, och de kanske inte fullt så vanliga betingelser som låter katharsiseffekten dominera.

En rimlig arbetshypotes är att följande tre faktorer är de viktigaste »vattendelarna» på den här punkten: (1) i vilken grad man redan är fullärd i fråga om aggressivt beteende, (2) i vilken grad man har lagrat oförlösta aggressiva impulser under loppet av tidigare konfrontationer med uppfostrare, kamrater, arbetsledare eller andra människor, och (3) graden av inlärd impuls kontroll, särskilt i fråga om aggressiva impulser.

Man kan uppställa den hypotesen, att inläringseffekten från TV i fråga om aggressivt beteende är störst bland dem som kombinerar relativt höga värden i fråga om tidigare förvärvade aggressiva impulser med relativt låga värden för impuls kontroll och för tidigare inläring av aggressiva beteenden, medan katharsiseffekten torde vara störst där relativt starka aggressiva impulser förenas med mycket stark impuls kontroll, eller där individen är fullärd i fråga om aggressiva beteenden men bara moderat aggressiva impulser föreligger. Här behövs emellertid ytterligare undersökningar.

Parallellt med den färskva experimentella forskning om verkningar av bildmässiga massmedier, vilken just exemplifierats, finner vi i Förenta staterna en något äldre forskningstradition, som med experimentella medel sökt klarlägga orsak och verkan i »kommunikation och övertalning». Även om denna forskningstradition, som haft sitt främsta centrum vid Yale-universitetet (Carl Hovland och hans medarbetare), inte ägnat massmedierna någon särskild uppmärksamhet, är det uppenbart att massmedieforskningen befruktats och kommer att

befruktas av de metoder och teoretiska grepp, som yaleskolans kommunikationsforskare utformat. Karakteristiskt för yaleskolan är det systematiska sätt på vilket man varierat olika egenskaper hos informationskällan, typen av information, sättet att framlägga informationen och informationsmottagarens personlighetsegenskaper i studiet av kommunikationsprocesser. I högre grad än vad som varit möjligt i massmedieforskningen har man i yaleskolan undersökt långtidsverkningar av övertalande kommunikationer.

I samhälls- och beteendevetenskaperna finner man emellertid ofta, att en undersöknings experimentella elegans och bevisvärde står i omvänt förhållande till möjligheterna att generalisera och tillämpa dess resultat utanför de laboratorier, där experimenten utförts. Det är ofta ofrånkomligt, att laboratorieexperiment blir något artificiella. Men även i de fall där detta inte går att undvika, finns det i princip möjligheter att på olika sätt undersöka och korrigera arten och graden av denna felkälla.

En sådan felkälla, som yaleskolans och andra liknande kommunikationsexperiment särskilt kritiserats för, är dess urval av försökspersoner. Betalda försökspersoner eller studenter, som är tvungna att ställa upp som försökspersoner som krav för vissa betyg i psykologi eller sociologi, kan inte utan vidare anses representera den typ av människor, som ute i samhället frivilligt skulle valt att exponera sig för den typ av påverkan man experimenterar med. Studiet av icke helt frivilliga grupper av försökspersoner (»captive audiences») i kommunikationsexperiment leder lätt till att man förbiser den »självelektion» eller selektiva exponering, som är regel i ett stort antal sociala kommunikationsförlopp, och som i praktiken spelar en avgörande roll för nettoeffekten av det sända kommunikationsinnehållet.

Det problem som »captive audiences» utgör kan emellertid ibland undvikas även i laboratorieexperiment. Så har man t. ex. vid Stanford-universitetets Institute of Mass Communications under ledning av Nathan och Eleanor Mac-coby försökt att göra en serie experiment om inverkan av broschyrer och filmer om barnuppfostran mindre artificiella bl. a. genom att utgå från i förväg gjorda fältundersökningar om vilka mödrar, som självmant exponerar sig för dylika program.

9.2.4 Pedagogiska och psykologiska undersökningar

Den nyssnämnda undersökningen i Stanford är intressant också genom att den sysslar med en typ av uppfostrande och informerande inslag, som i Förenta staterna ännu så länge endast i sällsynta fall gjorts till föremål för välplanerade massmedieexperiment. De flesta av experimenten och de mera ambitiösa fältundersökningarna på detta område i Förenta staterna och i Storbritannien har kommit att ägnas program av en typ, som avser att skänka spänning och underhållning. Från Stanford och från Pennsylvania State University har emellertid under senare år utgått ett antal studier i »instructional television» — när-

mast skol-TV — som har givit viktiga bidrag till belysningen av åskådnings- undervisningens pedagogiska problem med särskild hänsyn till TV. Dessa studier ger besked om hur lärare och elever värderar ifrågavarande TV-program, och de ger också möjligheter att jämföra betyg hos grupper som sett »instructional TV» med kontrollgrupper, som för övrigt haft samma lärare och lärostoff. Resultaten av TV-undervisningen är i varje fall inte sämre än de som nås med mera konventionella pedagogiska metoder och i många fall klart bättre.

Man kan emellertid inte utan vidare generalisera resultaten av dessa undersökningar till vanliga informerande TV-program och vanliga tittare, eftersom experimenten med »instructional TV» alltid avsett lärare och skolelever. Det återstår alltså fortfarande mycket när det gäller att klargöra vad kultur-, aktualitets- och informationsprogram i radio och TV kan göra för att vidga människors horisonter och kunskaper. Himmelweits redan nämnda undersökningar kastar något ljus över denna frågeställning vad beträffar barn. Vuxnas sätt att använda kultur- och informationsprogram i radio och TV och de därav betingade verkningarna av detta slags programstoff är ännu så länge otillräckligt eller fantasilöst utforskade.

Pedagogisk forskning i vidare mening bedrivs emellertid i allt större utsträckning i takt med undervisningstelevisionens — »educational TV» — ökade betydelse. Vissa av dessa undersökningar har helt enkelt till syfte att samla de erfarenheter, som görs på skilda håll i världen och i från varandra starkt avvikande miljöer. Exempel på denna typ av sammanfattningar är de många unescopublikationerna om radio- och TV-undervisning i vissa u-länder.

Schramm, Steiner m. fl. har i större arbeten publicerat sina resultat av omfattande intervjuundersökningar i syfte att fastställa betydelsen av »educational television». Dessa studier ger visserligen en rad fakta om de förväntningar man ställer på TV som informationsmedium, och de visar att »educational television» skapat sig en profil i allmänhetens medvetande, men deras allmängiltighet begränsas i hög grad av att de avser ganska speciella amerikanska förhållanden.

I fråga om uppslagsrikedom och dristighet är emellertid amerikansk forskning på detta och andra områden inom massmedieforskningen oöverträffad. Kvantitativt har den ett stort omfång. I en 1962 upprättad bibliografi över doktorsavhandlingar kring radio-TV-problem upptar 110 av inalles 352 titlar ämnen rörande radio- eller TV-undervisning. En samma år publicerad samlingsvolym, »Educational Television», redovisar den samlade bilden av 393 jämförande undersökningar om televisionens inlärningseffekt.

Något mindre framträdande synes hittills den psykologiska forskningen om etermedierna vara, men det bör nämnas att det tidiga 1930-talets radioforskning i avsevärd omfattning kom att röra sig om sådana problem som de psykologiskt betingade skillnaderna mellan vanlig förkunnelse och radiotalande. Det troligtvis första försöket att genomföra en vetenskaplig undersökning av ett radiomaterial, Elisabeth Shanks M. A.-uppsats vid University of California 1929, rör »the relations of certain types of voices to successful radio broadcasting».

Cantril-Allports »The Psychology of Radio» från 1935 innehåller en rad studier med syfte att klarlägga radions egenart. I likhet med ett antal samtidiga tyska arbeten är dessa studier en blandning av tämligen osystematiserade iakttagelser och entusiastiska spekulationer om det nya mediets särskilda kvaliteter. De har sitt värde som uppslagsrika vittnesbörd om vad man väntat sig av radion, och i fortsättningen kom naturligtvis en del av de här väckta problemställningarna att aktualiseras i verkliga forskningsprojekt.

Österrikaren Friedrich Knilli belyste i en avhandling frågan om hörspelet i lyssnarnas föreställningsvärld och fann, att dramats känslöverkan var så intensiv att lyssnarna hade mycket påtagliga upplevelser av att se en scen. Knilli kan med sina undersökningar sägas ha bidragit till en önskvärd vetenskaplig genomlysning av dunkla spekulationer kring radions av renodlat akustiska intryck bestämda upplevelsefält. En motsvarande undersökning av TV-pjäsupplevelsen har senare genomförts av Fritz Beckert.

Ett sammanfattande arbete om massmedierna är Gerhard Maletzkes »Psychologie der Massenkommunikation», som emellertid behandlar ett mycket vidsträckt ämnesområde och närmast är att betrakta som en sammanfattning av vad man vet om massmediernas allmänna karaktär och verkningsmedel.

9.2.5 Statsvetenskaplig-historisk forskning

Den mot politisk historia orienterade radio-TV-forskningen ställs inför intressanta uppgifter. Det saknas emellertid ännu i de flesta fall vetenskapligt genomförda undersökningar av de olika radioföretagens uppkomst och utveckling. Ett undantag är Storbritanniens BBC, om vilket en rad historiska arbeten föreligger. Av den till de tre stora band planerade »The History of Broadcasting in the United Kingdom» av Asa Briggs har de två första banden utkommit, och därmed finns en fyllig framställning av hela det skeende, som ledde till konstitueringen av BBC som en »public corporation». Briggs' verk visar mycket klart det dynamiska samspelet mellan radioföretaget och allmänna opinionen och blir på så sätt ett stycke levande samtidshistoria. Paralleller till detta arbete finns också i Förenta staterna, och för Tysklands vidkommande föreligger en omfattande undersökning om den tyska radions historia från 1923 till 1938 av Heinz Pohle. Det senare arbetet ger en utomordentlig inblick i det politiska spelet kring radions konstitution under weimarrepublikens tid och visar sedan, hur hitlerregimen gjorde mikrofonen till ett lydigt redskap för sina syften.

I Förenta staterna har genom koncentrerade forskningsprojekt värdefull kunskap vunnits om enskilda radiostationers programpolitik under det första årtiondet, då man sökte sig fram och vann sin publik med medel, som till en början inte dominerade programsättningen men efter hand blev karakteristiska för amerikansk radiostil. En studie av programpolitiken vid stationen WMAQ i Chicago åren 1922—1931 ger i fängslande närbild en skildring av ett skeende, som i större skala och med ett mera utdraget perspektiv ideligen uppreps

snart sagt över hela världen. Det är bilden av en ny samhällsinstitution, som vinner en publik i en intressant växelverkan mellan antagna behov, nya publikkrav, inbördes tävlan om publikens gunst och eftersinnande programförklaringar om radions betydelse och allmänna målsättning som en institution till allmänhetens tjänst. Under dessa år utformades radions karaktär av massmedium i en strävan efter att utforska det nya mediets villkor och dess möjligheter att fånga publikintresset.

Detta förlopp — som ju måste anses vara av central betydelse för samtids-historien — är hittills endast mycket ofullständigt känt, och vad som nästan helt saknas är komparativa studier av vad den internationella debatten om radion under 1920-talet betydde för de överväganden, som i de olika länderna ledde till att man slog in på delvis radikalt skilda vägar. Det har av forskarna antytts, att den amerikanska radioutvecklingen tjänade som ett avskräckande exempel för männen bakom BBC. Å andra sidan har den amerikanska radion i många fall varit direkt mönsterbildande. Det är oklart i vad mån den tyska radion påverkat utvecklingen i andra länder. Fältet inbjuder onekligen till insatser, som bör kunna tillföra oss ett ökat vetande om mellankrigstidens opinionsbildning på ett av tidens centrala kulturområden.

En betydelsefull del av radions föga mer än 40-åriga historia rör den politiska propagandan. Med samhällsvetenskapliga utgångspunkter har denna flitigt studerats särskilt i Förenta staterna och Storbritannien. I de stora amerikanska valundersökningarna — med Lazarsfeld som pionjär och andra namn som Berelson, Campbell, Gaudet, Katz, McPhee, Thomson — har etermedierna observerats som integrerande del av den totala propagandasituationen, medan Trenaman och McQuail i sin analys av det brittiska underhusvalet 1959 koncentrerat sig på den i TV exponerade bilden av partierna och deras ledare. Målet för undersökningar av denna art är givetvis i sista hand att vinna erfarenheter om mediernas förmåga att på ett avgörande sätt påverka en valrörelse:

Men med andra utgångspunkter kan studiet av den politiska propagandan inrikta sig på att klarlägga dess karaktär och innehåll, sättet att bedriva den, dolda och uppenbara syften samt radions roll som redskap för stater och regeringar i den till utlandet riktade verksamheten. Vi vet numera ganska mycket om hur den tyska propagandan via radio bedrevs före och under kriget. Den nazistiska synen på radions totala engagemang i fostran av »rättänkande» tyskar och i utlandspropagandan är tämligen väl dokumenterad. Genom avhandlingar av Wittek, Rolo och andra känner vi också både den tyska och den brittiska propagandans metoder i eterkriget, och i Christiansen-Nørgaards bok »Hvad skete med Radioen under Krigen» skildras dansk radio under den tyska ockupationsmaktens villkor.

Det finns för efterkrigstiden en monografi om Radio Free Europe och dess verksamhet till och med ungerrevolten (Holt). På senare tid har man i tysk radioforskning studerat östtysk propaganda, sådan den t. ex. bedrivs i radioteaterns verksamhet.

Om åtskilligt av detta samtidshistoriska studium gäller emellertid, att det hittills har en preliminärt redovisande karaktär. Större vetenskapliga arbeten, byggda på ett allsidigt utnyttjande av källmaterial — som antagligen i många fall ännu är svårtillgängligt — saknas med enstaka undantag.

Den som med statsvetenskapliga utgångspunkter söker skrivna framställningar om de mycket väsentliga relationerna mellan stat, radioföretag och andra intressegrupper finner inte heller mycket. Naturligtvis har historieskrivningen om BBC och den tyska radion berört dessa frågor, men det saknas för Europas del genomförda framställningar av den typ, som numera föreligger i Walter Emerys analys av Förenta staternas radiosystem, »Broadcasting and Government: Responsibilities and Regulations».

En senare utveckling inom särskilt tyskt och engelskt radio-TV-väsen har dock givit anledning till ett antal specialundersökningar kring förutsättningarna för introduktionen av en mer eller mindre kommersialiserad TV-verksamhet. Särskilt kampanjen bakom tillkomsten av »independent television» i Storbritannien har ingående penetrerats av såväl brittiska som amerikanska forskare, däribland H. H. Wilson och Clive Jenkins. De senaste årens stora politiska strider kring radioföretagen i länder som Frankrike, Italien, Västtyskland och Österrike torde otvivelaktigt bli föremål för vetenskaplig penetration, inte minst i syfte att studera frågan om påstådda och faktiska försök från politisk sida att styra programverksamheten i bestämda parters intressen, eller att vinna insteg på radio-TV-området för enskilda vinstintressen.

9.2.6 Programforskning

När man vill komma åt radions och televisionens egenart måste man emellertid, jämsides med studiet av de institutionella förutsättningarna, ägna själva programproduktionen en ingående uppmärksamhet. Studiet av programformer, programpolitik och programskapare blir i själva verket kärnan i ett humanistiskt orienterat studium av etermedierna. Därvid utgår man från förutsättningen, att detta nya material är uttryck för ett skapande efter mediernas egna förutsättningar men ofta bygger på äldre traditioner.

En utgångspunkt har detta studium haft i historievetenskapernas allmänna förutsättningar. Det har gällt att t. ex. teckna radio- och TV-dramatikens korta historia, och då har man, närmast med litteraturhistorisk motivering, undersökt skilda författares bidrag till radions och televisionens egen litteratur. Tysk hörspelsdiktning har på detta sätt fått en ganska ingående beskrivning (Schwitzke, Fischer, Frank) liksom även i viss mån engelsk (Gielgud).

Också den amerikanska radiodramatiken — numera nästan utdöd — har fått sina historieskrivare, men eftersom det karakteristiska för denna dramatik varit att den haft en alldeles speciell form och mestadels framförts som populär seriedramatik, har källmaterialet påkallat en något annorlunda behandling. Det har här inte främst rört sig om ett litterärt material av genomgående hög kvalitet

utan om programtyper, där omständigheterna framtvingat ett helt annat slag av författarskap, inte sällan bedrivit kollektivt. I produkterna möter vi sedan det konventionella, standardiserade och stereotypa. Själva skapandet har inte inneburit någon mera mödosam problemlösning, och det har knappast varit fråga om en konstnärlig förlösningssprocess. Men denna dramatik röjer ett ofta betydande tekniskt kunnande och en medvetenhet om vad som slår an på publiken.

För massmedieforskningen är just detta det intressanta, och med innehålls-
analysens metoder söker man belägga dels de mönster och stereotyper som visat sig slå an, dels den ofta avancerade dramatiska teknik, som mediet givit impuls till att utnyttja.

I amerikansk massmedieforskning har främst den gren, som utgått från ämnet »speech», engagerat sig i ett innehållsanalytiskt studium av populärkulturens formvärld. En naturlig anknytning har man haft i ämnets traditionella intresse såväl för den folkliga talekonsten som för den akademiska talartraditionen med anor i Aristoteles retorik.

Men det är då också naturligt, att man funnit den nya form av talekonst som mikrofonen introducerat värd särskild uppmärksamhet. Naturligtvis har politikernas användning av radio och TV studerats, t. ex. Roosevelts berömda »brastal», en helt ny typ av politisk talekonst. Men än viktigare har det varit att studera de professionella radiotalarna. Krigsårens amerikanska radiokommentatorer — Kaltenborn, Murrow, Swing m. fl. — var inte endast inflytelserika opinionsbildare utan också mästare i en ny form av retorik. Deras rapporter, kommentarer, intervjuer och reportage studeras därför som ett nytt språkmaterial, som kan antas ha varit mönsterbildande i skilda hänseenden.

Amerikansk »speech»-forskning anknyter här till den humanistiskt orienterade forskning, som vid tyska universitet bedrivits i ämnet »Publizistik». Det är också i »Publizistik» huvuddelen av tysk massmedieforskning har sin hemort, och som redan nämnts bedrivs radio-TV-forskning vid amerikanska universitet även i ämnet »Journalism».

Det finns anledning att observera, att det humanistiska intresset för etermedierna också stimulerats av den vidare ram för modersmålsstudiet, som i Förenta staterna betecknas med termen »communication arts». Man utgår från att man i modersmålsundervisningen studerar några valda former av budskap — litterära axplock lika väl som elevuppsatser — men att dessa endast är delar i en större enhet av det moderna samhällets kommunikationsprocesser.

För ett humanistiskt forskningsprogram, som tar hänsyn till dessa nya utgångspunkter, blir det naturligt att studera publicistikens och offentlighetens samhälle med dess av sociala och tekniska faktorer bestämda uttrycksformer. Traditionell litteraturanlys måste då kompletteras med modern innehållsanlys, liksom teaterhistoria och teaterkritik fått avläggare i filmhistoria och filmkritik. Till samtidshistoriens och litteraturhistoriens uppgifter hänförs då också journalistiken, både tidningarnas och den som bedrivs i etermedierna.

Här möts humanister och samhällsvetare i ett gemensamt studium av det moderna samhällets kommunikationsvägar. Vägen dit behöver inte ens för en utpräglad historiskt inriktad litteraturvetenskapsman vara alltför lång. Ett intressant vittnesbörd om detta är Karin Dovrings arbete »Road of Propaganda», genomfört med anknytning till Harold D. Lasswells forskningar i den politiska propagandans egenart men gjort mot bakgrund av författarinnans litteraturvetenskapliga studium av »Sions sånger» som ett exempel på populär andlig diktkonst i 1700-talets Sverige.

9.2.7 Utländska institutioner

Massmedieforskning i *Förenta staterna* bedrivs som redan anförts med utgångspunkt i olika universitetsämnen, främst sociologi, statskunskap, journalistik och »speech». Den är nära knuten till undervisningen inom respektive discipliner, där man vid många universitet och colleges kan erbjuda ett omfattande kursprogram i radio-TV-frågor redan från de första collegeåren. Åtskilliga universitet håller sig med särskilda »departments» för radio-TV-undervisning, vilken då inte sällan är hopkopplad med film- och pressundervisning.

Enligt en statistik från 1961 hade då ca 2 700 studenter i *Förenta staterna* »radio» som *huvudämne* för sin B. A.-examen och ca 500 för sin M. A., medan samtidigt 125 doktorander arbetade med forskningsuppgifter inom detta fält. Denna statistik bygger på uppgifter från 70 läroanstalter, som tillsammans hade 2 000 radio-TV-kurser per läsår att erbjuda sina studenter.

Det karakteristiska för amerikanska radio-TV-studier är alltså, att man tidigt kan specialisera sig på området och sedan på en ganska smal bas genomföra en vetenskaplig forskningsinsats. Styrkan i detta system ligger däri, att forskningen blir mycket omfattande och att nya ämnen oförskräckt prövas av forskare med skilda utgångspunkter. Endast ett fåtal av dem, som examineras efter detta system, kan räkna med en framtid inom radio-TV-världen. Många blir lärare och övertar så småningom själva ansvaret för nya radiokurser på college- eller t. o. m. high-school-nivå. Andra blir kritiker och journalister, och många ägnar sig åt reklambranschen. På så sätt sprids kunskaper om massmediernas funktioner ut över det amerikanska samhället. De blir inte exklusiva specialiteter.

Men svagheterna är också uppenbara. En del av denna forskning har inte den höga vetenskapliga standard som vore önskvärd. I regel beror det i så fall på att basen för forskarinsatserna är för smal, synvinkeln för snäv. Strävanden efter vidare perspektiv, efter en mera berikande undervisning kan emellertid också noteras. I riktlinjerna för arbetet vid College of Communication Arts vid Michigan State University heter det sålunda, att institutionen skall ta sikte på att mot en bred bildningsbakgrund ge studenterna en klar insikt i den roll massmedierna spelar i det moderna samhället. Arbetet skall syfta till fördjupade studier inom ett eller flera specialområden, och institutionen erbjuder åt alla uni-

versitetets studenter en möjlighet att lära sig något om kommunikationsprocessen. Institutionen skall vara ett forskningscentrum med uppgift att ta till vara massmedieforskningens resultat till samhällets bästa, men man betonar därvid hur viktigt det är med en bred, humanistisk bakgrund för massmediestudiet.

I *Västtyskland* har man starkt betonat massmediestudiets sammanhang med ett större bildningsprogram. Här fanns emellertid inte förutsättningarna för ett snabbt och fördomsfritt insatt universitetsstudium på bred front efter amerikansk modell. Man sökte sig andra vägar och fann, som redan påpekats, i »Publizistik» en anknytning till den pressforskning och -undervisning, som redan hade en lång tradition vid de tyska universiteten.

Tysk radio-TV-forskning har emellertid efter kriget fått sitt centrum i Hans Bredow-institutet i Hamburg. Detta institut har ett visst samband med Hamburgs universitet där dess forskare i regel undervisar, och det är likaså — inte minst genom generösa finansiella bidrag — i viss utsträckning beroende av Norddeutscher Rundfunk. Men institutet bevarar ändå en mycket självständig ställning. Finansierat och styrt av en stiftelse har det främst åtagit sig en koordinerande verksamhet. Institutet välkomnar forskare av skilda riktningar, erbjuder dem att i föreläsningar och seminarieövningar bli förtrogna med etermediernas problematik, består dem med delvis svåröverkomlig litteratur, förmedlar källmaterial samt kan i viss utsträckning bereda publiceringsmöjligheter. I institutets kvartalstidskrift »Rundfunk und Fernsehen» förs den vetenskapliga debatten om radio och TV.

Två heltidsanställda, vetenskapligt meriterade krafter står i ledningen för institutets verksamhet. De är också universitetsdocenter och ger i den egenkapen kurser i massmediekunskap, öppna för alla studenter vid Hamburgs universitet.

I motsats till de amerikanska institutionerna kan man inte ta betyg vid Hans Bredow-institutet. Institutet åtar sig heller ingen utbildning av radio-TV-producenter. Hela verksamheten är i stället uttryck för en strävan att föra in massmedieproblematiken i ett »studium generale»-program, där var och en av de studerande har sitt fack, inom vilket han belägger sina kunskaper med betygsmärker, medan han kan berika sitt synfält genom att ta del av institutets undervisning.

Särskilt betydelsefull är forskarhandledningen. Till institutets seminarier kommer forskare från skilda fakulteter och ämnen, som i sina avhandlingsuppgifter kommit att syssla med massmediesamhällets problematik. Somliga har redan direkt givit sig i kast med centrala radiofrågor. Den tyska avhandlingsförteckningen ger belägg för att det kontinuerligt bedrivs radio-TV-forskning även i Västtyskland.

Behovet av samlade insatser på massmedieforskningens område synes även ha vunnit statsmakternas beaktande. I ett uttalande vid ett plenarmöte för delstaternas (Länder) kulturministrar heter det sålunda bl. a.:

»Kulturministrarna är övertygade om, att forskningen om de moderna mass-

kommunikationsmedlen och deras inverkan på de andliga, sociala och ekonomiska områdena är en viktig uppgift ur såväl vetenskaplig som samhälls- politisk synpunkt.»

Man rekommenderar en avsevärd förstärkning av hittillsvarande verksamhet, huvudsakligen bedriven vid ett fåtal institutioner för »Publizistik» eller »Zeitungswissenschaft», och har därvid främst i åtanke en typ av »interfakultativa institut» vid de nya universitet, som befinner sig under uppbyggnad.

I *Japan* etablerade år 1946 radioföretaget NHK ett radio- och TV-kulturforskningsinstitut med uppgift att initiera forskningsprojekt samt i samverkan med radioföretagets tekniska laboratorier förbättra programstandarden. Institutet har avdelningar för programforskning, opinionsundersökningar och radio-TV-historia och omfattar också ett radiomuseum och ett »theoretical research centre».

Sistnämnda »centre» organiserades 1959 med uppgift att i stor skala vetenskapligt undersöka radions och televisionens karaktär och funktioner. Detta forskningscentrum publicerar på japanska en kvartalstidskrift för radio-TV-forskning och årligen en publikation på engelska, »Studies of broadcasting», där man söker genomföra ett internationellt perspektiv. Därför har man etablerat samarbete med kända amerikanska och tyska massmedieforskare.

Enligt en uppgift från 1963 har detta forskningscentrum en fast anställd stab om åtta personer. Därjämte var vid detta tillfälle ytterligare elva forskare knutna till institutionen för särskilda forskningsprojekt.

Ett exempel på institut, där undervisningsuppgifterna synes vara det primära, är den högre skola för journalistik och undervisning med audivisueella hjälpmedel, som knutits till det katolska universitetet i Milano och finansiellt stöds av staden Bergamo. Institutet ger en tvåårig utbildning och förutsätter av sina elever akademisk examen (italiensk doktorsgrad) som inträdeskrav. Det första året ägnas åt en mera allmän journalistutbildning, medan studenterna under det andra året kan specialisera sig bl. a. på radio och TV. Till kursen hör seminarier i hur man skall definiera de båda mediernas kulturella funktioner. Studier av radio-TV-kritiken och av program från Italien och andra länder ingår också i studiekursen, som avslutas med en självständig seminarieuppgift i form av en mindre avhandling.

9.3 Uppgifter för svensk radio-TV-forskning

I detta kapitel avser vi att med konkreta exempel ge en antydning om vidden av det forskningsområde vi anser svensk radio och television erbjuda.

9.3.1 *Samtidshistorisk forskning*

Radion har endast en 40-årig historia i vårt land, men detta hindrar inte att en av de mest brännande uppgifterna är att få en vetenskapligt hållbar, historisk skildring av de fyra decennier, under vilka radion spelat en allt större roll i det samtidshistoriska förloppet. I framställningar, som mer har minnesanteckningarnas karaktär, har uppgifter lämnats om diskussionen kring dåvarande Radiotjänsts tillblivelse. Det är angeläget att detta begynnelseskede omsorgsfullt kartläggs och att målsättningen för verksamheten i det följande preciseras, samtidigt som en analys görs av den offentliga debatten kring radion och myndigheternas ställningstaganden. Det vore också av stort värde att få belyst i vad mån svensk radio på ett avgörande sätt influerats av utländska förebilder, särskilt under de första och för lång tid avgörande åren. Här väntar komparativa studier, där det finns möjligheter att utnyttja vad som kommit fram i särskilt amerikansk, tysk och brittisk historiskt orienterad forskning. Likartade uppgifter väntar för belysning av televisionens genombrott 30 år senare, då det i debatten inte saknades uttryck för ångslan och t. o. m. ren negativism inför det nya mediet.

Ett särskilt intresse bör ligga i studiet av sändningsjournaler vid olika tider och på ett eller annat sätt bevarat programmaterial. Man kan vänta sig att man vid ett sådant studium skall kunna nå viss kunskap om radions ställning i samhälle och kulturliv. Det finns måhända skäl att tro att radion under de första decennierna genom sin strängt bevakade neutralitet inte vågade engagera sig i speglingen av kontroversiella frågor. Kom därmed radion att ställas åt sidan som verkligt opinionsbildande organ? Hur har den speglat det land och det skeende den verkat inom? Har den tagit upp och väglett en samhälls- och kulturdebatt, har den legat efter allmänna opinionen eller befunnit sig i första linjen, kanske t. o. m. ett stycke före? Här bör man också ställa frågan hur radion och pressen förhållit sig till varandra. Det är känt, att man från pressens sida till en början intog en restriktiv hållning t. ex. till radions begäran att få sända nyheter. Man fruktade uppenbarligen konkurrens. Blev det verklig konkurrens? Hur speglade pressen radion? Och i vad mån kan man säga, att radion med

tiden kom att åtaga sig allt flera av de uppgifter, som traditionellt tillkommit pressen?

Särskilda punktundersökningar är påkallade. Radions ställning under krigsåren borde kunna ge upphov till en undersökning av hur ett massmedium vinner en position som ett hart när officiellt språkrör för regering och myndigheter. Hur och i vilken grad sökte radion engagera folket för försvar, försvarslån, neutralitetspolitik, god beredskapsanda etc? Vad blev radions version av »den svenska linjen», och i vad mån kan det antas, att den utövat ett avgörande inflytande på folkets beredskap?

Publikundersökningar efter vetenskapliga metoder inleddes först under 1950-talet inom Sveriges Radio, men det bör vara möjligt att i ett betydligt längre perspektiv urskilja vissa drag i den för varje massmediums framväxt karakteristiska processen, då man i ett växelspel mellan programutbud, antagna och verifierade behov och publikreaktioner utformar bilden av de lyssnare man har att åtminstone till en viss gräns gå till mötes.

Naturligtvis förtjänar till allt detta också radions arkivmaterial att uppmärksammas i all samtidshistorisk forskning. Radion har i fyrtio år obestriddligen utgjort en faktor i svensk opinionsbildning och i svensk kultur. Det kan vara svårt att med kvantitativa metoder i efterhand bestämma dess inflytande, men det är möjligt att ge ganska exakta uppgifter om *vad* man haft att erbjuda allmänheten. Otvivelaktigt kommer en klarare bild av detta att tillföra all samtidshistorisk forskning värdefulla data.

9.3.2 *Speciella programområden*

Specialuppgifter väntar på områden, där radion presterat nya och unika former för kulturskapande. Det gäller t. ex. radioteatern, där inte bara ett litteraturhistoriskt primärmaterial pockar på uppmärksamhet bl. a. därför att så många av våra främsta författare engagerat sig som radiodramatiker, utan där också intressanta iakttagelser kan göras om hur dramatik plötsligt blev en angelägenhet för hela folket. I vilken utsträckning kom detta förhållande att påverka programpolitiken och författarna? Vad spelade man? Det förhåller sig också så, att mycket av radioteaterns dramatik aldrig publicerats, fastän den avlyssnats av en mycket stor publik. Det är angeläget att påvisa existensen av denna dramatik och att undersöka, i vilken utsträckning författarna lät sig entusiasmeras till formexperiment av sin kunskap om det nya mediets möjligheter. Här öppnar sig för övrigt redan möjligheten att studera televisionens speciella dramatik.

En annan konstform, som radion och sedermera televisionen lanserat och drivit fram till mästerskap, är reportaget. Det material som här samlats under årens lopp är naturligtvis intressant ur rent historiska synpunkter och kommer väl att i framtiden hävda sig som ett källmaterial, som under särskilda förutsättningar kan utnyttjas för olika slags forskning. Det har också givit oss en oskattbar dokumentation av kulturformer, som numera delvis upplösts eller

helt förändrat karaktär. Etnografi och etnologi har i reportaget ett viktigt källmaterial till belysning av miljöns förändringar. Men reportaget är också i sig självt en konstprodukt, en originalform för episk och dramatisk framställning, och det kommer uppenbarligen att tilldraga sig litteraturforskarens uppmärksamhet.

I radions arkiv förvaras en stor mängd specialkomponerad musik för teater, underhållningsprogram och andra evenemang. De flesta av våra samtida tonsättare är här representerade med verk, som har skapats direkt för radio och TV och endast är tillgängliga på radioföretaget. Musikforskningen torde knappast kunna ge en riktig bild av de senare decenniernas musikliv i Sverige utan att ingående studera radions verksamhet för att i skilda hänseenden stimulera musikskapandet och musiklivet över huvud taget.

Radions spegling av det religiösa livets skiftande former i vårt land och den plattform för predikan radio-TV erbjudit förtjänar teologernas beaktande. I utländsk forskning om etermedierna har främst religionspsykologiska och sociologiska frågeställningar bearbetats, och det föreligger alltså möjligheter till jämförande studier. Av speciellt intresse vore det att få belyst radions ställning som ett nytt och enligt en allmän åsikt effektivt opinionsbildande medium i en av traditioner och tämligen statiska former bestämd miljö. I vårt land tillkommer här den intressanta uppgiften att jämföra radions förmåga att bryta in i å ena sidan kyrkans och å andra sidan frikyrkornas traditionella uppfattning om förkunnelsens art och utformning. Den homiletiska forskningen ställs här inför fängslande uppgifter.

9.3.3 Språkvetenskap

Även om det språkvetenskapliga studiet gäller, att det har goda förutsättningar att lämna viktiga bidrag till belysningen av de snabba förändringarna i 1900-talet kultur- och samhällsliv. Därvid kommer Sveriges Radios arkivmaterial att bli av stort värde.

Det levande språket har otvivelaktigt hittills varit eftersatt i svensk lingvistik, men en vändning tycks vara på väg. Nusvenskans historia och aktuella utveckling pockar på forskarnas intresse, och de frekvensundersökningar av nusvenskan i tidningsspråket som planeras bör rimligen ganska snart kunna kompletteras med motsvarande studier av det talade språket. Här står radions material till förfogande, och man torde redan med det korta perspektiv man hittills har kunna studera frekvensförhållanden samt morfologiska och strukturella förhållanden i nusvenskan. De snabba förändringarna i det talade språket gör det önskvärt att vart femte eller var tionde år kunna genomföra åtminstone frekvensundersökningar. Till detta kommer det viktiga studiet av fonetiska frågor samt dialektforskningen, som visserligen förfogar över ett betydande eget material men som ändå bör ha stort utbyte av det ansenliga arkivmaterial av bygde-reportage, som under en längre period samlades på Sveriges Radio. Liksom in-

samlandet av folkmusik — där ett arkivbestånd finns, som främst angår musikforskare och etnografer — utgör dokumentationen av språk och kultur i svenska bygder en av radions viktigaste kulturinsatser. Det är viktigt att detta material kommer forskare till godo, men i stort sett tycks det ännu vara ganska okänt, eftersom Sveriges Radio inte haft möjligheter att publicera sina kataloger.

Man kan naturligtvis också fråga i vad mån radiotalandet haft mönsterbildande effekter på svenskt talspråk. Förloppet kan här vara svårt att följa, och effekten kan förmodligen endast uppskattas, men det är för språkforskningen under alla omständigheter intressant att studera det språkliga mönstret. Ur denna synpunkt kan det väntas, att kända radioröster som Sven Jerrings och Lenart Hylands kommer att underkastas en analys, som i och för sig inte behöver stanna vid de språkvetenskapliga kriterierna utan lika väl också kan omfatta t. ex. litteraturvetenskapliga iakttagelser om framställningens art. I Förenta staterna är monografiska studier av framstående radiotalare vanliga. Dessa kan i ett litet land vara än mer motiverade, därför att man där kan förutsätta att ett fåtal röster haft en nästan total genomslagskraft i den meningen, att så gott som alla kunnat identifiera dem och varit exponerade för eventuell påverkan.

9.3.4 Undervisningsfrågor

Sveriges Radio har alltid ägnat sig åt pedagogisk verksamhet i form av bl. a. skolradio, språkkurser och folkbildningsprogram. I 1900-talets undervisnings- och bildningsväsen intar radion och sedermera televisionen därför en viktig position. Det är önskvärt att den får en tillförlitlig belysning, inte minst som bakgrund till de vidgade insatser som nu förbereds. Otvivelaktigt har radion utbildat egna pedagogiska vägar i t. ex. språkundervisningen, och det är tills vidare en öppen fråga, huruvida dessa utövat ett inflytande på utvecklingen inom språkpedagogiken i landets skolor. Radion upptog samtidigt aktivitetsformer, utbildade inom det fria bildningsarbetet, främst då studiecirkeln. Under en lång följd av år spelade lyssnarcirkeln en stor roll i radions studieverksamhet, men vi vet föga om hur dessa studieformer i realiteten utföll. Att det rått en samverkan mellan radio och folkbildningsarbete är emellertid uppenbart, och att detta varit en tillgång för båda parter förefaller troligt. Men här finns ett material, värt ett studium, som kan sägas vara av stor betydelse för uppfattningen om bildnings- och utbildningsväsendet i 1900-talets Sverige.

Om de pedagogiska myndigheterna i framtiden tar radio och TV i sin tjänst i den utsträckning som vi förutser, kommer det givetvis också att bli en mycket viktig uppgift att undersöka hur de olika pedagogiska metoderna fungerar. Vi får en målforskning av särskilt hög angelägenhet, då det ju här blir frågan om stora och kostnadskrävande insatser, vilkas resultat är avgörande för hur generationer av elever utbildas. Som exempel på sådana undersökningar kan nämnas språkundervisningen. Vi har redan erfarenhet av tre slags radioundervisning: bidrag till den reguljära skolundervisningen i ämnet, lärarersättande

kurser där kompetent lärare ej finns, samt specialkurser för enskilt studium med av Sveriges Radio utgivet studiematerial och utan anknytning till skolväsendet.

9.3.5 *Politiska och kultursociologiska forskningsuppgifter*

Radion och televisionen är betydelsefulla politiska faktorer i det moderna samhället. En aspekt härav som förtjänar särskilt intresse gäller systemet med ensamrätt för ett programföretag i ett demokratiskt land. Ur olika synpunkter kan denna anordning synas, eller har i vart fall från tid till annan av olika grupper betecknats som, ovanlig eller paradoxal. Erfarenheten — på ett mera allmänt plan — säger oss, att medan t. ex. i Storbritannien BBC fram till TV-monopolets brytande 1955 uppenbarligen åtnjöt allmänt förtroende för opartiskhet, vederhäftighet och självständighet i förhållande till statsmakterna, är detta alls inte fallet med RTF (nu ORTF) i Frankrike. I Italien har RAI i viss utsträckning dragits in i politiken genom inflytandet från det »statsbärande» kristligt-demokratiska partiet utan att detta därför fått lika långtgående konsekvenser som i Frankrike, medan det för Österrike speciella systemet med nationell koalitionsregering betytt en rad ovanliga begränsningar för radioföretaget ÖRF. Att göra en översiktlig studie av dessa förhållanden på komparativ basis och med ständig referens till Sveriges Radio måste vara en lockande uppgift för statsvetenskaplig forskning.

Frågan om monopol kontra konkurrens har också principiella aspekter inom ett land. Eftersom den är partipolitiskt kontroversiell och problemet tarvar en ingående analys för att kunna debatteras i en saklig och fördomsfri anda, skulle otvivelaktigt en vetenskaplig studie av debatten inte bara i Sverige utan även i sådana länder som Storbritannien, Västtyskland och Finland innebära ett väsentligt och om man så vill praktiskt nyttigt bidrag. Nationalekonomiens insatser har bidragit till att förbättra den samhällsekonomiska debatten i många länder. En liknande insats skulle statskunskapen kunna göra för radio- och TV-politiken. Det har även från juristhåll anmälts intresse för forskning om problem rörande radions och televisionens status, konsekvenserna av monopolet, upphovsrättsliga problem etc.

Radio- och televisionsprogrammen spelar en mycket stor roll i det moderna samhället om inte annat så av det enkla skälet att flertalet människor ägnar en mycket stor del av sin fritid åt att följa programmen och hämtar en viktig, ofta en dominerande del av sin information och sin stimulans från dem. Samtidigt vet vi att programmen i det ena landet kan vara mycket olika dem i ett annat land, eller att den allmänna programsättningen kan ha förskjutits kraftigt inom ett visst land under en längre tid. Detta har ju skett bl. a. inom svensk ljudradio. Här öppnar sig en rad intressanta frågor. Hur uppkommer egentligen en programpolitik, en allmän inriktning av radio och TV? Vilka enskilda personer har inflytande, inom och utom radioföretagen, och hur utövas detta inflytande? Hur ser samspelet med publiken ut? Vilken betydelse har det potentiella »hotet»

från icke existerande men tänkbara konkurrenter, legala eller »pirater»? Vad spelar klart utsagda, kanske direkt omprövade målsättningar för praktisk roll, sådana som t. ex. de av 1960 års radioutredning genomdiskuterade och framlagda? Vilken roll spelar de internationella kontakterna, dvs. radiofolkets resor och umgänge över gränserna, och deras strävan att imitera och kopiera andras framgångar? Inte minst: vilken relativ roll tillmäts publikens storlek och önskemål jämfört med målsättningar av annan art?

På de enskilda programområdena kan sedan studiet föras vidare till att gälla innovationsförloppet i programpolitiken. Idéer stjåls hämningslöst länder emellan, varvid ofta de länder som av ekonomiska skäl eller genom en tidig introduktion av ett medium ligger före i den kvantitativa utvecklingen kan komma att framstå som mönstergivare. Men enskilda, begåvade programskapare eller en lycklig slump kan få stor betydelse. De rent tekniska omständigheterna, alltifrån inspelningstekniken för ljudband till upptäckten att man kunde skapa »negativa» TV-bilder med konstnärlig effekt, spelar givetvis också en framträdande roll.

Ett viktigt mål för den radio- och televisionsverksamhet som bedrivs i Sverige är att gynna de sköna konsterna, att »föra ut litteraturens, teaterns, filmens, bildkonstens och musikens bästa alster till publiken». Man har klart för sig, att etermedierna genom sina unika egenskaper kan nå ut till mycket stora grupper, som tidigare stått helt främmande för dessa ting. I extrema fall kan förändringen vara mycket påtaglig: operan har en gång varit geografiskt begränsad till Stockholm, utbildningsmässigt och i praktiken socialt till en liten, gynnad grupp, ekonomiskt till dem som haft råd med de relativt dyra biljetterna. Härtill kommer det faktum att antalet platser och föreställningar varit alltför litet för att tillåta någon större vidgning av den trånga kretsen. I dag kan fyra femtedelar av folket utan extra kostnad flera gånger om året ta del av högklassig opera via TV. Vad händer då? Vilka förutsättningar finns för att intressera nya grupper? Vilka är deras upplevelser? Hur många av de redan nu jämförelsevis få tittarna kommer att finnas kvar, när ett alternativt TV-program bjuds? Hur kan man undan för undan bygga upp kunskaper och intresse så, att uppskattningen av en »svår» men berikande konstart sprids i vida kretsar? I själva verket riskerar hela den kraftiga satsningen på radio och i synnerhet TV som kulturpolitiska instrument, som »missionerande» vägröjare inom grupper som utgör en kulturell »vildmark», att slå fel om man inte kan skaffa sig en säker bild av vad som sker i mottagarsituationen och anpassa verksamheten härefter.

Med en viss förskjutning av perspektivet är det givetvis en intressant uppgift för det allmänna studiet av de sköna konsterna som masskommunikation att undersöka och jämföra olika distributionsformer för seriös musik, anspråksfull jazz, modern nonfigurativ konst, teater från olika stilarter och kulturkretsar, konstnärligt ambitiös film etc. Den relativa betydelse radion och televisionen har vid sidan av andra distributionsvägar kan belysas, dels givetvis på mottagarsidan i direkt avseende, dels också vad gäller producenternas och distribu-

törernas målinriktning med hänsyn tagen till de olika kommunikationsvägarnas insedda eller förmodade möjligheter och begränsningar.

I diskussionen om massmedierna har deras roll som likriktare, som utbredare av konformism, ofta framhävts. Man har menat, att såväl Sverige som andra länder inom vår kulturkrets uppvisar en snabb utveckling i riktning från ett samhälle med en rad parallellt och ganska självständigt existerande grupp-kulturer mot ett samhälle med en utpräglat enhetlig eller likartad kultur. Förändringarna avser i första hand så påtagliga yttre ting som beteenden, seder, språkvanor, umgänge å ena sidan, värderingar, betedenormer, livsstil å andra sidan. Variationerna i den äldre samhällstypen hade dels en geografisk bas, varvid det givetvis i första hand var landsbygdsbefolkningen som var bärare av det för de olika landsdelarna kännetecknande, dels en gruppbas. Skillnader i ekonomiskt beteende och därav följande konsumtionsmönster mellan olika socialgrupper var förr mycket starkare än nu, yrkes- och utbildningsgrupper skiljer sig åt, och kanske särskilt intressanta är de av starkt upplevda värderingar avgränsade grupperna, såsom utpräglat »bekännelseetrogna» kristna samfund. Den förändring emot allt större enhetlighet, gemensamma värderingar och beteenden, som otvivelaktigt pågår, bedöms av naturliga skäl mycket olika, i olika avseenden och från olika utgångspunkter. Under alla förhållanden måste det vara angeläget att vetenskapligt behandla dessa processer, något som hittills skett i ytterligt ringa utsträckning. Massmediernas roll måste därvid antas vara central. Radion och televisionen som förmedlare av för hela befolkningen gemensamma normer för vad som är riktigt eller »naturligt» beteende, vad som är intressant och värdefullt kontra vad som är ovidkommande, löjligt eller gammaldags, och av starkt laddade värderingar på olika områden, bör bli föremål för ett omfattande forskningsarbete.

Inom kulturellt och i värderingshänseende slutna grupper torde en rad särskilt intressanta effekter av radio och TV kunna studeras, emedan dessa medier genom att tränga in i hemmen med alla slags program ställer dessa grupper inför helt nya upplevelser, som de dittills vetat mycket litet om och kanske fördömt på mycket allmänna eller vaga grunder. I den mån »Hylands hörna» eller en och annan teaterpjäs eller profan underhållning i TV har några verkningar t. ex. inom vissa kristna grupper föreställer man sig att verkningarna kan gå i två riktningar: en »back-lash»-effekt som innebär att man styrks i sin tro att världen är syndfull och ond, och en effekt som skulle kunna beskrivas med termer som »vidgade vyer» och större tolerans för avvikelser från den traditionella likformigheten inom samfundet. Ser man frivilligt på TV och därvid finner visst behag i program, som man enligt sina dittillsvarande normer inte borde titta på, är sannolikheten ganska stor att man ändrar uppfattning genom att definiera om normerna. Det är inte säkert att detta innebär en ny likriktning i större överensstämmelse med den rådande sekulära likriktningen. Det kan i stället bli tal om en större tolerans för andra värden och värderingar, samtidigt som man med vidare motiveringar håller fast vid de egna.

9.3.6 Uppgifter för sociologisk forskning

Undersökningar som jämför kunskaper, värderingar och beteenden hos människor med och utan TV, eller som gör jämförelser mellan en tidpunkt innan TV vunnit insteg och efter televisionens genombrott, kan inte längre göras i Sverige. Televisionens genombrott kom så snabbt och så totalt att ingen större systematisk undersökning hann göras dessförinnan (se dock redogörelsen över tidigare svensk forskning).

Undersökningar som innebär upprepningar av tidigare utländsk forskning kan te sig onödiga. Helt värdelösa behöver emellertid inte upprepningar eller »replikationer» av utländska undersökningar alltid vara. Så snart identifikationer och sociala normer är viktiga betingande variabler i sammanhanget kan man miss-tänka, att en svensk replikation på grund av de speciella svenska betingelserna ger ett något annorlunda resultat än t. ex. en amerikansk eller brittisk originalundersökning. Sådana olikheter i resultat kan ge vägledning om vilka dessa betingande variabler är och kan bidra till en bättre förståelse för kulturella skillnader mellan olika länder.

Det är emellertid i första hand på områden, där den utländska forskningen om etermedierna ännu så länge varit otillräcklig och där det gäller att belysa speciella svenska förhållanden, som svensk forskning behöver resurser för att göra en insats. Forskningen är klart otillräcklig på följande områden:

(1) Beträffande etermediernas — i synnerhet televisionens — mera indirekta och långsiktiga påverkan på olika typer av »användare» vid olika typer av program. Särskilt beträffande påverkan på beteendet har man anledning att vänta sig att dessa effekter, om de över huvud föreligger, är utpräglat indirekta och endast verkar på lång sikt via kunskaper, verklighetsföreställningar och värderingar såsom de används i grupper eller för »personligt bruk».

(2) Beträffande faktorer som avgör räckvidd och verkningar av pedagogiska och upplysande program om t. ex. barnuppfostran, trädgårdsskötsel, internationella förhållanden, varuforskning, ungdomssexualitet m. m. I dessa program är avsikten att uppfostra eller upplysa. Det är ganska enkelt att veta vilka typer av verkningar, som här är omedelbart intressanta, och att mäta dem.

(3) Beträffande televisionens och radions roll som konkurrent och som komplettering till övriga informationskanaler. Både i Sverige och i andra länder aktualiseras här frågan vad som händer med radio och TV t. ex. i samband med nedläggningen av en daglig tidning, eller vid starten av en mera utbyggd verksamhet med klassisk musik.

(4) Målforskning, som klargör innebörden av de uppställda målen för etermediernas verksamhet och medlen för deras förverkligande. Denna målforskning tar ofta upp problem, som är av stort intresse också för grundforskningen.

Punkterna (3) och (4) härövan torde kräva en utförligare behandling. Beträffande punkt (4) — målforskningen — gäller att det är ganska lätt att konkretisera lämpliga forskningsuppgifter, eftersom vi själva tämligen utförligt diskuterat målsättningen för etermediernas verksamhet.

9.3.7 *Forskning om etermedierna i det totala informationsfältet*

Den tidigare refererade utländska massmedie- och kommunikationsforskningen har — vare sig den varit fältmässig eller laboratoriemässig — i stort sett dominerats av ett socialpsykologiskt betraktelsesätt. Ur mera sociologisk synpunkt kan man se etermedierna som ett inslag bland andra massmedier och betrakta dessa som moment i ett kommunikationsnät, som för övrigt innehåller betydande inslag av direkt personliga kommunikationer med det talade ordets hjälp. Den redan nämnda tvåstegsteorien är det mest kända exemplet på ett sådant mera sociologiskt betraktelsesätt. Men i övrigt har den sociologiska forskningen här stora utforskade områden att kartlägga. Inte minst finns det ett behov av att rent deskriptivt fastställa förekomsten av luckor, dubbleringar, »brus», ledsignaler och kedjereaktioner i hela det informationsfält, som potentiellt står olika delar av befolkningen till buds, och att undersöka hur dessa olika befolkningsgrupper reagerar på informationsfältets möjligheter. Sådana undersökningar skulle ge ett välbehövligt underlag för en systemanalys av informationsflödet i landet. Begreppet informationsfält tas här i allra vidaste bemärkelse, så att alla typer av budskap, musikaliska, litterära, filmatiska, politiska, nyhetsmässiga etc. inbegrips.

Luckor i informationsfälten torde vara vanligast i småstadsregionerna och på landsbygden. Men de är också vanliga i miljöer, som av sociala, utbildningsmässiga eller andra skäl illa utnyttjar sådana informationsvägar, som kräver ett mera aktivt uppsökande än vad radio och TV gör. Vad spelar etermedierna för roll när det gäller att fylla luckorna?

När *dubbleringar* i informationsfältet förekommer, dvs. när samma information kan nå individen från många olika håll, frågar man sig i hur hög grad etermedierna svarar för dessa dubbleringar och hur folk reagerar inför dem: håller man sig till ett av de medier eller institutioner genom vilka de dubblerade budskapen flödar — och i så fall vilket medium? — eller finner man det stimulerande att växla mellan de olika medierna? Vilka är orsakerna till, respektive konsekvenserna av, dessa fixeringar eller växlingar vid dubblerade budskap?

I informationsteorien talar man om *brus* (noise) när någon samtidigt är utsatt för en mycket stor mängd informationer av sinsemellan mycket olika, ej harmonierande karaktär. I storstadsregioner finns givetvis de största förutsättningarna för sådant informationsbrus. Men man kan fråga, i vilken mån människor upplever eller besväras av denna situation. Hur avskärmar man sig från vissa komponenter i bruset, så att man får fram ett enkelt och tydligt budskap? Vilken roll spelar etermedierna både i alstringen av brus och som ett hjälpmedel att spalta upp brusets komponenter och att avskärma delar av bruset? I vilken ordning avskärmar man olika typer av medier och budskap i sina försök att skydda sig mot informationsbrus? Finns det stora skillnader mellan olika befolkningsgrupper i förmågan att t. ex. under en kväll ta in många olika typer av budskap, utan att budskapen förvandlas till informationsbrus? I hur hög grad tenderar

de befolkningsgrupper, som har minst förmåga att under en kväll ta in många olika budskap utan att flödet förvandlas till brus, att avskärma vissa budskap för att slippa bruset? Finns det kategorier av människor, som saknar förmåga att skydda sig mot brus, eller som rentav har ett behov av brus?

Inte bara individuell förmåga att avskärma brus utan också förefintligheten av effektiva *ledsignaler*, som ger besked om var man kan finna den typ av budskap man önskar, är värd ett allvarligt studium i det alltmera mångskiftande informationsflöde, som karakteriserar det moderna samhället. Vilka ledsignaler är effektivast för olika typer av budskap? Vad spelar olika slags annonsering för roll i detta sammanhang?

Av visst intresse på denna punkt är de forskningsresultat, som visar att befolkningsgrupper som aldrig tidigare regelbundet exponerats för underhållning, aktuella nyheter och politiska appeller och informationer annat än på sin höjd indirekt genom den personliga kontakten med släktingar, vänner och arbetskamrater, genom televisionens massspridning nu kommit i direkt och oförmedlad kontakt med dessa typer av budskap. Ett sätt att uttrycka detta förhållande är, att televisionens massspridning i viss mån satt det tidigare nämnda tvåstegsförloppet i masskommunikationsprocessen ur funktion och ersatt det med ett enda steg. Ett annat sätt att se på saken är att betrakta TV-rutan som sådan som en ledsignal, som på ett oerhört mycket effektivare sätt än några andra ledsignaler förmått leda stora grupper av tidigare ej regelbundet exponerade människor att exponera sig för nya budskap. TV-rutan som ledsignal har fångat in politiskt tämligen ointresserade personer och förmått dem att se politiska valprogram, väckt internationellt omedvetna personer till intresse för utrikespolitiska informationsprogram, lockat ointresserade eller av religiösa skäl teaterfientliga grupper att se film, teater och revy föreställningar i hemmets skydd osv.

Antagligen kan detta förlopp i en del fall riktigtast beskrivas som en *kedjereaktion* i informationsfältet. Man har börjat med att titta på en viss typ av program och i det sammanhanget råkat se en annan programtyp, som man ursprungligen saknat större intresse för, men som man vid närmare besiktigande finner så lockande att man återkommer till den. När sådana kedjereaktioner är som vanligast kan man uttrycka saken så, att kombinationen av två på varandra följande program med tillhörande ledsignaler är så arrangerade, att övergångssannolikheterna maximerats. Det är en intressant uppgift för forskningen att undersöka hur sådana högt »övergångssannolika» kombinationer ser ut.

Men länkarna i kedjereaktionen behöver inte nödvändigtvis bestå av individuella reaktioner på efter varandra följande program. Det kan också vara fråga om ett spridningsförlopp mellan personer som gynnats av en lämplig kombination av egenskaper hos individerna i fråga.

Endast i vissa typer av valundersökningar, där man med datamaskiners hjälp sökt sammanställa och simulera en valkampanjs förlopp, har man i någon mån försökt se på totala informationsfält och på kollektiva reaktioner snarare än på socialpsykologiska delförlopp. Sådana simuleringar förutsätter att man i förväg

har kartlagt informationsfältet i relevanta avseenden och sammanställer dessa data i en dynamisk modell, som tillåter att man bildar sig en uppfattning om förlopp utmed tidsaxeln. I Sverige har en kulturgeograf som Torsten Hägerstrand tillämpat liknande metoder för att studera spridningen av innovationer. Georg Karlsson har i sin bok »Social Mechanisms» utvecklat Hägerstrands spridningsmodell i sociologisk riktning.

9.3.8 Förslag till målforskning beträffande etermedierna

Den sociologiska forskningstekniken kan även tas i bruk för utpräglad målforskning, knuten till de målsättningar som uppställts för Sveriges Radios programverksamhet. En sådan forskning — väl rimligtvis utförd av, eller på uppdrag av, Sveriges Radio själv — skulle bl. a. kunna utgå från följande målsättningar för etermedierna:

- (1) Största möjliga valfrihet för varje enskild medlem av publiken.
- (2) En tillfredsställande service åt mindre grupper inom publiken.
- (3) Vaksamhet beträffande latent, åsikts- och smakbildande effekter av underhållningsprogram.
- (4) Stöd åt skapandet av positiva — som värdefulla bedömda — attityder och motverkande av negativa eller destruktiva tendenser.

Forskning för maximering av valfriheten i programvalet. En person kan sägas ha låg valfrihet i valet mellan program i de tre radiokanalerna och de två framtida TV-kanalerna, om programmen i dessa kanaler är så fördelade att de för en given person vid en given tidpunkt antingen är lika ointressanta eller lika intressanta. För att öka valfriheten måste man omfördela programinslagen så att de vid en given tidpunkt är så olika varandra som möjligt. Först då har en given person möjlighet att välja ett program som intresserar honom, utan att tvingas avstå från något annat lika intressant program.

En uppgift för målforskningen på denna punkt vore att undersöka strukturen hos publikens programintressen på ett sådant sätt, att programplanerarna fick ett bättre underlag för en bedömning av likheter och olikheter mellan programinslag och därmed även för fördelningen av programmen mellan kanaler och tidpunkter. En sådan undersökning skulle bestå av en med intervjumetoden utförd uppskattning av publikens intresse för samtliga typer av programinslag, en beräkning av korrelationerna mellan alla programintressen, en faktoranalys av den sålunda erhållna korrelationsmatrisen, samt ett fastställande av varje programtyps laddning med avseende på de intressefaktorer, som framräknats.

På basis av en sådan karakteristik av varje programinslag bör det sedan vara betydligt lättare att utan godtycke fördela programinslagen så, att skillnaden mellan programinslagen med avseende på relevanta publikgruppers intressen vid varje given tidpunkt maximeras.

Sektionen för publikundersökningar vid Sveriges Radio gjorde för några år sedan en ansats till en dylik undersökning — dock utan att fullfölja den med en faktoranalys. Det vore önskvärt att en ny och fylligare sådan undersökning utfördes, som samtidigt inkluderade programinslag från både radio och TV, och som differentierade mellan intressen hos de olika typer av publik, som har möjlighet att lyssna på radio eller se på TV under olika tider på dagen.

Tillgången till datamaskiner har numera gjort faktoranalysen till en relativt billig och snabb analysmetod. Men datamaskinens användbarhet i detta sammanhang inskränker sig inte till den statistiska analysen av intervjudata. Har man väl en gång med faktoranalysens hjälp kunnat karakterisera de intresse-mässiga likheterna och olikheterna mellan olika typer av programinslag, kan datamaskinen spela en viktig roll också för själva programplaneringen. Det erbjuder inga svårigheter att programmera en datamaskin så att den komponerar en samtidig programplan för radio och TV så beskaffad, att de typer av programinslag som sänds samtidigt är maximalt olika varandra med avseende på intressfaktorerna och optimalt ansluter sig till smaken hos den publik av potentiella lyssnare och tittare, som man har anledning räkna med för olika tidpunkter på dagen. Men inte nog därmed: datamaskinen kan programmeras för att samtidigt avpassa flera i viss mån motsatta målsättningar för programverksamheten mot varandra. Målsättningen »valfrihet» kan avpassas mot målsättningen exponeringschanser för tidigare inte »exponerade», minoritetsservice gentemot majoritetsservice etc. Datamaskinerna kan också ta hänsyn till tillgången på program av olika typ. Mycket tid och stora kostnader skulle kunna sparas in på detta sätt, samtidigt som Sveriges Radios målsättningar optimalt tillgodosågs.

Datamaskinens programplanering enligt ovan kan givetvis inte resultera i en definitiv programplan men väl i en plan över *typer* av programinslag i olika kanaler och vid olika tidpunkter. För programledningen återstår att specificera och förbereda de konkreta programinslagen inom ramen för den typplan, som datamaskinen levererat.

Forskning om effektiviteten i etermediernas service åt olika publikgrupper. Etermediernas service åt grupper inom publiken med mera speciella intressen består givetvis primärt av en programproduktion, som tillgodoser dessa intressen. En sekundär faktor, som dock spelar en nyckelroll i detta sammanhang, är metoden att påkalla en minoritets uppmärksamhet när det gäller program som produceras för minoriteter. Den »stora publiken» har en relativt större exponeringstid för etermedierna och en lägre programselektivitet, och detta gör det lättare att påverka exponeringschanser och övergångssannolikheter med rent programpolitiska medel. Minoritetspubliken däremot föranleds av sin större selektivitet och andra faktorer till kortare exponeringstider för etermedierna. Därför är det otillräckligt att för denna publikkategori nöja sig med att annonsera eterprogram huvudsakligen i etermedierna — risken är helt enkelt för stor att denna annonsering inte skall nå sitt mål. Denna tes torde behålla något av sin

giltighet, även om man rör sig med specialiserade kanaler på det sätt som gäller för svensk ljudradio.

Om en kanal specialiserar sig på ämnen och inslag, som i första hand intresserar publikminoriteter och den mera exklusiva smaken, är detta givetvis en faktor som i hög grad minskar behovet av annonsering. Publikminoriteterna vet vilken kanal som erbjuder det slags stoff som intresserar dem, men eftersom det finns stora intressevariationer även bland publikminoriteterna, har annonseringen likväl en viktig funktion att fylla också i detta sammanhang.

För de planerade två TV-kanalerna, som ej avses bli specialiserade, kommer behovet av en effektiv förhandsannonsering av programsättningen för de selektiva publikminoriteterna att bli ett centralt serviceproblem.

Mot denna bakgrund kan ett flertal forskningsproblem formuleras. Närmast av målforskningskaraktär är undersökningar, syftande till att klarlägga på vilka vägar man effektivast når ut till speciella publikgrupper med informationer om programsättningen och hur den givna informationen utnyttjas. Finns det andra, effektivare möjligheter än de som hittills utnyttjats att sprida den nämnda typen av information? Vore det möjligt att i experimentellt syfte få en överenskommelse med dagstidningarna att summariskt förannonsera litterära och kulturella program på kultursidorna, politiska program på ledarsidorna, musik- och teaterprogram på musik- och teatersidorna, utöver den reguljära programannonseringen, för att på så sätt nå de minoriteter som läser dessa sidor, och för att vetenskapligt kunna undersöka i vilken mån ett sådant arrangemang ger en signifikant ökning av lyssnare och tittare för s. k. minoritetsprogram? Även en engångsundersökning kring dessa frågeställningar vore av största intresse.

Av mera allmänt intresse ur både grundforsknings- och målforsknings synpunkt vore undersökningar syftande till att kartlägga hela det informations- eller stimulusfält, som publikminoriteterna liksom den »stora publiken» har till sitt förfogande, på sätt som antytts i punkt 9.3.7. Det är först mot bakgrunden av sådana kunskaper om publikminoriteternas totala informationsfält i olika delar av landet, som man kan få klart för sig vilken konkurrens etermedierna har med andra attraktioner, vilka chanserna är att ta upp denna konkurrens och vilka utsikter till ökad exponering för minoritetsprogram i etermedierna som man mera generellt kan vänta sig av en effektivare förannonsering av programplaner.

Forskning rörande latent åsikts- och smakbildande effekter av underhållningsprogram. Underhållningsprogram syftar till att underhålla. Lyckas man i detta avseende med programmet, kan man tala om att det förutom sitt underhållande syfte även har en uppenbart underhållande *verkan* (= manifest funktion). Men forskningen visar, att underhållningsprogram också har dolda verkningar, som troligen inte är åsyftade (= latent funktioner). Maccobys, Himmelweits och Schramms undersökningar om barn och TV har en del intressanta data på denna punkt. Det är såsom nämnts barnens verklighetsbild och deras värderingar av t. ex. olika yrken, livsformer och medborgarkategorier som påverkas — särskilt om barnen på dessa punkter inte varit eller är utsatta för konkurrerande

påverkningar, som pekar i annan riktning. Det finns också en förstärknings-effekt. Underhållningsprogram spelar ju ofta på de konventioner och stereotyper, som råder i samhället eller kanske bara i vissa samhällsskikt, och kan sålunda både bidra till att stärka och till att tolka och utlägga dessa konventioner och stereotyper på ett sätt, som ytterligare befäster dem. Detta är alltså något man ofta »får på köpet» utöver det underhållande momentet i underhållnings-programmen.

En svensk forskning eller varför inte en jämförande internationell forskning på detta område är motiverad av det faktum, att de latent åsikts- och smakbildande verkningarna av underhållningsprogram i så hög grad är beroende av de för olika länder skiftande kulturella betingelserna. Det har redan antytts, att verkningarna är beroende av förekomsten av konkurrerande påverkningar och konventioner, som skiftar från land till land. Likaväl som värderingen av vissa internationellt spridda underhållningsprogram visat sig variera mellan olika länder, kan man vänta sig att latent verkningar av sådana program växlar vid jämförelser mellan olika länder.

De metodiska problemen vid undersökningen av latent verkningar är stora, och resurserna för forskning på detta problemområde måste avpassas därefter. Några antydningar därom har gjorts i vår inledande översikt över utländsk forskning. I samma mån som forskningen på detta område skapar större klarhet om sammanhangen ökar givetvis möjligheterna för t. ex. televisionens filminköpare att utöva den självcensur, som redan nu förekommer inom TV i fråga om filmer, men på basis av ett bättre sakunderlag än hittills. En sådan sakligare självcensur vore då att betrakta som en form av forskningstillämpning.

En annan forskningsuppgift på denna punkt vore att studera, enligt vilka principer Sveriges Radios självcensur beträffande film och filmserier för närvarande faktiskt bedrivs. En jämförande innehållsanalytisk studie av spelade och icke spelade underhållningsfilmer i en filmserie kunde kasta ett visst ljus över denna fråga. En sådan undersöknings intresse skulle snarast öka, när svensk forskning så småningom förmår kasta litet mera ljus över latent verkningar av underhållningsfilm. I detta mera utforskade sakläge skulle man kunna jämföra den tidigare praktiserade självcensuren med den censur, som med samma värdepremisser kan motiveras på grundval av de nya forskningsresultaten. En hypotes på denna punkt är, att den nu praktiserade självcensuren i alltför hög grad använt inslag av *akut* hotande, skrämmande eller »upphetsande» karaktär som censurkriterium, men förbisett inslag med mera *långsiktiga*, latent verkningar.

Forskning rörande etermediernas inverkan på attityder till utlänningar. Som exempel på ett särskilt problem, där ett samspel mellan etermedierna och samhällsvetenskaplig forskning kan komma till direkt nytta kan nämnas attityden till utlänningar i Sverige. Det finns mycket som tyder på att såväl utländska medborgare som tillfälligt vistas i vårt land i förvärvssyfte som flyktingar och andra grupper möter anpassningssvårigheter på grund av okunnighet och för-

domar hos många svenskar. Kunde man finna vägar att via radio och TV bekämpa och förändra dylika attityder skulle det självfallet också vara en angelägen uppgift för etermedierna att göra detta. Men här behövs dels en grundläggande forskning om, i vilken utsträckning och på vilket sätt dessa medier verkligen kan utöva sådant inflytande, dels också en experimentverksamhet där bestämda programförsök kombineras med attitydmätningar inom valda paneler, vilka studeras såväl före som efter programförsöken.

Forskning rörande barns reaktioner inför våldsinslag i underhållningsprogram. Av Karin och Ulf Himmelstrand föreligger en utförlig plan för en experimentell undersökning av barns reaktioner inför inslag av våld i TV-program, »Mottagning, spridning och omformning av TV-stoff». Enligt planen skulle för pojkar i 12—13-årsåldern filmserier visas, dels sådana där våldet idealiseras och glorifieras, dels sådana där det skildras realistiskt, dokumentärt. Samtidigt skulle man experimentellt variera gruppstillhörigheten och graden av »immunisering» mot våldsimpulser genom filmuppföstran.

Ett av syftena med detta projekt, planerat i anslutning till de nya linjer i massmedieforskningen som betecknats med termen »the uses and gratification approach», var att studera i vilken mån barnen genom de vuxnas normer och genom egna iakttagelser blivit förberedda och kanske i någon mån immuniserade mot våld. Det framstod därvid som en lockande uppgift att jämföra amerikanska undersökningar med vad man kunde få fram ur motsvarande svenska. Följande hypotes har framkastats på denna punkt. Den relativa avsaknaden av våldsinslag i den svenska vardags- och samhällsbilden har bidragit till atrofiering av normer som reglerar och skyddar mot våld och aggression, medan dessa normer i Förenta Staterna med dess inslag av våld i vardagsliv, samhälle och historia har måst hållas levande. En svensk masspublik skulle alltså i högre grad vara oskyddad mot verkningarna av våldsteman spridda exempelvis genom TV och film än en amerikansk masspublik. Om detta är en riktig hypotes blir det av vikt att experimentellt pröva i vilken mån lämplig filmfostran kan bidra till att »immunisera» eljest tämligen oskyddade barn mot eventuella verkningar av våldsteman. De båda forskarna anknyter här i sin forskningsplan till de pedagogiska experiment med filmfostran som gjorts av skolpsykologen och filmcensorn Sven Norlin.

Den planerade undersökningen har ännu ej kommit till utförande, delvis beroende på praktiska svårigheter att få tillgång till nödvändig teknisk utrustning vid genomförandet av försöken.

9.4 Utredningens förslag

Vi har i det föregående motiverat behovet av forskning om radio och TV med från andra länder hämtade exempel, skisserat denna forsknings förutsättningar och allmänna inriktning samt givit en rad exempel på önskvärda svenska forskningsprojekt. Det återstår att undersöka förutsättningarna beträffande tillgången på källmaterial samt att diskutera lämpliga vägar att stimulera svensk forskning om etermedierna.

9.4.1 Arkivfrågan

För att lösa uppgifter inom radio-TV-forskningen krävs tillgång till arkivmaterial samt praktiska och tekniska möjligheter att utnyttja detta. Källmaterialet erbjuder så snart det gäller detta slags forskning ett särskilt problem. Dess delvis speciella karaktär förutsätter ett nytt handlag med stoffet, och här möter svårigheter av praktisk och teknisk art. Det enda arkiv som bevarar radio-TV-program är Sveriges Radios arkiv. Detta är naturligtvis först och främst inriktat på att arkivera program, som senare kan utnyttjas i den löpande verksamheten. Även om arkivet alltså f. n. inte har några förpliktelser att bevara för forskningen värdefullt material, har det ändå blivit en princip inom företaget att också samla material av radiohistoriskt intresse, politiskt-historiskt material, samhälls- och kulturhistoriska inspelningar, folklöre etc. I linje med televisionens utbyggnad har även filmarkiveringen fått en betydande omfattning.

Två arkivkommittéer — en för radio och en för TV — avgör i sista hand vad som skall arkiveras. Under lång tid har arkivet använts nästan uteslutande för programtjänsten, bl. a. beroende på att inga anspråk rests från forskarhåll. Situationen har emellertid ändrats, och radioarkivet har ägnats en ständigt ökad uppmärksamhet, inte minst i den offentliga debatten. Det har därvid röjts en oro för att Sveriges Radios arkiveringspolitik trots allt skulle vara alltför restriktiv. Efter framställningar från skilda håll står det emellertid klart, att Sveriges Radio numera tillämpar arkiveringsprinciper, kännetecknade av stor generositet gentemot renodlade forskningsönskemål. Det är för framtiden ytterst angeläget, att dessa principer blir bindande och att arkivet tillförsäkras resurser att genomföra ett arkiveringsprogram, betingat av dess i landet unika karaktär.

Det har ifrågasatts, huruvida de hos Sveriges Radio arkiverade inspelningarna som helhet skall förvaras inom företaget eller om vissa delar skulle kunna införlivas med utomstående institutioner, kanske ett centralt statsarkiv. Vad som

än kan komma att beslutas i denna fråga, synes det nu angeläget att understryka radioarkivets ställning som enda institution i sitt slag. Det vore säkerligen ur flera synpunkter olyckligt att splittra det, och det skulle väl även med nuvarande upphovsrättsliga bestämmelser vara omöjligt för ett nytt centralarkiv att genom kopieringar hämta in Sveriges Radios långa försprång. För avsevärd tid framöver kommer radioarkivet därför att vara det enda verkligt representativa. Men detta ställer också krav från allmänhetens och forskningens sida. Dessa krav avser först och främst arkiveringsprinciperna. Följande punkter bör betraktas som en sammanfattning av bestämda anspråk på vilket material som bör tillvaratagas av ett arkiv, som i praktiken är ett nationalarkiv.

- (1) Material betingat av det direkta programbehovet (Sveriges Radios intresse).
- (2) Material av historiskt intresse. Det kan här gälla autentiska, dokumentära inspelningar som belyser samtidshistorien, röster, historiska ögonblick, person-historiskt material, mänskliga dokument som belyser livsöden och vardagsliv, miljöreportage, inspelningar av etnologiskt och kulturhistoriskt intresse, folkmusik, folklig berättarkonst, svenskt samhällsliv i bild och ljud etc.
- (3) Material av konstnärligt-kulturellt intresse: inspelningar av svensk musik, märkliga och musikhistoriskt intressanta konserter, teaterföreställningar och litterära uppläsningar, svensk dikt och prosa, gudstjänster och för det religiösa livet i kyrkor och samfund karakteristiska uttryck.
- (4) Material av intresse för studiet av radio och TV som uttrycksmedel (experiment, stadier i utvecklingen, radio-TV-historia, typfall etc).
- (5) Material av värde för studiet av språkutvecklingen, alltså program med prov på dialekter, talet som uttrycksmedel i dess skilda funktioner.
- (6) Material av intresse för studiet av individuella påverkningsprocesser. Detta gäller t. ex. pedagogiska program och informationsprogram men även konstnärligt utformade inslag.
- (7) Material av politiskt-sociologiskt intresse, t. ex. program ägnade för studiet av opinionsbildningen i samband med val.

Vad som här anförts gäller alltså det för radio-TV unika arkivmaterialet, bestående av skivor, bandinspelningar samt filmer. Som komplettering föreligger givetvis ett värdefullt stoff i form av program i manuskript, jämte andra för en institution av denna typ gängse arkivalier.

De nämnda arkiveringsprinciperna torde tämligen väl sammanfalla med dem som nu följs av Sveriges Radios arkivkommittéer. Vid utnyttjandet av arkivet för forskningsändamål röjs emellertid en rad praktiska problem, som måste lösas om det skall kunna fungera som en institution till forskningens och undervisningens tjänst.

Det är f. n. inte helt klart hur det förhåller sig med rätten för forskare att fritt utnyttja och utbyta inspelat arkivmaterial i form av bild och/eller ljud. Det måste tills vidare förutsättas, att lagen om upphovsrätt så tillämpas, att den inte i något hänseende hämmar forskningen. Önskvärt är dock att en över-

enskommelse snarast träffas med berörda intresseorganisationer, vari klart ut-sägs att den direkta radio-TV-forskningen skall få utnyttja Sveriges Radios program antingen i ursprungligt skick (filmer, videoband etc.) eller i form av egna inspelningar, utan att för detta ändamål särskilda ersättningar skall utgå. Detta innesluter möjligheter för kopiering och arkivering av ljud- och bildmaterial inom vetenskapliga bibliotek och institutioner. Arkivalier i form av band eller film bör numera helt likställas med material på papper.

Man har på Sveriges Radios arkiv redan erfarenhet av en viss forskarakti-vitet. Det kan vara svårt att beräkna dess frekvens under de närmaste åren, men att den kommer att öka står utom varje tvivel. Om radioarkivet skall fungera som offentlig arkivinstitution, måste också sådan service finnas som gör det naturligt för en forskare att vända sig till arkivet med en förfrågan eller en begäran om hjälp. För närvarande finns inte denna service, och detta torde bidra till att vägen till radions arkiv ingalunda blivit en känd allfarväg för forskare.

Det är relativt enkelt att använda ljudinspelningar för forskningssyfte, men det föreligger en mer komplicerad situation så snart det gäller iakttagelser av och experiment med TV-program och filmer. Redan en enkel uppspelning för studiesyfte förutsätter en dyrbarare teknisk utrustning, och det finns inte samma möjligheter till kopiering för forskningsbruk. Skall sedan för vissa iakttagel-ser om påverkningar och beteenden den för TV-tittandet typiska situationen kunna iscensättas i experimentsyfte, måste en forskare kunna få tillgång till en TV-bandspelare och i åtskilliga fall också en sluten-krets-anläggning, varvid även filmscanners bör ifrågakomma.

Vi har på frågans nuvarande stadium inte ansett oss kunna prestera en mera noggrann uppskattning av behovet av tekniska hjälpmedel för forskningen om radio och TV. Vilken typ av forskningsinstitution det än blir fråga om, är det emellertid ett villkor att viss apparatur finns tillgänglig, i första hand naturligt-vis ljud- och TV-bandspelare.

För en begynnande radio-TV-forskning kommer det att bli naturligt att söka samarbete med Sveriges Radio. En smidig väg att i början tillförsäkra forskningen vissa resurser bör vara, att Sveriges Radio bereds tillfälle att hålla viss utrustning i reserv och tillgänglig företrädesvis för forskning. Sluten-krets-anläggningar, scanners och andra faciliteter torde också komma att finnas vid de tekniska högskolorna och lärarhögskolorna. Då dyrbar dubblering av materiel bör undvikas, kan det vara naturligt att söka få till stånd överenskommelser om lokalt samarbete, åtminstone så länge forskningsaktiviteterna kan beräknas ha ett relativt begränsat omfång.

För att uppnå en tillfredsställande forskarservice för Sveriges Radios del före-slår vi till en början följande åtgärder:

(1) Tre forskarrum avsätts i anslutning till arkivet. Två av dessa bör vara radioutrustade (bandspelare, grammofon och högtalare), det tredje TV-utrustat

(monitor, vanlig mottagare samt TV-bandspelare av den nya minitypen) och med möjlighet att göra överspelningar från Sveriges Radios filmscanners och videobandmaskiner.

(2) Det bör redan nu finnas underlag för att vid arkivet motivera en amanuensbefattning med särskild inriktning på forskarservice, inkluderande bl. a. uppgiften att publicera visst katalogmaterial. Vi föreslår alltså, att en amanuensbefattning omedelbart inrättas.

(3) Beträffande alla former av inspelat material gäller, att det fordras särskilda resurser för att man skall kunna utnyttja det. Vi anser det nästan omöjligt att f. n. precisera ett direkt behov men har i det följande antytt vilka faciliteter det kan bli fråga om. Åtminstone till en början kommer Sveriges Radio att vara den enda institution som äger erforderliga tekniska resurser för vissa projekt. Forskarna blir därför beroende av radioföretagets assistans.

Om Sveriges Radio ges dessa möjligheter att gå forskningen till handa, torde det vara lämpligt att i samband med beviljande av medel för nya tjänster också uppdraga åt arkivavdelningen att fortlöpande publicera en katalog över arkiverat material av allmänt intresse.

Även om det till Sveriges Radios arkiveringsprinciper fogas att också program som endast kan beräknas vara av intresse för ganska speciella forskningsprojekt bör arkiveras, så ligger det i sakens natur, att detta endast kan ske i begränsad omfattning, så snart det gäller TV-bildband (videotape). Dessa betingar mycket höga kostnader, f. n. av storleksordningen 1 300 kronor per programtimme.

Om man därför vill skapa garantier för att vissa program skall kunna bevaras för framtida eller aktuella forskningsändamål, så kunde det måhända vara lämpligt att den myndighet, som svarar för den årliga medelstilledningen för programverksamheten, avsätter ett visst belopp för ren »forskningsarkivering» av TV-program, till ett omfång av exempelvis 50—100 programtimmar per år. Beloppet skulle sedan disponeras av Sveriges Radio efter förslag från en särskild arkivkommitté, som lämpligen bör inrättas som samarbetsorgan mellan Sveriges Radio och företrädare för den forskningsverksamhet vi fortsättningsvis skisserar. På så sätt skulle möjligheter skapas för forskare att utifrån sina utgångspunkter bevaka arkivintresset.

9.4.2 Ett tvärvetenskapligt forskningsområde

Som vi sett har radio-TV-forskning på olika sätt i skilda länder knutit an till existerande universitetsdiscipliner. I vissa fall har den lösts från »moderämnet» och blivit ett särskilt examensämne. Även i svensk debatt har denna utveckling mot ett självständigt ämne, omfattande massmediekunskap i allmänhet, förordats. Detta har skett, trots att endast sporadiska forskarinsatser hittills kunnat urskiljas.

Det kan naturligtvis tänkas, att i en framtida utveckling exempelvis en upp-

spaltning av ämnet sociologi skulle kunna medföra ett nytt huvudämne med inriktning på massmedierna, även om i dag inga speciella åtgärder vidtas. I nuvarande läge finner vi det dock vara mer realistiskt att söka andra utgångspunkter för det vetenskapliga studiet av radion och televisionen än att omedelbart söka konstruera ett nytt universitetsämne och därmed också binda utvecklingen på ett alltför tidigt stadium.

Vi föreslår i stället, att betingelser skapas för en begynnande forskning och i andra hand undervisning om etermedierna och de andra massmedierna på sådant sätt, att man samtidigt bereder gynnsamma villkor för ett akademiskt studium och lägger en grund, på vilken forskningen så fritt som möjligt kan utveckla sig.

Det har därvid varit naturligt för oss att knyta an till aktuella tendenser i universitetsdebatten. I 1955 års universitetsutrednings betänkande »Forskningens villkor och behov» (SOU 1958: 32) framhöll de sakkunniga hur viktigt det är att ta vara på forskningsuppslag och forskarkapaciteter även inom mera ovanliga och nya ämnesområden, och man föreslog åtgärder för att smidigt kunna inordna sådan forskning i universitetsorganisationen. I många äldre universitetsämnen pågår f. n. en förnyelse, som bl. a. tar sig uttryck i att man har alternativa kurser för de studerande allt efter vederbörandes inriktning. Stora ämnen har delats upp i delstudiekurser, och det finns en tendens att medge friare kombinationer av dessa. Det har t. o. m. antytts att en form av »credit»-system efter amerikanskt mönster skulle kunna vara tänkbart även vid våra universitet. Vissa ämnen har också tagit vara på möjligheterna att differentiera institutionens resurser och sprida verksamheten på specialavdelningar inom ämnet.

Uppenbarligen är dessa tendenser i riktning mot större flexibilitet i universitetsväsendet ägnade att skapa ökad resonans för det som är nytt och ännu inte funnit sin definitiva form. Det är knappast någon tillfällighet att massmedieforskningen snabbt fick ett fotfäste just vid de amerikanska universiteten och att den där visade sig få en så gynnsam jordmån, att den amerikanska forskningen från början helt dominerat fältet. I någon mån synes likartade förutsättningar vara att vänta vid de svenska universiteten.

Vår utgångspunkt har varit att ange, hur man på olika sätt skulle kunna stödja och stimulera forskning rörande radio och TV. Två omständigheter begränsar här våra formella möjligheter att utveckla förslag utöver mycket allmänna uttalanden. För det första faller den verksamhet, som kan komma att bli aktuell, helt och hållet inom ecklesiastikdepartementets kompetensområde bortsett från den mycket begränsade frågan om stöd via licensmedel på vissa punkter. För det andra är vi övertygade om, att det inte är vare sig praktiskt lämpligt eller ur forskningssynpunkt önskvärt att isolera radio- och TV-forskning från det studium som andra medier underkastas. Förslag bör därför ges en vidare ram än vad vår uppgift ursprungligen avsåg. Då vi trots detta velat föra ett relativt ingående och konkret resonemang om de institutionella förutsättningarna för massmedieforskning, har vi motiverat detta med att vår arbets-

grupp RAFF genom sin sammansättning och genom den samlade erfarenhet, som såväl tidigare vetenskaplig verksamhet som det genomförda utredningsarbetet givit, likväl måste anses ha förutsättningar att framlägga synpunkter och uppslag av intresse. Dessa måste givetvis sedan under en lång diskussion såväl inför offentligheten som inom universitetskretsar prövas och modifieras av de direkt ansvariga.

Vetenskaplig forskning rörande radio och television berör som vi påpekat en rad skilda aspekter med anknytning till olika, nu befintliga universitetsämnen: politisk historia, statskunskap, sociologi, psykologi, litteraturhistoria, språkvetenskap, semantik etc. Den forskning (och undervisning) som f. n. bedrivs om etermedierna fördelas därför på en rad institutioner, i regel utan inbördes samband. Vi är emellertid övertygade om att den gemensamma materian, nämligen den trots allt relativt enhetliga och klart sammanhållna företeelse som radioföretag och deras verksamhet utgör, med fördel kan studeras mera samlat. Inte minst av praktiska skäl är detta önskvärt: arkiv, teknisk materiel och erfarenhet av arbetsområdet bör finnas på en plats, oavsett om man vill ta upp ett studium från den ena eller den andra utgångspunkten. Vi pläderar alltså för ett *tvärvetenskapligt studium* och för ett rent organisatoriskt sammanhållande av radio-TV-forskningen i åtminstone begränsad utsträckning. Vi tar härvid som förebild massmedie- eller etermediestudiet i andra länder, såsom Hans Bredow-Institut i Hamburg och »Mass Communication Centers» vid amerikanska universitet.

I vilken utsträckning kan andra medier, andra kommunikationsformer, med fördel anknytas till detta samlade grepp? Enligt vår mening måste *dagspressen* och i huvudsak även den *periodiska pressen* anses befinna sig i en så likartad situation, att de utan vidare kan föras in inom samma ram (vilken denna sedan blir) som radio och TV. Man har likartade problem rörande massspridning, efemär karaktär hos det producerade, kostnadskrävande yttre apparat, mycket blandat innehåll avsett för skilda grupper och skilda intressen. Även den rena innehållsanalysen och studiet av argumentation har samma karaktär vad gäller pressen och etermedierna.

Utsträcker vi perspektivet, tangerar vi kommunikationsformer av annan art. Om vi nämligen med massmedier avser kommunikationen av information, opinion eller upplevelser till många människor på en gång, måste vi föra hit *filmen*, med sin miljonpublik även i ett land som Sverige.

Filmen anknyter som gränsfall till teatern, operan och musiken med deras kvantitativt mera begränsade men likaväl stora och »öppna» auditorier, vidare bildkonsten (genom bl. a. utställningar) och givetvis litteraturen. Här är emellertid situationen en annan än vad gäller press och etermedier. För det första är innehållet i kommunikationen i regel enhetligt, för det andra har dagsaktualiteten eller anknytningen till det fortgående skeendet ingen eller nästan ingen betydelse, för det tredje har former och innehåll mycket gamla och djupt rotade traditioner, för det fjärde slutligen finns redan inom universitetet forskning och

undervisning på alla dessa områden organiserad som egna ämnen, utom vad gäller filmen (och här ligger en utveckling i analogi med ämnet teaterhistoria nära till hands).

Studiet av dessa senare medier, vad gäller innehåll, stilfrågor, estetik och etik, kort sagt studiet av »konstnären och hans verk», sker redan i fast etablerade former. I vissa fall kan detta studium ha nytta av en central för massmedieforskning i tekniskt avseende, så t. ex. om någon vill studera bandinspelade TV-pjäser via en TV-bandspelare. Men rent allmänt synes det föga angeläget att korsa över eller bryta upp redan etablerade arbetsformer för att dra samman ett mera vidsträckt massmediebegrepp under en hatt.

Däremot har alla dessa senare medier en rad aspekter, som hittills endast i ringa mån blivit föremål för studium, till stor del just på grund av den traditionella ämnesanknytningen, men som måste bedömas som synnerligen angelägna. Detta gäller samhällets åtgärder kring och för medierna (»kulturpolitik»), deras ekonomiska villkor och arbetssätt, deras spridning och sociala funktion inom samhället i dess helhet, deras roll gentemot sina konsumenter i en rad avseenden (och då inte minst den ofta diskuterade påverkan i fråga om beteende och värderingar) samt direkt målforskning kring förverkligandet av det demokratiska samhällets allmänt hållna mål att föra »konsten till folket», alltså att uppnå bestämda och ambitiösa distributionsresultat.

Alla dessa aspekter är ganska främmande för de nämnda huvudämnena (litteraturhistoria m. m.) inom vilka den nuvarande forskningen och undervisningen bedrivs, men de anknyter däremot på ett naturligt sätt till studiet av radio-TV och press. Att föra samman dessa speciella aspekter med studiet av etermedier och press skulle därför innebära, mindre ett avskärande av befintlig verksamhet från de estetiska och innehållsmässiga formerna än ett stimulerande av hittills slumrande forskningsuppgifter genom en naturlig samordning och arbetskontakt.

9.4.3 Tre etapper

Vi föreställer oss, att utvecklingen vad gäller massmedieforskning i den mening vi här har angivit lämpligen kan ske i tre etapper.

(1) Under den första etappen tillskapar man ett antal tjänster, *forskardocenturer*, på olika universitetsorter och inom såväl samhällsvetenskapliga som humanistiska discipliner, för att ge de massmedieforskare vi redan har en särskild plattform för sitt arbete. Lämpligt är därvid att forskningsråden för dessa två områden utnyttjar vissa av de extra ordinarie forskartjänster, som de disponerar över via särskilt anslag. Dessa docenter bör inom sina institutioners ram ges sådana egna resurser i form av lokaler, apparatur och biträdespersonal att de kan bedriva sin forskning rationellt. Att de därvid rent praktiskt nära samarbetar med i första hand Sveriges Radio och journalistinstitutet är självklart. Myndigheterna bör därvid tillse, att dessa tjänster inte inrättas enbart med hän-

syn till förekomsten av förtjänta forskare, utan så att handledning och stimulans fördelas på olika ämnen och orter. Uppgiften för innehavarna av dessa tjänster — där alltså forskare med olika bakgrund och intressen kan väntas bli engagerade — skulle bli att själva bedriva massmedieforskning inom sitt huvudområde samt att initiera och samordna forskning inom sina institutioner och stimulera till liknande arbete inom andra discipliner på samma ort. Det bör därför på innehavaren av en sådan docentur även ställas krav på överblick och mångsidiga insikter i massmediernas väsen. Behovet av samarbete kommer att göra sig starkt gällande i denna forskning, som är avsedd att bli ett embryo till en vidare utveckling i riktning mot ett mera utbyggt gemensamt forum för forskarinsatserna. — Dröjer den andra etappen måste man eftersträva att omvandla dessa tidsbegränsade tjänster till ordinarie befattningar på samma nivå, så att inte en påbörjad, lovande verksamhet kommer i fara.

(2) I en andra etapp kan man på en eller flera orter skapa särskilda *massmedieinstitut*, anknutna till universiteten. Deras yttre ram blir begränsad: en toptjänst som professor-föreståndare, placerad inom valfri specialitet på området, med ett litet antal högre tjänster och därtill biträdespersonal och apparatur. Strävan skulle då vara att föra samman forskare från olika discipliner till fruktbara kontakter och samverkan, utan att därför rycka loss dem från de institutioner, där de ämnesmässigt hör hemma. Den examensanknutna forskningen avser enbart licentiand- och doktorandnivån, vartill givetvis kommer de graderade forskarnas arbete. Det bör anses föreligga en skyldighet för tjänstemännen att åtaga sig viss undervisning, dels inom sina egna universitetsinstitutioner på de områden de sysslar med, dels vid sådana utbildningsinstitutioner som filmhögskolan, journalistinstitutet och särskild radio- och TV-utbildning.

Sådana institut torde kunna knytas direkt till universitetsorganisationen, vilket vi för vår del vill förorda. De kan också, som ett alternativ, kunna ges en mera fristående status med anknytning till andra intressenter än universitetsämnenas företrädare, t. ex. i form av en stiftelse. I ett yttrande till allmänna beredningsutskottet i anledning av en tidigare omnämnd riksdagsmotion (utskottet nr 28 1962) föreslog Sveriges Radio en stiftelse »i vars styrelse ett svenskt universitet och Sveriges Radio läte sig representeras jämte andra eventuella intressenter». Det finns utländska förebilder till en sådan stiftelse för forskning, framför allt Hans Bredow-institutet i Hamburg, och denna organisationsform synes vara fullt funktionsduglig. Vi är emellertid av den uppfattningen, att i första hand möjligheterna för ett rent universitetsinstitut bör undersökas.

Det kan mot tanken på mer eller mindre fristående forskningsinstitut invändas, att sådana institut löper risk att bli isolerade och får svårt att rekrytera yngre forskare, som bygger sina karriärmöjligheter på ämnesinstitutionerna. Det har också anmärkts, att fristående institut visat en benägenhet att blomstra och dö med de ledande forskare och forskningsprojekt, som bildat deras kärna.

Mot dessa invändningar kan emellertid anföras flera skäl, som talar till institutstankens förmån. Ett institut för radio-TV-frågor måste rimligen komma att

ha en markant personanknytning till redan existerande universitetsinstitutioner. Det är över huvud taget inte fråga om att skilja inom institutet verksamma forskare från de ämnen inom vilka de gjort sin akademiska karriär. Deras insatser bör i hög grad verka berikande på vederbörande ämnesinstitutioner. Det värdefulla ligger därvid bl. a. i möjligheterna för ett institut att från sin fristående position kunna knyta an till flera ämnen samtidigt. Därmed kan den forskning det här är fråga om redan från början inriktas på ett större mått av tvärvetenskaplighet än vad som traditionellt brukar vara möjligt. Forskarrekryteringen kommer att kunna tillgodoses på två sätt: dels är det sannolikt att ett forskningsinstitut i och för sig utövar viss attraktion på forskarbegåvningar bland studenterna, och dels får det antagas bli vanligt att de ledande forskarna vid institutet kommer att svara för viss högre undervisning och forskarhandledning också vid någon universitetsinstitution, och att de där har möjlighet att dra till sig begåvningar med intresse för massmedieforskning.

Att fristående forskningsinstitut ibland visat en tendens att snabbt kulminera och sedan förbruka sina resurser och sin initiativkraft behöver för övrigt i och för sig inte beklagas. Förloppet kan rentav betraktas som led i en önskvärd dynamik. Det blir ibland nödvändigt att med drastiska ingrepp slå bräscher i forskningens hävdvunna former. Nya initiativ och nya vägar behöver öppnas. När bräschen är gjord får resultatet av kraftinsatserna bedömas, och det är då dags att överväga vad som för framtiden skall göras. Antingen kan ett nytt universitetsämne ha uppstått, och det kräver då en mera formell etablering. Eller också finns möjligheten att forskning och personal återgår till moderämnet med nyvunna erfarenheter.

(3) En tredje etapp kan bli aktuell först när kvantitativt betydande forskningsresultat nåtts rörande svenska förhållanden, alltså tidigast om tio eller femton år. Då först föreligger underlaget för ett- till trebetygsundervisning på primärstadiet. Denna skulle då, om myndigheterna så finner önskvärt, kunna brytas ut ur sina »huvudämnen» till ett nyskapat universitetsämne, förslagsvis benämnt *massmediakunskap*, omfattande det kunskapsområde som i det föregående skisserats. På nuvarande stadium kan en närmare beskrivning av detta ämnes innehåll och karaktär inte göras. Det måste ju i hög grad bli avhängigt av hur svensk massmedieforskning under de närmaste åren kommer att gestalta sig. Men det kommer också att vara beroende av undervisningsbehovet. I och med att ett sådant kunskapsinhämtande ämne som del i filosofie kandidat- och ämbetsexamen har skapats får man förutsätta, att det ingår som normal del i grundutbildningen för alla dem som planerar en mera ambitiös karriär inom radio, TV, press, film och annan verksamhet i offentlig opinionsbildning. Vi vågar förutspå att ett sådant ämne om kanske tjugo år, när institutioner hunnit skapas vid alla universitet, kommer att bli ett av de viktigaste eller i varje fall mest frekventerade vad gäller grundexamina. På lång sikt vill vi föreställa oss, att denna utveckling inte bara kommer att skänka samhället den ingående kun-

skap om massmedierna som nu saknas utan också kommer att betyda mycket för standarden bland alla dem som har det dagliga ansvaret för dessa medier.

Härmed är det också utsagt, att ett ytterligare motiv för att stimulera svensk massmedieforskning ligger i det alltmer accentuerade behovet av undervisning och orientering om massmediernas funktioner och uttrycksmedel. Det bör emellertid beaktas att all undervisning förutsätter kunskaper, grundade på forskning. Detta gäller alla ämnen, men det är rimligt att hävda forskningens nödvändiga prioritet på nya ämnesområden, där man helt enkelt vet alldeles för litet — i detta fall om svenska förhållanden — för att kunna bedriva en kvalificerad undervisning på primärstadiet.

Vi vill här rikta uppmärksamheten på en rad grupper, för vilka en utvecklad massmedieforskning och därpå baserad reguljär universitetsundervisning kan väntas bli av särskild betydelse. Man kan för etermediernas del räkna med i första hand *fem kategorier*, för vilka en vidgad kunskap om dessa medier är angelägen. Otvivelaktigt har dessa grupper i viss mån skilda förväntningar, och det bör därför eftertryckligt understrykas hur viktigt det är att i begynnelseskedet inga missgrepp görs, som för långa tider stänger in studiet av etermedierna i en av förutfattade hänsyn bestämd fälla.

(1) Universitetsstuderande i samhällsvetenskapliga och vissa humanistiska ämnen, även på elementarnivå, t. ex. statskunskap, sociologi, psykologi, pedagogik, teater- och litteraturhistoria, språkvetenskaperna.

(2) De som tänker sig en framtid i radio-TV-produktion. F. n. är denna grupp i huvudsak begränsad till Sveriges Radios aspiranter, och utbildningen av dessa är en intern företagsfråga. För framtiden bör man dock räkna med en växande och inte fullt så enhetlig skara av folk med insikter i programproduktion. Även om dessa i huvudsak behöver en utbildning av färdigheter med sikte på att de praktiskt skall kunna utöva radio-TV-producentens yrke, måste det vara betydelsefullt att de i sin akademiska utbildning också kan möta massmediekulturens djupare frågeställningar, konfronteras med forskningen och beredas tillfälle att i sina seminariearbeten behandla radio-TV-uppgifter.

(3) De som väljer konstnärliga utbildningsvägar, såsom filmhögskolan, skolorna för scenisk utbildning, musikhögskolan. Flertalet av dessa kommer att ägna en betydande del av sin aktiva gärning åt massmedierna.

(4) Journalister och kritiker. Man bör i framtiden betrakta journalistik i press och etermedier som ett enhetligt område, där man som något normalt räknar med anställning växlande inom olika medier.

(5) Lärare av skilda kategorier. Det är redan i grundskolans läroplan anbefallt, att radio och TV skall ingå i undervisningen i form av en inom ämnet svenska bedriven elementär orientering om den rörliga bildens uttrycksmedel och berättarteknik samt lyssnarträning med radions hjälp. Allt talar för att undervisning om radio-TV i ökad omfattning kommer att ske inom alla skolformer, företrädesvis i ämnen som svenska, samhällslära och teckning. Det uppstår då ett behov av kurser för lärare, som skall kunna svara för undervis-

ningen. Man bör till detta också räkna med att inom radio och TV utbyggnaden av bildnings- och undervisningsverksamheten kommer att aktualisera en rad pedagogiska specialfrågor. Det kan också antagas, att ett svenskt arbetsmaterial kommer att utnyttjas av folkbildningsverksamheten, särskilt i ett läge när det förefaller uppenbart att i hög grad vidgade bildningsuppgifter läggs på etermedierna. För en undervisning om dessa medier är också folkbildningsverksamheten med sina aktiverande gruppstudieformer väl lämpad.

9.4.4 *Kostnads- och finansieringsfrågor*

Vi har också haft att överväga, vilka resurser som skulle kunna ställas till radio-TV-forskningens förfogande av licensmedel, hur dessa medel schematiskt förhåller sig till det totala medelsbehovet och var just licensmedlen bör sättas in. Vid bedömningen av denna fråga är det viktigt att motiv och målsättning för ifrågavarande forskning preciseras. De viktigaste synpunkterna på detta kan sammanfattas i följande punkter:

(1) Det är ur *allmänna vetenskapliga synpunkter* alltmer väsentligt, att forskning om radio-TV stimuleras. Resultaten av forskning utomlands behöver konfronteras med inhemskt material.

(2) Det är för *Sveriges Radio* i dess programplanering betydelsefullt att få bättre kunskaper, inte bara om publikvanor utan också om programformer och deras inverkan på människor och samhälle.

(3) Det finns både bland *allmänheten* och hos de för dessa frågor *speciellt ansvariga* livliga förväntningar om ökad forskning med sikte på att vinna insikter i svårbedömbara frågor såsom televisionens förmåga att påverka barn. Sådan kunskap — liksom insikter i t. ex. radioföretagens arbetsformer — är också av vikt vid *statsmakternas* ställningstaganden till radio-TV-frågor.

(4) Om kraven på *undervisning* om etermedierna inom skilda skolformer skall kunna tillgodoses med framgång, måste vetenskaplig forskning förutsättas.

Med denna schematiska sammanfattning har vi velat visa, i hur hög grad ett allmänt samhälleligt och vetenskapligt intresse dominerar kraven på en förbättrad forskning om radio och TV. Det är också uppenbart, att huvuddelen av de framtida insatser som vi förutser eller förordar kommer att falla på universiteten, oavsett vilka former som därvid väljs. Det kan knappast vara en uppgift för oss att söka ange kostnadskonsekvenserna av enskilda projekt inom eklelesiastikdepartementets huvudtitel, vilka vi därtill av redovisade skäl valt att endast skissera. Storleken av dessa kostnader blir givetvis också helt beroende av, hur man väljer att dimensionera t. ex. särskilda forskningsinstitut, eller hur man väljer att redovisa merkostnaden för ett framtida nytt universitetsämne, som studiemässigt kommer att medföra en betydande avlastning från i första hand statskunskap och sociologi.

Det bör emellertid inte föreligga hinder att använda licensmedel för att finan-

siera vissa punktinsatser inom ramen för våra förslag, vilka mera omedelbart angår den allmänna rundradioverksamheten. Detta gäller dels den förbättrade arkiv- och forskningsservice inom Sveriges Radio som vi har föreslagit, dels sådana större projekt av mera principiellt intresse, som faller utanför ramen för vad Sveriges Radios sektion för publikundersökningar själv kan eller bör genomföra.

De förslag vi har framfört beträffande Sveriges Radios insatser beräknas medföra följande årskostnader:

1 amanuens, lön motsvarande A 21, totalt	55 000
Lokalhyra, 3 forskarrum, inkl. städning etc.	15 000
Tekniska inventarier (se nedan) avskrivning på 8 år	5 500
Överspelning av inspelade program (se nedan)	6 500
Inspelning och arkivering av 80 TV-programtimmar på videoband av nyare typ à 500 kr/tim	40 000
Förbrukning av ljudband	8 000
Total årskostnad	130 000

Vi har därvid antagit följande engångsanskaffningar av teknisk utrustning, för vilken enligt Sveriges Radio en avskrivningstid av åtta år är att anse som normal:

1 professionell ljudbandspelare (för SR programband)	15 000
1 vanlig bandspelare för egna inspelningar	1 000
1 grammofon av professionell klass	4 500
1 grammofon av vanlig, god standard	500
2 satsar förstärkare och högtalare à 3 000	6 000
1 TV-monitor	3 000
1 vanlig TV-mottagare	1 000
1 TV-bandspelare av minityp	10 000
Total anskaffningskostnad	41 000

Vi har ovan likaså antagit, att man under ett normalår spelar över 30 timmar radioprogram från Sveriges Radios band till egna, kostnad (30 × 70 kr/tim) 2 000 kr, 20 timmar filmprogram från scanner till egna videoband, kostnad (20 × 100 kr/tim) 2 000 kr samt 10 timmar videobandade TV-program på motsvarande sätt, kostnad (10 × 250 kr/tim) 2 500 kr. Dessa kostnader avser själva överspelningen. Om därtill antas att forskarna själva bandinspelar 50 timmar TV-program erhålls en total bandkostnad av (80 tim × 500 kr) 40 000 kr.

Med hjälp av särskild klocka kan som bekant inspelningar av radio- och TV-program göras utan att någon är närvarande. Möjligheten att göra överspelningar från Sveriges Radios arkiv måste emellertid finnas med tanke på det programmaterial, som samlats innan verksamheten kommer i gång.

Sveriges Radio bör varje år beräkna de kostnader som belöper sig på stödet till forskningen samt ange dessa som en särskild post. Beviljas medel för en sådan post bör de anses specialdestinerade och får inte föras in i de interna medelsöverflyttningar, som annars kan ske inom företaget.

Sveriges Radio bör från tid till annan engagera sig för större, punktmässiga forskarinsatser på områden, som berör programverksamheten men som desslikes har ett betydande allmänt intresse. Härmed avses inte sådana större undersökningar som i och för sig skulle vara en uppgift för sektionen för publikundersökningar, men som denna inte har resurser att själv genomföra, utan mera renodlade grundforskningsuppgifter. Vi menar alltså att en forskargrupp, ett fristående institut el. dyl. som planerar en större undersökning vars resultat kan antas vara av intresse för Sveriges Radio i en mera allmän mening, bör kunna vända sig till programföretaget med anhållan om ekonomiskt stöd. Om företaget då bedömer projektet som värdefullt bör man, under samma post som den som avser särskild arkivservice, kunna anhålla om medel för att stödja forskningsprojektet.

BILAGOR

BILACOR

Tabellbilaga till kapitel 8.1

Tabell 1. Studiecirkelverksamhetens utveckling inom studieförbunden 1937/38—1963/64

År	Antal cirklar totalt	Antal cirklar med bidrag	Antal deltagare totalt
37/38	11 900	—	141 272
42/43	14 802	—	171 238
47/48	23 803	13 607	269 454
52/53	37 741	27 027	435 798
57/58	73 613	62 400	763 249
62/63	101 155	88 469	1 018 904
63/64	105 551	92 468	1 059 040

Tabell 2. Studiecirkelverksamheten 1963/64 inom samverkande bildningsförbunden

	Totala antalet		
	Cirklar	Deltagare	Studietimmar
ABF	35 511	332 488	907 340
BSF	600	6 028	15 210
FS	7 154	95 545	163 167
FU	5 468	58 039	141 248
IOGT	5 875	51 598	161 225
KFUK—KFUM ..	1 170	16 473	32 681
LiS	3 510	33 565	88 910
NTO	2 447	20 716	69 471
Studieförb.	5 326	41 800	144 265
SFM	8 602	89 967	224 921
SKS	12 424	149 360	276 828
SLS	8 188	67 641	217 943
TBV	9 276	95 820	257 733
	105 551	1 059 040	2 700 942

Tabell 3. Studiecirkelarnas ämnesval 1962/63

	Reli- gion	Språk	Litte- ratur	Musik	Historia	Samh.- vet.	Teknik	Eko- nomi	Naturv. ämn.
ABF	1 805	6 539	3 775	7 122	330	7 903	1 003	4 402	1 540
BSF	99	67	106	246	20	43	66	17	20
FS	3 824	53	365	2 856	7	179	5	2	7
IOGT	442	186	1 215	1 020	82	852	325	258	454
KFUK-KFUM	309	42	210	334	10	39	17	42	53
LiS	73	321	941	585	337	500	49	290	75
NTO	318	89	947	364	80	506	35	100	95
Studieför.	245	59	429	1 233	30	232	164	1 153	1 178
SFM	316	1 999	1 753	432	50	531	637	1 006	1 128
SLS	989	226	822	915	76	1 605	301	2 509	501
SKS	5 636	1 050	1 136	2 600	351	235	98	105	861
TBV	321	3 566	975	690	44	431	892	1 162	880
Summa	14 377	14 197	12 674	18 397	1 417	13 056	3 592	11 046	6 792
Procent	15,0	14,8	16,0	16,5	1,5	13,7	3,8	11,6	7,1

Tabell 4. Föreläsningar med statsbidrag 1963/64

	Föreläsnings- föreningar	Studie- förbund	Summa
Religion, filosofi, psykologi	516	1 506	2 022
Uppfostran, undervisning, folkbildning	319	771	1 090
Språk	173	412	585
Litteratur	764	364	1 128
Konst, konsthantverk	495	684	1 179
Teater, film	266	698	964
Musik	2 586	840	3 426
Arkeologi, historia	370	202	572
Etnografi, hembygdskunskap	515	140	655
Geografi	1 751	260	2 011
Sociologi	78	405	483
Internationella frågor	394	397	791
Föreningskunskap	43	439	482
Stats- och kommunalkunskap, rättsvetenskap	209	692	901
Sociala frågor	188	463	651
Arbetsmarknadsfrågor	61	837	898
Folkkrörelserna	35	191	226
Teknik, industri	112	224	336
Ekonomi	18	800	818
Hem och hushåll	55	161	216
Jordbruk m. m.	91	122	213
Naturvetenskap	543	114	657
Medicin	242	193	435
Idrott	178	35	213
Totalt	10 002	10 950	20 952

Tabell 5. Kvällsgymnasier för vuxna, höstterminen 1963

(Allmänna gymnasier då ej annat anges)

	Elever	Kurser
<i>Folkuniversitetet</i>		
Göteborg	410	35
Linköping	98	8
Stockholm	877	59
Uddevalla	62	5
Uppsala	366	38
Västerås	88	10
	1 901	155
<i>Medborgarskolan</i>		
Arvika	46	5
Karlstad	28	3
Umeå	45	5
	119	13
<i>TBV</i>		
Gävle	58	6
Halmstad	22	2
Hälsingborg	56	7
Jönköping	14	1
Karlskoga	16	2
Kristianstad	11	1
Malmö	273	14
Motala	9	1
Norrköping	32	5
Stockholm	70	8
Ystad	24	3
	585	50
<i>Kommunala</i>		
Bollnäs	75	6
Karlskrona	102	8
Örebro: Karolinska	73	
Östersund	89	14
	339	28
<i>Statliga</i>		
Statens aftonskola	156	
	156	
<i>Enskilda</i>		
Kvällsläroverket i Göteborg	410	19
Heliskolans kvällsläroverk	520	49
Stockholms samgymnasium	87	
	1 017	68
Totalt	4 117	314

Tabell 6. TBV:s universitetscirkclar 1963/64

Ämne	Antal cirkclar	Deltagare	Timmar
Nordiska språk	1	14	48
Tyska	2	33	96
Engelska	5	93	277
Konsthistoria	4	80	274
Arkeologi	1	19	51
Geografi	1	20	80
Psykologi	4	76	372
Pedagogik	8	143	457
Statskunskap	5	99	282
Sociologi	5	101	368
Socialpolitik	1	20	112
Matematik	10	185	902
Statistik	3	50	228
Nationalekonomi	5	72	344
Företagsekonomi	5	115	406
Kostnads- och intäktsanalys	3	60	162
Redovisning och finansiering	1	20	48
Personaladministration och företagsadministration	1	20	52
Numeriska beräkningsmetoder	1	20	48
Straffrätt	1	20	48
Civilrätt	2	40	96
Socialrätt	1	19	63
Fotografisk teori	1	20	56
Totalt	70	1 339	4 870

Tabell 7. Regionala akademiska kurser, anordnade i samarbete mellan universiteten och skolöverstyrelsen

<i>Höstterminen 1964:</i>		Norrköping	fysik och nationalekonomi
Borlänge:	matematik	Trollhättan:	fysik
Eskilstuna:	fysik	Örebro:	kemi
Falun:	engelska och nationalekonomi	Östersund:	engelska
Gävle:	matematik och statskunskap	<i>Vårterminen 1965 dessutom:</i>	
Halmstad:	statskunskap	Gävle:	fysik och nationalekonomi
Hälsingborg:	fysik	Kalmar:	nationalekonomi och zoologi
Kalmar:	matematik, engelska och statskunskap	Karlstad:	tyska
Karlstad:	nationalekonomi	Skövde:	matematik
Kristianstad:	nationalekonomi	Sundsvall:	engelska och matematik
Linköping:	engelska	Växjö:	fysik
Luleå:	matematik och statskunskap	Östersund:	tyska

Undervisningsradio-TV i andra länder

Redan på 1920-talet, i radions första tid, insåg man vilken roll det nya mediet skulle kunna spela inom undervisning och folkbildningsverksamhet. Men det är först med det senaste årtiondet man kan tala om att den internationella debatten kring etermedierna i undervisningen direkt utpekade radio och TV som oundgängliga redskap i pedagogiken. Det är karakteristiskt att man därvid inte stannat för vissa redan traditionella arbetsformer — skolradio, folkbildningsprogram — utan ivrigt sökt utröna de nya mediernas möjligheter att assistera och medverka till lösningen av aktuella undervisningsproblem inom alla skolformer och på alla stadier. Naturligtvis har man vid denna inventering också konfronterats med behov, som lett till lanserandet av direkt nya undervisningsformer.

Bakom 1950- och 1960-talens livliga aktivitet på detta område spårar man två faktorer: televisionens genombrott skapade nya förväntningar och det fanns dessutom befogad anledning att tala om särskilda pedagogiska förutsättningar hos det nya mediet. Samtidigt sattes de traditionella undervisningsresurserna världen över på hårda prov, dels genom den anstormning mot de högre utbildningsvägarna, som är karakteristisk för USA och Europa, och dels genom det akuta behovet av elementarundervisning, som blev uppenbart i u-länderna.

Radio-TV framstår mot denna bakgrund inte blott som i och för sig välkomna tillskott till de traditionella undervisningsmetoderna. De är redan långt mer än tekniska hjälpmedel inom pedagogiken och har tillvunnit sig en specifik position i vår tids undervisningsväsen. Därför har också »educational radio and television» — här översatt undervisningsradio, undervisnings-TV — ägnats stor uppmärksamhet av internationella organ som Unesco, Europarådet och OECD.

Ett betydande material till belysning av etermediernas roll i utbildning och undervisning föreligger nu, och det ökar snabbt i och med att de många pågående projekten världen över redovisas.

Vad som i det följande rapporteras rör nästan uteslutande TV men gäller i princip även radio. Man har anledning att räkna med att det liksom i Sverige syns bli fråga om en total verksamhet av sådant omfång, att den knappast kan rymmas enbart i TV, vartill f. ö. kommer att även kostnadsskäl pekar på att ljudradion får bära sin andel. Det är emellertid naturligt, att televisionen kommit att stå i förgrunden under den försöksperiod vi nu kan överblicka och att uppgifterna om TV därför är så mycket rikligare än de om ljudradio.

Någon allmänt erkänd definition på undervisnings-TV och undervisningsradio existerar inte. Den internationellt mest gångbara termen — educational broadcasting — anger emellertid en vidare målsättning än den vi önskat fånga med översättningen undervisningsradio-TV. Det vore ur vissa synpunkter naturligare att tala om bildningsradio-TV, men vi har valt att låta begrepp som bildning, utbildning, folkbildning reserveras för vuxenundervisningen, medan »educational broadcasting» — och därmed undervisningsradio-TV — internationellt sett har sin kvantitativa tyngdpunkt i skolradio och skol-TV.

I snävare mening omfattar alltså det område vi i detta avsnitt redogör för olika former av utbildningsradio-TV samt bildningsprogram för »adult education», dvs. vuxenundervisning. Den mera vidsträckta verksamheten av mera allmänt informativ och kul-

turell art utan entydig gräns gentemot den allmänna programverksamheten motsvarar närmast vår studieradio-TV. I Förenta staterna betyder detta oftast allmänt ambitiösa radio- eller TV-sändningar utanför den kommersiella sektorn.

I det följande redovisas det internationella materialet om vuxenundervisning efter undervisningsstadium. Till framställningen av den *eterburna verksamhetens olika former* (A) har fogats ett avsnitt om *sluten-krets-TV* (B) och dess användningsområden.

A. Eterburen verksamhet

Elementarundervisning

För det störst upplagda undervisningsprojektet med radio och TV svarar den italienska radion, RAI, vars Telescuola tilldragit sig särskilt stor uppmärksamhet över hela världen.

Huvuddelen av verksamheten består av vanlig skolradio och skol-TV, vars program utgör ett komplement till den ordinarie undervisningen i klassrummen. Man har här genomfört en uppdelning mellan radio- och TV-uppgifterna och därvid i stor utsträckning utgått från att radio lämpar sig bäst för lågstadiet, medan TV har stora fördelar på högstadiet. Man menar nämligen, att radion har större förutsättningar att stimulera fantasi hos barnen och utveckla deras känsloliv. Radion äger dessutom en familjär intimitet, som väl låter sig inpassas i lågstadiets klassrumsatmosfär. Televisionen saknar det fängslande och spännande momentet att höra en osynlig röst men har fördelen att vara konkret och medge demonstrationer, vilka blir allt viktigare i de högre klasserna.

RAI bedriver en omfattande språkkursverksamhet både för skolor och vuxna lyssnare, men det som blivit mest observerat är Telescuolas stort upplagda försök att råda bot på analfabetismen. Under devisen »Det är aldrig för sent» sänder Telescuola sedan 1960 ett kursprogram upplagt för vuxna, oftast äldre personer och med i stort sett småskolans kurs som målsättning. Man gör det mot bakgrund av att 1960 4,5 % av Italiens befolkning angavs som illiterata. Det är italienska undervisningsministeriet, som står bakom verksamheten, som har sin tyngdpunkt i Syditalien.

Telescuolas vuxenundervisning betecknas som ett mycket framgångsrikt projekt och tilldrar sig stor uppmärksamhet bland företrädare för länder, som brottas med likartade problem. Den första kursen följdes av 48 000 studerande. Undervisningen bygger på gruppverksamhet, och för de studerande ställs lokalt viss handledning till förfogande. Textböcker i anslutning till kurserna utges av radioföretaget. Efter en sexmånaderskurs kan prov avläggas och de som klarar dem får ett betyg. Ungefär 80 % har efter varje kurs kunnat få ett sådant mycket eftertraktat bevis på läs- och skrivkunighet. Efter godkänd fortsättningskurs har man kunnat få diplom på kunskaper motsvarande den italienska grundskolans lågstadium. I anslutning till dessa nybörjarkurser har Telescuola arrangerat fortsättningskurser med sikte på allmän medborgarfostran efter mellanstadiets kursfordringar. I en »tredje årskurs» har målsättningen vidgats till att söka skapa intresse för böcker och läsning i skilda ämnen. Denna kurs har särskilt anpassats för dem som frekventerat de mer än 5 000 bokcentraler undervisningsministeriet skapat i byarna och utrustat med TV-mottagare.

I Japan intar skolradio-TV en mycket framträdande plats med undervisning på alla stadier fr. o. m. förskolan. Cirka 95 % av alla skolor använder skolradio, och i förskolan och i den obligatoriska skolan når TV mellan 70 och 85 % av skolorna. Det statliga radioföretaget NHK:s andra radioprogram ägnas till 40 % åt undervisning, och det finns en särskild undervisningskanal i TV vid sidan av det allmänna riksprogrammet. Sammanlagt sänder NHK i sina två radio- och två TV-program dagligen 20 timmar undervisning.

På många håll i Förenta staterna svarar TV för den förbättrade språkundervisning,

som man på grund av lärarbrist tidigare inte kunnat åstadkomma. Ett exempel på mera systematiska undervisningsinsatser är Midwest Project on Airborne Television Instruction, det s. k. »flygande klassrummet». Från ett plan, som på 7 000 meters höjd kretsar över Indiana och med sin antenn täcker denna stat och delar av sex andra, sänds dagligen på två kanaler ett 20-tal lektioner, som följs av två miljoner elever. Det är meningen, att undervisningen skall byggas ut och gå på fyra, kanske sex kanaler samtidigt. Målet är därmed 180 undervisningstimmar i veckan. I detta projekt ryms även program, inriktade på att ge särskilda överkurser åt begåvade barn i ämnen, där de med TV-undervisningens hjälp kan arbeta på egen hand, t. ex. matematik.

I en rad rapporter har Unesco redovisat olika projekt för en allmän medborgarfostran i u-länderna, bedriven både i radio och i TV. Den senaste rapporten avser ett indiskt experiment med elementär undervisning genomfört i samverkan med All India Radio. Det rör sig här om ett lokalt begränsat försök, där man bl. a. avsett att pröva gruppläsningsnätets möjligheter genom att bilda teleklubbar. Trafikundervisning, hälsoråd, elementär födoämneslära var bland de ämnesområden man ägnade programserien åt.

Det har i debatten om radio-TV-undervisning i u-länderna på senare tid betonats, att elementarundervisningen i de färdigheter, som vanligen övas i den obligatoriska skolans lågstadium, inte alltid är den första och mest angelägna uppgiften för radio-TV. Vid skolradiokonferensen i Tokio 1964 framhöll man att oförmågan att kunna läsa och skriva visserligen utgör ett allvarligt handikap för de flesta människor i u-länderna, men att man inte bör bortse från att det kan vara än svårare att inte förstå och kunna sätta sig in i vardagsproblemen i ett samhälle stätt i förändring. Det kan gälla medverkan i jordbruks- och hälsoreformer, innebörden av att äga rösträtt, kravet på den enskilde att utgöra ett led i landets ekonomiska utvecklingsprogram. Här synes radio-TV ha stora uppgifter som medel för en elementär medborgarfostran.

Undervisning på gymnasietadiet

Särskilt i Förenta staterna har det bedrivits en omfattande försöksverksamhet med högre undervisning i TV som leder fram till betyg och examina. Den bör ses mot bakgrunden av den väldiga tillströmningen till college och en alltmer accentuerad lärarbrist men avser också att möta kravet på en allmän kvalitativ upprustning av nationens undervisningsväsende. Likartade förutsättningar har också lett till försök på motsvarande nivå i Japan. Vi redogör här för ett amerikanskt och ett japanskt projekt på ett stadium som motsvarar svenska gymnasier.

TV-college i Chicago. Chicagos TV-college började sin verksamhet hösten 1956 med fyra kurser ledande till betyg efter kursfordringarna i ett ordinärt junior college. Det utlovades från början, att dessa kurser skulle följas av andra, så att elever inom loppet av tre år skulle kunna förvärva Associate-of-Arts-examen, dvs. den examen man kan avlägga efter två collegeår. Den motsvarar någorlunda en svensk studentexamen.

TV-college är en gren av Chicago City Junior College och blev den väg man radikalt slog in på, när det blev aktuellt att finna nya möjligheter att ta sig an de ständigt växande skarorna av inträdessökande. City College hade många vuxna elever, som arbetade på dagen och gick aftonkurser. För dessa elever — alltså närmast motsvarande våra kvällsgymnasieelever — var i en stad som Chicago triangeln hem-arbete-skola en mycket slit-sam enhet. TV-college lockade bl. a. med möjligheten att förenkla transportproblemen. Den nya undervisningsformen mötte omedelbart starkt gensvar.

I 600 elever anmälde sig till i genomsnitt två kurser var under första terminen. Elevernas genomsnittsålder var 35 år, de hade en hög studiemotivation och var angelägna att komma i gång med studier, som tidigare legat utom möjligheternas gräns för dem. F. n. har TV-college ett tiotal kurser i gång per termin. Lektionstiden är 45—50 minuter. Kur-

serna sänds på eftermiddagstid i Chicagos station för educational television men de repeteras på sen kvällstid.

Enligt senast tillgängliga statistik studerar 3 000 elever med sikte på betyg och examen. Därutöver har 5 000 rekvirerat studiematerial, medan det anses att 150 000 strötit-tar. Åren 1956—62 hade TV-college 90 000 kursanmälningar.

Det har visat sig, att 40 % av de vuxna eleverna siktar på lärarbanan. Därför utvid-gade TV-college från 1960 sin service till att också omfatta förberedande lärarutbildning samt fortbildningskurser för lärare i aktiv tjänst. Det kunde ske genom en form av sam-verkan med Chicago Teachers' Training College.

Chicagos skolstyrelse har årligen anslagit 300 000 dollar till TV-college, som dessutom haft engångsanslag från bl. a. The Fund for the Advancement of Education. Med en elev-kader, som f. n. motsvarar ett college med 1 000 heltidsstuderande (alla av-och-till-tittare oräknade), anser man sig ha gjort avsevärda ekonomiska vinster med att satsa på TV-undervisning.

Läraryrket måste naturligtvis ägnas en särskild uppmärksamhet. De som utvalts att leda kurser åtnjuter förmånen av ett helt års koncentration på en enda uppgift. De har tjänstledighet från ordinarie befattningar och ägnar sig helt åt förberedelserna för de i allmänhet två undervisningstimmarna per vecka. Det omvittnas, att denna grundliga förberedelse inte enbart inneburit fördelar för den undervisande läraren. Också kolleger på mottagarsidan drar nytta av hans omsorgsfulla inventering av ämnets pedagogiska möjligheter.

Eleverna skriver in sig i en av de skolor, som hör till City Junior College och de måste som andra studerande kunna uppfylla inträdeskraven. De ser sedan programmen hemma medan de följer en särskild studieplan, utarbetad av läraren. Den innehåller också en stomme till övningsuppgifterna, som TV-läraren sedan själv fyller ut. Konferenser »face-to-face» hålls vid periodiskt återkommande tillfällen i de olika skolorna. Läraren har också telefontid för kontakt med eleverna.

Resultaten av TV-undervisningen har varit mycket övertygande, vilket framgår av de många undersökningar, som gjorts under försöksperioden. En sammanfattning av dessas resultat återfinns nedan.

Samverkan mellan radio-TV och korrespondensundervisning i Japan

Också i Japan har trycket på gymnasiestadiet — tionde till tolfte skolåren — blivit mycket starkt, och skolorna kan inte möta anstormningen. Det saknas lärare, undervisningsmateriel, byggnader, men samtidigt kräver man samma möjligheter till utbildning för alla. Man har sökt en lösning på detta dilemma i anordnandet av korrespondensundervisning. Sedan ett antal år har man nu med radio-TV-undervisning kunnat ge ett effektivt stöd åt korrespondensstudierna och därmed i avsevärd grad kunnat hjälpa avsidet bo-ende till examina. Skolformen är numera genom särskild lagstiftning en integrerad del av det japanska skolväsendet.

Det statliga japanska radioföretaget NHK sänder kurser både över radio- och TV-kanalerna. Man utgår därvid från att vissa ämnen betjänas lika väl med ljudradio som med TV. Fastän man vänder sig till en ganska begränsad publik, anses det betydelsefullt att studiemöjligheter finns, och man har därför kunnat utnyttja kvällstid, dvs. 20—21.30 på ljudradio och därefter på television.

Enligt en 1963 antagen plan för utvecklingen av denna »kvällsgymnasieverksamhet» kommer NHK att 1967 sända i medeltal 2 timmar 20 minuter ljudradio per dag och 2 timmar TV. Denna programvolym medger täckning av alla ämnen på ifrågasvarande stadium.

Förenta staterna. Det är huvudsakligen i USA man hittills prövat eterburen undervisning på universitetsstadiet. Universitetssändare svarar för en betydande del av de många radio- och TV-stationer, som går under beteckningen »educational». I regel har de till uppgift att sända ett program av »university extension»-karaktär, och de svarar alltså mera sällan för ren kursverksamhet efter akademiska studieplaner. Det finns dock åtskilliga undantag. Purdue University i Indiana brukar t.ex. på sen kvällstid använda sin radiosändare för övningar i främmande språk för universitetets studenter. Enligt en statistik från 1957 hade redan då representativa akademiska kurser från snart sagt varje ämnesområde erbjudits i TV. Av 116 redovisade kurser hörde 45 % till humaniora, 35 % till samhällsvetenskaperna och 19 % till naturvetenskaperna.

Universitetskurser, som berättigar till tentamen och betyg, har också med framgång sänts av de kommersiella TV-näten. Det har då gällt kurser, förlagda till en tid, då man ändå inga sponsors kan få för programmen, dvs. tidigt på morgonen. Därav namnet på Sunrise Semester, en universitetskurs i »Comparative Literature» utarbetad i samarbete mellan New York University och CBS. Kursen blev en oväntad framgång. Den följdes varje morgon av 120 000 personer i New York City, och bokförlagen rapporterade en uppseendeväckande försäljning av de klassiker, som behandlades av kursledaren. Närmare 200 skrev in sig vid New York University och 154 av dem undergick godkänd tentamen och fick akademiskt betyg på kursen. Följande läsår utvidgades Sunrise Semester-programmet med kurser i klassisk fornkunskap, samhällslära och matematik. Samtidigt började allt flera TV-stationer utöver kontinenten att intressera sig för denna art av samarbete med universitet och colleges. En särskild institution, Learning Resources Institute, med representanter för olika undervisningsorgan i USA svarar för en hela kontinenten omfattande verksamhet över de kommersiella TV-näten. Continental Classroom och College of the Air är ett par av serierubrikerna de senaste läsåren. År 1962 rapporterades 8 000 elever i dessa kurser ha för avsikt att ta betyg vid någon av de samverkande undervisningsinstitutionerna. Kurserna är ackrediterade av mer än 300 colleges och universitet. Bland behandlade ämnen märks atomfysik, modern kemi, sannolikhetskalkyl och statistik, den nya biologien, Amerikas ekonomi.

Kurser av detta slag har fyllt en dubbel funktion. De som anmälde sig till prövning på kurserna hade i allmänhet haft som motiv att de gärna önskat gå på college men inte fått tillfälle till det. Genom TV kunde de få en del av sin högre utbildning i hemmet, men intervjuundersökningar har visat, att de flesta haft för avsikt att låta sig nöja med vissa kurser och aldrig tänkt sig fullständig collegeutbildning via TV. En vidare publik har i dessa kurser funnit en oväntad källa till intellektuell stimulans, och för många har det blivit en väckande uppfordran till vidare studier.

Europa. Inom OECD:s »Directorate for Scientific Affairs» har förslag väckts om att utnyttja TV i naturvetenskaplig och teknisk undervisning. Efter vissa initialsvårigheter bl. a. bestående i att det var svårt att få någon läroanstalt att engagera sig för en försöksverksamhet, har överenskommelse nåtts med universitetet i Nancy om att där upprätta en lågeffektsändare att användas i utbildningen av ingenjörer. Man har önskat pröva ett system med sändare av begränsad räckvidd, därför att man hittills inte haft några europeiska erfarenheter av detta. Större flexibilitet, lägre kostnader och vidgade möjligheter för universitetet till utåtriktad verksamhet hör till de fördelar man väntar sig av en lågeffektsändare gentemot sluten-krets-undervisning.

Huvudlinjerna i Nancyprojektet kan sammanfattas i följande punkter:

(1) Syftet är att systematiskt utforska en till ett universitet knuten lågeffektsändares möjligheter i relation till de problem man brottas med i teknisk och naturvetenskaplig undervisning. Samtidigt vill man vinna erfarenheter av TV som undervisningshjälpmedel i allmänhet.

(2) Projektet kommer också att utvidgas till andra områden än den rena universitetsundervisningen. Man vill utvärdera TV:s möjligheter i fortbildningen av ingenjörer, i omskolning av tekniker, i en intensifierad vidareutbildning av lärare och i universitetets allmänna extensionsverksamhet. Det har av OECD uttryckts en förhoppning, att experimentet skall leda till ett växande medvetande om betydelsen av närmare samarbete mellan å ena sidan universitetet och å andra sidan samhällets undervisningsorgan och industrien.

(3) Nancyprojektet skall bli föremål för systematisk forskning i syfte att belysa sådana problem som huruvida TV kan användas för att avhjälpa trycket på universitetsinstitutionerna, dess roll i relation till den knappa tillgången på lärare, hur man skall bedöma TV-undervisningen pedagogiskt etc.

(4) Nancyprojektet skall betraktas som ett experimentalfält och ett övningslaboratorium för intressenter både från högt utvecklade stater och från u-länderna. Det är ett internationellt projekt, och det skall ledas av en rådgivande grupp, sammansatt av representanter från olika länder (Sverige är också representerat). Dessutom inbjuds observatörer, och man lägger stor vikt vid utbytet av erfarenheter.

(5) Stationen skall drivas av lärare och studenter vid universitetet, eftersom ett av syftena är att undersöka ekonomiska och praktiska konsekvenser för driften av en universitetssändare. OECD har anslagit 225 000 francs till själva sändaren och till viss forskning. Franska undervisningsmyndigheter har iklätt sig förpliktelser för installation, drift och programverksamhet.

Projektet avser en femårsperiod och regelbundna rapporter kommer att publiceras.

Både Frankrike och Storbritannien har rapporterat stort intresse för att undersöka möjligheterna att bedriva eterburen akademisk kursverksamhet. I det sistnämnda landet har f. ö. viss verksamhet inletts i samverkan med ett antal colleges för teknisk undervisning.

Uppgifter i yrkesutbildning och fortbildning

I flera länder används radion och televisionen särskilt för fortbildning av lärare, men också andra yrkesgrupper har kunnat dra nytta av möjligheterna till kontinuerlig undervisning. Ett exempel är den samhällsservice New Yorks kommunala TV-station bestrider, bl. a. innefattande instruktionskurser för vissa yrkesområden av allmännyttig karaktär.

De 280 brandstationerna i Stor-New York kan t. ex. via denna TV-station få demonstrationer av ny materiel eller av ny arbetsteknik av en tjänsteman, som tidigare behövde ett år för att resa runt och demonstrera samma sak. Man har också utbildnings- och vidareutbildningskurser för läkare och sjuksköterskor. Läkarkursen har till sitt förfogande en timma per vecka under kvällstid. Inom området finns 180 sjukhus, och det är normalt med ett elevantal på 4 000 när t. ex. en specialitet för sjuksköterskor lärs ut. Systematiska fortbildningskurser för polismän ingår också i denna verksamhet.

I samverkan mellan Glasgow Postgraduate Medical Board och Scottish Television (ITV) sändes regelbundet på sen kvällstid ett informationsprogram för läkare, där man visar nya diagnos- och behandlingsmetoder. Man har en potentiell publik om 4 000 skotska läkare, men programmet har tydligen visat sig ha också ett visst allmänintresse. Ett annat av de kommersiella TV-företagen planerar i England en fortbildningskurs för lärare.

I Frankrike arbetar man med att skapa möjligheter i TV för omskolning och fortbildning av industriarbetare, vilkas kunskaper och yrkesfärdigheter blivit otillräckliga eller föråldrade genom den moderna teknikens förändring av arbetsbetingelserna.

Allmän bildningsverksamhet (adult education)

Den mest allsidiga och omfattande verksamheten inom undervisningsradio-TV är den som i vidare mening kan betecknas som allmän bildningsverksamhet. Det rör sig här om ett fält, där gränserna med nödvändighet måste bli diffusa. Å ena sidan skiljer sig denna

verksamhet från den tidigare nämnda genom att det inte förutsätts att studierna skall leda fram till någon form av prov och det därför inte heller krävs bestämda förkunskaper. Å andra sidan måste en avgränsning av praktiska skäl göras mot den allmänna programverksamheten i vidare mening. Här arbetar man med olika kriterier beroende på de särskilda förhållandena i varje land. I Förenta staterna hänförs hit helt enkelt den allmänt ambitiösa programverksamhet, som educational televisionstationerna i motsats till de kommersiella näten ägnar sig åt. I Storbritannien har man definierat educational television för vuxna som serieprogram, planerade i samverkan med olika bildningsorgan och med syfte »to help viewers towards a progressive mastery or understanding of some skill or body of knowledge». I andra länder har man stannat för en definition, som helt enkelt pekar på det mera specialiserade ämnesval och den större grundlighet i behandlingen av stoffet, som medges när det finns utrymme för längre programserier. Det har vid internationella konferenser onekligen röjts en viss förbistring när man samlats kring begreppet educational television i allmänhet.

Förenta staterna. De störst upplagda projekten inom den allmänna bildningsverksamheten finner man återigen i Förenta staterna, där lokalt educational television (ETV) kan erbjuda fängslande exempel på vad som är möjligt att uppnå.

Chicago hör till de städer, som har egen ETV-station. Det kan vara av intresse att se vad denna och »networks» erbjuder en godtyckligt vald dag i Chicago. Kl. 6 på morgonen »College on the Air» (CBS): den nya biologien. Kl. 6.30 »Seminar 62» (CBS): kurs i pedagogik, eller »Continental Classroom» (NBC): USAs förvaltning. Dessa serier, som sänds tre eller fem dagar i veckan, är alltså universitetskurser. ETV-stationen sänder 9—13 skol-TV, därefter TV-collegekurser till kl. 16.30: amerikansk historia, engelska, biologi, geografi. Mellan 16.30 och 18 ägnar sig stationen åt mera allmän men ambitiöst hållen programverksamhet. Kl. 18 återigen TV-college: biologi, mansknskrivning, repetition av en tidigare lektion i amerikansk historia. Två timmar på bästa sändningstid går åt till ett Time-for-religionprogram och en diskussion om Rembrandt samt en dokumentärfilm. Kvällen avslutas med repris av föregående veckas geografilektion.

Motsvarande station i New York, WNDT, är ett företag med större ekonomiska resurser än de flesta undervisningsstationer, som i allmänhet har en blygsam budget. Årsomsättningen för New York-stationen stannar emellertid vid 3 miljoner dollar, vari ingår 500 000 dollar som ersättning från skolförvaltningarna för produktion av skol-TV. 350 000 dollar inflyter från försäljning av program. Man disponerar tre studior och en OB-enhet. Den fast anställda personalen uppgår till 150.

Programtiden är ungefär densamma som för Chicagosändaren, 15 tim/dag. Detta motsvarar dubbla genomsnittet för alla ETV-sändare i USA. På lördagar och söndagar sänds endast 6 timmar. På dagtid sänds under veckodagar också i New York skol-TV för ca 75 skolsystem med 1,5—2 miljoner barn. Kl. 17 övergår man till barnprogram för att under kvällen sända allmänna program. Rena kurser för vuxna är få, medan man har ganska många serier av talprogram över ett mycket vidsträckt område. Man sänder också teater- och musikprogram samt ett nyhetsprogram av typ analys och kommentar.

New York-stationen representerar ganska exakt normalbilden av ETV-stationernas dagsprogram: skol-TV på förmiddagen, högstadie- och collegekurser på eftermiddagen, någon timmas barnprogram och därefter program för vuxna över ett vidsträckt ämnesområde — politik, teater, musik, vetenskap och program av mera lokalt intresse, gärna i debattform.

ETV-verksamheten i USA är helt lokalt uppbyggd och någon gemensam huvudman finns inte. Centralt arbetar dock dels NAEB (National Association of Educational Broadcasters) som är en branschorganisation, dels NET (National Educational Television and Radio Center). NET, som ibland nämns som USA:s fjärde »network», har till uppgift att producera de kvalitetsprogram som de enskilda stationerna inte själva förmår åstadkomma, att inköpa förstklassiga program utifrån och att svara för distribution och sam-

ordning av dessa inslag. NET tillhandahåller nu ca 5 tim/vecka av programtid. Då gäller dock att inget enskilt program räknas för mer än en timma även om det de facto är längre, såsom fallet ofta är med t. ex. dramatik. I stället för 250 tim/år tillhandahåller man därför i realiteten 350 tim/år. Hittills har det av NET distribuerade materialet till 60 % producerats av enskilda ETV-stationer på uppdrag och med särskilda bidrag, medan 30 % kommit från utlandet och 10 % gjorts av NET själv. NET siktar nu emellertid på en egenproduktion uppgående till hälften av det distribuerade materialet. NET har en budget av ca 6 miljoner dollar/år, vilka till största delen härrör från Ford Foundation.

Antalet ETV-stationer befinner sig i snabb tillväxt. Hösten 1963 redovisades 82 sådana stationer, av vilka 52 sänder på VHF och 30 på UHF. Spridningen är ojämn. I några få städer, såsom Philadelphia, Pittsburgh och Miami finns två stationer. I gengäld saknas ETV-stationer helt i stora städer såsom Los Angeles, Cleveland, Minneapolis och Baltimore, samt i en så stor stat som New Jersey. Stationerna skiljer sig starkt i fråga om resurser och programkvalitet. Många av stationerna drivs på en budget på långt under en miljon dollar/år, varvid programtiden kanske i första hand avser skol-TV och de inslag som NET sänder över.

De olika ETV-stationerna når just nu ca 80 % av befolkningen. Man har funnit, att 25 % av publiken relativt regelbundet (två à tre gånger/vecka) följer programmet från en ETV-station. Publiken är dock mycket liten för UHF-stationerna och de av universitetet drivna sändarna.

ETV-stationerna har i princip tre slag av huvudmän: (1) Universitet, i regel delstaternas egna universitet. Då i vissa fall dessa kan vara lokaliserade till ganska små städer kan placeringen publikmässigt synas litet egendomlig. I några fall försöker man upphjälpa detta med slavstationer i större befolkningscentra. (2) Lokala skolmyndigheter. Här har drivkraften varit att starta skol-TV, varvid övrig verksamhet i mån av resurser har fått växa ut därifrån. (3) Stiftelser, ibland formellt organiserade som företag. På detta sätt är de största städernas ETV-stationer organiserade, de som har den mest allsidiga och genomarbetade produktionen.

Den vanligaste ägandeformen är den första, och systemet med lokala skolstyrelser som huvudmän är det minst vanliga.

ETV befinner sig i mycket snabb expansion. I fyrtio av de femtio delstaterna finns något organ för att gynna ETV. Det federala social- och undervisningsdepartementet, vilket inte har befogenheter att blanda sig i den innehållsmässiga sidan av vare sig skolor eller rundradioverksamhet, satsar betydande belopp på själva konstruktionen och materielanskaffningen av nya stationer. I olika stater söker man nu bygga upp sammanhängande system. I Ohio, där inte mindre än sju stationer nu alla arbetar på UHF, räknar man med att om några år ha ett sammanhängande »network» om 29 UHF-stationer, med produktionsmöjligheter (studior) på elva ställen. En fattig stat som Kentucky har redan nio stationer, varav fyra produktionscentra och fem enbart utsändande. På flera håll i landet sammanknyts stationer till regionala »networks» och vissa entusiaster väntar sig att om inte alltför få år få se ett hela nationen omfattande »network», då alla ETV-stationer skulle vara sammanknutna med mikrovåglänkar. Huruvida så kommer att ske är ovisst; säkert är dock att antalet ETV-stationer kommer att växa mycket snabbt sedan UHF-bandet på allvar öppnats genom att alla mottagare numera förses med sådana tillsatser.

Storbritannien. BBC har sedan länge bedrivit en viss verksamhet av typ bildningsradio i sitt Network Three. Detta program sänds varje dag kl. 18—20 på samma kanal som det därpå följande Third Programme. Från innevarande säsong har denna verksamhet systematiserats något. Förutom språkkurser på olika nivåer i fyra olika språk löper serier om renässansen, om Indien i dag, korta debatter och föreläsningar i aktuella ämnen, samt

mera utbildningsinriktade inslag som korta diktamina för stenografi och vanliga nyhetsbulletiner, upplästa på främmande språk. De enskilda inslagen är i regel 30 minuter långa.

En mera systematisk programverksamhet i TV introducerades av BBC hösten 1963. Varje lördag 12—12.50 och varje söndag 11.30—13 sänds speciella program. Följande ämnen förekom under säsongen 1963—64 (inom parentes anges antalet lektioner och dessas tid):

- I. Introduktion till relativitetsteorin (10 × 30 min).
- II. Kurs i italienska för turister (30 × 20 min).
- III. Människokroppen (20 × 30 min).
- IV. Målaren och hans värld (10 × 30 min).
- V. »Träna med TV» (10 × 15 min).
- VI. Hemsömnad (10 × 15 min).

Några av kurserna fortsatte, vartill som nya kurser tillkom under våren 1964:

- VII. Livets tråd — molekylärbiologi (10 × 30 min).
- VIII. Introduktion till den seriösa musiken (10 × 30 min).
- IX. Pengar är viktiga — kredit, bankväsen, aktier, skatter etc. (10 × 30 min).

Flertalet av dessa serier är så upplagda, att varje program går i repris en gång.

Också i den kommersiella televisionen har en mera regelbunden verksamhet inletts. Här hade dock de enskilda programbolagen initiativet, varför bilden är relativt brokig. På söndagar kl. 10 sändes hösten 1963 fyra större serier, nämligen:

- I. Elementen omkring oss — populär fysik.
- II. Att lära för livet — om brittiska skolväsendet.
- III. Populär fransk språkkurs.
- IV. Att sköta och reparera sin bil.

Vidare har Ulster-TV fortsatt en framgångsrik serie program på sen kvällstid, kallade »Midnight Oil», och Scottish TV sänder vidareutbildningsprogram för praktiserande läkare. Relativt många enstaka program, placerade i det allmänna kvällsprogrammet och av intresse för den seriöse tittaren, har också planerats för innevarande säsong.

Av något annat slag var det experiment, som genomfördes en vecka i oktober 1963 i samarbete mellan Anglia TV och universitetet i Cambridge under namnet »Dawn University». Serien bestod av sex 45-minuters föreläsningar kl. 7.15 på morgonen hållna av högt kvalificerade akademiska lärare.

Våren 1964 introducerades en ny TV-kanal, BBC-2. Dennas sändningstid uppgår till i regel fyra timmar per kväll. Tisdagar ägnas åt »kvällsuniversitetet», vilket alltså är en kväll helt reserverad för »educational TV».

Efter vissa svårigheter i startskedet synes BBC-2 nu ha funnit sin form och vunnit publikens förtroende, churu programmet än så länge endast når London och Birmingham med närmaste omgivningar.

I detta sammanhang kan det vara av intresse att redovisa några synpunkter från dåvarande programdirektören i BBC-TV Stuart C. Hood från ett föredrag i december 1963. Han anförde där att numera många engelskor gifter sig mycket unga och nöjer sig med liten familj. Det är därför riktigt att BBC-2 ägnar program åt dessa kvinnors fortbildning, vilken de kan återuppta medan de ännu är relativt unga. Vidare bör man ägna sig åt att vidareutbilda eller omskola relativt unga män med tanke på den fortskridande automationen och behovet av högt kvalificerad arbetskraft. Hood är emellertid starkt negativ till en särskild kanal för utbildningsändamål, emedan han är rädd att på det sättet förlora kontakten med de vanliga tittarna.

I kontrast härtil bör anföras, att nuvarande premiärminister Harold Wilson under sin tid som oppositionsledare antytt en önskan att använda den fjärde TV-kanal, som står till Storbritanniens förfogande, enbart för utbildningsändamål. Man har talat om att

skapa ett omfattande »University of the Air». Tydligt har man tänkt sig en lika omfattande sändningstid som i ett vanligt TV-program, ägnat varierande bildningsändamål. Här synes alltså föreligga en skillnad i målsättning mellan å ena sidan BBC, å andra sidan arbetarepartiet. Den kan måhända reduceras till sina rätta proportioner, om man antar att labourpartiet önskar bibehålla en betydande andel bildande inslag i allmänprogrammet och inte flytta ut alla dessa till en särskild kanal. Den nya regeringen har ännu inte tillkännagett sina åtgärder på radio-TV-området.

Västtyskland. Det mest omfattande projektet med ett allmänt bildningsprogram i TV har under innevarande säsong lanserats i Västtyskland. Som bekant är rundradioverksamheten i landet i huvudsak uppbyggd kring regionala företag, vilka i samverkan (ARD) producerar det första TV-programmet. Sedan det andra TV-programmet övertagits av det hela landet omfattande Zweites Deutsches Fernsehen har nu flera av ARD-företagen på rent regional basis börjat utsända ett tredje program. Hessischer Rundfunk och Bayerischer Rundfunk gick i spetsen för denna utveckling, och senare har följt bl. a. Norddeutscher Rundfunk. Gemensamt för det sålunda påbörjade tredje tyska TV-programmet är att entydiga deklamationer pekar på, att man avser att göra det utpräglat bildningsinriktat, fritt från reklam och i många fall avsett för ytterligt speciella intressen.

»Bildungsfernsehen» har blivit den samlande beteckningen på det tredje programmet, som i Bayerischer Rundfunk fått sin hittills mest konsekventa och ambitiösa utformning. Man har där mycket djärvt satsat på att i TV skapa en bildningsinstitution utan motstycke i Europa.

BR-3 löper fem kvällar i veckan, alla dagar utom söndag och måndag. Programtiden är generöst tilltagen, från 19 till 22 varje kväll, vilket betyder 15 tim/vecka. Tiden fördelas på i huvudsak tre kategorier:

Das Lehrfernsehen — som ger en strikt kursundervisning för vuxna i form av språkkurser, hobbykurser eller andra instruktiva kurser t. ex. om hur man sköter sin bil.

Das Studienfernsehen — med politiska, vetenskapliga, kulturella program i längre serier.

Die Bayerische Chronik — avsedd att tillgodose intresset för ett regionalt TV-program med enbart bayerska inslag, aktuella krönikor liksom historiska exposéer över delstaten. Ett av syftena med det tredje programmet och det verksamma stöd från delstatens myndigheter det erhållit har just varit att tillmötesgå behovet av ett TV-program, präglat av bayersk kultur och tradition.

Varje veckodag har sin speciella karaktär. Tisdagarna är förbehållna politiska programserier omväxlande med aktuella dokumentärprogram och diskussionsprogram kring t. ex. näringsliv och socialpolitik. Onsdagarna har fått en akademisk prägel med föreläsningar och seminarier i vetenskapliga ämnen. Torsdag är det allmänna kulturprogramets dag, brett anlagt med aktuella kulturmagasin och större serier kring exempelvis författare eller kulturminnesmärken. Fredagsprogrammet har beteckningen »muisches» och är alltså en konsert- och teaterkväll. Lördagen har samma beteckning, men programmet ägnas då andra kulturevenemang, t. ex. kräset valda film- och TV-program ur den samlade världsproduktionen.

Under innevarande säsong har bland ämnen för större serier märkts bl. a. följande: Östtyskland i dag, Den nya byn, Trons värld, Människan och hennes kropp, En liten skola i filosofiskt tänkande (en serie med Karl Jaspers), Cellospelets metodik (en dokumentarserie med Pablo Casals), Bildning och samhällsliv, Tyska universitet, I de stora mästartarnas spår (om författare).

De nyligen offentliggjorda planerna tyder på att man haft goda erfarenheter av de första månaderna. Bland de serier man förbereder märks ämnen som Marxismens teori och historia, En inblick i Asiens konstvärld, Demokratins historia, Judendomens historia, En resa i fornkyrkans värld följt av en motsvarande i dagens kyrkliga värld, Euro-

peiska musikcentra, Historisk teleklubb som komplement till den tidigare lanserade internationella teleklubben med TV-program från hela världen.

Hessischer Rundfunks tredje TV-program (HR-3) omfattar sändningar på bästa tid, 20.15—22.15, tre kvällar i veckan, nämligen tisdag, onsdag och torsdag, totalt alltså 6 tim/vecka. Varje kväll inleds med en fast kurs om en halvtimme. För hösten 1964 gavs en nybörjarkurs i språk, en konsthistorisk serie för nybörjare och en matematikkurs. Studiematerial ges ut. Efter kvällsprogrammets kursavsnitt skall följa ett 15 minuter långt »Hessen-Magazin», inriktat dels på att presentera aktualiteter av mera lokalt intresse och dels på att levandegöra det speciellt hessiska kulturarvet. Man planerar bl. a. en längre serie av korta avsnitt belysande Hessens historia och kurser av typ »vetenskap till vardags», biologi, litteraturkurser med försök att med bild underlätta litteraturförståelsen och »Schauplätze in der Geschichte».

Aftonens tredje programavsnitt har en växlande karaktär. I en serie »Hörsaal VI» erbjuder man akademisk föreläsningssyftighet. En serie om de politiska partierna i Tyskland och deras historia har stått på programmet. Man har dock inte, varken i Frankfurt eller München, övervägt någon form av akademiska kurser i samverkan med universitetsinstitutioner och med sikte på betyg och examina. Bland övriga planerade programtyper för kvällsprogrammets sista timme i HR-3 kan nämnas mera kräsna kulturprogram, en »Heute Abend Kellerclub» för ungdom, experimentfilmer, diskussioner kring TV-frågor av typ »tal i egen sak», litterära program kring temat dikten och verkligheten etc.

F. n. beräknas HR-3 kunna nå 350 000 TV-hushåll maximalt. Hela licensantalet i Hessen är 800 000. Kostnaderna är kalkylerade till 750 DM per sändningsminut (60 000 kr/tim), en siffra som skall jämföras med de 800 DM motsvarande tid kostar för de hessiska bidragen till det samtyska ARD-programmet (P 1). Det är alltså frågan om samma standard.

B. Sluten krets-TV

Televisionens andra uppgift inom undervisningen har fått benämningen closed-circuit-television, dvs. sluten-krets-TV. Därmed avses TV-sändningar till ett antal mottagningsapparater, knutna till sändaren med en kabel. Sluten-krets-systemet bildar alltså en koncentrerad enhet och arbetar oberoende av tillgängliga frekvensområden och föreskrifter för rundradioverksamhet. Systemet kan sägas bestå i att man för specifika ändamål apterat vissa delar av rundradieringens teknik. Det kan omfatta mycket små enheter — en kamera och en mottagare i samma rum — eller stora system, där man med en TV-slinga bundit samman institutionerna inom exempelvis ett universitet eller t. o. m. knutit ihop en rad långt från varandra liggande skolor eller andra undervisningsinstitutioner.

Mera omfattande kretsar finner man framför allt i Förenta staterna. Här må nämnas ett välkänt och numera i detalj redovisat experiment, Hagerstowns skolväsen, Maryland. För ca tio år sedan beslöt man där att söka komma till rätta med en svår lärarbrist genom att införa TV-undervisning enligt sluten-krets-metod. Man saknade framför allt specialister i hög- och gymnasieämnena. Ett konsultsystem gav inte vad man väntat sig. Samtliga skolor i Washington County — där Hagerstown är centralort — bands då samman till en TV-krets. I intim samverkan mellan klasslärare och TV-lärare har sedan en unik undervisningsmetodik växt fram och finslipats bland 16—17 000 av i allt 18 000 elever. Mer än 100 program sänds varje vecka från fem studioloaler till 37 skolor. Lärarna är lokala krafter. De bästa experterna på varje ämnesområde leder undervisningen. I klassrummen står 600 mottagare. Sändningarna sköts av gymnasister med assistans av ett par heltidsanställda tekniker.

Av större direkt intresse för utredningen är det emellertid att ta del av de amerikanska experimenten med universitets-TV enligt sluten-krets-princip. Universiteten brottas ju med problemet hur ständigt växande studentkullar skall kunna få plats i insti-

tutioner och byggnader, som inte låter sig göras tillräckligt flexibla för växande behov. Expansionen ställer också höga krav på lärartillgången. Det är ett önskemål att studenterna skall få handledning av de mest kvalificerade forskarna, men dessa måste förbehållas den rent vetenskapliga handledningen av »graduate students». Det är å andra sidan angeläget, att lägre akademiska lärare inte belastas med en alltför tung kursundervisning. En minskad undervisningsbörda förutsätter emellertid ökat antal lärare, vilket — förutom att det ofta rekryteringsmässigt stöter på svårigheter — medför starkt ökade kostnader.

Det har framstått som högeligen önskvärt att en och samma lärare i samma undervisningsmoment skulle kunna betjäna ett större antal studenter samtidigt. Varje student borde helst få möta den bäste specialisten i ämnets delmoment. Man har därför frågat sig, om inte TV kunde lämna ett verksamt bidrag till lösningen av dessa undervisningsproblem så mycket mer som man varit medveten om televisionens möjligheter att stimulera den lilla gruppen, samlad kring en mottagare, och dess utomordentliga resurser så snart det gäller att vinna större åskådlighet.

Redan i slutet på 1940-talet startade försöksverksamheten med sluten-krets-TV. I dag är enligt tillgängliga uppgifter ca 400 sluten-krets-TV-system av större omfattning i gång i USA, många av dem knutna till universitets- eller collegeundervisningen. Det bäst redovisade försöket med denna typ av TV i funktion inom en universitetscampus torde vara Pennsylvania State University's projekt, genomfört med anslag från The Fund for the Advancement of Education.

Under läsåret 1957—58 var vid »Penn State» 5 000 studenter inskrivna i 30 olika kurser, där det helt eller till större delen undervisades genom TV. Kurserna täckte områden från bokföring och meteorologi till tyska och musikkunskap. Somliga kurser följde man i klassrum, där en lärare var närvarande för att kunna supplera TV-lektionen med att svara på frågor och ta upp problem till diskussion. Men andra kurser — t. ex. allmän psykologi, sociologiens elementa, meteorologi — litade enbart till TV-lektionen.

Man kunde också utnyttja TV-programmen utanför campus. En elementär sociologikurs följdes av 550 studenter på campus men samtidigt också av 50 studenter vid ett »subsidiary college» 40 (eng.) mil bort.

Det normala har varit att läraren hållit sin föreläsning eller gjort sin laboration inför kameran, medan studenterna varit utspridda i smärre grupper inom institutionen eller på annat håll. Man har även använt ett slags tvåvägssystem och därvid sökt lösa feedback-frågan med en mikrofon i varje grupp med möjlighet att direkt fråga föreläsaren mitt under pågående övning. Det har dock varit svårt att få detta att fungera naturligt. Vid laborationer har eleverna varit samlade i flera laboratorier och fått direkt handledning under pågående laborationsövning. Man har alltså inte nöjt sig med enbart demonstration. En lärare har med hjälp av teknisk personal (två eller tre personer) på så sätt kunnat handleda 500—600 studenter samtidigt.

I slutrapporten från pennsylvanieförsöken sägs att försöken tyder på »that it is possible to teach large numbers of students in multiple classrooms by closed-circuit television, in a variety of courses without an observable loss in quality of learning». Om man slog ihop grupper till undervisning i stora enheter på konventionellt sätt och jämförde med TV-undervisning i smågrupper, visade sig TV-undervisningens resultat vara klart överlägsna. TV:s största fördel ligger kanske i möjligheterna till flexibilitet. Men både studenter och lärare var angelägna om att så mycket som möjligt närma den nya undervisningsformen till den traditionella.

Ur pennsylvaniarapportens sammanfattning kan följande hämtas:

(1) TV kan utnyttjas för att utöka räckvidden av de mest erfarna och kunniga lärarnas undervisning till att omfatta ett mycket stort antal studenter utan att öka undervisningsbördan. Speciellt värdefulla är propedeutiska kurser i TV.

(2) TV kan utnyttjas för att handleda och instruera vid laborationer och diskussioner. Grupperna behöver då endast hjälp av någon assistent eller liknande.

(3) Lärare-elevkontakt kan erhållas genom att man använder ett tvåvägskommunikationssystem, men detta fordrar att såväl lärare som studenter läres upp i att använda det.

(4) Prov kan via TV arrangeras med ett stort antal studenter samtidigt, och därvid bör det särskilt observeras, att man i TV har möjlighet att iscensätta problemsituationer, som bygger på mer reella och »livsnära» problem än de som annars står till buds. Detta synes öppna nya perspektiv för tentamina.

(5) Attityden bland de studenter, som har deltagit i undervisningen, är övervägande positiv; 78 % av de tillfrågade anser att systemet är »very good» eller »fairly good». De anser denna undervisning vara att föredra framför konventionell klassundervisning, när klasserna blir mycket stora.

(6) Bland lärarna har inställningen till TV-undervisning växlat. Några rapporteras vara direkt negativa, medan andra varit entusiastiska. De flesta har en indifferent inställning. Många har inte ens sett TV-klasser i arbete.

(7) Utrustningen har varit dels professionella anläggningar i mellanklassen, dels — fast i betydligt mindre utsträckning — billigare industri-TV. Speciell personal har inte behövt anställas i någon större utsträckning; de flesta utsändningarna har kunnat skötas av studenter och lärare i TV-teknik. Utrustningen har således även använts som undervisningsmateriel för alla dem som studerar mass-communication eller teknologi.

(8) Kostnaderna rapporteras vara gynnsammare än kostnaderna för konventionell undervisning. Utan närmare angivande av vilka kurser det gäller anförs det att 38 000 dollars kunnat inbesparas på ett år genom att man använt TV. Detta skulle i vissa kurser motsvara en nedskärning av genomsnittskostnaden per student och »credit unit» från 9:48 dollars till 5:44.

Andra försöksrapporter med sluten-krets-TV i USA föreligger från bl. a. Miami University, Oregon College of Education, Oregon State College, Purdue University, San Francisco State College, Willamette University. Ingen av dessa institutioner har helt eller ens till större delen övergått till TV för den propedeutiska undervisningen, men man har i TV funnit ett effektivt bistånd då det gäller att lösa de många problem, som uppstått i och med den starkt ökade intagningen.

I en sammanfattande rapport om dessa försök framhålls det, att det förekommit kurser, uteslutande arrangerade som TV-föreläsningar, i de fall då ämnet lämpat sig härför. Det vanliga har dock varit, att en TV-kurs också innefattat regelbundna sammanträffanden med klasserna för diskussioner, redogörelser och laborationer. Det synes ha varit vanligt, att tre veckotimmar uppdelats så att två ägnats TV-lektioner och den tredje ett seminarium eller en laboration i mindre grupp. En psykologiprofessor uppgavs göra en paus mitt i sin TV-lektion för att låta sina assistenter — utplacerade i de olika tittargrupperna — ta upp en 10-minutersdiskussion om något angivet problem. På andra håll har man i stället delat upp lektionspasset i 30 minuter TV och 20 minuter klassrumsdiskussion. En annan variant har använts i en kurs i tyska, där professorn använder ett tvåvägssystem på så sätt att han omväxlande TV-undervisar i fem klasser med frågor och svar mitt under lektionen. Sedan finns det också särskilda seminarietimmar utlagda på schemat varannan vecka.

Det framhålls ofta i rapporter från dessa TV-försök, att man får en viktig biprodukt genom att yngre lärare och assistenter får en god hjälp av de äldre och mer erfarna TV-lärarna, då det gäller undervisningsmetodik. En yngre lärare åtnjuter i ett universitet med sluten-krets-system förmånen att få studera och aktivt delta i den bästa undervisning som ges inom hans ämne. Universiteten börjar mer och mer inse vilka lärarutbildningsmöjligheter TV kan tillhandahålla, och därför läggs TV-undervisningen in som ett led i en systematiskt bedriven lärarutbildning. Vid University of Detroit t. ex. lades ansvaret för

åtta »freshman English»-kurser på lika många »teaching fellows», som just gjorde sitt första år i lärarposition. Två timmar i veckan följde dessa tillsammans med sina elever TV-lektioner, följda av 20-minuters diskussion i gruppen. Den tredje timmen svarade de ensamma för undervisningen i gruppen. Den professor som ansvarade för TV-undervisningen, besökte personligen grupperna som observatör och höll sedan med sina »fellows» seminarier, där man diskuterade gemensamma riktlinjer i uppsatsrättandet och förberedde nya lektioner.

Också i Europa har på skilda håll sluten-krets-TV kommit till användning inom undervisningen. Från Storbritannien rapporteras enligt en sammanfattning i juli 1962 fem sluten-krets-anläggningar inom universiteten. Vid Cambridge University Department of Engineering har TV använts för att överföra lektioner till andra lokaler inom skolan men också för att förstora upp demonstrationer med små objekt. Den mest avancerade sluten-krets-TV-anläggningen i Storbritannien uppges vara den som nyligen installerades i University of Strathclyde i Glasgow.

I Glasgow har man tänkt sig att sjukhus i staden skall få TV-förbindelse med University Medical School, så att studenter kan se operationer. I Leeds har TV redan prövats i tandläkarutbildningen och en TV-anläggning är planerad för den nya Dental School. Men också University of Leeds School of English skall ta en sluten-krets-anläggning i bruk, särskilt avsedd för övningar i metoder att undervisa i engelska i »countries overseas». Man räknar med att TV i framtiden kommer att utnyttjas mycket i en sådan undervisning och avser därför att utarbeta material och metoder.

I Frankrike har man länge bedrivit försök med skol-TV enligt sluten-krets-metod. Det rapporteras, att man nu också avsatt medel för lokala experiment med universitetsundervisning. En synpunkt att beakta är den franska uppfattningen om sluten-krets-TV-försöken som experimentalfält för all TV-undervisning.

Inom lärarutbildningen synes sluten-krets-TV komma att få stor betydelse. Försök har redovisats från bl. a. Storbritannien och Förenta staterna. Det är oss bekant, att 1960 års lärarutbildningssakkunniga insamlat ett omfattande internationellt material om denna specialuppgift, vilket kommer att redovisas i sakkunnigas betänkande.

Av ett speciellt intresse är det försök man gjort i Oregon att binda samman de högre, statliga läroanstalterna med en sluten-krets-anläggning. Oregon var med sitt centraliserade undervisningssystem lämpligare än de flesta övriga amerikanska stater för detta projekt, där man avsåg att pröva möjligheterna att utbyta kurser och kursmoment mellan de fyra institutionerna i kedjan, Oregon College of Education, Oregon State University, University of Oregon och Willamette University. Principen var att varje skola skulle ge sina bidrag. Det gällde alltså ett i hög grad kooperativt undervisningsprojekt, som läsåret 1957—58 började med kurser i amerikansk historia, kemi, sociologi och psykologi. På andra läsårets schema stod litteratur, uppsatsskrivning och hygien.

Studierna gick så till att två TV-lektioner i veckan samtidigt följdes av studenter vid de fyra universiteten och att kompletterande undervisning och seminariemässiga diskussioner leddes lokalt av lärare på resp. ort. Ett stort antal varianter av denna metod förekom givetvis.

Man fann att denna form av »interinstitutional», dvs. samverkande undervisning var fullt genomförbar tekniskt sett, att det var svårare men ingalunda omöjligt att administrera den och att det största problemet var förknippat med urvalet av kurser och lärarkrafter. Prov visade, att det inte fanns någon signifikant skillnad mellan de studenter, som följt TV-undervisningen och de som deltagit i parallellöppande gängse undervisning.

Studenternas inställning till verksamheten växlade mellan hög uppskattning och kraftig kritik. Föga opposition mötte emellertid metoden som sådan. Likaså växlade lärarnas åsikter. Negativa reaktioner uppvisade de som lokalt satts att leda den kompletterande

undervisningen. Här fann man emellertid, att äldre studenter med fördel kunde sättas in i assistentundervisning. Universitetslärarna hade en tendens att mycket bestämt föredra en kurs, sänd från den egna institutionen, framför att låta sina elever delta i kurser ledda av lärare från andra håll. Den stora majoriteten var emellertid positivt inställd till fortsatta försök och ansåg metoden särskilt användbar för extensionsundervisning och för propedeutiska kurser under de första universitetsåren.

Det finns ytterligare en rad amerikanska exempel på samverkan mellan geografiskt spridda institutioner genom sluten-krets-TV. I South Carolina finns sålunda ett TV-nät, till vilket knutits University of South Carolina med 5 centra för extensionsundervisning, 8 colleges och 155 high schools. Ett annat exempel är Purdue University i Lafayette som förbundits med University of Indiana i Bloomington.

C. Forskning och allmänna iakttagelser

Ett intensivt forskningsarbete har särskilt i Förenta staterna ägnats undervisnings-TV i dess vidaste bemärkelse. Bland mängden av data kan följande anföras.

Frågan om televisionens inlärningseffekt har stått i förgrunden under det första årtiondet av experiment. I en framställning publicerad av The Institute for Communication Research vid Stanford University sammanfattas resultaten av inte mindre än 393 komparativa undersökningar. Det framgår av dessa, att TV-undervisning överlag är åtminstone lika effektiv som annan undervisning. I 65 % av de redovisade försöken kunde över huvud taget ingen signifikant skillnad noteras mellan TV-undervisning och traditionellt bedriven undervisning, medan man i 21 % av fallen konstaterat bättre resultat av TV-undervisning och i 14 % sämre. Det bör tilläggas, att alla dessa undersökningar mätte resultaten efter ordinära examensprov eller standardiserade test. Det finns givetvis också andra faktorer med i bilden av en inlärningssituation, men de kommer inte fram i dessa siffror. Det har t. ex. ifrågasatts om TV uppmuntrar en auktoritativ inställning genom att det ligger i dess natur att vara ett envägskommunikationsmedel, som inte inbjuder till aktivt gensvar. Man har med denna frågeställning stannat inför ett av de svåraste problemen vid TV-undervisning, frågan om hur man skall skapa en naturlig feed-back-möjlighet. Man väntar också på rapporter bl. a. om hur man lyckas förena kravet på individualiserad undervisning med den nya inlärningsformen.

Däremot synes man ha en ganska klar bild av hur TV fungerar på olika stadier och i olika ämnen. Det framgår av de analyserade försöksrapporterna, att TV-undervisning synes lämpa sig bäst för skolundervisning i klasserna 3—9 samt för vuxenundervisning, medan high school- och collegenivån visar en mindre fördelaktig bild. Dessa iakttagelser, som i regel avser jämförelser av grupper, som har naturlig tillgång både till TV-undervisning och vanlig collegeundervisning, bör dock jämföras med vad man kommit fram till i fråga om ren vuxenundervisning på collegenivå.

Matematik och naturvetenskapliga ämnen har liksom samhällsämnen blivit den största framgången. Humaniora har haft jämförelsevis svårare att göra sig gällande. Främmande språk befinner sig mitt emellan med en markant uppslutning kring alternativet »lika bra som vanlig undervisning». Elevernas attityder varierar också med ämnena. Man noterar en stigande uppskattning av TV-undervisningen allt eftersom demonstrationsmomenten blir viktigare (naturvetenskap, teckning, musik) medan klassrumsdiskussion och drill (t. ex. uppsatsskrivning) träder i bakgrunden.

På grundval av undersökningar gjorda vid Chicago City Junior College och San Francisco State College har Schramm gjort upp en jämförelsetabell utvisande TV:s lämplighet för olika ämnesgrupper. Det gäller i dessa 32 fall direkta jämförelser mellan TV-grupp och kontrollgrupp i klassrum.

	Matem.	Naturvet.	Samh.kunsk.	Humaniora	Språk	Totalt
+ TV	1	4	2	1	2	10
Ingen signif. skillnad ...	2	4	8	1	6	21
- TV	0	1	0	0	0	1
						32

Beträffande elevernas inställning till TV-undervisning visar enkäter, att collegestudenternas attityd är mer reserverad än high school-elevernas. Detta gäller studenter, vana vid konventionell undervisning. Vuxna elever, som prövat på TV-kurser, är dock mycket positivt inställda.

Olika ämnen är mer eller mindre lämpliga för TV-undervisning. Studenter vid fem colleges och universitet i Oregon ansåg, att en TV-kurs i kemi var överlägsen samma kurs given på traditionellt sätt. I en litteraturkurs befanns de bägge undervisningsvägarna vara likvärdiga, medan man ansåg TV-undervisning i English composition underlägsen vanliga lektioner. Eleverna vid Chicago City Junior College ville hellre ta en fysikkurs på TV än en kurs i »Social Science», men de föredrog i sin tur denna framför humaniora i TV. Vid New York University tillfrågades studenterna under en första och en andra termin om de föredrog TV-undervisning eller konventionella lektioner. Svaren utföll så:

	English		Cultural Heritage	
	1:a term.	2:a term.	1:a term.	2:a term.
Föredrar TV	31 %	20 %	51 %	78 %
Föredrar vanliga lektioner ..	69 %	80 %	49 %	22 %

De flesta lärare med erfarenhet av TV-undervisning uppskattar den nya undervisningsformen. De som inte prövat på TV-undervisning förhåller sig ofta reserverade eller avvisande. Oppositionen brukar emellertid vara kortlivad, då det gäller lärare inom det obligatoriska skolväsendet, men redan high school-lärare är svårare att övertaga. Ett direkt motstånd kan man iaktta bland collegeprofessorer, men några direkta undersökningar av lärarattityden på detta stadium tycks tyda på att även här motståndet bryts, då man vunnit direkt erfarenhet av TV-undervisning. En studie vid Pennsylvania State University över kollegiets synpunkter på TV-undervisningens kvalitet företogs två på varandra följande läsår, just då TV-undervisningen vid detta universitet byggdes ut. Tabellen över resultatet anger en klar tendens till en positivare attityd, då man fått veta mera:

	1955—56	1956—57	
	%	%	
TV bättre	10	22	
TV samma	33	38	
TV sämre	52	38	
Inget svar	3	0	I enkäten deltog
Vet inte	2	2	48 resp. 55 lärare.

I en större enkät om lämpligheten av TV-undervisning på akademisk nivå med ca 350 professorer vid colleges och universitet i Oregon samlade sig ca 55 % av de tillfrågade

kring svarsalternativet »Pretty good approach; should have some use», medan drygt 10 % ville gå längre och utsträcka TV:s användning till flera fält. 23 % var reserverade och ansåg, att TV »should be used in limited situations», men bara 4—5 % ville helt avvisa TV. Iakttagelserna om TV-undervisning i allmänhet kompletteras för vuxenundervisningens del av den grundliga redovisningen för erfarenheterna vid Chicagos TV-college. Under den treåriga försöksperiod, för vilken data föreligger, ägnades de första två åren åt en noggrann jämförelse mellan i hemmet studerande TV-elever och övriga elever vid City College, dels undervisade på traditionellt sätt under dagtid och dels kvällstuderande. I det senare fallet använde man alltså som jämförelsegrupp elever av samma ålder och mög-nadsgrad. I de ämne för ämne redovisade testresultaten noteras antingen ingen signifikant skillnad i inlärningseffekt eller — i tre ämnen — ett bättre resultat för TV-eleverna.

Under det tredje året i försöksserien jämförde man också de i hemmet studerande TV-eleverna med elever, som i klassen följde TV-undervisningen. Återigen visade det sig, att de i hemmet studerande nådde lika goda eller bättre resultat än de på konventionellt sätt undervisade. Men det framgick också, att de som i klass utnyttjade TV-undervisning-
en ibland men inte alltid visade sig överlägsna dem som studerade efter ordinära metoder.

I rapporten analyseras givetvis de olika variablerna i den totala inlärningssituationen. Diskussionen av undersökningsresultaten ställde i relation till tänkbara felkällor och svåridentifierbara variabler leder till följande sammanfattning:

»When evaluated by the techniques of measurement and analysis used in the experiment, television instruction is a thoroughly effective means of extending college opportunities to at-home students in all the subject areas explored in the experiment.»

I en för ett år sedan publicerad studie över personalbehovet och därmed utbildningska-paciteten för producenter inom undervisningstelevisionen i USA under 60-talet anser sig författarna — dr Maloney, Chicago och dr Donner, Stanford University — böra varna för alltför stora förväntningar i fråga om utbyggnaden av undervisnings-TV det närmaste decenniet. De anför en rad lyckosamma experiment med TV-undervisning på college- och universitetsstadium och konstaterar, att det bevisats vara möjligt att effektivt und-
dervisa genom TV även i akademiska ämnen. Det är bekvämt, det sparar utrymme och personal. »Thus far, however, serious interest in this sort of offering seems to have been confined to a few colleges and universities; and we can find little if any evidence that the interest will spread. Our judgement is that these courses are seen as 'adult education' and consequently are not really of central importance in the educational picture. If this estimate is correct, we incline to believe that credit courses will continue to be offered on ETV, but that they will probably not increase greatly over the present levels.»

Författarna tillfogar, att man inte kan bortse från att det existerar ett motstånd bland lärare och att detta verkar som en bromsande faktor i den föreliggande situationen.

Andra författare ser dock utvecklingen an med betydligt större förväntan. Så t.ex. Donald Tarbet, som hänvisar till några aktuella projekt inom TV-undervisningen på collegenivå. Man har enligt Tarbet anledning att räkna med att det inom en nära framtid kommer att bli möjligt att följa även en 4-årig collegekurs i TV och därmed nå upp till BA-examen. En 2-årig collegekurs — alltså av samma omfattning som Chicagos TV-college — planeras för 1964—65 av The Learning Resources Institute i samverkan med de kommersiella TV-näten, NBC, CBS och ABC. Om det försöket utfaller väl, så plane-ras en fortsättning på senior collegenivå.

Det har givetvis gjorts undersökningar av ETV-stationernas räckvidd och publik. I en 1963 publicerad översikt anges ETV-publiken som en minoritet — uppskattad till 4,5 miljoner fasta tittare och 12,5 miljoner mera tillfälliga — med bestämda karakteristika. De är »well educated» och har gärna en hög social ställning, god ekonomi och är karriär-medvetna. De är kulturintresserade, nyfikna och engagerade i samhällsfrågor och de väl-

jer sina program med omsorg. Det är ingen masspublik, snarare en ganska utvald skara. En minoritet bland dem önskar egentliga studiekurser med sikte på någon form av slutprövning. För de flesta synes »educational» främst innebära möjlighet att få intellektuellt utbyte av TV-tittandet, bli bättre informerade, få en konstupplevelse. TV-tittandet kan för dem närmast jämföras med att gå på museum eller på konsert, se en teaterföreläsning eller lyssna på en föreläsning. Eller som det också uttrycks: ETV-publiken tänker sig TV mer som ett bibliotek, dit man går därför att man behöver tillgodogöra sig dess skatter. Men man sitter inte ständigt vid TV-rutan, ty programmen stimulerar till aktivitet.

Trots att det i denna publik återfinns folk från alla samhällsklasser nödgas man medge, att ETV-rörelsen i USA ännu inte lyckats med uppgiften att bli en bildningsväg för alla dem, som inte fått en tillfredsställande skolunderbyggnad. Sätillvida har amerikansk undervisnings-TV ännu inte nått sina primärmål. Möjligheterna att framgångsrikt kunna vidga verksamheten och göra den attraktiv för den breda publiken har ett intimt samband med finansieringsfrågan.

I många hänseenden avviker förhållandena i Europa starkt från Förenta staternas. Den ETV-verksamhet, som bedrivs i jämförelsevis liten omfattning i några europeiska länder, behöver inte markera sin särställning på samma sätt som de amerikanska ETV-stationerna, vilka har som främsta motivering att presentera ett alternativ till de kommersiella företagens programverksamhet. Det har också betonats i europeisk debatt — senast vid den av Europarådet anordnade konferensen om TV och vuxenundervisning i Frascati Italien 1963 — att det kan vara riskabelt att dela upp publiken i en kulturintresserad minoritet intresserad för vidare studier och en majoritet, oemottaglig för kultur och skolning. Konferensen uttalade sina farhågor för att de nya TV-kanaler, som den närmaste framtiden kommer att öppnas i flera länder, skall få en alltför speciell prägel och hänvisade till Pilkington-kommitténs avvisande av en speciell undervisningskanal i engelsk TV. »Specific adult education programmes would have an increasing place, but the threefold purpose of television—information, education and entertainment—is best realised within the totality of general television programmes.»

Samma europakonferens betonade i sina uttalanden betydelsen av ett effektivt samarbete mellan de för TV-produktionen ansvariga och lärare och instruktörer »på fältet». Eftersom TV som en faktor att på allvar räkna med i vuxenundervisningen ännu befann sig på experimentstadiet, så framstod denna samverkan som så mycket viktigare. Man ville se den konkretiserad bl. a. i form av obligatoriska kurser för lärare och folkbildare i hur man använder TV i undervisningen. Konferensen uttalade sig också för stöd åt forskning kring TV:s roll i vuxenundervisningen.

Man har i Förenta staterna målmedvetet gripit sig an med dessa pedagogiska problem i medvetande om att TV-undervisning i viktiga hänseenden kan väntas medföra radikalt nya perspektiv för all bildnings- och undervisningsverksamhet. Det tidigare omnämnda Midwest Project on Airborne Television Instruction har fattat lärarutbildningen som en väsentlig förutsättning för att den omfattande verksamheten skall bli framgångsrik och motsvara de stora kapitalinsatserna. Därför anordnas regionalt utspridda veckolånga kurser vid universitet och colleges, som samarbetar med projektet. Till dessa inbjuds lärarna, och de får där en inblick i hur hela systemet fungerar, råd för det metodiska utnyttjandet av TV-programmen samt tillfälle att utbyta erfarenheter. Vid många amerikanska universitet studeras undervisningsradio-TV vid de pedagogiska institutionerna, och ett omfattande forskningsarbete bedrivs.

På den som skall leda undervisningen från TV-studion ställs stora krav. De sammanfattas på följande sätt i en rapport från rektorn för Chicagos TV-college:

»A television teacher had to have the personal and professional abilities that would enable him to assume the new and complex role of studio teaching. He became a member of a team representing several faculties, several departments, perhaps several professional

points of view. He moved into a new kind of teacher-pupil relationship—the impersonal, yet intimate, relationship of TV. His classroom now had no walls; his audience included colleagues in other departments and the community at large. He entered into a cooperative relationship with TV section teachers and control class teachers. He was the central figure in decisions on objectives, materials, evaluation, and grading. His presentations were filtered through a producer, director, and technical staff.

The factors used in selection of television teachers included scholarship, demonstrated teaching skill, professional and personal maturity, ability to work cooperatively with others, creativity in curriculum planning and writing, and teaching experience in the field in the local institution.»

Konferens om radio-TV i universitetsundervisningen

RUFUS anordnade den 12 juni 1963 en konferens i syfte att få en preliminär uppfattning om vilket intresse för frågor om radio-TV-undervisning man skulle kunna räkna med hos universiteten och specialhögskolorna. RUFUS inbjöd till denna överläggning en begränsad grupp, så utvald att den kom att företräda de flesta ämnesgrupper och forskningsområden inom det högre utbildningsväsendet ehuru dock några inbjudna måste ge återbud. Här redovisas några av de synpunkter som framlades sedan professor Henry Wallman vid Chalmers Tekniska Högskola föreläst om TV-undervisningens tekniska sida. Deltagarnas inlägg refereras här i den ordning de gjordes.

Prof. Torsten Husén betonade televisionens möjligheter inom lärarutbildningen. Ett sluten-krets-system skulle medge observation och samtidig gruppvis diskussion av lektioner. Värdet låg här främst i möjligheten att »fånga in en pedagogisk verklighet» och det skulle möjligen kunna minska kravet på övningsundervisning. Resurserna för en vidare lärarutbildning under kvalificerad handledning måste förstärkas, och här kan TV bli en stor tillgång. En väsentlig biprodukt av TV-undervisningen är att den tycks kunna medge vidgade möjligheter för TV-läraren att i lugn och ro besinna sig på sitt ämnes pedagogiska möjligheter, något som indirekt bör komma hela ämnet till godo.

Prof. Gustav Korlén koncentrerade sig på språkens karaktär av orienteringsämnen. Han såg här i den inom språkundervisningen väsentliga allmänna kulturorienteringen en stor möjlighet för radio och TV att aktivt och verksamt bidra. Det ligger en intellektuell stimulans t. ex. i att få dramatik på ett främmande språk framförd, liksom i möjligheten att få en direktkonfrontation med författare och språkforskare med internationellt anseende.

Prof. Örjan Lindberger tillstod en viss fruktan för att ett missriktat statligt besparingsnit i radio- och TV-undervisning i första hand skulle se en möjlighet till rationalisering av undervisningen. Han ville dock betona att han — oavsett detta — fann särskilt TV lämpad som hjälpmedel inom undervisningen också i de estetiska disciplinerna. Han nämnde därvid teater- och konsthistoria. För sitt eget ämne — litteraturhistoria — såg han möjligheten att genom radio- eller TV-undervisning kunna effektivisera föreläsningens verksamhet på områden, där det saknas läroböcker. Det vore inte minst angeläget inom den decentraliserade ettbetygsundervisningen. Undervisningen i bibliografiska hjälpmedel ställer stora krav på demonstrationsmöjligheter. Den görs nu i mycket små grupper och borde lika väl kunna göras i TV. Emellertid återstår de centrala momenten i undervisningen — seminarieövningar och andra gruppdiskussioner — och här står knappast något att vinna genom radio och TV.

Prof. Nils Andrén betonade möjligheterna att kunna utnyttja goda föreläsare för större grupper, men att denna undervisningsform samtidigt måste koordineras med grupparbete under lämplig ledning. För sitt eget ämne — statskunskap — väntade han sig också fler tillfällen till direktkontakt med verk och institutioner genom »studiebesök» i bandad form, som sedan kunde spelas upp och diskuteras i smågrupper. Den alltmer aktuella om-disponeringen av akademiska kurser till kortare och mer speciella enheter enligt amerikanskt mönster ställer också vidgade krav på rörlighet i undervisningen. För statskunkskapens del är f. n. den decentraliserade ettbetygsundervisningen ett problem, genom

att så många orter begärt att få kurser under det att lärarkrafterna inte alls räcker till. Kursorterna är dessutom utspridda över hela landet, vilket gör kommunikationsproblemen svåra att lösa.

Prof. Alvar Ellegård trodde inte att man i TV-undervisning skulle kunna åstadkomma den gruppkänsla och den kontakt man eftersträvar i gruppundervisningen. Däremot borde undervisningen kunna stimuleras genom att TV skulle kunna förmedla inblickar i andra gruppers verksamhet. Också i humaniora förekommer en hel del demonstrationer som lämpar sig väl i TV. Här betonades åter bibliografikunskapen samt fonetiken.

Prof. Erik Ingelstam hyste för naturvetenskapernas vidkommande stora förväntningar. Även inom fysiken är den decentraliserade utbildningen ända upp till tvåbetygsstadiet ett problem. Man ville ge också dessa studenter utanför universiteten en tidig kontakt med forskningen, men det är ont om kvalificerade lärare liksom om laborationsmöjligheter i landsorten. Åtskilliga områden i modern fysik är f. ö. genomgående nästan omöjliga att belysa experimentellt, genom att det bara på enstaka institutioner finns specialutrustning för ändamålet. Det är också viktigt att se till att professorerna åter får kontakt med studenterna redan inför preliminärexamen. Det kan knappast ske annat än om TV-undervisning kan bereda möjligheter för de bäst kvalificerade lärarkrafterna att nå så många som möjligt. Utbildningen av lärare för nya skolformer är ett stort och svårlöst problem. Program som till lärare förmedlar nya rön inom naturvetenskapen kan f. ö. i hög grad bli attraktiva även för en bildad allmänhet och behöver ingalunda bli helt exklusiva. Av egen erfarenhet visste prof. Ingelstam att förberedelserna för ett TV-program tar mycket tid i anspråk. Det är nödvändigt med koncentration på uppgiften. Dessutom behövs »pedagogiska regissörer» med viss sakkunskap inom ämnet.

Prof. Bo-Erik Ingelmark hade redan erfarenhet av sluten-krets-TV i den medicinska undervisningen vid Göteborgs universitet, vars medicinska institutioner f. ö. redan från början utrustats med tekniska arrangemang för att man lätt skall kunna bygga in radio- och TV-nät. Även om åtskilligt i medicinarutbildningen alltid måste förbli en träning av manuella färdigheter, så kan TV bidra till en mycket bättre insikt i komplicerade förlopp. Detta gäller inte minst ingrepp, som kräver långa förberedelser och där sedan själva operationen eller experimentet erbjuder små möjligheter till insyn, därför att de rör företeelser, som måste förstöras för att komma en större krets till del. Vid experiment spar man personal, som har mycket annat och mer kvalificerat arbete att ägna sig åt, samt apparater och djur. Vid operationer erbjuder förberedelser och efterkontroll av fallen goda möjligheter för studenterna att ta del av situationen, men själva huvudförloppet i operationssalen kan inte iakttas av fler än några få, annat än med TV-kamerans hjälp. Prof. Ingelmark nämnde också röntgendiagnostik och instrumentdemonstrationer under föreläsningarna som lämpliga objekt för TV-demonstration. För den medicinska fortbildningen behövs helt nya resurser, och här bör TV ha mycket att ge. Man måste dock vara medveten om att det inte räcker med investeringar i anläggningar. Det behövs också teknisk personal att sköta dem.

Prof. Yngve Ericsson hade i programmet strukit under TV:s möjligheter att på skilda gebit göra det möjligt för den bästa kapaciteten att undervisa största möjliga antal studenter. Från erfarenheterna av Tandläkarsällskapets sluten-krets-anläggning rapporterade han synnerligen positiva intryck. Särskilt hade också här möjligheterna till insyn i detaljer i operationsförlopp och apparater uppskattats.

Prof. Allan Bane betonade värdet i åskådningsundervisning, som för Veterinärhögskolans del var ett problem därför att man i Stockholm hade svårigheter att få vissa sjukdomar representerade p. g. a. bristen på djur. Här skulle TV kunna förmedla direktkontakt med avlägsnare orter. På livsmedelshygienens område yppar sig också svårigheter, genom att veterinärerna möter sjukdomar de aldrig sett.

Prof. Erik Hagberg framhöll att Skogshögskolan i detta sammanhang kanske mer finge

betraktas som en tärande än som en närande part. Fältundervisningen på detta område måste förläggas till landets skogar, men för den grundläggande utbildningen utgör behovet av speciallärare ett bekymmer. Man skulle ha användning för radio-TV-kurser på ettbetygsstadiet i ämnen som geologi och meteorologi.

Under diskussionen berördes vid skilda tillfällen skillnaden mellan film- och TV-undervisning. Det betonades att filmens företrädare visar sig då det gäller en regelmässig upprepning av ett visst undervisningsmoment. Inom medicinen t. ex. finns en rad filmer med typfall av vissa operationer. TV:s mervärde ligger dock i att man på ett helt annat sätt får delta i skeendet. Filmen blir gärna alltför perfekt, TV erbjuder en direktkontakt med ett händelseförlopp, vars utgång inte är på förhand given. Det naturliga synes vara att man arbetar med ett *både-och* och för varje enskilt fall avgör vilken form som lämpar sig bäst.

Bilaga 9 b

Enkät om radio-TV i universitetsundervisningen

I punkt 8.2.3 återfinns en sammanfattning av vad som framkommit genom den rundfråga RUFUS riktade till ett antal vetenskapliga institutioner vid universitet och högskolor. Utredningen har bedömt det inkomna materialet vara av stort intresse för den följande utvecklingen inom området och önskar därför även bereda plats för en utförligare redovisning i föreliggande bilaga.

RUFUS' skrivelse utgick sommaren 1964, sedan planerna på försöksverksamhet med akademisk undervisning i radio tagit form i ettbetygskursen i statskunskap. Den sändes till samtliga institutioner vid universiteten i Stockholm och Göteborg, till dekanerna för de övriga universitetens fakulteter samt till specialhögskolornas rektorer. Till skrivelsen var fogad en promemoria, där man kortfattat redogjorde för de användningsmöjligheter för radio-TV som RUFUS särskilt studerat. Därvid angavs följande tre huvudalternativ, som kunde vara av intresse för den akademiska undervisningen:

(A) Radio-TV som riksprogramverksamhet, dvs. för svenskt vidkommande akademisk kursverksamhet bedriven i samarbete med Sveriges Radio över någon av dess programkanaler.

(B) Radio-TV i annan eterburen form, exempelvis förmedlad av lokalt administrerade sändare med räckvidden begränsad till universitetsorten. Detta alternativ, som ännu inte prövats i Sverige, innebär möjligheter till specialisering efter nya förutsättningar.

(C) Radio-TV enligt sluten-krets-principen (closed circuit), dvs. möjligheter att med tråd överföra lektioner eller demonstrationsmoment inom en institution eller en större enhet. I detta fall tjänar TV-kameran (eller mikrofonen) som ett hjälpmedel i undervisningen, begränsat uteslutande till vederbörande institution.

RUFUS värdjade till institutionerna att inkomma med synpunkter och riktade särskilt uppmärksamheten på följande frågor:

(1) Har Er institution använt eller övervägt att använda radio eller TV i någon form, t. ex. som sluten-krets-anläggning? Vad har Ni i så fall tänkt att vinna med detta? Vilka erfarenheter har Ni redan gjort? Har Ni utomlands observerat något av värde just för Ert ämne?

(2) Skulle Ni kunna tänka Er att använda TV enligt sluten-krets-princip i Er undervisning? I vilken omfattning? För vilka kursmoment?

(3) I vad mån kan det inom Ert ämne tänkas komma att föreligga sådana behov, att det blir en påtaglig hjälp, om man genom eterburen undervisning enligt alternativ A eller B kan avlasta vissa undervisningsuppgifter, exempelvis decentraliserad ettbetygsundervisning?

(4) I vilken omfattning skulle man i så fall kunna tänka sig eterburen undervisning? Vilka kursmoment kan över huvud taget anses möjliga att meddela i radio- eller TV-kurser?

(5) Hur bedömer Ni universitetens och högskolornas möjligheter att i framtiden kunna ta del i »university extension»-uppgifter inom radio och TV?

För svarsfrekvens och fördelning på fakulteter och högskolor har redogjorts i huvudtexten. Här lämnas en förteckning över de institutioner vilka meddelat synpunkter.

Teologi. Uppsala: Teologiska fakulteten.

Humanistiska ämnen. Uppsala: Institutionen för tyska språket, Slaviska institutionen, Institutionen för musikkforskning. Lund: Språkvetenskapliga sektionen. Göteborg: Romaniska institutionen, Konsthistoriska institutionen, Institutionen för nordisk och jämförande fornkunskap, Institutionen för nordiska språk, Slaviska institutionen. Stockholm: Historiska institutionen, Finska institutionen, Litteraturhistoriska institutionen, Ekonomisk-historiska institutionen, Fonetiska institutionen, Institutionen för nordiska språk.

Samhällsvetenskapliga ämnen. Uppsala: Sociologiska institutionen, Kulturgeografiska institutionen, Naturgeografiska institutionen. Göteborg: Nationalekonomiska institutionen, Statsvetenskapliga institutionen. Stockholm: Institutionen för statskunskap. Umeå: Institutionen för kulturgeografi med samhällsplanering, Statistiska institutionen.

Pedagogiska institutioner: Pedagogiska institutionerna vid Lunds, Göteborgs och Umeå universitet, Lärarhögskolan i Göteborg.

Juridik. Juridiska fakulteten i Lund, Juridiska fakulteten vid Stockholms universitet.

Naturvetenskaperna. Uppsala: Fysiska institutionen, Zoofysiologiska institutionen. Göteborg: Institutionen för fysikalisk kemi, Institutionen för teoretisk fysik. Stockholm: Fysiska institutionen, Genetiska institutionen, Mineralogiska institutionen. Umeå: Fysiska institutionen, Institutionen för teoretisk fysik.

Medicin. Uppsala: Medicinska fakultetens utbildningsnämnd. Medicinska fakulteten i Lund, Karolinska institutet: Lärarkollegiet vid medicinska fakulteten samt följande till fakulteten hörande institutioner: Öronkliniken, Radiumhemmet, Pediatriska kliniken, Pediatriska kliniken vid Kronprinsessan Lovisas barnsjukhus, Bakteriologiska institutionen, Fysiologiska institutionen, Institutionen för reumatologi, Thoraxkirurgiska kliniken, Röntgendiagnostiska institutionen, Röntgenavdelningen på Serafimerlasarettet, Institutionen för klinisk kemi, Institutionen för medicinsk teknik, Serafimerlasarettets institution för klinisk kemi, Anatomiska institutionen, Rättsmedicinska institutionen, Fysiologiska institutionen I, Farmakologiska institutionen, Institutionen för oftalmologi, Patologiska institutionen, Kvinnokliniken Sabbatsbergs sjukhus, Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken, Nervkliniken vid Karolinska sjukhuset. Göteborg: Anatomiska institutionen, Institutionen för hygien, Farmakologiska institutionen. Umeå: Institutionen för klinisk fysiologi, Infektionskliniken, Kirurgiska kliniken, Öronkliniken.

Tandläkarhögskolorna i Stockholm och Umeå (även särskilt yttrande från funktionsenheten pedodonti-ortodonti).

Handelshögskolan i Stockholm: Institutionerna för företagsekonomi och numerisk analys.

Kunql. Tekniska Högskolan: Rektor samt Institutionen för numerisk analys.

Allmänna synpunkter. Flertalet svarande hyser uppenbarligen stora förväntningar inför den kommande utvecklingen. Föreståndaren för fonetiska institutionen vid universitetet i Stockholm säger sig »gärna dröja vid tanken på det framtida samhälle, där radions och TV:s stora möjligheter som folkuppfostrare utnyttjas systematiskt för att sprida högre utbildningsmöjligheter till alla och eliminera de begränsningar, som bostadsort,

familjetradition och privatekonomi trots allt fortfarande uppställer». Professorn i företagsekonomi vid Handelshögskolan i Stockholm anför: »Det är genom att vi inte tagit TV i anspråk som vi inte lyckas klara utbildningsproblemen med den enorma efterfrågan till de spärrade högskolorna». Tandläkarhögskolan i Stockholm erinrar om att universitetskanslersämbetet i sina anslagsäskanden för budgetåret 1965/66 understrukt värdet av radions och televisionens medverkan som hjälpkrafter i akademisk undervisning.

I regel har man stannat för möjligheterna att utnyttja TV, men det finns också synpunkter på radioundervisning. Professorn i romanska språk vid Göteborgs universitet betonar värdet av radierade språkföreläsningar som »kan ge den intresserade allmänheten prov på hur den akademiska undervisningen i våra ämnen bedrivs eller kan bedrivas».

Svaren har alltså rent allmänt berört både universitetens behov av informationsvägar ut till allmänheten och deras möjligheter att medverka i bildnings- och utbildningsverksamhet. Med några enstaka undantag är svaren också klart positiva till sin allmänna tendens. Det innebär, att inte ens ganska speciella ämnen med ringa studentantal och knappast några utsikter att tilldraga sig en vidare allmänhets uppmärksamhet, ställt sig kategoriskt avvisande till radio-TV som medel att nå längre med information och undervisning. Vi har tyckt oss kunna konstatera en allmän önskan att hålla vägen öppen för de nya medierna, oavsett i vilken form och omfattning de i en framtid kan komma att visa sig vara av betydelse för vederbörande ämne.

Att TV dominerar i svaren beror givetvis främst på att många haft erfarenheter av sluten-krets-TV eller varit medvetna om denna undervisningsforms möjligheter. Den utåtriktade, eterburna undervisningsverksamheten förutsätter dock enligt några institutioner just TV. Detta gäller främst de naturvetenskapliga ämnena. Sociologiska institutionen i Uppsala kritiserar vårt förslag att förlägga ett betygskursen i statskunskap till radion: »Förmodligen kommer därigenom utvecklingen av denna form av undervisning att fördröjas avsevärt alldeles i onödan». (Vår motivering för arrangemanget återfinns i huvudtexten.) Företrädare för medicinska discipliner har uttryckt mycket bestämda önskemål om färg-TV för att kunna utföra olika demonstrationer av preparat och operationsförlopp.

Flera institutioner diskuterar förhållandet film-TV, däribland fysiska institutionen vid Stockholms universitet, som finner det önskvärt att en utredning görs av film gentemot TV i undervisningen. Man påpekar att film har fördelar som TV först så småningom kan ernå, t. ex. obegränsade möjligheter att klippa och tillgång till färg. Å andra sidan har TV — såsom påpekas av Tandläkarhögskolan i Umeå — gentemot filmen den fördelen, att det oftast är lättare att med dess hjälp på nytt beskriva och visa ett moment än att köra om ifrågavarande filmavsnitt, där man inte kan göra några ändringar och utvidgningar utan är bunden till det en gång inspelade.

Erfarenheter, planer

Inom åtskilliga ämnen uppger man sig ha använt radio eller TV vid undervisningen. Det kan gälla utnyttjandet av *Sveriges Radios program* för särskilda behov. Exempel på ämnen, där detta skett är en rad av de moderna språken, litteraturhistoria (radioteater), fysik (skol-TV i ämnesmetodiken för blivande lärare) samt juridik (där man på ett håll gjort framställning om att få utnyttja de s. k. TV-rättegångarna).

Professorn i musikkforskning vid Uppsala universitet skriver utförligt om radions betydelse som leverantör av en väsentlig del av det material som utgör studieobjekt inom ämnet. Både radio och TV har här varit av central betydelse och det har visat sig att »lyssnarkurser», kommenterade musikprogram och föredrag med musikillustrationer haft ett stort pedagogiskt värde, inte endast för musikintresserade lekmän utan också för blivande musikpedagoger och musikkforskare. Inom slaviska institutionen vid Uppsala universitet har man en längre tid använt radio för upptagning av nyheter och föredrag i ryska

radiostationer, vilka sedan kommit till användning i undervisningen. Institutionen har därjämte en regelbunden kontakt med televerkets station i Enköping och får därifrån mottaga bandinspelningar för undervisningsbehov.

Sluten-krets-TV har redan prövats vid många institutioner. Medicinarna bidrar här med det mest omfattande materialet. Av de medicinska institutioner som uttalat sig uppger 15 att de har större eller mindre erfarenhet av sluten-krets-TV, medan 3 synes ha konkreta planer på att snart installera anläggningar och 13 inte kunnat redovisa annat än över lag mycket positiva synpunkter på TV:s vidsträckt användningsområde. Av tre odontologiska institutioner har två använt sluten-krets-TV.

Flera institutionsföreståndare betonar de gynnsamma möjligheterna att med sluten-krets-TV genomföra demonstrationer för större studentgrupper. I rapporten från anatomiska institutionen i Göteborg heter det bl. a.:

»Erfarenheten av TV vid demonstration av detaljer för större grupper av studenter är god. Vi har provat detta med av den fysiologiska institutionen ägd apparatur. I ämnet anatomi måste speciellt beträffande osteologi och nervsystemet de studerande få hjälp med finnedet av en mängd detaljer. Detta kan ske i små grupper (4 à 6 studenter) men fordrar självfallet stor lärarpersonal. Man kan väl gå upp till 30 à 40 studenter, om man i stället använder TV.»

Karolinska institutets bakteriologiska institution har funnit att TV-tekniken lämpar sig utomordentligt väl för undervisningen i mikrobiologi både vid demonstration av makroskopiska och mikroskopiska objekt. Man har för avsikt att vid institutionen om möjligt utöka antalet mottagare för att ge studenterna bättre observationsmöjligheter. Därvid räknar man med att en mottagare erfordras per 12 studenter. Man önskar även installera TV-sändare för övervakning av kursarbetet, vilket skulle ge stora möjligheter att reducera nödvändig instruktionspersonal. Vid ett studentantal på 180 elever per termin (360 per år) erfordras utan televisionsutrustning 18 personer för instruktion i mikrobiologi, vilket antal beräknas kunna minskas med 5 personer, om TV-teknik kommer till användning.

Radiumhemmet, Karolinska sjukhusets öronklinik samt Infektionskliniken i Umeå är bland dem som påpekar att särskilda förhållanden vid undervisningen i respektive ämnen talar för användning av sluten-krets-TV. Vid Karolinska sjukhusets thoraxklinik har sedan hösten 1963 en provinstallation av färg-TV-anläggning varit i bruk. Den har använts vid undervisningen av medicine kandidater men även inför ett större auditorium, då TV-bilden kunnat reproduceras i till anläggningen hörande visningsapparatur i föreläsningssalen. Den har även visat sig vara av stort värde vid demonstration på »post-graduate»-stadiet av specialiserade operationer, då plats inte kan beredas åt vid kliniken studerande svenska och utländska läkare.

Av stort intresse är den utförliga rapporten från fysiologiska institutionen vid Karolinska sjukhuset, där man har lång och mångsidig erfarenhet av sluten-krets-TV.

»Den ursprungliga anledningen till att vi introducerade denna demonstrationsform var önskemålet att för ett större auditorium (då ett 50-tal studenter; numera ett 80-tal; nästa år ca 100) åstadkomma en för hela auditoriet klart synlig bild av de snabba elektriska förlopp som vi i form av s. k. aktionspotentialer i akuta demonstrationsförsök på djur avleder från olika delar av nervsystemet och som reproduceras på oscilloscop av vanlig typ. En utredning hade nämligen visat att det för oss ställde sig bättre och billigare med closed-circuit-TV med stor bildskärm än med demonstrations-oscilloscop med stor skärm. Med TV-systemet möjliggjordes även närbildsåtergivning av de förberedande och simultana operativa förfaranden som vid direkt observation endast kan följas av ett fåtal åskådare.

Verksamheten utbyggdes till att omfatta demonstration av allehanda försök inom nervfysiologi, andningsfysiologi och cirkulationsfysiologi. Metoden, som har stora fördelar, har hos oss tillämpats på olika sätt. I vissa fall är det för överskådlighetens skull lämpligt

att ställa upp hela försöksanordningen i auditoriet med återgivande på TV-skärmen av de resultat, som erhålls i det framför auditoriet utförda akuta försöket. I andra fall är det på grund av apparaturens komplicerade natur ej möjligt, och för försökets skull ej heller önskvärt, att placera försöksapparaturen i auditoriet. Sändningen sker då från forskningslaboratoriet till föreläsningssalen med parallellkopplad telekontakt mellan föreläsaren och de som handhar det akuta försöket i forskningslaboratoriet.

Då denna typ av demonstrationer ofta föregås av ett långvarigt, för ett auditorium tröttande operationsarbete, där vissa detaljer är av mindre vikt ur didaktisk synpunkt, har vi på färgfilm tagit upp denna för förståelsen av försöket viktiga del, vars väsentligaste moment genom lämplig redigering framhävts. Föreläsaren visar sålunda först filmen, som inom en för auditoriet icke tröttande tidsrymd återger det operativa förfarandet vilket utgör förutsättning för det därpå följande i TV demonstrerade akuta försöket. Som exempel kan nämnas att vi med detta förfarande demonstrerar försök gällande perifera nervers, ryggmärgens och hjärnans fysiologi, vilka vi av tekniska skäl annars ej skulle kunna åskådliggöra på ett njutbart sätt för ett större auditorium. För närvarande kompletterar vi detta förfarande med bandupptagningar från specialförsök så att bandade data skall kunna återspelas på TV-skärmen i anslutning till demonstrationerna. Att dessa förfaranden med closed-circuit-TV dessutom är tidsbesparande för föreläsare och studenter samt spar försöksobjekt är uppenbart. Det synes mig sålunda av egen erfarenhet att döma uppenbart att man, som det heter i RUFUS' skrivelse, »i TV har möjlighet att iscensätta problemsituationer som bygger på mer reella och 'livsnära' problem än som annars står till buds».

Vid tandläkarutbildning har i både Stockholm och Umeå TV använts. Det anförs till TV-undervisningens fördel bl. a. att den ger möjligheter till en fritt kommenterad demonstration av operationsförlopp. Vid stockholmsfakulteten gjorda erfarenheter visar, att det med TV-kamerans hjälp är möjligt att ge en klar överblick över operationsområde och behandlingsmetodik åt ett större antal studerande åt gången än tidigare. Det kan även bli tillfälle att bättre åskådliggöra diagnos, terapi och behandlingsresultat i speciella, mindre frekventa fall. Däremot kan den visionära undervisningen inte i högre grad ersätta den erforderliga kliniska utbildningen på patient. Större betydelse kan TV förmodligen i detta hänseende få vid vidareutbildning av specialister, men fakulteten erinrar om att framställningen av kvalitativt goda och instruktiva TV-program inom den kliniska odontologin kräver omfattande förberedelser och teknisk assistans.

Vid pedagogiska institutionen i Lund har sluten-krets-TV jämte sluten-krets-radio i kombination med s. k. envägsfönster använts vid undervisning i psykologiska undersökningstekniker, beteendeobservationer och andra moment, där dold observation är behövlig för utbildningen. Erfarenheterna betecknas som i princip goda, men större krav måste ställas på anläggningarnas tekniska kvalitet, för att undervisningen skall bli fullgod. Brist på jourhavande och snabb teknisk service är ofta hindrande. Hittills använda lokaler har varit provisoriska och ej helt lämpade för dessa tekniska arrangemang.

En sammanfattning av försöken med TV i lärarutbildningen, genomförda vid lärarhögskolan i Göteborg, pekar tämligen entydigt i den riktningen, att åtskilligt vore att vinna på användningen av TV vid lärarutbildningen. Villkor för användbarheten är, förutom lämplig utrustning, gynnsamma akustiska förhållanden och möjlighet att snabbt kunna få tekniska fel avhjälpta. Anställning av en institutionstekniker vid lärarhögskolan är redan nu ett önskemål. Anskaffning av TV-utrustning och språklaboratorium gör detta till en absolut nödvändighet.

Sluten-krets-TV borde kunna bidra till att effektivisera vissa moment i utbildningen och att delvis ersätta vissa former av auskultering. Förutsättning är emellertid att utrustningen effektivt utnyttjas och att TV-undervisningen så genomtänkt som möjligt samordnas med utbildningen i övrigt.

Inom den naturvetenskapliga sektorn redovisar flera institutioner erfarenhet av sluten-krets-TV. Det har bl. a. därvid påpekats, att TV-bandspelare synes möjliggöra rationalisering av laboratorieundervisningen genom att instruktionen för experimenten kan bandas. Ämnen som numerisk analys och teoretisk fysik finner användning för sluten-krets-TV vid räkneövningarna. Genetiska institutionen vid universitetet i Stockholm har i petita de två senaste åren äskat medel för anskaffning av sluten-krets-anläggning, sedan man vid företagna prov funnit att TV medger mer instruktiva demonstrationer än vanlig optisk utrustning.

Statistiska institutionen vid Umeå universitet diskuterar ingående för- och nackdelar med sluten-krets-TV. Undervisningen i statistik består av föreläsningar med i princip obegränsat deltagarantal, gruppövningar i problemlösning samt laborationer, huvudsakligen räkneövningar i grupper om 17 studenter. Sluten-krets-TV skulle göra det möjligt att åhöra föreläsningar i gruppövningsrummen, vilket skulle ha den fördelen att man ej strikt behöve skilja mellan de olika slagen av undervisning utan att föreläsningarna skulle kunna interfolieras med övningar. Systemet skulle emellertid bli svårmanövrerat i två avseenden: olika grupper arbetar olika snabbt, vilket skulle medföra besvärliga samordningsproblem, varjämte det skulle vara nödvändigt att ställa ett stort antal gruppövningsrum till förfogande på samma tid. Fördelarna av ett system med »interfolierade» föreläsningar skulle därmed uppvägas av nackdelarna.

Inom de humanistiska vetenskaperna har man hävdats möjligheterna att med sluten-krets-TV kunna bedriva undervisning i t. ex. hjälpvvetenskaperna. Historiska institutionen i Stockholm uppper här handskriftskunskap, numismatik, kronologi, medeltida arkeologi samt alla kulturhistoriska moment, som kommer att aktualiseras vid utbildningen av lärare för den nya skolans högstadium. Som exempel på användningsområden inom språkundervisningen anför slaviska institutionen i Göteborg nybörjarkurserna med användning av audiovisuell metod samt realiamomenten vid ett- och tvåbetygsundervisningen.

Föreståndaren för fonetiska institutionen vid Stockholms universitet anför bl. a. att de i fonetikundervisningen förekommande demonstrationerna av vissa anatomiska, fysiologiska och akustiska företeelser skulle kunna vinna större åskådlighet genom sluten-krets-TV. Dit hör t. ex. visningar av stämbandens funktion samt av oscilloscopskärmar. Sådana visningar skulle närmast vara avsedda för de kursmoment som har ett stort antal studerande, nämligen den propedeutiska kursen i fonetik, obligatorisk för samtliga studerande i moderna språk. Det rör sig här om ett mycket stort antal studenter (f. n. mer än 600 per läsår), vilket medför lokalproblem, organisatoriska problem och upprepning av samma undervisningsmoment för grupp efter grupp.

Behov av eterburen undervisning. Två av frågorna avsåg att utröna intresset för eterburen undervisning som en möjlighet att avlasta institutionerna tyngande arbetsuppgifter. I svaren dominerar extensionsundervisningens problem. Eterburen TV-undervisning berör alltså endast i mycket ringa mån den medicinska undervisningen.

Humanister, samhällsvetare, naturvetare, pedagoger och ekonomer har emellertid bidragit med ett fylligt material. Många institutioner hänvisar till studentantalet, som skapar lokalproblem och medför upprepningar av kurser för grupp efter grupp. Man har dock samtidigt från skilda ämnen betonat svårigheterna med eterburen undervisning. Historiska institutionen vid Stockholms universitet hänvisar till nödvändigheten av direkt korrespondens mellan lärare och elev, vilket omöjliggör eterburen undervisning i någon större utsträckning. Föreståndaren för statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet anför också betänkligheter mot tanken på att använda radio-TV för akademisk undervisning i statskunskap. Normalt bör ettbetygsundervisning huvudsakligen bestå i diskussioner av lärostoffet samt i övningar av yrkesförberedande och metodisk karaktär. Institutionen för statskunskap vid Stockholms universitet — som är engagerad i den under 1965 löpande radiokursen i statskunskap — önskar avvakta erfarenheterna av denna un-

dervisning, vilka torde bli av stort värde för bedömandet av eterburen radio-TV-undervisnings möjligheter att komplettera de traditionella akademiska undervisningsformerna.

Det finns i enkätmaterialen en rad uppslag för användningen av eterburen radio- eller TV-undervisning. Institutionen för tyska språket i Uppsala erinrar om bristen på tysklärare och anser att behovet av akademisk undervisning i tyska är stort. Lärare vid universitetet bedriver undervisning på avlägset belägna orter, och då det kan förmodas, att i framtiden inte endast de som vill utbildas till lärare utan även andra kan ha intresse för avancerade studier i tyska språket, måste decentraliserad undervisning genom etermedierna anses vara ett välkommet initiativ.

Professorn i musikkforskning (Uppsala) skriver, att den högre musikutbildningen befinner sig i en genomgripande omdaningsprocess och att därvid kravet på fortbildning och vidareutbildning av lärare i olika skolformer snart blir mycket brännande. Här måste sannolikt åtskilliga nya utbildningsformer prövas, och då är det naturligt att radio och TV framstår som oundgängliga hjälpmedel. Det gäller här egentligen endast att bygga vidare på radions musikbildningsverksamhet. Inte minst med hänsyn till radions nästan obegränsade möjligheter att just i fråga om musik berika pedagogiska framställningar med exempel från skilda tidsepoker eller världsdelar, kan vissa typer av pedagogiska musikprogram i radio och TV bli ett utomordentligt värdefullt led i sådan utbildning liksom i decentraliserad akademisk undervisning på exempelvis ettbetygsnivå.

Litteraturhistoriska institutionen i Stockholm är också engagerad i extensionsundervisning, bedriven i form av proseminarieundervisning. Denna kan svårigen ersättas med eterburen undervisning. Det vore däremot en tillgång om den obligatoriska seminarieundervisningen kunde kompletteras med lektionsundervisning, utsänd i rundradioform exempelvis en gång i veckan. Detta skulle säkerligen utgöra ett stöd för inläsningen av kurslitteraturen, vilken nu måste ske på egen hand.

Sociologiska institutionen i Uppsala erinrar om att det för ett relativt nytt ämne som sociologi finns ett uppsamlat behov av undervisning. Institutionen medverkar i ett stort antal universitetscirkular i landet och skulle betrakta TV-undervisning som en avlastning. Nationalekonomiska institutionen vid Göteborgs universitet poängterar värdet av att i TV sända begränsade avsnitt av ettbetygskursen, såsom ekonomisk deskription och socialpolitik.

Naturgeografiska institutionen i Uppsala poängterar TV-undervisningens överlägsenhet över radioundervisning i ett ämne, som i hög grad fordrar åskådningmöjligheter. Om delar av den akademiska undervisningen i naturgeografi kan bli eterburen och sålunda även delgivas personer i tjänst utanför universitetsorterna, kan det tilltagande behovet av geovetenskapare lättare tillgodoses. Detta gäller även för delar av den allt starkare differentierade tvåbetygsundervisningen.

Inom ämnet kulturgeografi med samhällsplanering (Umeå) tänker man sig möjligheten av ettbetygsundervisning i radio-TV för den betydande kategori av studerande, som har svårt att frigöra sig från tjänst på annan ort eller av annat skäl önskar utsträcka studietiden och därför ej kan följa en alltför kursbunden undervisning. Radio-TV-undervisningen finge givetvis kompletteras med de delar av ämnet som har fält- och laboratoriemässig karaktär.

Professorn i pedagogik vid Göteborgs universitet skriver, att intresset för studier i pedagogik utanför universitetsstäderna visat sig stort, och eterburen undervisning skulle säkert kunna vinna god anslutning. En stor del av den torde emellertid förutsätta TV, eftersom många undervisningsmoment utgår från konkreta iakttagelser.

I enkätsvaret från fysiska institutionen i Uppsala betonas kraftigt den betydelse eterburen TV-undervisning skulle kunna få för den centraliserade undervisningen. De lärare som nu arbetar i denna undervisning har mestadels varken förmåga, tid eller utrustning för att genomföra de undervisningsförsök som erfordras för att göra undervisningen kon-

kret och intresseväckande. Vad det gäller mera avancerade och subtila försök är det dessutom slöseri med arbetskraft att man i den ordinarie undervisningen gör katederdemonstrationer separat vid fem lärosäten. Dessa demonstrationer borde spelas in permanent och sändas när de behövs. Det vore önskvärt att alla institutioner kunde utrustas med egna TV-bandspelare för reproduktion vid den löpande undervisningen. Samtidigt är detta en typ av undervisning som har ett avsevärt intresse, både inom och utanför det akademiska livet.

Radio kan endast i sparsam omfattning användas för undervisning i fysik. Det finns emellertid ett moment som skulle lämpa sig väl för detta medium, nämligen fysikens historia. Detta moment förekommer f. n. i mycket blygsam omfattning i undervisningen. Det skulle kunna ges som en radiokurs med huvudsakligen idéhistorisk inriktning.

Liknande synpunkter anläggs av fysiska institutionen vid Stockholms universitet, där man särskilt understryker behovet av vidareutbildning och omskolning av lärare inom skolväsendet. Fysiken är ett ämne som genomgår snabb utveckling, vilket framtvingar moderniseringar av läroplanerna i skolan. Behovet av decentraliserad akademisk undervisning är alldeles särskilt accentuerat av de genomgripande reformerna av grundskolan och gymnasiet. Det gäller här att nå lärare spridda över hela landet, vilket bäst sker genom radio och TV.

Institutionen betonar också att universitetsundervisningen på olika orter kan behöva samordnas genom TV, då brist på erfarna lärare föreligger. Detta gäller speciellt nya universitetsämnen eller delar av ämnen, som saknar företrädare på alla universitetsorter.

Också företrädaren för ämnet teoretisk fysik vid Göteborgs universitet erinrar om att moderniseringen av främst gymnasiekurserna behöver en motsvarighet i lärarutbildningen. För utbildning av lärare utanför universitetsorterna och för vidareutbildning bör TV vara lämplig. Program kan då även göras så att de lämpar sig för en vidare allmänhet, t. ex. ingenjörer och tekniker. Även tvåbetygsundervisning kan bli aktuell. Genetiska institutionen i Stockholm lanserar ett upplag inom lärarfortbildningen: eterburna TV-lektioner vid lärarnas pedagogdagar, ledda av specialister och supplerade med kursbrev.

Professorn i företagsekonomi vid handelshögskolan i Stockholm förordar ett kombinerat system med TV-föreläsningar och introduktioner i förening med lokalt och extramuralt ordnade övningar. Detta torde vara genomförbart upp till tvåbetygsnivå. TV-undervisning skulle härvid vara till utomordentlig hjälp, förutsatt att man under begränsad tid från ordinarie verksamhet kan avkoppla tillräckligt många lärare för att bygga upp en tillfredsställande serie »programmerade» föreläsningar och övningar.

Den numeriska analysen utvecklas snabbt allteftersom nya tekniska och vetenskapliga tillämpningar av datamaskiner framkommer. Institutionen för numerisk analys vid tekniska högskolan anser därför, att det finns ett stort behov av kompletterande utbildning i ämnet bland t. ex. civilingenjörer med avgångsexamen före 1960. Det är också sannolikt, att undervisning om datamaskiner kommer att meddelas i gymnasierna, varvid ett stort lärarfortbildningsbehov uppträder. TV-undervisning kan då bli ett värdefullt hjälpmedel för att nå dessa elever, utspridda över hela landet.

Flera institutioner inom de medicinska fakulteterna har antytt möjligheterna att anlita TV för efterutbildning av läkare i speciella medicinskt tekniska frågor. Anatomiska institutionen i Göteborg kan tänka sig fortbildningskurser och litteraturreferat på denna väg. Ett intressant projekt skisseras av fysiologiska institutionen vid Karolinska institutet, vars föreståndare under någon tid följt BBC:s experter vid deras upptagningar av vetenskapliga program, hopfogade av bidrag från olika forskningslaboratorier i världen. Det kunde vara av värde med en parallellt med ordinarie undervisning bedriven eterburna TV-undervisning:

»Min uppfattning är att mycket kunde vinnas med eterburna undervisningsdemonstrationer, som baseras på filmer där olika demonstrationsmoment levererats från skilda fysio-

logiska laboratorier i landet. Detta gäller många olika delar inom fysiologien. Vi ha framstående representanter för olika delar av varje fält som skulle kunna ge utmärkta bidrag till belysning av fältet som helhet. Man bör på sätt som ovan skisserats ta vara på denna möjlighet. Denna undervisningsform torde även kunna bli av stor betydelse i interfakultär undervisning.»

Kursmoment, metoder. Ett antal ämnesrepresentanter har diskuterat olika kursmomentens lämplighet för eterburen radio- eller TV-undervisning. Professorn i tyska språket vid Uppsala universitet anser det för språkundervisningens vidkommande vara nödvändigt att komplettera den eterburna undervisningen med korrespondensundervisning, och han får i detta hänseende stöd av företrädare för genetik, statistik och numerisk analys. För följande moment i studieplanen för tyska språket torde eterburen undervisning vara möjlig och lämplig: uttal och fonetik (delvis), tyskans skriftliga och muntliga behandling (delvis), tysk skönlitteratur och sakprosa, tysk litteraturhistoria samt realia.

Företrädarna för de fem kemiämnen vid Göteborgs universitet anför följande:

»Föreläsningmomenten i kemi torde utan någon större ändring av undervisningen kunna ske via lokal TV (dock ej radio) varigenom den aktuella bristen på undervisningslokaler skulle mildras. Detta kunde utgöra inledningen till en utveckling där även de teoretiska övningsmomenten successivt kunde överföras till TV-undervisning. De laborativa momenten måste givetvis äga rum inom universitetet men kunde kanske förberedas och effektiviseras genom förberedande genomgång i TV.»

Professorn i kulturgeografi vid Uppsala universitet redovisar på följande sätt sina synpunkter på det metodiska utnyttjandet av radio och TV:

»Geografiundervisningen på universitetsnivå arbetar med föreläsningar, lektionsundervisning, övningar såväl i seminarieform som i laborationsform samt exkursioner. Föreläsningar kan sändas ut i TV, de kan också bli brukbara i radio, om de åtföljs av utförliga häften med kartor, diagram och kartogram. Ingen föreläsning i geografi kan umbära bilden. Vissa övningsmoment kan demonstreras t. ex. i TV men måste då av eleven utföras och insändas för rättning, ungefär som i en korrespondenskurs. Andra övningar, t. ex. studiebesök, kan ej ske annat än under ledning av närvarande lärare. Exkursioner kan av pedagogiska skäl ej ersättas av bilder från en resa. Diskussionen på platsen av det studerade objektet är det viktigaste undervisningsmomentet. Seminarieövningar och lektionsundervisning bygger likaledes på diskussion mellan lärare och elev. Av pedagogiska skäl torde de vara outhärliga. Ett tillvägagångssätt med TV-kurser som också innefattar regelbundna sammanträffanden med klasserna till diskussioner och redogörelser, kan tänkas.»

Allmänt betonar man att alla kursmoment där ett illustrationsmaterial spelar en stor roll är väl lämpade för radio-TV. Det kan gälla konsthistoria (TV) och musikforskning (radio). Professorn i musikforskning (Uppsala) tillägger, att även ett i så hög grad teoretiskt betonat ämne som musikleära och gehörsträning med fördel kan ifrågakomma i en radiokurs.

Allmänt bildande insatser av »university extension»-typ

Den sista frågan i RUFUS' enkät avsåg informations- och bildningsuppgifter utan sikte på akademisk kursverksamhet. Här som i andra sammanhang har de svarande reserverat sig för tillgången på lärarpersonal, som över lag betecknas som mycket otillfredsställande.

Vi har trots detta kunnat konstatera en mycket positiv inställning bland universitetslärarna till en vidgad bildningsverksamhet. Man har dock erinrat om att det förutom en positiv inställning också krävs vilja från myndigheternas sida att stödja verksamheten, inte bara finansiellt utan även genom en högre meritvärdering av insatser, som akademiker kan göra för att sprida kännedom om sin vetenskap.

Rektorsämbetet i Umeå finner bildningsuppgifterna »mycket betydelsefulla» och före-

trädaren för nordisk och jämförande fornkunskap i Göteborg uttalar: »... beträffande lämpligheten och behovet av aktivt deltagande i extensionsuppgifter inom radio kan dessa enligt min mening icke nog kraftigt betonas».

I svaret från institutionen för musikforskning i Uppsala heter det kategoriskt: »I den mån university extension-verksamhet via radio/TV kommer i gång, förefaller det självklart att universiteten och dess lärare har medansvar i utformningen».

Konsthistoriska institutionen i Göteborg bedömer möjligheterna för en allmänt bildande verksamhet som mycket goda »förutsatt att kvaliteten hålles på hög pedagogisk och teknisk nivå». Det framhålles, att åtskilliga program torde ha ett högt bildningsvärde och därmed vara väl lämpade för en större publik.

Av särskilt intresse är ett inlägg från föreståndaren för romanska institutionen vid Göteborgs universitet, som säger sig generellt anse orientering och information utåt om institutionens verksamhet som en mycket betydelsefull uppgift. Han skisserar i anslutning till detta en plan för institutionens aktiva medverkan i radio med syfte att ge den intresserade allmänheten prov på hur den akademiska undervisningen kan bedrivas. Då det här gäller språkföreläsningar, skulle projektet enligt förslagsställaren kanske också kunna bidra till att dämpa kritiken mot s. k. katederföreläsningar.

Professorn i nordisk och jämförande fornkunskap i Göteborg hävdar i sitt svar, att man för hans ämnes vidkommande torde kunna räkna på ett allmänt publikintresse. Nordisk arkeologi har tillgång till ett vidsträckt nät av amatörmedhjälpare, och intresserade i bygderna — inte minst bland anläggningspersonal (arbetare och arbetsledare) i tätområdena — är av avgörande betydelse. En för dessa avsedd systematisk undervisning i radio och TV — regionalt och i riksprogrammen — har väl dessutom ett betydande programvärde.

Om »university extension»-uppgiften endast skulle innebära att universiteten förde ut till allmänheten de moment av sina resultat som kan åskådliggöras för en bredare allmänhet, innefattande dem som slutat i förtid vid universitet, så är utsikterna goda, påpekar professorn i kulturgeografi (Uppsala).

Fysikens kulturella uppgifter betonas energiskt av föreståndaren för institutionen för teoretisk fysik vid Göteborgs universitet. Ämnet skall bibringa moderna människor en modern världsbild och därmed bättre förståelse för de kunskaper, som den moderna tekniken är grundad på. De pedagogiska möjligheterna för TV bör i detta hänseende vara goda, och i institutionens svar framhålls särskilt några kategorier som bör kunna ha ett intresse för en allmänt bildande undervisning i fysik. Det är förutom ingenjörer och tekniker humanister, eftersom mycket inom den teoretiska fysiken av hävd hört till filosofien. Vidare kan man räkna med gymnasister, som önskar ett komplement till skolans undervisning, och politiker och tidningsmän, vilka ofta har en grumlig och felaktig uppfattning om fysik. Det finns slutligen en vetenskapligt intresserad allmänhet, som behöver få en motiv till science-fiction och ytlig populärvetenskap. De begrepp den moderna fysiken arbetar med skiljer sig från de invanda vardagliga, men de bör kunna förstås även av lekmän, om de delges med skärpa och klarhet.

Regionalradiokursen »DET formar framtiden»

(försöksprojekt hösten 1964)

Uppgift och målsättning. Efter överläggningar med företrädare för studieförbund och andra bildningsorganisationer i landet beslöt RUFUS i januari 1964 att föreslå Sveriges Radio ett försök med regionala studieprogram i nära anslutning till lokala bildningsorganisationer. Det befanns lämpligt att som ämne för kursen välja lokaliseringsfrågorna, och Södermanlands, Östergötlands och Örebro län utvaldes som försöksområde. Detta betydde att Sveriges Radios mellansvenska distrikt fick i uppdrag att genomföra kursen i samarbete med östra distriktet.

I huvudtexten anges i fyra punkter det viktigaste syftet med kursen. Föreliggande rapport, som tar sikte på den praktiska utformningen av samarbetet på lokalplanet och på genomförandet av kursen, bygger på det slutprotokoll den lokala arbetsgruppen för programserien utarbetat.

En viktig förutsättning var det intima samarbetet med de tre lärens bildningsförbund. Vid en konferens i Flen med företrädare för folkbildningen och Sveriges Radio den 19 maj 1964 drogs riktlinjerna för försöket upp. Därvid uttalades från Sveriges Radio ett starkt krav på att kursprogrammen i radio skulle ges lyssnarvärde även för de lyssnare som inte deltog i kursverksamheten.

Som planerings- och samarbetsorgan mellan Sveriges Radio och folkbildningsförbunden bildades en kommitté, bestående av de tre lärens bildningskonsulenter samt representanter för Sveriges Radio och RUFUS. Under den förplanering som sålunda skedde utformades ett praktiskt handlingsprogram med i huvudsak följande målinriktning:

- att* pröva på vad sätt radion kan vara ett aktivt hjälpmedel i direkt samarbete med det fria folkbildningsarbetet;
- att* därmed pröva nya former för samarbete mellan Sveriges Radio och folkbildningen;
- att* pröva ett sådant samarbete regionalt mellan flera län, radiodistrikt och bildningsförbund;
- att* på denna grund ge folkbildningsorganisationerna underlag för deras arbete och Sveriges Radio nya idéer i den regionala programverksamheten.

Denna målsättning ansågs sammanfalla med Sveriges Radios intressen, då man härigenom för första gången skulle få tillfälle att mera bestämt avläsa reaktionen på en folkbildande programserie i radio. Programmens regionala karaktär kunde därvid förmodas vara av särskilt intresse för framtida strävanden att anpassa sådana program till förutsättningar och behov hos den vuxna befolkningen. Vidare beräknades Sveriges Radio få stor nytta av att i praktiskt samarbete få del av folkbildningens erfarenheter av studiearbete bland vuxna samt av att på detta sätt få pröva en regional organisation för vuxenundervisning. Slutligen beräknades ett genomförande av försöket enligt ovan kunna ge värdefulla erfarenheter för regionalprogrammen över huvud taget.

Av väsentligt intresse för de regionala folkbildningsorganisationerna var att försöket kunde tänkas ge ökade insikter i folkbildningens aktuella situation, där etermedierna kan vara både konkurrenter och medhjälpare. Nya och angelägna arbetsformer för den fram-

tida studiemetodiken skulle därigenom kunna skapas. För folkbildningen ansågs det också vara av stort intresse att få de erfarenheter av regional programproduktion i radio, som samarbete — särskilt den materialinsamling för kursen, som folkbildarna åtagit sig — skulle kunna ge.

Med hänsyn till den korta tid som stod till buds måste programserien bli relativt kort. Kursämnets väldiga räckvidd och den korta försökstiden gav hela försöket karaktären av intensivkurs med inriktningen att väcka intresse för dessa samhällsfrågor och stimulera till debatt och fortsatta studier. Av samma skäl utformades kursboken så att dess värde kunde tänkas bestå utöver det aktuella försöket och tjäna som underlag även vid fortsatta studier.

Planeringen. Det mest betydelsefulla ledet i planeringen var kontakterna med folkbildare ute på fältet. Kursledaren har medverkat vid sammanlagt ett 20-tal möten, kurser och konferenser. Därvid har han informerat om det planerade försöksprogrammet, samtidigt som värdefulla råd givits från folkbildarnas sida. Besök har gjorts hos lokalavdelningar. På länsplanet har ett 60-tal distriktsstudieledare informerats.

På arbetsgruppens uppdrag utarbetade kursledaren under våren en 4-sidig reklamfolder, »Vad är DET?», tryckt i 8 000 ex. Foldern distribuerades genom länsbildningsförbunden i slutet av maj. Upplagen visade sig otillräcklig, och nytryckning gjordes under hösten på eget initiativ från enskilda studieorganisationer.

Kursboken. Till grund för den studieverksamhet som organiserades i anslutning till radioprogrammen utarbetades kursboken »DET formar framtiden». Syftet med denna studiehandledning, som skrevs av kursledaren, var främst att teckna en bakgrund till programmen och därvid underlätta förståelsen av dessa. Manuskriptet utarbetades efter två principer: dels intervjuades företrädare för skilda länsorgan inom DET-länen, dels insamlades genom bildningsförbundens försorg länsmaterial av värde för studiehandledningens utformning. En sekreterare var anställd under den månad materialet insamlades.

Landshövding Per Eckerberg skrev förordet, som gav en överblick av den aktuella utvecklingen inom DET-regionen. Därefter uppspaltades kursinnehållet i sju rubriker, först tre översiktliga kapitel:

- (1) I går — i dag — i morgon.
- (2) Arbete — hem — skola.
- (3) Fritid — miljö — trivsel.

Därefter följde tre diskuterande avsnitt:

- (4) Samhället förändras — även DET!
- (5) Vi har flyttat — varför det?
- (6) Våra barn — en lokaliseringsfråga?

Det sista kapitlet sammanfattade kursen och fick namnet

- (7) Vem bär ansvaret?

Kursboken trycktes i 4 000 ex. och utkom sex veckor före programstarten.

Radioprogrammen. Programmen sändes över FM-sändarna i Västerås, Västervik, Motala, Norrköping och Örebro tisdagar 18.30—19.00 och lördagar 16.45—17.05 under tiden 27 oktober—12 december 1964. I den ordinarie lördagssändningen den 10 oktober sändes ett introduktionsprogram med rubriken »Vad är DET? Sveriges Radio och folkbildare presenterar en annorlunda studieform», där man redogjorde för försöksprogrammets uppläggning och innehåll.

Av praktiska skäl var programproduktionen koncentrerad till örebrokontoret. Norrköpingskontoret svarade för huvudparten av inspelningarna i sitt län.

Förmedlingen av kunskapsstoffet har mestadels skett i form av reportage och intervjuer

för att dels illustrera, dels komplettera kursboken. Det har befunnits ytterst betydelsefullt att med *uppsökande* verksamhet föra enskildas synpunkter vidare, även om det visat sig betydligt svårare än att nå t. ex. myndigheter och företag. För att öka attraktionsvärdet hos radioprogrammen eftersträvade man att få med nyheter och aktualiteter. (Värdet av dessa minskar dock när programmen bandas och används av sent påbörjade studiecirklar.) Ett visst samarbete har bedrivits mellan örebrokontoret och Stockholm. Sålunda har man fått överspelade inslag från Dagens Eko och TV-Aktuellt, och det har gått bra för expertis i huvudstaden att via dubbla ledningar från Radiohuset intervjuas från Örebro. Det finns uppenbarligen stora möjligheter för regionalradion att utnyttja resurser, som i ännu högre grad borde tillvaratas.

Programledningens förhoppningar att få frågor har uppfyllts mycket mindre än man önskat sig. Orsaken till detta kan vara:

- att* cirkelsammanträdena ägt rum långt efter det programmen sänts,
- att* studiegruppen har en viss försiktighet när det gäller ämnen av kontroversiell art,
- att* Sveriges Radio som ett stort massmedium verkat respektingivande och hämmande,
- att* programmen varit så uttömmande att frågor syntes onödiga.

De frågor som lämnats in har varit centrala till sin karaktär. Det bör vara angeläget att utveckla fråge- och svarsmetoden i en intensivare form än nu. Kommunikationerna kan förbättras genom skriftliga svar (korrespondensundervisning) där brevrättaren ur materialet kan få fram väsentliga frågor som radion kan besvara. Radion kan inspirera till att bryta isoleringen och låta den enskilda människan veta att hon kan få sin stämning hörd.

Lokalpressen har varit positiv vid behandlingen av det material som inkommit från studiecirklar och studieorganisationer — ett 50-tal tidningsartiklar har skrivits i anslutning till kursen.

Samarbetsfrågor. Från Sveriges Radios sida har man uttalat sin tillfredsställelse med samarbetet med folkbildningsorganisationerna. Tillsammans har man format både kursprogram och handledning. Man räknar nu med att ett mer organiserat samarbete i framtiden ska kunna ske mellan radion och folkbildningsorganisationerna.

Den rikliga erfarenhet folkbildarna har av studiearbete bland vuxna har tillvaratagits, först under planeringen då arbetsgruppen skisserade upp försöksprogrammet och då kursledningen stod i intim kontakt med folkbildarna ute på fältet, därefter under kursens gång, då de olika studiegrupperna sökte anpassa sina studier till kursbok och radioprogram. Det regionala greppet har givit möjlighet att inrikta kursinnehållet på rent lokala förhållanden. Folkbildarna har givit uppslag till lämpliga programobjekt, och försöksverksamheten har givit uppslag till nya regionala program.

Metodiken. Cirkelledare är väsentliga för ett riktigt genomförande av programmen. Tips har sänts under seriens genomförande med ett program som givit metodiska råd till cirkelledarna. Det utgjorde ett komplement till kursboken och gavs under rubriken »Till Dig som håller i tömmarna». Det hade dock varit värdefullt om man utöver detta hade kunnat ge ytterligare program med pressklipp osv. ur metodisk synvinkel för cirkelledarna.

Synpunkter från bildningsförbunden. Antalet cirklar i anslutning till kursen har varit:

Östergötlands län (D)	70
Södermanlands län (E)	32
Örebro län (T)	62
	164

Inom länen har dessutom förekommit en rad konferenser och veckoslutskurser i anslutning till radiokursen. Folkhögskolorna har också engagerats i programserien, och det anförs från E-län att kursen varit ägnad att stimulera elevernas intresse för samhällsfrågor.

Bibliotek och studieförbund har bandat programmen och kan alltså tillhandahålla dem åt cirklar, som varit intresserade av att vidareutveckla och fortsätta resonemangen. Det bör också betonas att cirkelverksamheten ingalunda avstannat i och med att kursen i radio avslutats. Det väntas att under våren 1965 ett minst lika stort antal studiecirklar kommer att bildas kring de bandade programmen. Den relativt korta perioden för planering av verksamheten under hösten 1964 var inte tillräcklig för studieorganisationerna. Därför räknar man med att kursen kommer att utsträcka sin verkan under lång tid framåt, och det är inte möjligt att slutredovisa den med tillgång endast till fakta från den första kurssterminen.

Det anses i bildningsförbunden att kursboken blev vad man hoppats på. Den var koncentrerad och fylld av fakta. Ett problem har varit de tre länen olika förutsättningar. Medan D- och T-län har bildningskonsulent saknar E-län detta, något som märkts så tillvida som studieverksamheten kommit i gång senare i detta län än i de bägge övriga.

När det gäller den mätbara effekten av kursen har man kunnat märka, enligt vad som anförs från E-län, att studieaktiviteten varit märkbart större i kommuner, som betraktas som avflyttningskommuner. Där har också kraven på kommuner och landsting varit större beträffande möjligheterna att få industrier, vägförbättringar, utbildningsmöjligheter etc.

Lyssnarnas synpunkter. För att få en preliminär uppfattning om lyssnarreaktionen bifogades till kursboken ett postkort med frågor som bokens läsare ombads att besvara. När svaren sammanställdes ett par veckor efter kursens slut hade 150 svar inkommit. Underlaget är kanske för litet för att möjliggöra vidare slutsatser, men vissa tendenser kan dock skönjas.

- (1) Nästan alla som läst boken har följt kursen i studiecirkel. Ytterst få har haft boken och följt kursen som enskilda lyssnare, beroende på att huvudparten av kursböckerna distribuerats via de tre länsbildningsförbunden.
- (2) Kursens innehåll har fått ett gott betyg. Det har betecknats som intressant, men ämnet har dock av flera ansetts vara alltför omfattande och stort.
- (3) Ungefär hälften har ansett ämnet vara svårt, lika många har ansett det enkelt. Förklaringen till detta kan bl. a. vara
 - att åldern och mognaden har varierat, liksom förmågan att följa med i radioprogrammen
 - att studieledarna i olika grad förmått illustrera ett stort ämnesområde med konkreta, lokala exempel
 - att ämnet är lätt att diskutera, men det är svårt att ge entydiga svar på de flesta frågorna
 - att svårighetsgraden varierat i såväl kursbok som radioprogram.
- (4) Fyra kursdeltagare av fem anser att kursen stimulerar debatten på hemorten, en iakttagelse som kanske tyder på att kursens främsta syfte — att stimulera till lokala initiativ — på längre sikt kommer att ge verkan.
- (5) Nästan alla kursdeltagare önskar fler regionala radiokurser av samhällskaraktär. Främst nämns sociala frågor, men i övrigt ämnen som delvis ingått i försöksprogrammet och där kanske fått en ytlig behandling, såsom undervisning i kultur, ekonomi, nykterhet, religion.
- (6) Nära hälften av lyssnarna är enligt denna undersökning kvinnor. Lika stor del av de svarande är över 50 år.

Publikundersökning. Genom Sveriges Radios försorg har en undersökning gjorts av lyssnarfrekvensen för kursen. Det visar sig att varje sändning i genomsnitt följts av 3 % av publiken i de tre länen, och att totalt ca 10 % hade hört något av programmen. Man hade emellertid i det gjorda urvalet praktiskt taget helt misslyckats att fånga upp sådana som själva deltog i studiecirklar eller hade köpt kursboken. (Om det antas att

1 500 till 2 000 personer deltog i cirklarna och att något fler köpte boken skulle detta motsvara högst 0,5 % av den vuxna befolkningen i länen.)

Dessa siffror kan jämföras med lyssnarfrekvensen för de två regionala kvartarna i de tre länen. Ca 20 % säger sig lyssna så gott som varje dag och totalt ca 45 % varje vecka. Detta är — med ledning av tidigare jämförelser — med säkerhet väsentligt högre siffror än dem man skulle få vid mätning avseende enstaka program och alltså missvisande. De kan likväl tjäna som en mycket grov måttstock på publikintresset.

När det samtidigt visade sig att endast 3 % av de tillfrågade spontant kände till radiokursen, står det klart att vad den stora publiken beträffar experimentet gick tämligen spårlöst förbi. Den korrekta jämförelsen bör emellertid avse inslag av denna typ i riksprogrammen (särskilt P 2), varvid DET-kursen hävdar sig väl vad gäller såväl publikfrekvensen som intresset. Som framgår av kapitel 2.1 i huvudtexten uppmäts sällan mer än någon enstaka procent för enskilda programpunkter av denna ambitiösa typ.

Sammanfattning. I arbetsgruppens slutord om kursen heter det bl. a.:

»Försöket har gett åtskilliga av de erfarenheter, som man begärt och som vi hoppades att det praktiskt skulle ge. Utan att föregripa den stora efterundersökning som pågår, vågar vi också hävda att en regional studieverksamhet i samarbete mellan regionalradion och folkbildningsförbunden skulle fylla en stor mission. Slutsatserna kan dras med ledning av det stora intresse som kursen rönt, och den positiva inställning till medverkan både vid utformandet av kursboken och genomförandet av radioprogrammen, som hela tiden varit mycket påtagliga.

Inriktningen på en intensivkurs med i huvudsak initierande effekt förefaller oss också ha varit riktig. En enda isolerad programserie, dessutom av så kort varaktighet, samt ämnets väldiga spännvidd, skulle ha omöjliggjort en kurs eller en programserie med inriktning att ge någon större fond av faktiska kunskaper. Erfarenheterna har lett tankarna in på en fortsättning efter ungefär samma riktlinjer. Ett väsentligt stöd för tanken är att så många av cirkeldeltagarna begär flera kurser och regionalprogram av detta slag samt att kursen »DET formar framtiden» uppenbarligen kommer att leva och verka långt utöver den egentliga kurstiden.

Som en avgjord fördel framstår de möjligheter som målmedvetet skapades för studiegrupperna att samtidigt ge de stora dragen, den väsentliga bakgrunden och tränga in i de mindre enheterna — regionen, länet, den egna kommunen, t. o. m. den egna situationen. Studiegruppernas sammansättning visar att det funnits ett stort intresse för ett sådant kunskapande kring de stora komplexen under samtidig diskussion av näraliggande förhållanden. Uppenbarligen har ett stort antal kommunalt verksamma förtroendemän lockats av detta, vilket utan tvekan talar för en fortsatt regional verksamhet i stil med försöket.

Uppdelningen av kostnaderna så att Sveriges Radio svarat för kursledning, utarbetande av kursbok och samtliga med programmen förenade kostnader, liksom alla i samband med kursen och programmen förenade resor, medan folkbildningsförbunden svarat för alla tryckkostnader och distributionen av trycksakerna, har varit till båda parter belåtenhet. Folkbildningsförbunden har erhållit intäkterna av försäljningen av kursboken och även om hela upplagan, 4 000 ex., inte gått åt, torde någon förlust inte ha uppstått. Restupplagan beräknades dessutom efter hand kunna säljas. Därtill kommer sedvanliga kursavgifter. Cirklarna har också genom dispens från kraven på minst tio cirkelsammanträden varit berättigade till statsanslag.

För Sveriges Radios vidkommande har kostnaderna kunnat hållas inom det särskilda anslag, som beviljats för försöket. Det är möjligt att kostnaderna kan bli något mindre vid en kontinuerlig verksamhet av detta slag. Erfarenheterna tyder emellertid på att verksamheten kräver en god personaltillgång, dels genom kravet på rörlighet, dels genom behovet av en ständig kontakt mellan kursledare och cirkelgrupper helt utanför de egentliga radioprogrammen i kursen och dels genom kravet på att programmen skall vara av

värde även för de lyssnare, som inte direkt deltar i studiearbetet, vilket ofta uppnås genom att flera programmedarbetare deltar i kursprogrammen. Så har varit fallet i alla de under försöket sända programmen.

En annan faktor som påverkar kostnaderna är frågan om valet av experter i programmen. Försöket har visat att det inte finns någon svårighet att engagera toppexpertis, oavsett var i landet sådan finns. En studiekurs som »DET formar framtiden» skulle förmodligen ha fått ungefär samma utformning, vilken region i landet det än gällt. Kursens regionala karaktär har emellertid understrukits genom att regionens egna experter i huvudsak kommit till tals. Det är troligt att många kursämnen skulle sakna denna möjlighet, vilket ovillkorligen påverkar kostnadssidan.

I allt väsentligt synes kostnadsutfallet för försöket mycket gynnsamt.

Erfarenheterna av samkörningen mellan två distrikt av Sveriges Radio har blivit något mindre uttalade än väntat, vilket sammanhänger med vissa personalfrågor. Trots detta synes oss erfarenheterna goda och i varje fall finns ingenting som talar emot en fortsättning. I själva verket kan samkörning vid vissa program av gemensamt intresse grann-distrikt emellan tillföra regionalprogrammen en extra kvalitet av betydenhet. Några tekniska svårigheter föreligger inte.

I det föreliggande fallet har en av svårigheterna varit att behandla tre län i en och samma kursbok och ett och samma program. Cirkeldeltagarna har kunnat avskilja sådant som haft direkt lokalt intresse, eller av intresse för det egna länet; kurs- och programledare har tvingats till ett »rättviseresonemang» som ibland varit besvärande. Å andra sidan har det ofta känts rationellt och riktigt att samtidigt behandla tre län med strukturella likheter, vilket medgett nyttiga utblickar över länsgränserna.

Även ur det allmänna programarbetets synpunkt torde dylika grepp vara fördelaktiga. Dels finns en »gränsbefolkning» bland de regionala lyssnarna, som har intressen åt båda hållen, dels kan det knappast vara till fördel att radiodistriktet blir mer eller mindre isolerade enheter inom mer eller mindre konstlade gränser. Detta gäller i varje fall distrikt som har delar av län eller landskap inom sina verksamhetsområden. Det kan t. ex. nämnas att DET-programmen av sändningstekniska skäl gått ut över Västmanlands län, som inte ingått i det egentliga försöket, utan att detta — så när som på någon enstaka röst — väckt kritik eller irritation bland västmanländska observatörer och lyssnare. Tvärtom har försöket väckt intresse långt utanför de tre län, som behandlats och det förtjänar nämnas att kursböcker och programkopior begärts från flera håll utanför distriktet, bl. a. av arbetsmarknadsstyrelsen».

Kontakter i folkbildningsfrågor

RUFUS har för sitt arbete ansett det angeläget att genomföra vissa enkäter och undersökningar, för att få omdömen om de folkbildningsprogram som getts i radio och TV och synpunkter på de insatser, som kan göras i samarbete mellan Sveriges Radio och folkbildningsorganisationerna. Konferenser har anordnats med företrädare för folkbildningsorganisationer och institutioner, och en rundskrivelse har utsänts till studieförbund och bildningsorganisationer. Nedan redovisas det genomförda arbetet:

(1) 7/3 1963 redogörelse av Radioskolans dåvarande chef Rolf Lundgren för samarbetet mellan Sveriges Radio och folkbildningsorganisationerna.

(2) 9/3 och 11/3 1963 redogörelser av redaktörerna Ivar Ivre och Ulrich Herz för folkbildningsprogrammen i TV.

(3) 14/3 1963 föredrogs ett material från de i kapitel 2.2 redovisade undersökningarna, som var av speciellt intresse för RUFUS.

När det gäller folkbildningen framförs synpunkter på det organisatoriska och informella samarbetet mellan Sveriges Radio och folkbildningsorganisationerna. Kritiska synpunkter framförs på »de egentliga folkbildningsprogrammets utformning och plats». Tillfredsställelse uttrycks med språkundervisningen i radio. Radioskolan anses inte ha fått den sändningstid som gör det möjligt att bedöma, om den lyckats eller ej. Önskemål om experiment i anslutning till redan organiserade former av folkbildningsverksamhet framförs.

(4) 29/11 1963 sammanträde med representanter för folkbildningsorganisationerna, vari deltog rektorerna Inge Johansson, ABF, Bo Göteborg, Valla folkhögskola, Karl Högemark, SLS och Torgil Ringmar, Åsa folkhögskola.

Vid sammanträdet gavs bl. a. synpunkter på sändningstiderna, där man bestämt hävdade att den bästa tiden för folkbildningsprogram ligger mellan kl. 19 och 20.30. Vidare uttalade man sig för ökade resurser för Radioskolan. Vad gäller program och produktion av tryckt material var man vid sammanträdet angelägen om att Sveriges Radio ger bästa möjliga lokala och regionala anknytning åt verksamheten. Vidare borde man pröva viss försöksverksamhet med regionala radioutsändningar (försöket i DET-länen är en följd av detta). Därutöver föreslogs av försöksverksamhet bl. a. en TV-kurs om hur man använder bilden i studieverksamheten, samt ett treårsprogram för språkcirklar i samarbete mellan radio-TV och folkbildningsorganisationerna.

(5) 31/1 1964 redovisning av inkomna svar på särskild enkät till studie- och bildningsförbund, samt redovisning från sammanträde med representanter för skolöverstyrelsen. Enkäten utsändes den 4 december 1963 till samtliga tretton studieförbund samt fyra länsbildningsförbund, sammanlagt sju organisationer. Av dessa har blott sex använt sig av möjligheten att ge synpunkter. Beträffande erfarenheter från tidigare samverkan mellan Sveriges Radio och folkbildningsorganisationerna påpekas att dessa är skiftande. Samverkan har begränsats, påpekas bl. a. i ABF:s yttrande, till ett visst samråd om ämnen som senare skulle tas upp i Radioskolans sändningar samt valet av medverkande i dessa program. Någon gång har folkbildningsorganisationerna beretts tillfälle att påverka utformningen av det tryckta materialet, men däremot har man veterligen inte fått ta del i den aktiva programutformningen.

Beträffande försöksverksamhet framförs förslag som sträcker sig från flera regional-

sändningar till kursverksamhet i programproduktion och teknik för folkbildare. Därutöver föreslås vägar att uppnå bättre samarbete mellan exempelvis televisionen och folkbildningen.

Av övriga synpunkter kan nämnas, att det skulle vara Sveriges Radios uppgift att tillgodose de behov som för närvarande endast i begränsad utsträckning kan fyllas med konventionella typer av studiematerial och hjälpmedel. Om skolradio och skol-TV sägs, att många av dessa program borde kunna komma till användning i det egentliga folkbildningsarbetet, och att det är en samarbetsfråga att organisera detta. Önskemål om utvidgad bandservice framförs också i detta sammanhang.

(6) 20/3 1964 sammanträde med följande representanter för folkbildningsarbetet: rektor Torgil Ringmar, Åsa folkhögskola, rektor Karl Högemark, SLS, rektor Herman Holmgren, Frikyrkliga studieförbundet, rektor Inge Johansson, ABF, konsulent Bengt Andersson, Norrbottens bildningsförbund, fil. mag. Rolf Lundgren, Sveriges Radio, redaktör Monica Boëthius, Sveriges Radio.

Vid detta sammanträde diskuterades målsättningen för folkbildningsarbetet och gränsdragningen mot yrkesarbete och yrkesskoleundervisning. Det ansågs synnerligen värdefullt att regionalradion fick delta i försöksverksamhet, samt att de s. k. universitetscirkulärna borde föras fram i radio-TV-sammanhang.

(7) 31/3 1964 redovisning av frågor beträffande samarbetet mellan Radioskolan och studieförbunden, genomförd efter enkät utsänd 28/2 1963 av Sveriges Radio.

I denna enkät berördes vissa delfrågor om tider, omfattning, utformning och ämnesinriktning av Radioskolans program. Vad gäller programmen allmänt hänvisas till huvudtexten, punkt 8.3.3.

(8) 10/6 1964 sammanträde med Sveriges Radios folkbildningskommitté. I sammanträdet deltog från kommittén Olle Edelholm, Tore Husberg, Karl Högemark, Inge Johansson, Anna-Maria Kylberg, Bertil Nordebo, Ingalill Sjödin, Kerstin Sönnnerlind och Ralph Uddman, från Sveriges Radio Monica Boëthius, Ulrich Herz, Margot Jonnergård, Bo Kärre, Rolf Lundgren, Kurt Lundberg, Ingvar Lundin, Essy Nilsson, Hans Villius.

Vid sammanträdet redovisades RUFUS' försöksprojekt och planer, till vilka sedan de närvarande kunde ta ställning. Från bibliotekshåll meddelades, att biblioteken skulle kunna bistå med bandinspelningar av program för studieförbunden, med hänsyn till att programtiderna kanske inte alltid skulle kunna läggas på de tidpunkter som vore de bästa. Det anfördes också, att riktlinjerna för utbyggnaden efter 1967 var intimt förknippade med vad man experimenterade med fram till detta år. Det var av vikt att ramarna för experimentverksamheten blev sådana, att man verkligen kunde få fram goda resultat, som kunde ge underlag för en verksamhet efter 1967.

(9) 21/10 1964 sammanträde på lärarhögskolan i Stockholm med vuxenpedagogiska seminariet under ledning av lektor Torsten Eliasson.

Vid detta tillfälle diskuterades de allmänna förutsättningarna för framtida vuxenundervisning, och från RUFUS' sida gavs en orientering om de huvudlinjer efter vilka utredningsarbetet bedrevs. Problemet målinriktad utbildningsverksamhet kontra fria studier av traditionell folkbildningstyp fick en allsidig belysning, och önskemål om vidgad försöksverksamhet framfördes.

Vidare har sekreterarna i RUFUS vid en rad tillfällen deltagit i sammankomster och även inlett diskussioner i skilda bildningsorganisationer både lokalt och på riksplplanet och har därvid kunnat inhämta uppgifter, som kommit utredningsarbetet till godo.

Bibliografi till avdelning 9

I texten omnämnda arbeten

- Ag, L. — Söderström, H., *Samhällskritik i radio och TV*. Stockholm 1962.
- Albert, R. S., *The role of the mass media and the effect of aggressive film content upon children's aggressive responses and identification choices*. *Genet. Psychol. Monogr.*, 55: 1957, s. 221—85.
- Albinsson, G., *Svensk populärpress 1931—61. Utvecklingstendenser, marknadsbeskrivning och efterfrågeanalys*. Industriens utredningsinstitut. Stockholm 1962.
- Allardt, Erik, *Community activity, leisure use and social structure*, *Acta Sociologica*, Vol. 6: 1—2, 1962.
- Andersson, B. & Melén, C. O., *Studier över Lazarsfelds tvåstegshypotes, data från några svenska surveys. I och II. (Odat. stenciler)*.
- Anderson, I., *Svenska Dagbladets historia. Del 1 1884—1940*. Stockholm 1960.
- Andreae, D., *Liberal litteraturkritik*. J. P. Theorell. C. F. Bergstrand. Stockholm 1940.
- Banga, A., *Televisionen i Dalarna*. Sociologiska Inst. Uppsala Univ. 1962 (stencil).
- Beckert, F., *Fernsehspiel-Erleben und Persönlichkeit. Versuch einer psychologisch-pädagogischen Grundlegung*. Diss. (otryckt) Leipzig 1962.
- Berelson, B. — Lazarsfeld, P. F. — McPhee, W., *Voting*, Chicago 1954.
- Briggs, A., *The Birth of Broadcasting*. London 1961.
- *The Golden Age of Broadcasting*. London 1965.
- Campbell, A. — Gurin, G. — Miller, W., *The Voter Decides*. Evanston, Ill. 1954.
- Cantril, H., *The Invasion from Mars*. Princeton 1947.
- Cantril, H. — Allport, G. W., *The Psychology of Radio*. New York 1933.
- Christiansen, E. — Nørsgaard, P., *Hvad skete med Radioen under Krigen?* Köpenhamn 1945.
- Dahlström, E., *Könsrollsbeskrivning i veckotidningsnoveller. Rapport rörande en explorativ innehållsanalys*. Odat. stencil. Sociologiska Inst. Göteborgs Univ.
- Dovring, K., *Road of propaganda. The semantics of biased communication*. Introd. by Harold D. Lasswell. New York 1959.
- *Striden kring Sions Sångare och närstående sångsamlingar. En idé- och lärdomshistorisk studie*. Lund 1951.
- Educational Television. The Next Ten Years*. Utg. av The Institute for Communication Research. Stanford 1962.
- Ek, S., *Skämtare och allvarsmän i Stockholms Postens första årgångar. Studier i tidningens prosainlägg och Kellgrens utveckling 1778—81*. Malmö 1952.
- Ellegård, A., *Darwin and the general reader. The reception of Darwin's theory of evolution in the British periodical press 1859—1872*. Göteborgs Universitets årsskrift. Vol. 64: 7. 1958.
- Emery, W. B., *Broadcasting and Government. Responsibilities and Regulations*. East Lansing, Mich. 1961.
- Fischer, E. K., *Das Hörspiel. Form und Funktion*. Stuttgart 1964.

- Frank, A. P., *Das Hörspiel*. Heidelberg 1963.
- Furhammar, L., *Filmattitydpåverkan — förhandspreparation*. Pedagogiska inst. Uppsala univ. 1964.
- Gielgud, V., *British Radio Drama 1922—1956*. London 1957.
- Hamrin, Christina, *Tonåringars konsumtion av massmedia. En deskriptiv undersökning av elever i 8:de årsklass i Jönköpings skolor*. Sociologiska Inst. Lunds Univ. 1962 (Stencil.).
- Hallingberg, G., *Kultur för miljoner*. Stockholm 1963.
- *Sivar Arnérs hörspel. En studie i radioteaterns dramaturgi*. Litteraturhistoriska Inst. Lunds Univ. 1960.
- Himmelweit, Hilde T. — Oppenheim, A. N. — Vince, Pamela, *Television and the Child. An Empirical Study of the Effect of Television on the Young*. London 1958.
- Holm, G., *Hjälperbet ha i bildat talspråk. I: Nysvenska studier årg. 39*. Stockholm 1959.
- Holt, R. T., *Radio Free Europe*. Minneapolis 1958.
- Hovland, C. I. — Janis, I. L. — Kelley, H. H., *Communication and Persuasion*. New Haven, Yale Univ. Press 1953.
- Hägerstrand, T., *Innovationsförloppet ur korologisk synpunkt*. Lund 1953.
- Israel, J. & Himmelstrand, U., *Film Censorship and Audience Reaction. Preliminär rapport*. Uppsala 1964 (Stencil).
- Jenkins, C., *Power behind the Screen*. London 1961.
- Johansson, B., *Fritidsvanor och fritidsintressen i Dalarna. Totalresultat*. Sociologiska Inst. Uppsala Universitet. (Odat. stencil).
- Johansson, J. V., *Extra Posten 1792—1795. Studier i 1790-talets svenska press- och litteraturhistoria. Del 1—2*. Göteborg 1936.
- Johansson, Monica, *Om fritidsaktiviteter. Research Report No. XIII from the Department of Sociology, Uppsala University*. (Odat. stencil).
- Karlsson, Georg, *Social Mechanisms: Studies in Sociological Theory*. Stockholm 1958.
- Katz, E. — Lazarsfeld, P. F., *Personal Influence. The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. Glencoe, Ill. 1955.
- Kihlberg, L., *Dagens Nyheter och demokratins genombrott. Del 1—2*. Stockholm 1960.
- *I annonsernas spegel*. Stockholm 1964.
- Knilli, F., *Das Hörspiel*. Stuttgart 1961.
- Lasswell, H. D., *Propaganda Technique in the World War*. New York 1927.
- Lazarsfeld, P. F. — Berelson, B. — Gaudet, H., *The People's Choice*. New York 1948.
- Lazarsfeld, P. F. — Stanton, F. N. (Eds.), *Radio research, 1941*. New York 1941.
- Lext, G., *Bok och samhälle i Göteborg 1720—1809*. Göteborg 1950.
- Lindberg, F., *Sveriges Radios musikbibliotek. En undersökning om dess tillkomst och första år. I: Studier tillägnade Carl-Allan Moberg. Sv. tidskrift för musikforskning 1961*.
- Maccoby, E. E., *Why do children watch television? Public Opinion Quarterly*, vol. 18. 1954, pp. 239—244.
- *Television: its impact on school children. Publ. Opin. Quart.*, 1951, 15, 421—444.
- Maletzke, G., *Psychologie der Massenkommunikation. Theorie und Systematik*. Hamburg 1963.
- Melén, C. O., *Aktuell opinionsbildningsforskning. En kortfattad sammanställning av några forskningsmetoder och forskningsresultat från Beredskapsnämndens för psykologiskt försvar undersökningar 1956—1961*. Stockholm 1962. (Stencil.)
- Muellert, A., *Filmuppfattningsförmåga. En experimentell socialpsykologisk undersökning*. Sociologiska Inst. Lunds Univ. 1962. (Stencil.)
- Nowak, Kjell, *Masskommunikationsforskning i Sverige. En översikt samt en annoterad bibliografi*. Företagsekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm. Stockholm 1963.

- Ohlström, B., — Himmelstrand, V., Information och propaganda i svensk atomvapen-debatt 1957—59. Social. Inst. Uppsala Univ.
- Pohle, H., Der Rundfunk als Instrument der Politik. Zur Geschichte des deutschen Rundfunks von 1923/38. Hamburg 1955.
- Riksdagsmannavalen åren 1959—1960. II. S. O. S. Allmänna val. Stockholm 1961.
- Rolo, C. J., Radio Goes to War. New York 1942.
- Schramm, W. — Lyle, J. — Parker, Edwin B., Television in the Lives of Our Children. Stanford 1961.
- Schramm, W., The Process and Effects of Mass Communication. Urbana 1954.
- Schwitzke, H., Das Hörspiel. Dramaturgie und Geschichte. Köln-Berlin 1963.
- Sjödén, R., Sveriges första TV-val. En studie i radions och televisionens roll som propagandamedier under 1960 års valkampanj. Stockholm 1962.
- Skolbarn och TV. En undersökning utförd av Statistiska Centralbyråns utredningsinstitut på uppdrag av Barnfilmkommittén och Nordiska barnfilmnämndens svenska sektion. (Stencil.) 1963.
- Svensson, Marianne, Televisionen och biblioteken. Köpenhamn 1961.
- Särllvik, B., Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957. S.O.U. 1959:10. Stockholm 1959.
- Särllvik, B., The role of party identification in voters' perception of political issues. A study of opinion formation in Swedish politics 1956—1960. Statsvetenskapliga Inst. Göteborgs Univ. 1961. (Stencil.)
- Thomson, C. A., Television and Presidential Politics. Washington D.C. 1956.
- Trenaman, J. — McQuail, D., Television and the Political Image. A Study of the Impact of Television on the 1959 General Election. London 1961.
- En undersökning om skolradions och skoltelevisionens användning höstterminen 1962. Statistiska centralbyråns utredningsinstitut. Stockholm 1963.
- Unsgaard, H. — Ivre, I., TV och vi. Stockholm 1962.
- Westerståhl, J. & Janson, C.-G., Politisk press. Studier till belysning av dagspressens politiska roll i Sverige. Statsvetenskapliga inst. Göteborgs Univ. Studier i politik I. Göteborg 1958.
- Westerståhl, J. — Särllvik, B., Svensk valrörelse 1954. Två lokala studier. Arbetsrapport I. Statsvetenskapliga Inst. Göteborgs Univ. 1954. (Stencil.)
- Svensk valrörelse 1954. Icke-röstning — Mediastudier. Statsvetenskapliga Inst. Göteborgs Univ. 1956. (Stencil.)
- Svensk valrörelse 1956. Arbetsrapport I. Intervjuundersökningen. Statsvetenskapliga Inst. Göteborgs Univ. 1957. (Stencil.)
- Wilson, H. H., Pressure Group. The Campaign for Commercial Television. London 1961.
- Wittek, B., Der britische Ätherkrieg gegen das Dritte Reich. Die deutschsprachigen Kriegssendungen der British Broadcasting Corporation. Münster 1962.
- Wärneryd, K.-E., Påverkan av konsumentbeteende. Studier i ekonomisk psykologi: 14. Företagsekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm 1962. (Stencil.)
- Amerikansk masskommunikationsforskning. Några intryck från en studieresa. Studier i ekonomisk psykologi: 16. Företagsekonomiska Forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm 1963. (Stencil.)

Ytterligare några standardverk

- Boalt, G., Masskommunikation. Forskningsmetoder och resultat. Lund 1965.
- Bogart, L., The Age of Television. New York 1958.
- Cazeneuve, J., Sociologie de la radio-télévision. Paris 1963.

- Dexter, L. A. — White, D. M. *People, Society and Mass Communications*. Glencoe och London 1964.
- Elliott, W. Y., *Television's Impact on American Culture*. East Lansing 1956.
- Feldmann, E., *Theorie der Massenmedien*. München 1962.
- Head, S. W., *Broadcasting in America*. Cambr. Mass. 1956.
- Klapper, J., *The effects of Mass Communication*. Glencoe, Ill. 1960.
- Maletzke, G., *Fernsehen im Leben der Jugend*. Hamburg 1959.
- Nafziger, R. O. — White, D. M., *Introduction to Mass Communications Research*. Baton Rouge, Louisiana 1958.
- Report of the Broadcasting Committee, 1949 («Beveridgerapporten»). London 1951.
- Report of the Committee on Broadcasting, 1960 («Pilkingtonrapporten»). London 1962.
- Rings, W., *Die 5. Wand: Das Fernsehen*. Wien & Düsseldorf 1962.
- Schramm, W. (ed.), *Mass Communications*. Urbana, Ill. 1960.
- Schramm, W., *Mass Media and National Development. The role of information in the developing countries*. Unesco — Stanford/Paris 1964.
- Schramm, W. — Lyle, J. — De Sola Pool, I., *The People Look at Educational Television*. Stanford 1963.
- Schramm, W. (ed.), *The effects of television on children and adolescents. An annotated bibliography with an introductory overview of research results. Prepared by The International Association for Mass Communication Research, Amsterdam*. Unesco 1964.
- Seldes, G., *The Public Arts*. New York 1956.
- Steiner, G. A., *The People look at Television. A Study of Audience Attitudes*. New York 1963.
- Studies of Broadcasting. An International Annual of Broadcasting Science*. Tokyo 1963.
- Tainsh, Karin Beskow, *Ljudarkiv vid bibliotek och radioföretag*. Lund 1963.
- World Communications — press, radio, television, film*. Unesco 1964.

För utförligare bibliografiska anvisningar inom massmedielitteraturen hänvisas till Hal-
lingbergs och Nowaks ovan nämnda arbeten.

Dexter, J. A. — *White, G. M., People, Society and Mass Communication*. London 1964.

Elliot, W. Y. — *Television's Impact on American Culture*. New York 1962.

Kellogg, E. — *Television for Mass Communication*. London 1962.

Head, W. — *Broadcasting in America*. New York 1962.

Klapp, J. — *The Effects of Mass Communication*. Chicago 1962.

Malin, G. — *Television in Latin America*. London 1962.

Nalder, R. O. — *White, G. M., Introduction to Mass Communication*. London 1962.

Report of the Broadcasting Commission, 1962 (Lakshminarayana, London 1962).

Report of the Commission on Broadcasting, 1961 (Lakshminarayana, London 1962).

King, W. — *The A. Ward: The Problem of the World's Television*. London 1962.

Schuman, W. — *Mass Media and National Development: The Role of Television in the Developing Countries*. London — Stanford 1962.

Schuman, W. — *Fig. 1 — The Role of Television in National Development*. Stanford 1962.

Schuman, W. — *The Role of Television in National Development: An annotated bibliography with an introductory overview of several works prepared by the International Association for Mass Communication Research*. Stanford 1962.

Seldes, G. — *The Public Eye*. New York 1962.

Steiner, G. A. — *The Public Eye in Television: A Study of Audience Attitudes*. New York 1962.

Study of Broadcasting. An International Journal of Broadcasting Science, Tokyo 1962.

Tanaka, Kazuo. *Television and Industry of Broadcasting*. Japan 1962.

World Commission — *Television: The World Commission*. London 1962.

For all other publications mentioned in this list, see the main text.

KUNGL. BIBL.
14 APR 1965
SYDOKNOC 11

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1965

1. Transportekonomisk forskning i Norden.
3. Enkelte mellomriksveger mellom Norge og Sverige.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1965

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Sammanställning av remissyttranden över författningsutredningens förslag till ny författning. Del 1: Allmänna uttalanden samt 1 och 2 kap. i förslaget till regeringsform. [2]
Del 2: Kap. 3, 4 och 5 i förslaget till regeringsform. [3]
Rättegångshjälp. [13]
Gottrosförvärv av lösöre. [14]
Fastställande av faderskapet till barn utom äktenskap. [17]
Fartygs befälhavare. Gemensamt haveri och dispasch. Ansvarsbestämmelser m. m. [18]

Utrikesdepartementet

Sveriges sjöterritorium. [1]

Socialdepartementet

Tandvårdsförsäkring. [4]

Kommunikationsdepartementet

Skånes och Hallands vattenförsörjning. [8]
Friluftslivet i Sverige. Del II. Friluftslivet i samhällsplaneringen. [19]
1960 års radioutredning. 1. Radions och televisionens framtid i Sverige I. Bakgrund och förutsättningar, programfrågor. Organisations- och finansieringsfrågor. [20] 2. Radions och televisionens framtid i Sverige II. Bildnings- och undervisningsverksamhet. Forskningsfrågor. [21]

Finansdepartementet

Måttenheter. [5]

Ecklesiastikdepartementet

Antikvitetskollegiet. [10]
1963 års universitets- och högskolekommitté 1. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader I. [11] 2. Utbyggnaden av universitet och högskolor. Lokalisering och kostnader II. Specialutredningar. [12]
De svenska utlandsförsamlingarnas ekonomi. [15]

Jordbruksdepartementet

Ny jordförvärvslag. [16]

Inrikesdepartementet

Om den kommunala självstyrelsens lokala förankring. [6]
Praktik- och feriearbetsförmedling. [7]
Arbetsmarknadspolitik. [9]

IVAR HEGGSTRÖMS TRYCKERI AB
STOCKHOLM 1965

